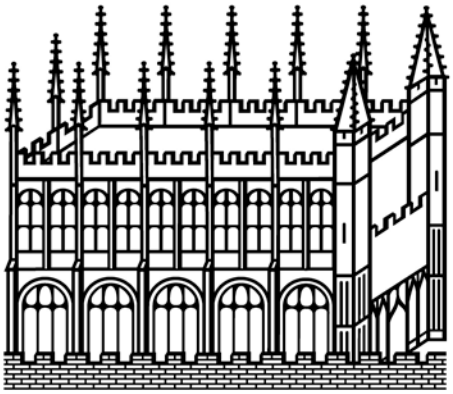

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

مکتوبات امام ربانی - تین جلد ہین مع رسالۂ
ردروافض و رسالۂ مصطلحات حضرات صوفیہ
اسمین مکاتیب و ارشادات حضرت مجدد
الف ثانی ہین -

۱ جلد - مین اکیسو تیرہ مکتوب ہین جمع کردہ
شاہ یار محمد بموجب ارشاد حضرت -

۲ جلد - تالیف شاہ عبدالحق -

۳ جلد - تالیف شاہ محمد نعمان -

مع جلد - رسالۂ ردروافض -

و جلد - رسالۂ مصطلحات صوفیہ -

بوستان - علم اوسط مصنفہ حضرت شیخ سعدی رح
ایضاً - سہ مصرعہ متن و حاشیہ ہین -

ایضاً - متبرجم ترجمہ نظم اردو ہمورن غیر مترجم
ترجمہ از نتیجہ طبع منشی گوبند پرساد فضا تخلص

انفاس الاکابر و انوار الضمائر - دو رسالہ
معرفت و عرفان ہین مصنفہ مولوی محمد نعیم اللہ

مثنوی شاہ بوعلی قلندر - مارفانہ مضمون
از شاہ بوعلی قلندر -

مثنوی مولوی رومی - نہایت خوشخط چار مجلد
ہر شش دفتر مشہور از نتیجہ طبع عرفانی حضرت
مولانا جلال الدین رومی با لحاق دفتر ہفتم
شرح مثنوی رومی - حامل المتن بسیط شرح ہر
نادر از تصنیفات مولانا عبدالعلی ملقب بہ بحر العلوم
تین جلد ہین -

شرح مثنوی رومی مسمی بہ لطائف معنوی تصنیف
مولوی عبداللطیف صاحب

ایضاً - مسمی بہ مکاشفات رضوی - مصنفہ مولوی
محمد رضا صاحب -

مجموعہ کلیات مثنویات - مشتملہ بر ۱۰ رسالہ ذیل
از حضرت شیخ فریدالدین عطار -

۱ - رسالہ جوہرالذات - ۲ - رسالہ اسلاج -
۳ - رسالہ الٰہی نامہ - ۴ - رسالہ مختار نامہ -
۵ - رسالہ منطق الطیر - ۶ - رسالہ بلبل نامہ -
۷ - رسالہ تذہبت الاحباب - ۸ - رسالہ
مفتاح الفتوح - ۹ - رسالہ بے سر نامہ -
۱۰ - رسالہ پند نامہ عطار -

مثنوی مسابیل - در وعظ از حکیم نصیر حسین
امروہوی -

مجالس العشاق - با تصویر از امیر سلطان حسین
نبیرہ شہنشاہ امیر تیمور -

منطق الطیر - نادر مثنوی مخاطبات طرف
طیور کے اور جوابات انکے مصنفہ حضرت شیخ
فریدالدین عطار -

مثنوی بزم وصال - معرفت کے مذاق مین
عمدہ مثنوی -

ستان حکیم قاآنی - بجواب گلستان حضرت
عدی اُسی طرز و روش کی ہے حکیم قاآنی
عروف بہ میرزا حبیب شیرازی -
ارستان جامی - بجواب گلستان ایجاز
عبدالرحمن جامی -
رستان محشی - کیساب کتاب نظم و نثر مین
م پہلوے گلستان ہر مقالہ باب مین مصنفہ
لا محمد الدین خوانی -
سرار الاولیا - اسمین بائیس فصل ہین
ور ہر فصل مین انحاد اقسام رموزات اہل اللہ کا
ذکر ہے از حضرت شیخ فرید الدین شکر گنج -
اخلاق محمدی - فضائل علوم وغیرہ کا ذکر ہے
چالیس باب مین مصنفہ مولوی محمد علی بزدی -
مصباح الہدایت - ترجمہ عوارف مشتمل بر ذکر
بیانی و اصول طریقت اہل تصوف مترجمہ
حضرت محمود الکاشانی -
مصباح التہذیب - باسم تاریخی حکایات
نصائح مصنفہ شیخ کمال الدین -
صد پند سود مند - لقمان حکیم مع چار رسائل
لی علم خوشخط -
- رسالہ سعادت نامہ - ۲ - رسالہ خواجہ عبید اللہ
صاری - ۳ - رسالہ تحفۃ الملوک - ۴ - رسالہ
اج العارفین -

رسالہ ہدایت المؤمنین الی سلسلۃ الصالحین -
ادر کتاب مصنفہ ابو الخیر مولوی معین الدین چشتی
مطالب رشیدی - رموزات فقر و تصوف
ز شاہ تراب علی کاکوروی -
سرور العباد - شرح قصیدہ بانت سعاد مصنفہ
مولوی حاجی عبد الحافظ محمد ندیم -
پند نامہ عطار - نصائح رموزات تصوف
مصنفہ حضرت شیخ فرید الدین عطار -
کیمیاے سعادت - جو جامع شریعت و حقیقت ہے
مصنفہ امام محمد غزالی رحمہ اللہ -
اخلاق جلالی - محشی مصنفہ ملا جلال الدین دوانی
اخلاق محسنی - درسی متداول از ملا حسین
واعظ کاشفی -
گلشن اسرار - رموز تصوف کا بیان مصنفہ
مولوی انور علی -
می باید شنید - لب لباب اندرز و نصائح
حکیمانہ مصنفہ مولوی رفعت علی رفعت -
گنجینہ عرفان - بعنوان مذاق اہل تصوف
مصنفہ حضرت شیخ فرید الدین عطار وغیرہ عرفا
رسالہ غوثیہ سیلی بہ نشاط العشق از ارشادات
حضرت غوث اعظم رحمہ اللہ -
بوستان محشی جلی قلم مانند اوسط قلم قطعہ کمال
خوشخط مصنفہ حضرت شیخ سعدی رح -

میگویم و تاریخ طبع می جویم قطعهٔ تاریخ

چو این نسخه با فضال الٰهی
بچندین خوش ادائی منطبع شد

رقم زد کلک من تاریخ طبعش
بخوبی صفائی منطبع شد

۱۲۸۶ھ

خاتمة الطبع حال

شکر صد شکر بجناب باری که کتاب اخلاق ناصری
نقل از مطبوعهٔ سابق بر همان تقطیع مناسب و خوشخط با حسن
زمان و اسعد آوان در مطبع فیض منبع آئینهٔ جوهر مروت
چشم چراغ کاشانهٔ فتوت وسیع الاخلاق باهر نزدیک و دور
منشی نول کشور صاحب دام اقباله بمقام لکهنؤ با
اکتوبر سنه ۱۸۸۳ع مطابق ماه ذیحجه سنه ۱۳۰۰ھ نقش پذیر انطباع گردید

بمنه و کرمه

بر نام بزرگ بہاے و آداب آبدار فروغ شعبہ بحر بنیاکان قیمت گوہر عظمت
پاکان مولانا مرشدنا برگزیدۂ زمن حضرت سید ابن حسن سلمہ اللہ تعالے
انداختند در ہمکاران سربلندی شرف یافت و ستارۂ چمک سیدعالا عربر
مشتاقان تافت جناب مصدالذکر بلند خیال کامل فکر شاہد تصحیح را بہ آبے
وشانی جمال کردند کہ تعریفش در مقیاس قیاس نسنجد و اہتمام طبع را چنان
بجلوہ آوردند کہ توصیفش در او کلہ مدرکہ نگنجد ہمت عالی و خاطر سخن
پیرا را بشایستگے و بایستگے طرف غلط و صحیح برگماشتند و تحقیق لفظ بمعنے و
لا یعنی و حل عقد معنی بعض فقرات المعطل و مہمل بوقت دیگر نگذاشتند
چنانچہ بر جاے خطا صواب نشست و سر نقص را کمال شکست یزدان
را سپاس بیرون از قیاس کہ این شاہد زیبا جمال در صحن مطبع
لکھنؤ جلوہ گر کشش خرامی گردید و بجلل زیبائی ہر صفحہ شدہ حمائل
شیرازہ بر دوش نازک کشید کلک کوتاہ کوتاہ پہنائی سخن بکلفا یجاز
بیان ست و لطوطی شیرین مقال ناطقہ لال زبان در تیقام دھا

۵۰۹

خرامیده و عمر شریف خواجه ممدوح بهفتاد و هفت رسیده و در سنه ۱۲۸۶ شش صد
و هفتاد و دو هجری مرغ روحش بباغ خلد پرواز کرده جدش توصیت او
در کاظمین علیهما السلام مدفون گردید انا لله و انا الیه راجعون

تقریظ مطبوعه سابقه سنه ۱۲۸۲ ه

بپیکر هیولای تقریظ بصوتگری معنی نگار سخنور سعید بیل و سهیم مولوی محمد انوار حسین تسلیم

شوکت نثر و صولت نظم نگارش حمد حکیمی موقوف ست که شاهد سخن را
آفریده و لفظ را تابع معنی گردانید جل جلاله و آرائش انشا و پیرائش املا
بگزارش ثنای کریمی معطوف است که انسان را گویا ساخت و علم بزرگی
برنامش افراخت عم نواله سگفتگی غنچه حرف رنگینی گل لفظ لبطراز نعت جز بلی
منوط ست که انا افصح العرب و العجم ترانه لب معجز نمایش و منر لگهی قاب قوسین او ادنی
ادنی زین ما جالیش و مستحکام کاخ سخن در رتبت کمرای مضامین بپردازد محدث نبیلی
منضبط است که شموع مهر و ماه از چراغ بزم آرائش چراغ خواه و شیوع دین و اسلام بر هدایت

لله صورت ارسال صورتی
آریه برون هوا بازگشت
از ایران بجهون هوای تبریز
این ست بدست بنگرما

۵۰۵

ایلک عظیم دباد گشت
مالبوسه اوست ۱۲
کرا بخشد ایزدان ۱۲

اصحابش عادل گواه علیهم سنی صلوات ازکی تحیات بعد ازین نفس
سوخته فکرهای باطل آتش بدل افروخته خیالات لاطائل بر همزن جمع اوراق
وشعور ازلباس خرد همه تن عور زده سپر کوچه معوج بیانی انوار حسین تسلیم سر مسوائی
گزارش نگارش می آرد و تخم مدعا در گلزمین صفحه میکارد که این سالاریست
غریب مقاله ایست عجیب از آغاز تا انجام حسن کلام حاصل هر مدعا دیگر مقام
حرز بازوی معرکه آرایان رزم خاطر فریب پیرایان بزم آتالیق کشور خدایان
رفیق طریق گدایان صوفی برصافی عبارت وجد رانند شیخ وشاب
بر نصایح لالئ جان می فشانند زبان آوران بر حسن او رنگ بر رو می شکنند
تیره سوادان از تابنده عبارات چراغ فکر روشن میکنند نسخه ممتنع الجواب
هر فقره حامل صد کتاب مقبول طبع خاص و عام اخلاق ناصری نام که
عالم تحریر محقق فقید النظیر اعلم العلماء امام الفقها خواجه نصیر الدین طوسی علیه الرحمة
که نور خدا آسمانه لحدش باد بهار ریاض رضوان سبزه مرقدش نازم دست
باد دیش را سر ایم نغمه گفتگویش را که سیاهی وقف منوه تجلی طور نقطه نقطه ذره

۱۲ اسنے بلبوزہ روشن ۵۲ دیان آور
بعضے نسخوں میں ۱۲

۵۰۶ تقریظ اخلاق ناصری

خورشید نور مضمون نوش دار و از بهر دل ریش خورده درد و رنج بلبل خامه در
هزاران هزار صفحه بصد داد ناله سنج سود ارقم نور چشم مهر کرسی الفاظ اوج سپهر دایره
از شعله جوالطالب باج هر بت از بدآه خواستگار خراج روانی معانی راه هر
دریابند ساخته صریر قلم باز بدیر کبوتر دفاخته چرخی گفتار رنعن چراغ
طور همت بخداجوئی مفطور نصیحت حکیمانه هست و کلام عاشقانه بجمیع
محاسن ملا نگاشته و نظر دقیق بر انواع انشا داشته در فن اخلاق عملی
لاجواب و بمثال است که زبان قلم با وصف دو زبان بودن در تحریر
توصیفش لال نخست ازین رو در دارالامارة کلکته و هم در لاهور عالیجاه
این عروس عنارا محلی بحلیه طبع کردانیدند و بوضع سنجیده خویش چنانکه
باید آغاز را با نجام رسانیدند آما تن اکثری مقام از اهتمام بی نیاز هی فرجام
محتاج وضاحت ماند و مشتاق طراحت که بسم الله صحیفه فراست و دیباچه
نسخه کیاست دل و دماغ جسم جهان روشن چراغ دودمان هندوستان جارس
حوزه نوامیس دستگیری فارس مضمار تهیس حق پذیری چشم سرخ کرده

۱ مسودهٔ اول
۲ اینجا بعضی مسودهٔ دوم
۳ آورد اگر دو اینجا
۴ مادگران در نسخه ها
۵ منظور بیت آورده شود
۶ مارس
۷ سلیمان ۱۲
۸ حوزه نا سلیمان
۹ ملک ۱۲
۱۰ ۵۰۷
۱۱ نقد نظر اخلاق نامری
۱۲ نوامیس ج نا موس

سواد سیه جبروگان سخن سیما والله بیاض صفحات سیم سیما من دیوانه
پری پیکر الفاظ من شیدائی حسن ترکانی لحاظ من محسود برادران هم پیشه
وهمکاره نشی نول کشور پریس اودهه اخبار که چراغ دولت را
ضیاتی ست باغ حشمت را صبائی هوای اردی بهشت از چمن عنایتش نسیمی
و نسیم عطر بار بهار از گلشن عاطفتش شمیمی شمیم خلق عمیم او بر نگ روح روان
ریحان کام خلق را روح روان و از آبیاری چمن مایش گل بی رنگ دلی مراد
عالم چون شخته یاسن باس بوس یان غنچه سربسته احوال پژمرده دلان از قبول
قبول او شگفته و خندان و جنان جولستان و چولستان نشان نو میدان بهجت
نسیم التفاتش مشک جنان نزهت وهش احوال صاحب فضل و کمال سرور کا
وارد ته دل فکر ترقی علوم و فنون لیل و نهار از نیجاست که کتب کمیاب
بلکه نایاب باندازه مناعت بضاعت طبع ساخته و این مایه گران بها
در من نی دیع کس هیچ پرسی انداخته که حساد چراغ در روز افروخته اند
و خود را در آتش بغض مانند سپند سوخته قرعه اهتمام طبع این کتاب

ملا سیما با کسر و تشدید یا بمعنی خاصه و خاص
بتخفیف بمعنی خاصتی ۱۲
۲ لحاظ بکسر لام گوشه چشم
۳ نگریستن ۲ ۴ روح

۵۰۸ توقیع اطلاق بهری

بفتح بوسه گرفتن ۱۲
۵ قبول با ضم و فتح ۱۲
۶ جولستان جنان مجمع بهجت
۷ جنان بهشت ۱۲

باقتضای طبع فکر شعر هم مینموده از دست + موجود بجق تعالی حد اول باشد
باقی همه موهوم و مخیل باشد + هر چیز جز او که آید اندر نظرت
نقش دو مین چشم احول باشد + وله نظام بی نظام ارکانم خواند
چراغ کذب را نبود فروغی + مسلمان خواهش زیرا که نبود + شنیدم
در دروغی جز دروغی + گویند خواجه نصیر این رباعی را بطریق سوال
بخدمت بابا افضل کاشانی که اعرف حکمای زمان بود فرستاده
و بجوابش مخطوط شده رباعی خواجه نصیر رباعی

اجزای پیاله که درهم پیوست	بشکستن آن روا نمیدارد دست
چندین سر و پا نازنین و سر و دست	از بهر چه ساخت و زبرای شکست

جواب از بابا افضل

تا گوهر جان در صدف تن پیوست	از آب حیات صورت آدم بست
گوهر چو تمام شد صدف ماند نشکست	بر طرف کله گوشه سلطان نشست

گویند شبی که خواجه نصیر بوجود آمده والد ماجدش همان شب بیاض رضوان

اخلاق ناصری ۵۰

لهذا البطوسی اشتهار دارد و در مراتب حکمت بدو واسطه از تلامذه
شیخ بوعلی سیناست و در اکثر علوم مصنفات جلیله دارد از آنجمله
در فن حکمت شرحی بر اشارات شیخ بوعلی سینا و در علم نجوم شرحی
بر صدر کلمه بطلیموس و در علم عقائد و کلام متن تجرید و در علم تصوف
و سلوک اوصاف الاشراف از تصانیف اوست و اما فضائل آن
بزرگوار از حیز تحریر و تقریر بیرون ست و کمالات آن فیلسوف
از حد اشعار و اظهار افزون بعد از زمان آن الی الآن نهایت
مرتبه فضل فضلای عهد بفهمیدن مطالب کتب او انحصار دارد و رفع
اشکال اکثر مسائل مفصله حکمت از طبع وقاد و ذهن نقاد او شده
چندی در قهستان و قلاع ملاحده اسماعیلیه ساکن و بعضی اوقات
محبوس هم بوده تا از استیلای ایلخان از حبس خلاص یافته و ملازم
رکاب او شده و نوازشات فراوان از آن بادشاه ذیجاه یافته و آن
پادشاه نیز استفاده اکثر امور از رای صواب نمای او میکرده که

در آنچه خود را معذور داری برادر خود را ملامت مکن و بمطالبت شادمان
مباش و بر بخت اعتماد مکن و از فعل نیک پشیمان مشو با هیچکس مزاح
مکن همیشه بر ملازمت سیرت عدل و استقامت و التزام خیرات
مواظبت کن تا نیکبخت گردی انشاء الله تعالی این است وصایای
افلاطون که خواستم ختم کتاب بران کنم و بعد ازین سخن قطع کردم
خدایتعالی همگنان را توفیق اکتساب خیرات و اقتنای حسنات
کرامت کناد و بر طلب مرضات خود حریص گرداند انه لطیف المجیب
والیه المرجع والمنیب تم الکتاب بعون الملک الوهاب

تتمّه

بنده ازاحوال مصنف حسب تحریر صاحب تذکرهٔ آتشکده
میگوید که خواجه نصیر الملة والدین محمد بن حسن مؤلف اخلاق ناصری از اعلم علمای
زمان و افهم حکمای دوران خود بوده و اصلش از جهرود من اعمال قم است
گویند در دیار طوس کن بنا کرده طوس نوذر است متولد شده همدران شهر مقدمات کمالات نموده

از عطاهای خدا تعالی هیچ چیز بهتر از حکمت نبود و حکیم کسی بود که فکر
و قول و عمل او متساوی و متشابه بود مکافات کن نیکی را و در گذار از بدی
یاد گیر و حفظ کن و فهم دار در هر وقتی کار خویش را و تعقل حال خود کن
و از هیچکار از کارهای بزرگ اینعالم هلالت منما و در هیچ وقت سستی و
تانی مکن و از خیرات تجاوز جائز مشمر و هیچ سیئه را در اکتساب حسنه مباش
مساز و از امر افضل بجهت سروری زائل اعراض مکن که از سروری
دانم اعراض کرده باشی حکمت دوست باش و سخن حکما بشنو و هوای
دنیا از خود دور کن و از آداب ستوده امتناع مکن و در هیچکار پیش
از وقت آنکار مشو و چون بکاری مشغول باشی از روی فهم و بصیرت
در آن مشغول باش تبو نکری متکبر و معجب مباش و از مصاحب
شکستگی و خواری بجز در راه مده با دوست معامله چنان کن که بجا
محتاج نشوی و با دشمن چنان کن که در حکومت ظفر ترا بود و با هیچکس
سفاهت مکن و تواضع با همه کس بکار دار و در هیچ متواضع را تحقیر مشمر

که غضب لعابدت تو گردد دهر که امروز تو محتاج بود ازالهٔ حاجت او
بفردا مفگن که تو چه دانی که فردا چه حادث شود کسی را که بچیزی فتا
بود معاونت کن مگر آنکس را که بعمل بد خود گرفتار باشد تا سخن متخاصمان
مفهوم تو گردد بحکم ایشان مبادرت منما حکیم بقول تنها مباش بلکه
بقول و عمل باش که حکمت تو بعد از تو در این جهان بماند و حکمت عملی بدان
جهان رسد و آنجا بماند و اگر در نیکوکاری رنجی بری رنج نماند و فعل
نیک بماند و اگر از بدی لذتی یابی لذت نماند و فعل بد بماند از آن
روز یاد کن که ترا آواز دهند و تو از آلهٔ استماع و نطق محروم باشی
نشنوی و نگوئی و نه یاد تو آلهٔ کردو یقین دان که متوجه بمکانی
شده که آنجا نه دوست را شناسی و نه دشمن را پس اینجا کسی را
بنقصان منسوب مگردان و حقیقت شناس که جائی خواهی رسید
که خداوندگار و بنده آنجا متساوی باشند پس اینجا تکبر مکن و همیشه
زاد راه ساخته دار که چه دانی که رحیل کی خواهد بود و مبدا آنکه

واقع شده است یا نه دوم آنکه تامل کنی که هیچ خیر اکتساب کرده یا نه
سوم آنکه تامل کنی که هیچ عمل تقصیر فوت کرده یا نه دیاد کن که چه
بوده در اصل و چه خواهی شد بعد از مرگ و هیچکس را ایمن مکن کاریهای عالم
در معرض تغیر و زوال است بدبخت آنکس بود که از تذکر عاقبت
غافل بود و از زلت باز نه ایستد تکبر پایه خود مساز از چیزهائی که از ذات
تو خارج بود و در فعل خیر بامتحان انتظار سوال مدار بلکه پیش از التماس
افتتاح کن حکیم مشمر کسی را که بلذتی از لذتهای عالم شادمان بود
یا بمصیبتی از مصائب عالم جزع کند و اندوهگین شود و همیشه یاد مرگ
کن و بزرگان را عتبار گیر خساست مردم از بسیاری سخن بیفائده
دان و از اخبار یکه کند بچیز یکه از ان مسئول نبود دلبشاش و هر انکه
کسیکه در شر غیر خود اندیشه کند نفس او قبول شر کرده باشد و هر که
او بر شر مشتمل شده بارها اندیشه کن پس در قول آریس در فعل آر
که احوال گردان است و دوستدار همه کس باش و زود خشم مباش

بر فصلے باشد از سخن افلاطون که عموم خلق را نافع بود و آن وصیتے
است که شاگرد خود ارسطاطالیس را فرموده است میگوید معبود خویش
را بشناس و حق او نگاهدار و همیشه با تعلیم و تعلم باش و عنایت بر طلب
علم مقدم دار و اهل علم را بکثرت علم امتحان مکن بلکه باعتبار حال
قصد و ارادہ ۱۲
ایشان تجنب از شر و فساد کن و از خدا یتعالی چیزی مخواه که نفع آن
چه هر که صاحب علم است یقیناً از شر و فساد اجتناب می کند ۱۲
از تو منقطع بود و متیقن باش که همه مواهب از حضرت اوست و از دولتهای
باقی و فوائد یکه از تو مفارقت نتواند کرد التماس کن همیشه بیدار باش
درخواست ۱۲
که شر و را اسباب بسیار است و آنچه نشاید کرد بار زو مخواه و بدانکه انتقام
خدا یتعالی از بنده بسخط و عتاب نبود بلکه بتقویم و تادیب باشد
غضب ۱۲
و بر تمنای حیاتی شایسته اقتصار کن تا موتی شایسته بآن مضاف
نبود حیات و ممات را شایسته شمر مگر که وسیله اکتساب خیر بوده
باشد بر آسائش و خواب قدام مکن مگر بعد از انکه محاسبه نفس خود در سه چیز
تقدیم رسانیده باشی اول آنکه تامل کنی که در امروز هیچ خطا از تو

نزدیکتر بود بر فائدهٔ مستمر حث کند و از تضییع عمر اجتناب فرماید و
ترغیب ۱۲
سائلان را اگر ملح باشند از الحاح زجر کند و اجابت التماس در توقف
دارد مگر که صادق الحاجت باشد و میان محتاج و طامع تمیز کند
و طامع را از طمع باز دارد و مطلوب نرساند تا باشد که سبب اصلاح
او شود و محتاجان را عطا دهد و با ایشان ملاطفت نماید و در اسباب
معاش مدد دهد و مادام که باخلال در امور نفس و عیال موجبی نبود
اے در رنج ذات ۱۲
بر ایشان ایثار کند و ضعفا را دستگیری دو بر ایشان رحمت فرماید
و مظلومان را اعانت نماید و در همه ابواب خیر نیت راستی و پاکی
کند و بخیر مطلق که منبع خیرات و مفیض کرامات اوست تعالی و تقدس شبه نماید

ملح وہ ہیں جو کم الحاح کرنے والے ہوں ۱۲

۲۹۷ اخلاق جلالی

فصل هشتم در وصایائیکه منسوب است باطوار نافع در همه ابواب و ختم کتاب

چون از شرح مسائل حکمت عملی بر وجهی که در صدد کتاب ذکر آن تقدیم
دیباچه ۱۲
یافته بود فارغ شدیم و در استیفای ابواب آن و نقل سخن از اصحاب
این صناعت قدری جهد مبذول کردیم خواستیم که ختم کتاب

وحسن سیرت آیند و با اهل فضائل اختلاط کنند و از ایشان استفاده
واجب شمرد و معاونت و مساعدت ایشان را غنیمت داند و جهد کند
تا از زمرهٔ ایشان باشد و با همسایه بد و عشیرهٔ ناسازگار صبر نماید مدارات
و مجاملت استعمال فرماید و یقین داند که ایمان بیدن صابر تر باشد و گریبان
بنفس و همسرین منوال و نمط با هر کسی آنچه عقل اقتضا کند و خرم و کیاست
اشاره فرماید بکار آرد و در اصلاح عموم خلق و اصلاح خصوص خود
بقدر استطاعت بکوشد و آنان زیردستان هم اصناف باشند متعلمان از
نیکو دارد و در احوال طبائع و سیر تهای ایشان نظر کند اگر مستعد
انواع علوم باشند و بشیر خیر موسوم علم از ایشان منع نکند و بر آن
تحمل نتی یا مؤنتی نطلبد و در ازاحت علت ایشان کوشد و خداوندان
طبائع ردی را که تعلم از ردی شره کنند تهذیب اخلاق فرماید و
بر معائب ایشان تنبیه هر دو بحسب استعداد تکمیل نماید و علمی که سبب توسل
ایشان بود و باعراض فاسده از ایشان باز دارد و بلید آن را بر چیزی که بفهم ایشان

ازاحت دور کردن
بلید بلیغ نکند
ذهن

اخلاق ناصری
۴۹۶

باشند که باصلاح ذات البین مشغول باشند از روی تواضع مدح وثنا
گویند و بکرامات و اصناف تبجیل مخصوص دارند و بدیشان تشبه نمایند
چه مذاهب ایشان نزدیک همه خلق محمود بود و با سفها حلم بکار دارد
و بسفاهت ایشان مبالات و التفات نکند تا از ایذای اعراض
نمایند و اگر بشتم و سفه ایشان مبتلا شود آنرا حقیر شمرد و بدان توجع
و تألم ننماید و بمکافات مشغول نشود بلکه بسکون و تانی اصلاح
حال یا مفارقت و ترک مخالطت ایشان تقدیم رساند و تا تواند
مجالست این صنف اختیار نکند و مجادله و مجازات ایشان محظور
شمرد و با اهل تکبر تواضع ننماید بلکه بمسبت ایشان با ایشان کار کند
تا از ان متألم و منزجر شوند که التکبر مع المتکبر صدقه چه تواضع با این
قوم موجب استهانت و تحقیر بود و در اصابت خود متیقن شوند و
پندارند که بر همه کس واجب است خدمت و تذلل کردن و چون
چنین باشد گناه ایشان را بوده است و لکن با سر تواضع

لا یحفظ ربطای جمع
جرا سرزده شده و ضبط
سرزده شود ۱۲ منه
۴۹۵
باز ایستادن از صلح
اصابت صواب
گوئی و صواب خواهی ۱۲

وغدر موسوم نشود و ششم آنکه آنرا عاقبتی ندموم چه در دنیا و چه در آخرت
متوقع نبود و مع ذلک اگر قهر او بدست دشمنی دیگر کند بهتر از انتهاز
فرصت با وجود مهلت از لوازم حزم باشد و اما حسود را باظهار منعم و
مزارت فضائل و دیگر چیزهائی که مستدعی غیظ و ایذای او بود و بزودی
مشتعل نه رنجور دل و گداخته تن دارد و از کید او احتراز کند و جهد نماید در آن
که مردمان بر سریرت او واقف شوند و اما معاشرت با کسانی که نه
دوست باشند و نه دشمن هم مختلف باشد و هر کسی را بدانچه مستحق
آن بود که تلقی کردن بمصلحت نزدیکتر مثلاً نصحا را در آن قوتی
باشد که بنصیحت هم کس تبرع نمایند خدمت کند و با ایشان مخالطت
نماید و سخن ایشان بشنود و در بشاشت و ابتهاج بدیدار ایشان ظاهر
گرداند اما در قبول قول هر کسی مسارعت ننماید و بظواهر اقوال
مغرور نشود بلکه تامل کند تا بر غرض هر کسی واقف شود و حق را
از باطل فرق نماید و بعد از آن بر وجه اصوب برود و صلحا را آن حمایتی

سریرت را
پنهان کرده شود
بخزان

۴۹۴

آن شماتت هم باخود کرده باشد و اگر دشمن بحمایت او در آید از حریم
او مانعی سازد یا در چیزیکه اقتضای وفا و امانت کند اعتمادی نماید
غدر و مکر و خیانت استعمال نکند و مروت و کرم بکار دارد و چنان کند که
ملامت و مذمت بدشمن مخصوص گردد و حسن عهد و نیکو سیرتی او همه کس را
معلوم شود و دفع ضرر اعدا را سه مرتبه بود اول اصلاح ایشان فی
انفسهم اگر میسر باشد و الا اصلاح ذات البین دوم احتراز از مخالطت
ایشان بعد جواز یا سفری دور که اختیار کند سوم قهر و قمع و این آخر
همه تدبیرها باشد و با وجود شش شرط بر این اقدام توان نمود و اول
آنکه دشمن شریر بود بذات خویش و اصلاح او بهیچ طریق صورت
نبندد دوم آنکه بهیچ وجه از وجوه جز قهر خویشتن را از تعرض او خلاصی
نه بیند سوم آنکه داند که اگر مخفر او را بود زیادت از آن که این کس را در کاب
خواهد کرد استعمال کند چهارم آنکه اظهار قصد و سعی در ازالهٔ خیرات
خویش از و مشاهده کرده باشد پنجم آنکه در قهر او بر ذلتی مانند خیانت

اخلاق ناصری ۴۹۳

وبا دوستان ایشان موافقت و مخالطت کردن از شرائط حزم و کیاست
بود چه مخافت عوارات و مزال اقدام و مواضع عثرات ایشان بدینوجه
علیها ۱۲ لغوش ۱۲
آسان تر و ست و هر و تلفظ بدشنام و لعنت و تعرض اعراض دشمنان
بغایت موهم بود و از عقل و رجحان این افعال منفوس و اموال ایشان
مضرتی نرساند و نفس و ذات مرتکب را فی الحال مضر بود که هم بسفهاء تشبه
نموده باشد و هم خصوم را مجال دراز زبانی و تسلط داده چنین
گویند که شخصی در پیش ابو مسلم مروزی زبان بعرض نصر سیار آلوده
کرد و تصور آنکه ابو مسلم را خوش آید و از و پسندیده دارد ابو مسلم ردی
ترش کرد و او را ازان بعنف زجر نمود و فرمود که اگر بسبب غرضی
دستها بخون ایشان آلوده کنم باری در آنکه زبانها باعراض ایشان
آلوده کنم چه غرض و فائده خواهد بود و چون دشمنان را آفتی رسد
که خود ازان ایمن نبود و مانند آن آفت را متوقع و منتظر باشد البته
باید که شماتت ننماید و شادمانی و فرح اظهار نکند که دلیل نظر بود و بمعنی

۵ عشرت بکردن
مشوشه بعضویه
در افتادن ۱۲
شماتت شادشدن

اخلاق ناصری ۳۹۲

و باید که معائب دشمنان نیک معلوم کند و بر تقیر و قطمیر آن واقف شود
و آنرا جمع نماید و در اخفای آن شرائط احتیاط نگاهدارد چه نشر معائب
دشمن مقتضی وجود گی او بود بر آن و عدم تاثر از آن و لیکن چون بوقت
خویش آنرا ظاهر گرداند کسر و قهر او حاصل آید و اگر بر بعضی از آن او را
تنبیهی کند پیش از نشر تا چون داند که بر معائب مشالب او وقوف
یافته اند دل شکسته و ضعیف رای گردد و شاید در نیاب تحری
صدق شرط بزرگتر بود چه کذب از دواعی قوت و استیلای خصم بود و
بر شیم و عادات هر صنفی باید که وقوف یابد تا هر چیزی را بمقابل آن دفع
نماید و آنچه موجب قلق و ضجرت ایشان بود همچنین معلوم کند که ظفر در
مضمون آن مندرج بود و بهترین تدبیری درین باب آنست که
خویشتن را بر ضد او و منازعان تقدمی حقیقی حاصل کند و در فضائلی
که اشتراک میان هر دو جانب صورت بندد سبقت گیرد تا هم کمال
ذات او و هم دشمن خصوم تقدیم یافته باشد و دوستی با دشمنان فرا نمودن

۴۹۱

احتراز تمام لازم دانست چه اظهار عداوت مقتضی ازالهٔ نعم و تعریض
انتقال دول و استدعای افکار دائم و هموم متوالی و اضاعت اموال ضایع کردن ۱۲
و کرامات و تحمل ضیم و مذلت سفک دماء و دیگر انواع شرور باشد
ریختن خونها ۱۲
و عمر یکه در تدبیر و تفکر و ممارست و مباشرت این افعال صرف شود
کوشش ۱۲
هم در دنیا ضایع و منغص بود هم در دین سبب شقاوت و خسران
و اسباب عداوت اردی پنج چیز بود تنازع در ملک و تنازع در مرتبه
و تنازع در غائب و اقدام بر شهواتی که موجب انهتاک حرم بود و
دریده شدن پرده ۱۲
اختلاف آراء و طریق توقی از هر صنفی احتراز از سبب ان
صنف بود و باید که از احوال دشمنان متفحص بود و در تفتیش اخبار
ایشان مستقصی تا بر مکر و خدیعت ایشان واقف گردد و مانند آن
بنهایت چیزی رسیده ۱۲
را پیش گیرد و بدان از انتقاض مساعی آن قوم فحص یابد و شکایت
شکسته شدن ۱۲
اعداء در مسامع رؤسا و دیگر مردمان مقرر باید کرد تا سخن مزخرف ایشان
بیان ۱۲
قبول نکنند و مکائد بیگانه رواج نیابد و اقوال و افعال متهم گردند

۵۲ ضیم ظلم دیگری
بقهر قبول کردن و
نقصان کردن حق
کسی ۱۲

او رغبت بیفزاید و بوقت آنکه در مرتبهٔ ایشان تفاوتی افتد و بجاهی
یا کرامتی بیشتر رسند در طلب دوستی ایشان بیفزاید و اتصال و قربت
زیاده از معهود نطلبد اما اعدا دو نوع باشند نزدیک و دور هر
یک قسم شوند آشکارا یا نهانی و اهل حقد از حساب دشمنان ظاهر باشند
و اهل حسد از قسم اعدای مخفی و از دشمن نزدیک احتراز بیشتر باید کرد
از جهت دقت و ادراک سر و عورات و در مآکل و مشارب و غیر آن زود احتیاط
واجب باید شمرد و اصلی کلی در سیاست اعدا آن بود که اگر بتحمل و مواسات
و لطف ایشان را دوست توان کرد و اصول حقد و عداوت از دلهای
ایشان منقطع گردانید خود بهترین تدبیری باشد که تقدیم یافته بود
و الا مادام که بمردتی ریائی و مجاملتی ظاهری یکدیگر را می نبینند
بر محافظت آن تو فرا باید نمود و بهیچ نوع در تظاهر دشمنی خصومت ننمود
که قمع شر بخیر خیر بود و قمع شر بشر شر و بسفاهت اعدا مبالات نباید نمود
و اعضاد و تحمل و مدارات استعمال باید کرد و از تمادی منازعت و مناقشت

حقیقی و غیر حقیقی و معاشرت با دوستان حقیقی یاد کرده آمد و اما با دوستان
غیر حقیقی که بدوستان حقیقی متشبه باشند و از نوع تصنع و تملق خالی نه
معاشرت با ایشان چنان باید کرد که بقدر وسع مجاملة و احسان کند
و در استمالت و مدارات و صبر و معاملة بحسب ظاهر هیچ دقیقه مهمل نگذارد
و اگر روی عیبی در از ایشان پوشیده دارد و خواص احادیث
و احوال و اسباب منافع و مقادیر اموال همچنین و تقصیر ایشان را
مواخذه نکند و در اهمال حقوق عتاب ننماید و بمکافات آن مشغول
نشود تا اصلاح ذات البین و اصلاح ایشان جو باشد و تواند بود
که بعضی بروزگار بدرجهٔ اصفیا و اولیای مخلص برسند و باید که بقدر
قدرت با ایشان مواسات کند و تفقد اقارب و متعلقان ایشان لازم
داند و بقضای حاجات و اظهار بشاشت در اختلاط ایشان چه بطبع
و چه بتکلف قیام نماید و در حال ضرورت ایشان را دست گیرد
فی الجمله اصناف کرم و خلق و حسن عهد تقدیم رساند تا هیچ کس را در دو

ومحافظت آن مهم ترین کارها و غرض از القاب درین باب همین بود چه این باب
اشرف ابواب این مقاله باشد از جهت معانی متقدم والله اعلم

فصل هفتم در کیفیت معاشرت با اصناف خلق

مردم باید که نسبت حال خود با حوال جملگی اصناف خلق اعتبار کند
چه نسبت او با هر صنفی از سه نوع خالی نبود یا برتبه بالای آن صنف باشد
یا مقابل یا فروتر اگر بالای آن صنف بود در رتبه آن اعتبار او را بر محافظت
آن مرتبه باعث باشد تا بنقصان میل نکند و اگر مقابل باشد بر ترقی از آن مرتبه
در مدارج کمال باعث شود و اگر فروتر بود در رسیدن بدرجه آن
صنف جهد نماید و حال معاشرت هم باختلاف احوال مراتب
مختلف باشد اما معاشرت با صنف بلندتر از آنچه در فصل پنجم یاد
کردیم معلوم باشد و اما معاشرت با صنف مقابل متنوع بود بسه نوع اول
معاشرت با دوستان دوم معاشرت با دشمنان سوم معاشرت
با کسانیکه نه دوست باشند و نه دشمن دوستان دو صنف باشند

مصون ماند و احتیاج بعفت از جهت ضبط شهوات بدنی تا جنایات
عظیم بشخص و نوع راه نیابد و احتیاج بشجاعت از جهت دفع امور هائل
تا بسلامت شامل بود و در اظهار بعضی فضائل باسبابی خارج حاجت
افتد مانند احتیاج باکتساب اموال در حریت و سخاوت و عدالت
تا بفعل احرار قیام تواند نمود و بر مجازات جمیل و مکافات واجب
قادر بود و چندانکه حاجت بیشتر بمواد خارج احتیاج زیاده تر و
مواد بی اعوان صالح و یاران مخلص متعذر بود و تقصیر در کسب
اگفت سودی تقصیر در اکتساب سعادت باشد و از نجهت حکم
کرده اند بران که هیچ رذیلت در دین و دنیا مذموم تر از کسالت و بطالت
نیست چه این حالات حائل شوند میان مردم و جملگی خیرات و فضائل
و مردم را از لباس مروت بدر برند و گفتیم که دورترین خلق از
فضیلت کسانی اند که از تمدن و تالف بیرون شوند و بوحشت و وحدت گرایند
پس فضیلت محبت و صداقت بزرگترین فضائل بود

اظرافنامه ی ۴۸۶

مدار کار برایشان بود و فاسد گرداند تا بعذر فرط تمکین و تصرف و ایثار ایشان
عزت ۱۲
بر اولاد خویش بحقد و عداوت گراید و بر بطش و قتل و تعذیب ایشان اقدام
کینه ۱۲
نماید شاید که در باب دوستانی که بروزگار اختیار احوال ایشان کرده باشد
حمله ۱۲
و صداقت ایشان را ذخائر اوقات شمارد ساخته و بمنزله ارواح
در دلها جای داده از سعایت ایشان حذر کند و نیکو گفته اند
حذاقے ۱۲
در این معنی این ابیات + وَاِذَا عَرَتْكَ بَلِيَّةٌ فَكُنْتُ اَنْتَ بِجَنْبِهِمْ + وَكَذٰلِكَ كُلُّهُمْ
بِجَنْبِيْ وَانُوا + كُنْتُ الْمُفَدِّيْ مِنْهُمْ وَلَدَيْهِمْ + بِحَيٰوةِ رَاسِيْ كَانَتِ
الْاِيْمَانُ + فَسَعَى الْاَعَادِيْ بِالنَّمَائِمِ بَيْنَنَا + حَتّٰى تَفَرَّقْنَا فَبُتُّ وَبَانُوا +
احتیاط در باب حفظ محبت که احتیاج بدان از درجه احتیاج بتمدن ظاهر
ای تعاون ۱۲
است از اهم مهمات بود تا نقصان بدان راه نیابد و معنی اتحاد
زائل نشود چه اکثر فضائل خلقی که برشمردیم هم بر محافظت نظام
تألف که وجود نوع بی آن نتواند بود مقصور باشد مثلاً احتیاج
بعدالت از جهت تصحیح معاملات ست تا از رذیلت جور

لا تقسم فرمان بدین
بودم دیانت و ایثار
ایشان آنچنانکه خاص
ایشان بود و مخلص من
دیانت و
به و ذمه ۱۲ بودم
سر و ایثار و میان
ایشان و وفا و
ایشان بزرگ
اس بود و صحبت
۴۸۵
ایشان ۱۲ پس سعی کردند
دشمنان بفسادی میان
من و ایشان ۱۲ تا
آنکه تفرقه افتاد
میان ما پس جدا
شدم و ایشان جدا
شدند ۱۲

در صورت نصحا در میان اخیار مدخلت کنند و سوراشنامی احادیث

لذیذ سخنے از دوستی بدوستی نقل نمایند ملوث بشائبه تحریف و تمویه

و آنرا در زشت ترین صورتے بروعرضه دهند تا اگر مجال زیاده تجاسے

یابند بجدیثهای فرا بافته و دروغهای برتراشیده تقبیح صورت او کشند

در نظر این کس تا صداقت ایشان بعداوت کشد و قدما نام را تشبیه

کرده اند بکسے که بناخن بنیاد دیوارهای استوار میخراشد و سر انگشت را

جائی میکند تا چون تفحص و تفتیش بجد رخنه یابد بگذ آنرا بزرگ تر کند

و قواعد آن دیوار خراب گرداند تا موجب انهدام نباشود و دیگر باب

حکایات و امثال بسیار ایراد کرده اند که یکی ازان باب است و ثورا

در کتاب کلیله و دمنه و غرض از وضع چنان حکایات آنست که

چون سبعی قوی بخدیعت روباهی ضعیف در معرض استیصال

حیوانے عظیم آید یا ملکے قاهر بعد خلت تمامی که خویشتن را در صورت

ناصحان فرا نماید نیت در حق وزرا و نصحاے خود که قوام ملک و

انجمن آرای ناصری ۴۸۴

طبیب استاذ تبدیر غذائی معالجه کند بخی را که استاذ برشق و قطع
آن اقدام نماید و مراد ازین موافقت نه آن بود که از عیب او اغضا
کند و بر او پوشیده دارد بلکه این معنی خیانت محض بود و مسامحت
در چیزیکه ضرر آن بهر دو عائد باشد و تنبیه دادن دوستان بر معا
ایشان اول بمثلی یا حکایتی از غیری اولی بود و اگر این نافع نیاید
بر وجه تعریض اشارتی خفی مرموزی در میان عبارت درج باید کرد
و اگر بتصریح احتیاج افتد در وقت خلوت بعد از تقدیم مقدماتی
که مقتضی وثوق بود و تذکر حالهائی که مستدعی اطمینان قلب و
مزید شفقت و صفاوت باشد این معنی ایراد کرد و البته آن حدیث
از مسامع اصدقا و خلطای دیگر تا بایجانب دا عادی چه نرسیده
داشت که حق دوست زیاده ازان بود که او را در معرض مذمت
اضداد و استخفاف اعدا آرند و در باب صداقت از مداخلت تمام
احتراز تمام باید کرد و سخن ایشان را البته مجال استماع ندادن چه اشرار

که بر تصنیف فاضلی ظفر یافته و آنرا از مستفیدان باز داشته و اثر ش
مدروس گرداینده و این خلق منافی مودت موجب انقطاع اطماع
ناپدید و کمنه شده
اصدقا باشد و حذر باید کرد از آنکه کسی از اصحاب و اتباع این کس
بذکر چیزی از امور و اسباب دوست او بر وجهی ناپسندیده تجاسر تواند کرد
گستاخی
تا بنفس او چه رسد یا بحکایت عیب چیز یکه متصل باشد بدو خصوصیت
یابد تا بعیب ذات او چه رسد بل باید که هیچ آفریده را از متصلان
و متعلقان او در ارتکاب انیمعنی طمع نیفتد نه از روی جد و نه از روی
(هزل)
هزل و نه بوجه تصریح و نه از طریق تعریض و چگونه احتمال ذکر نامحمود
بیهوده و کذب
کسی تواند کرد که تو بچشم و دل او باشی و خلیفه و قائم مقام او در غیبت
او بلکه تو خود او باشی چه اگر چیزی ازین نوع بسمع او رسد شک
نکند که مصدر آن عطای تو بوده باشد یا ترا در ان رضائی بوده پس
از تو متنفر شود و دوستی دشمنی گردد و چون بر دوست عیبی بیند با او
موافقت باید نمود موافقتی لطیف که در ضمن آن باشد ارشاد و تنبیه او چه

از توابع و لواحق مرا باشد و حذر کند از آنکه بخل نماید بادوستان بعلم
و ادبی که بدان متحلی باشد یا حرفت و صناعتی که دران ماهر بود بل بیان
سازد که او را بمجرد استبداد و ایثار انفراد دران باب منسوب نتوان کرد
که مضائقه بادوستان در متاع دنیا که بضیق محال موصوف بود و بحرمان
و نقصانی که بسبب مزاحمت در جانب بعضی لازم آید موسوم قبیح ست
فکیف در مقتنیاتی که بانفاق زیاده گردد و بخل نقصان پذیرد
و مما لعت و مزاحمت دران مستدعی حرمان و نقصان نبود و دور
حط یکی مستلزم خسران دیگری نباشد و این پایه معلوم باید کرد که
بخل در علوم یا از قلت بضاعت بود یا از طلب تفوق نزد یک
جهال یا از خوف آنکه در مکتسب فتوری و نقصانی پدید آید یا از روی
حسد و جملگی این انواع قبیح و مذموم ست و بسیار بود که کسی بخل بر
علم خود قناعت ننماید تا بر علوم دیگران نیز بخل کند و ایشانرا از دانشها
وافاده سرزنش و ملامت کند و ازین طائفه بسیار کسان بوده اند

۴۸۱

خود در اصل از جهت احتراز از تباین لازم شده است و بسیار بود
که کسی مرا کند با دوستان خود و گوید که مرا سبب تشحیذ خاطر تو نیز
ذهن باشد پس در محافلی که رؤسا و اهل نظر جمع باشند بمبارات اصدقا
درآید و از قاعدهٔ ادب تجاوز کند و بالفاظ جهال و عوام تلفظ
نماید تا حاضران را انقطاع و تبلد ایشان روشن گردد و در حال
خلوت مذاکرهٔ این فعل نکند بل این فعل آنجا بکار دارد که ایشان را
وقت نظر و حاضر جوابی و تذکر معانی کمتر بود و غرض او از سفاهت
بر ملا آن بود که تا بخجلت ما این سباب بر ایشان مشوش گردد و بحقیقت
این کس از اهل لغی و جباران روزگار بود چه جباران چون به بسیاری
ثروت و نعمت طاغی شوند یکدیگر را بحقارت و صغار موسوم
دارند و در مروت یکدیگر طعن کنند و تتبع عیوب و عورات یکدیگر
محمود شمرند تا حال میان ایشان بعداوت رسد و در ازالهٔ نعمت
یکدیگر سعی کنند و کار بسفک دما و انواع شرور انجامد و از جمله

ریختن خون بنا حق

۱۲ بی فرمان

۱۳ عورات

۱۴ سفک دما

۱۵ معارات با کسی و اکابر دولت خصوصاً در حضور ایشان و بسیزه کردن ایشان تبلد کند ذهنی و تردد

۱۶ اخلاق ناصری ۴۸

۱۷ و بخلاف طبع صواب و مواضعات

ندارند از افساد و انتقاص آن چیز امین بنا شند پس چون صورت در و
دیوار از تغافل در تعهد به تشویش و خرابی میگراید نگر که جفا بر کسی
امید همه خیرات از و بود و اعراض از کسی که انتظار مشارکت در
سرّاد ضرّ ابد بود چه تاثیر کند بعد ما که ضرری که از اختلال نوع اول
متوقع بود بر فوات یکنوع منفعت مقصور باشد و وجوه ضرر یکه از
جفای دوستان و انقطاع مودت ایشان منتظر بود متنوع چه اگر
دشمن شوند منافع ایشان بمضار گردد از غوائل عداوت ایشان
خوف بی نهایت بود و انقطاع امید از چیزیکه آنرا بدلی نتواند بود
بعلاوه حاصل آید و بالتزام مداومت مراعات از و خاصیت عاقبت
فراغت میتوان یافت و ازین فضیلت تمتع گرفت و مرا هر چند با همه
کس مذموم بود اما با دوستان استعمال کردن مذموم تر باشد چه از مر اقلاع
مودت حاصل آید سبب آن بود که مرا سبب اختلاف ست
و اختلاف علت تباین و تباین مشتمل بر همه شرها و طلب الفت دوستی

در مخالطت و استمالت او جهد زیاده کند چه اگر او نیز بسبب غیبتی
بخود مائل کردن ۱۲
یا تکبری یا احتراز از مذلتی یا از ارتکاب سوء خلقی تانی کند عط جمیل مودت
رشته ۱۲
گسسته شود و دامن لطف بهبود صداقت راه یابد و معذلک از زوال
آن خالت ایمن نتوان بوده باشد که بعد از ان جیائی و خجلتی دامنگیر
آید که بسبب آن در قطع و مفارقت رغبت نمایند و عادت محمود
در نیباب آن بود که هر چه زود تر تدارک آن کنند و آنچه سر مسئله
و سبب وحشت باشد از دل پاک بی غل و غش امحا کنند
کینه ۱۲ خلاف ۱۲
که برکت راستی بسیار بود و اگر مجرم صدیق بوده باشد عتابی بلطف
آمیخته بتقدیم رساند که اَلْعِتَابُ حَیٰوۃُ الْمَوَدَّۃِ وَفِی الْعِتَابِ حَلَاوَۃٌ یَبْقَیٰ
اقوام پس از ان بکلی از خود و او محو کند و باید که مداومت مراعات
را سبب تقویه محبت تنها نشمرند بل آن را در جملگی امور و اسباب مطرد
دانند یعنی اگر در تعهد مرکوب یا ملبوس یا منزل یا چیزی دیگر فی المثل
اهمال ورزند و حسن رعایت را در باب یک باتصال مقرون

۱۵ دامن لگسست شدن و گسست شدن و گسست کردن ۱۲ ۵۲
اخلاق ناصری ۴۷
اطراد ۱۲ گسست شدن ۱۲
گسیختگی ۱۲

دعوی الاخاء علی الرخاء کثیرۃ + بل فی الشدائد یعرف الاخوان

برادری ۱۲ فراخی عیش ۱۲

وچون چنین بود در مصائب و نکبات و تغیر احوال و اوقات

دردمندیہا ۱۲

کہ دوستان را طاری شود مواسات با ایشان بنفس و مال و اظہار

دار و گیر ۱۲

تقدد و مراعات زیادہ از معہود لازم باید شمرد و دوران انتظار التماس

ایشان چہ تصریح و چہ تبعریض محظور ندانست بل بفراست

کنایہ ۱۲ ممنوع ۱۲

و کیاست بر مکنون ضمائر و اندرون دلہای ایشان اطلاع

باید یافت و در انجاح مطالب پیش از اظہار طلب عطف عنایت جہد

مبذول داشت و در اندوہ و غم مساہمت و مقاسمت نمود

شرکت ۱۲

تا باشد کہ بعضی از مئونت مشقت ایشان کفایت کند و بموافقت

و مشارکت تخفیف و سلوت یابند و اگر بمرتبہ از مراتب بزرگی

خرسندی و تسلے ۱۲

و سیادت رسد یاران و دوستان را با خود مستغرق آن کرامت

گرداند بی آنکہ خود را در ان رجحانی نہد یا بشایبہ منتی ملوث کند

غبہ ۱۲

و اگر وقتی از دوستی وحشتی یا نقصان مواسی احساس نماید

لہ مضروبہ شدہ

۴۷۶ انجام نہ یافتہ

در اقوال و افعال چه انحراف از جادهٔ صدق بظاهر ملق بود و معنی
نفاق و هر دو مذموم باشد و باید که التزام این طریق عادت نکند و تا
وتها ون لا بوجهی از وجوه بدان راه ندهد چه ملازمت این سیرت مستجلب محبت
خالص و مستدعی ثقت تام بود و بدان محبت غرباء و کسانیکه با ایشان
معرفتی سابق اتفاق نیفتاده باشد حاصل آید و چنانکه کبوتر در مسکن
کسی توطن سازد و با او انس گیرد و بحریم و حدود خانهٔ او طواف کند
اشکال و امثال را نزدیک او جمع آرد مردم نیز چون بر خلق کسی
واقف شود و باختلاط او راغب گردد و بمؤانست او مبتهج باشد اقران و اشباه
خود را بر و دلالت کند بلکه حیوان ناطق بر حیوان غیر ناطق در حسن و صفت
و اشاعت ثنا و نشر محاسن راجح باشد و باید دانست که همچنانکه
شرکت دادن اصدقاء را با خود در سرّاء احتراز از اختصاص و انفراد بنعیم
دنیا واجب بود مشارکت نمودن با ایشان در ضرّاء از ان واجب تر بود
و ادای آن حق را در چشم مردم وقع بیشتر چنانکه گفته اند

با او یار بود و در اوقات رخا بروی کشاده و خلق خوش او را تلقی
(نواختی عیش ۱۲)
کند و آثار بشاشت و ارتیاح بدیدار او در چشم و روی و حرکت و سکون
پدید آرد و بر فرط حفاوتی (۱) که در ضمیر دارد در قناعت نکند که اطلاع
ضمائر خبر متولی سرائر را نبود اِنَّ کَلَّ نَ وَدُّکَ فِی الطَّوِیَّۃِ کَامِنًا فَطُلَبَ
(خدای تعالے ۱۲) (اگر باشد دوستی در دل پوشیدہ پس طلب
صَدِیقًا عَالِمًا بِالْغَیْبِ تَنَاهَرُ رُوزَ وَ هر لحظه و ثوق او بمودت و سکون
(دوست دانندہ بغیب را ۱۲)
نفس او بحضور و غیبت و زیادت بود و چون مسرت و ابتهاج
بدیدار خود در شمائل آنکس مشاهده کند بمودت او متیقن گردد چه
حفاوت حقیقی در وقت لقای اصدقا پوشیده نماند و معرف سرور
(شادی ۱۲)
غیری بمکان خود در شکل او بس مشکل نباشد و همین سیرت با کسانی
که دلبستگی ادبکار ایشان معلوم بود چون اصدقا و اولاد و اتباع
خواهی مبذول دارد و بر ثنا و محمدت او و ایشان بی اسرافی که موجب
بود تملق و تکلفی که مستدعی مقت باشد چه در حضور و چه در غیبت تو فر
(دستے ۱۲)
نماید و صیانت این معنی از شائبه ملق (۲) و کدورت نفاق تجری صدق بود
(چاپلوسی)

(۱) حفاوت بالفتح
(۲) ملق بالفتح

۴۷۵ فی الصداقۃ
دردل اخلاص نشانده
باشد ۱۲

که از فرط حرص در طلب فضائل به تتبع صغار عیوب یاران مشغول
نشود که اگر سلوک این طریق کند هیچکس را با سلامت نیابد و نتیجهٔ آن
وحدت و وحشت بود و از فضیلت صداقت محروم ماند بل واجب
چنان بود که از معائب حقیر که آدمی از وصمت آن منزه نتواند بود
اغضا نماید و در عیوب نفس خود تامل کند تا مانند آن از دیگری تحمل
تواند کرد چنانکه شارع علیه السلام فرموده است طوبی لمن شغله عیبه عن
عیوب الناس و باید که از عداوت کسی که با او سابقهٔ صداقتی داشته باشد یا
مخالطتی که از لواحق صداقت بود احتراز کند و قول شاعر بشنود

عَدُوُّكَ مِنْ صَدِيقِكَ مُسْتَفَادٌ	فَلَا تَسْتَكْثِرَنَّ مِنَ الصِّحَابِ
فَإِنَّ الدَّاءَ أَكْثَرُ مَا تَرَاهُ	يَكُونُ مِنَ الطَّعَامِ أَوِ الشَّرَابِ

و واجب چنان بود که چون دوست بدست آید در مراعات
و تفقد او کوشد و البته هیچ حق از حقوق او اگرچه اندک بود استهانت
ننماید و بهمانی که امور اعراض شود قیام کند و در حوادث روزگار

لہ خوشی باد مرکے را کہ باعث شد او را بر عیب او از عیوب یاران ۱۲

یاران و مواسات ایشان مشغول نماند و از مکافات ایشان باحسان
باز ماند ۱۲
و تحمل تعب حق گزاری نمی مداخلت با یاران در امور یکه بر مشقتی مشتمل بود
گریزان باشد پس چون بر این منحنا باز آید و از رذیلتهائی که بر شمردیم
منزه باشد اورا صدیقی فاضل باید شمرد و در محافظت او رغبت و در مصادقت
او هیچ دقیقه مهمل نگذاشت که لا فخر الا بالصدیق الفاضل و یکی از حکما
گفته است انی لا عجب ممن یحزن و له صدیق فاضل و بر یکدوست
حقیقی اگر باید بالقصار اولی بود که کمال عزیز ست و نیز با کثرت اصدقا
وجوب قیام بحقوق مختلف عارض شود و در بعضی اوضاع با غضای
چشم پوشی ۱۲
از بعضی اضطرار افتد چه بسیار بود که احوال متضاد متعاوف گردد و ما
آنکه در مساعدت یکدوست بشادی و ابتهاج باید نمود و در مواسات
دیگری باندوه او اندوهگین باید بود یا بسبب یکی در بکار بعضی سیادت
مشغول ۱۲
باید نمود در حرکت و بسبب تقاعد دیگری اهتمام کرد در سکون و در میان
چنین احوال جز تحیر و اهمال طرفی از دو طرف حال نتواند بود و با همه

۴۲۳

و در حال محبت او زر و سیم را و حرص شغف بجمع و اقتنای آن هم نظری
شافی استعمال کند که بیشتری از معاشران بتظاهر محبت یکدیگر موسوم
باشند و در تهادی نصیحت یکدیگر اغفال روا ندارند چون معاملهٔ ایشان
با یکدیگر یکی از دین و سنگ پاره رسد و تنازعی در میان آید همچون
سگان با یکدیگر درشغب آیند و بآواز بلند و محاورهٔ سفها و الفاظ ناستا
مجادله و مخاطبه کنند و مایهٔ عداوت ذخیره نهند و بعد ازان نظر نماید تا در
محبت ریاست و حرمت او را کدام مقام یابد چه کسیکه بغلبه و تفوق
مشغوف بود انصاف مودت استعمال نکند و باخذ و اعطای متساوی
راضی نگردد بلکه ترفع و تکبر او را بر استهانت اصدقا و با ایشان بزرگ
منشی نمودن وارد و مودت و غبطه با مقارنت این خصلت تمام نشود
و آخر الامر بعداوت و حقد انجامد و بعد ازان نظر کند تا شغف و انهما
در الحان و ضروب لهو و بازی و استماع انواع مجون و مضاحک
بچه درجه باید چه افراط درین ابواب اقتضای آن کند که از مساعدت

ظاهر کردن ۱۲
باهم هدیه فرستادن ۱۲
نزد و سیم ۱۲
فخیره ۱۲
کینه ۱۲
انواع ۱۲
هزل ۱۲
غناء و الحان ۱۲

سلم که محبت او زر و سیم چگونه است و حرص و شغف بآن بچه طور است بچرا

اخلاق ناصری ۴۷۲

ملاحظه کردند ۱۲

تتبع سیرت او باید نمود در شکر نعم و کفران آن و غرض از شکر نه مکافات
بود چه گاه باشد که قلت ذات ید از قیام بمکافات عاجز گرداند اما
شکور تعطیل نیست از مکافات و زبان از تحدث بخیر جایز ندارد و
کفور از نشر ذکر جمیل که هر کس بران قادر بود تکاسل نماید و هر احسان
که در باب او تقدیم ما بد بغنیمت شمرد و آنرا حق خود داند و بحقیقت هیچ
آفت را در ازالهٔ نعمت آن نکایت نبود که کفران را و تامل باید کرد
در سبب آنکه از اوصاف اشقیا هیچ صفت زشت تر از کفران نبود و
خود کفر در لغت عرب مشتق ازانست و در صفات سعدا هیچ
فضیلت بدرجهٔ شکر نرسد و مزید نعمت و ثبات آن بر شکر مبنی باشد
و چاره نبود از تعرف این خلق در کسی که بمزاحمات او رغبت
افتد تا بکفور یکه ایادی برادران انعام رؤسا مستهتر شمرد و تبلا گردد
پس نگاه کند تا حال میل او بلذات و شهوات چگونه است چه
شدت انبعاث بران مقتضی تقاعد بود از رعایت حقوق اخوان

در چشم او تشابه نماید پس بر تناول چیزی تصور آنکه شیرین باشد
اقدام کند و تلخ یا بدو باستعمال چیزی که آنرا غذا پندارد قصد
و آن خود زهر بود و لیکن چون بر کیفیت اکتساب وقوف یابد از ارتکاب
خطر نکند و در مودت اهل تمویه[۱] و خداع که خویشتن را بصورت
فضلا و اخیار فرا نمایند و چون کسی را در دام تزویر افگنند بانند
سباع او را فریسه و اکیله خود کنند نیفتد طریق این مطلوب آنست که الیتقرا
گوید که چون خواهند که استفادهٔ صداقت شخصی کنند اول از حال
او تفحص باید کرد که در ایام صبا گوهر نفیس خود را چه نوع محافظت
نموده و معاملهٔ او با پدر و مادر و اقران و عشیره چگونه بوده است
اگر شایسته یابند از و امید صلاحیت محبت دارند و الا از و پرهیز
واجب دانند[۲] که کسیکه محافظت وجود خود نکرده باشد و بعقوق منسوب
بوده مراعات حقوق نکند و بعد ازان از سیرت او با دوستانی که در ما تقدم
داشته باشد بحث باید کرد و آنرا باستحان اول اضافه کرد پس

[۱] تمویه چیزی را از مانند نقره انمودن کردن و بیاراستن و ملمع نمودن

[۲] و این از باب تفعیل است

چگونه دران طمع توان افگند الا بوسیلهٔ رفیق شفیق تا اینجا سخن حکیم ست
و چون تعریف حال این نعمت جلیل و فضیلت خطیر کرده آمد
سخن در کیفیت اقتناء و اقتناص باید گفت و بعد ازان چگونگی
محافظت آن اشاره باید کرد تا طالب این فضیلت بمنزلهٔ آن
شخص نبود که گوسفندی فربه میخواست بگوسفندی آماسیده
فریفته شد چنانکه شاعر از تمیز معنی عبارت کرده است اُعیذُها نظراتٍ
مِنکَ صادقةً اَن یحسبنَ الشحمَ فیمَن شحمُهُ ورمٌ علی الخصوص مردم که
از حیوانات دیگر بتصنع و احتیال و اظهار فضیلت ممازند
سر یا منفرد ست مثلاً بذل مال کند بانجل تا بجود موصوف
یکتا صفت ۱۲
باشد و اقدام کند بر اهوال باجبن تا بالشجاعت معروف
گردد دیگر حیوانات از تظاهر اخلاق خود تحاشی نکنند و از استعمال
کنایہ ۱۲۵
استعمالش و تصنع دور باشند و مثل طالب این فضیلت با علم
ریا ۱۲ صداقت ۱۲
تمیز مثل کسی بود که بر طبایع حشایش واقف نبود و اکثر نباتات
جمع حشیش بمعنے گیاہ ۱۲۵

۴۶۹ اخلاق ناصری

۱۲ اسی کو اظہار کمال و تعریف احوال
۱۲ ملک و تعریف ۱۲۵ رعیت وغیرہ ۱۲۵
اقتناء و اقتناص ۱۲ ہو
بلعنی کسب کرنا ۱۲ نگاہ رکھنا کرون و نوردن ۱۲

موازنه فضیلت صداقت نیفتد چه هیچ از نجمله در وقتیکه بوعت
مصیبت محبوبی روی نماید نافع نیاید و دنیا و مافیها بجاد و
معتمد که در مهمی مساعدت کند یا در اتمام سعادتی عاجل یا آجل معاونت
دهنده ایستد جنبد اکسیکه بدان نعمت مغتبط بود اگرچه از ملک عالم
خالی بود و از و نیکوحال تر آنکه در ملابست ملک از چنین
سعادتی محظوظ باشد چه کسی که مباشرت امور رعیت و تعرف
احوال ایشان و نظر بکلیات و جزویات ممالک بر قانون احتیاط
نخواهد کرد او را دو گوش و دو چشم و یکدل و یکزبان کفایت
نتواند بود و چون مالک گوشها و چشمها و دلها و زبانهائی شود که
بعدد بسیار بود یعنی گوش و چشم و دل و زبان ایشان اطراف
ملک بر خود بیند تا بدان تجسس بر اسرار و مغیبات اطلاع
یابد و غائب را در صورت شاهد مشاهده کند و از کجا این
فضیلت تمتع توان داشت الا از صدیق صدوق و

سلا بوعت بالفتح
موش خرما
دل کیسه را
بالفتح و تشدید با دو
و بمعنی سوراخ نیز

از یکدیگر می آموزند و در خاطر ایشان نمی آید که احادیث الفت
و اخبار اکتساب مودت و آنچه لازم آن فضیلت بود از خیرات شامل
و محبت و موانستی که معیشت بی آن ممکن نیست و حیات با قطع نظر از آن
محال بود در ایشان آموختنی اولی بود چه اگر همه دنیا در غایب[1]
دنیا کسی را حاصل بود و فائدهٔ این یک خصلت از و منقطع زندگانی
[1] اضافت ۱۲ باشد ۱۲
بر و وبال بود بلکه بقای او ممتنع باشد و اگر کسی مر مودت را خوار
و خرد شمرد بحقیقت خوار و خرد آنکس بوده باشد و اگر گمان برد که
تحصیل آن بآسانی صورت بندد گمان او خطا بود چه اقتضای
صدقاتی که بر محک امتحان بعیار و ثوق باز آیند سخت متعذر
تواند بود و اعتقاد من آنست که قدر مودت و خطر محبت از جملگی
[2] مقولهٔ انسفر الیس ۱۲ بزرگی ۱۲
کنوز و ذخائر عالم و ذخائر ملوک و نفائسی که اهل دنیا را بدان
رغبت بود از جواهر بری و بحری و آنچه از ان تمتع می یابند چون
حرث و انبه و متعه و غیر آن بیشتر بود و تمامت این رغائب در[2]
[2] زیر است ۱۲ نباتات خانه ۱۲ جملگی ۱۲

۴۶۷ اخلاق ناصری
نفائس کنوز و جواہر و غیرہ ۱۲

حقیقی بعد و بسیار نبود لیکن حسن عشرتی و کرم لقائی که با او با استحقاق
استعمال افتد با بسیاری کسان بی استحقاق استعمال ناید کرد و بجهت طلب
فضیلت چه مردم خیر فاضل در معاشرت معارف خود و سالک معاشرت
صداقت ۱۲
اصدقا سپرد و التماس صداقت حقیقی کند از همه کس و از سقراط لیس
گفته است مرد بدوست محتاج بود در همه احوال اما در حال رخا از
جهت احتیاج بملاقات و معاونت ایشان و اما در حال شدت از جهت
احتیاج بمواسات و مؤانست ایشان و بحقیقت احتیاج بادشاهان
بزرگ بمستحقان تربیت و اصطناع مانند احتیاج درویشان بود باهل
احسان و معروف و طلب فضیلت صداقت که در نفوس مفطور است
مردمان را باعث میگرداند بر شارکت در معاملات و معاشرت
بعشرتهای جمیله و ملاعبت بایکدیگر و اجتماع در ریاضت و صیغ دعوات یکدیگر
سخن حکیم ست و انسقراطیس گوید من عجب دارم از کسانی که اولاد خویش
نام حکیم ۱۲
را اخبار ملوک و وقائع ایشان و ذکر حروب و ضغائن و انتقامات خلق

۱۱ سخاوتی بیش
۱۲ اصطناع بگوئی
کردن در گزیدن ۱۲
اضلاف نصری ۴۶۶
۱۳ ضغائن بفتح ضاد
و غین معجمتین جمع
ضغینه بمعنی کینه

فصل ششم در فضیلت صداقت و کیفیت معاشرت با صدقا

چون مردم مدنی بالطبع است و تمامی سعادت او نزد یک صداقا او ست و
کامل بودن ۱۲
دیگر شرکای او در نوع و هر که تمامی او با غیر او بود به تنهائی کامل نتواند
بود پس کامل و سعید کسی بود که در اکتساب اصدقا جهد بلیغ کند و خیرات
که بدو تعلق گرفته باشد ایشان را شامل گرداند تا منعاونت ایشان
اے اور احاصل شدہ ہمشد ۱۲
آنچه بانفراد حاصل نتواند کرد حاصل کند و در مدت عمر خویش بوجوه
ایشان تمتع و التذاذ یابد تمتعی حقیقی و التذاذی الهی چنانکه گفتیم
اے اور اک عقول و نفوس مجاز ۱۲
نه لذتی حیوانی و تمتعی بهیمی لا انکه این قوم پس عزیز الوجودند و اصحاب
اصفہانی
لذتی حیوانی و تمتعی بهیمی کثیر الوجود و در معاشرت ایشان اقتصار بر بعد
اولی چه این طائفه بمنزله نمک و توابل باشند که هر چند در طعام بدیشان
مصالح ۱۲
احتیاج بود اما بجای غذا نباشند و اما صدیق حقیقی بعد بسیار نتواند بود چه
نادر باشد و غرت از لوازم قلت بود و چون محبت او با فراط کشد و محبت
مفرط در شبیه طول چنانکه گفتیم خرمیان و تن اتفاق نیفتد پس صدیق

۴۶۵ انحلاف نہری
امثال آن ۱۲

۱۲ در اہل اسم
اصطلاحی او دیگر باب
است کہ در اطبیعیات
مثل شیر و زیرہ و

که دیگران خصم تو شوند و بر سخن تو عیب نیند و بر عشرت تو رحمت نکنند
بل تاخیر کن تا دیگران بگویند و عیب و هنر هر سخنی بدانی پس آنچه دارے
اگر بهتر بود عرضه مے دار و اگر سلطان ترا عزیز دارد بر اهل قربت او خدم
قدیم او تقدم مجوی که این خلق از اخلاق سفها بود و بدانکه هر که
را اگر بادشاه بود و اگر زیر دست با کسی مناسبتی طبعی بود و اگرچه آنکس
در رتبه ادنی بود موالفت و موانست او ایثار کند هرچند بظاهر او دون
باشد و سبب آن اتصال روح بود بر روح و چگونه ایمن توانی بود
اگر بر کسی تفوق و تقدم طلبی از آنکه آنکس را در باطن با مجدوم سلطنت
بود که حق آن ضائع نتوان گذاشت پس هر دو بمناقشه و دفع تو بیرون
آیند و اگر بادشاه رائی زند که تو آنرا کاره باشی با او موافقت کن
و تذلل نمای و بحقیقت دان که سلطان اوست نه تو پس آنچه تو
متابعت مراد او کنی بلکه از و مساعدت و معاونت التماس کنی و بحسب رای
و هوی او خویش سخن گوئی آنست تمامی سخن و در بیاب والله اعلم بالصواب

له عزت بتای مشدده
لغة بمعنی دولت و بسعادت و بزرگی
که مخدوم
اخلاق ناصری ۴۶۴
دارد

سخطی پس بدنیقدر بایشان مواسات باید کرد و ازان باک
نداشت و از مسخوط علیه و متهم مخدوم تجنب باید نمود و با او در یک
مجلس جمع نباید آمد و در ثنا و تمهید عذر او امتناع باید کرد چند انکه
خشم مخدوم ساکن شود بعاطفت او امید وار بود آنگاه اورا
معذرت او را وجهی لطیف استعمال باید کرد تا بر سر رضا آید و هم
در آداب ابن المقنع آمده است که چون والی با تو سخن گوید بدل
و گوش و جوارح و اعضا اصغای سخن او را باش و بهیچ فکر و عمل و نظر
بچیزی دیگر و بکسی دیگر مشغول مشو و در مجلس سلطان سر بگوش کسی
بحضور او دو تن سر گویند آن کس از ایشان کینه گیرد و در سلطان
اثر نیکی بمبالغه تر بود و چون از کسی سوالی کند تو جواب مده که
انهم خفت و زن تو اقتضا کند و هم استخفاف بسائل و مسئول و
مع ذلک اگر سائل گوید از تو نمی پرسم چه جواب دهی و اگر
از جماعتی پرسد که تو از ایشان باشی تو بر جواب سبقت مطلب

جواب بوقار و حلم و حجت گوید که غلبه همیشه حلیم را بود و هم در آداب
ابن المقنع آمده است که شرائط خدم ملوک ریاضت نفس بود در
نکرده و موافقت ایشان در مخالفت رای خود و مقدر کردن
امور بر اهوای ایشان و کتمان سر و بحث ناکردن از چیز یکه
خواهشها ۱۲
ترا بران وقوف ندهند و مجاهده کردن در تحری رضای ایشان
قصد و پرسی ۱۲
بهمه وجوه و تصدیق اقوال و تزیین رای ایشان و نشر محاسن
و ستر مساوی و تقریب آنچه آنرا نزدیک خواهند و تبعید آنچه آنرا
بدیها ۱۲
دور گردانند و تخفیف مونت خود بر ایشان و احتمال مونت ایشان
و بذل مجهود در طاعت و عبادت گرفتن و کسی را که از عمل سلطان
ری کار و پیشه ۱۲
گزیر بود باید که ممارست آن اختیار نکند که سلطان
علاج و چاره ۱۲ سعی و تلاش ۱۲
حاتمی بود میان دم و لذت دنیا و عمل آخرت و اگر بخدمت
پرده ۱۲
موسوم گردد باید که شتم سلطان بشتم نشمرد و غلظت ایشان بغلظت
ندارد که با وی عزت زبان کشاده گرداند باعراض مردمان بی بقاء

۱۵ باد با بانگ و سکون
همزه و در آخر واو
بمعنی فخر و تکبر کردن
یعنی خادم سلطان را
چون غلظت در دل
پیدا شود فخر عزت زبان

اخلاق ناصری ۴۶۲

او را بر بندگان و کشاده
گزیدن سابقه غضب پس
بهمین مقدمه ارباب
با وجود این بسته مدارات
با ایشان سنت ۱۲

وحشت و بیگانگی بود مگر بر سر جمع که آنجا در نیباب تقصیر نشاید کرد
و با او تقریر بدهد که مرا نزد یک تو حقی ست یا سابقه خدمتی دارم
بلکه تجدید نصیحت و لواحق طاعت سوابق حقوق را نزد یک او تازه
میدارد چنانکه آخر آن اول را احیا کند چه پادشاه حقی را که آخر شش
از اول منقطع بود فراموش نماید و رحم با همه کس مقطوع دارد و هیچ کار
سخت تر از وزارت سلطان نبود که همکاران و منافسه بسیار کنند و
حساد او لیاسی سلطان باشند که در منازل و مداخل با او مساهم
و مشارک باشند و پیوسته طامعان منصب او منتهز فرصتی جبائل با
کشیده و مترصد ایستاده و هیچ سلاح او را چون صحت و استقامت
نبود چه در سر و چه در علانیه و باید که اگر بر کید حاسدی باسعایت
معاندی وقوف یابد بظاهر چنان فرا نماید که او را بدان هیچ
مبالات نیست و در حضرت مخدوم خشمی و کینه از ایشان اظهار نکند که
موکد سخن ایشان گردد و اگر در مقام سوال و جواب و مناظره و مجادله او فتد

۱۲ اسی کو خوش نہ کرنے والا
۱۲ اول سے آخر تک کرنے والا
۱۲ بطریق مساوات
۱۲ امید وار فرصت ڈھونڈنے والے
۱۲ خفیہ
۱۲ ترس و اندیشہ
۱۲ حاسدان

البته از و شکایت نکند و عداوت و حقد بدل راه ندهد و وجه گناه
با خود گرداند و بعد ازان جهد کند و تلطف نماید تا تجدید حالی
که مزیل سخط مخدوم باشد بنوعی که میسر شود حاصل گردد و اگر بهیبت یکی
از ولات[1] که ظالم و بدخو بود مبتلا گردد باید که داند که او در میان دو
خطر افتاده است اول آنکه با والی سازد و بر رعیت بود و دران هلاک
دین و مروت او بود دوم آنکه با رعیت سازد و بر والی بود و دران
هلاک دنیا و نفس او بود و وجه خلاص ازین دو ورطه بیکی از دو چیز
تواند بود مرگ یا مفارقت کلی و با والی غیر مرضی السیرة هم جز بمجاهدت
شرط وفا طریق نباشد تا آنکه خدای تعالی مفارقت و نجات
روزی کند و در آداب ابن المقفع آمده است که اگر سلطان ترا
برادر گرداند تو او را خداوندگار دان و اگر در تقرب تو زیاده کند تو
در تعظیم او زیاده کن و چون در خدمت او منزلتی یابی تملق[2] لفظی
مانند تضرعات متواتر و دعا در هر لفظی استعمال مکن که آن علامت

[1] ولات بالضم و تشدید لام جمع والی بمعنی حاکم و پادشاه و متکفل امور ۱۲

[2] ای نفع پادشاه کند و ضرر رعایا کند ۱۲

[2] ای نفع رعایا کند و نقصان والی ۱۲

نسخه چاپ پیرسی ۱۲

بسیار ظفر یابد و حاصل این سخن آن بود که نفع بمخدوم طلبد از مخدوم
چه هر که از رؤسا نفع گیرد از ملول شوند و هر که بدیشان نفع گیرد
ای بسبب ایشان ع
او را عزیز شمرند و خویشتن را در چشم مخدوم چنان فرا نماید که بکمتر
کلمه اندک تر سعی که مخدوم فرماید جملگی امور متعلقات خود
بتبدل خواهد کرد چه اگر چنین کند از طمع او بمال خود ایمن گردد
و اگر ضعاف قشتی بکار دارد حرص او را تیز گرداند که ممنوع و محروص علیه و کم بذل و
محمول مئونه و جهد کند در آن که از جاه و مال کسب کند زینت و جمال مخدوم
ملال کردن شده ۱۲
طلب نه تحمل نفس نحو و چه این نوع باستیفا نزدیکتر و بمروت لائق تر بود
و حذر کند از اتخاذ چیزی که مخدوم بدان منفرد باشد یا لائق
گرفتن ۱۲ مخصوص ۱۲
رؤسای دیگر بود مانند او والا آنچیز را در معرض فهاب و خود را
رفتن ۱۲
در معرض هلاک آورده باشد و در هیچ چیز استغنا ننماید از مخدوم
اگرچه آنچیز حقیر بود و در همه حوال قناعت و رضا بداند آنچه از مخدوم
بدو رسد شعار خود سازد و اگر در مقام سخط و عتاب مخدوم ا

ع منافق باشد کسی
در اوراق گذشته دیده
در حاشیه ب ۱۲
۴۵۹
اخلاق ناصری
ع لحظ خشم و ناخوشنودی
ع ای مخدوم را بدیشان
نفع گرداند نه نفس نفع ۱۲

اگرچه بر مکروه نفس خود مشتمل بیند و با خود مقرر کند که در عبودیت
هیچ چیز با منفعت تر از ترک حظ نبود چون اینمعنی مقرر کرده باشد
(ای حظ نفس ۱۲)
در هر معامله و مجازاتی که میان او و مخدوم افتد و خویشتن را در ان
حظی بیند ترک آن حظ گیرد و از ان تجنب نماید و حظ رئیس مستخلص
گرداند تا ثمرهٔ خیر هم عائد با او باشد چه اگر در اول باستیفای حظ
خود مشغول گردد از خلل خالی نماند و ترک امور از فساد آن اولی
(امور ۱۲)
و در جذب منافع از رؤسا تلطف عظیم بکار باید داشت و البته
بر سوال و الحاح دران اقدام ننمود و طمع شره را مجال ندادل
قناعت و کوتاه دستی بعادت باید گرفت که خود و نیاز روی
بکسی نهند که او از ان معرض باشد و از کسی امتناع کند که بران
(اسباب ۱۲)
حریص بود و جهد دران باید کرد که از رؤسا و مخدومان اسباب
منافع طلبد نه نفس منافع (۱۲) مثلاً اطلاق ید در انچه موجب اقتنای
(گفتن و گشادن ۱۲)
منافع و جمع فوائد بود تا هم از سوال فارغ باشد و هم بر منافع

۱۵ اسباب منافع مراد از عهده و منصب است ۱۲ ۵۲ منافع اخلاق ناصری ۴۵ ۱۲

و از مداومت حضور که مودی بود بملالت هم احتراز نماید چه ملالت
از کثرت ازدحام مردم باشد و چون زحمت خلق بر درگاه روا
ابنوهی ۱۲ ازدحام ۱۲
بیشتر بود ایشان بملالت اولی باشند و باید که بر هر کاریکه از مخدوم
او صادر شود او را مدح گوید و آن کار را بر استی ستائش کند و چون تامل
نماید هیچ کار نبود در دنیا که آنرا دو وجه نبود یکی جمیل و دیگر قبیح
پس وجه جمیل هر کاری طلب کند و آنرا حوالهٔ مخدوم نماید و در حضور
که از اقبال شما بوده ۱۲
و غیبت او بر ذکر محامد افعال او تو فر نماید و اگر تدبیر مخدوم بد بود
حواله بود مثلاً این شخص وزیر یا مشیر یا معلم او بود تعریف صلاح
کارهای او بر و واجب باشد باید که داند که ملوک در روسا
مانند سیلی باشند که از سر کوه در آید و کسی که خواهد که آنرا بیکدفعه از
سمتی بسمتی گرداند هلاک شود اما اگر با دل مساعدت نماید و بمدارا
و تلطف یکجانب را بخاک و خاشاک بلند گرداند بجانبی دیگر
که خواهد تواند برد همین سیاقت صرف رای مخدوم از انچه متضمن

لف زحمت با شکستن خ
و از بوده ۱۲ سعادت ۱۲
سرافت ۱۲

جهد مبذول دارند و در ادای حقوقی که بر ایشان متوجه باشد مانند
خراج و غیر آن انشراح صدور و خوشدلی استعمال کنند و البته کراهت
و انقباض بخود راه ندهند و در امتثال اوامر و نواهی بقدر طاقت
ایستادگی[1] نمایند و در نگاهداشتن احتشام و هیبت ایشان مبالغه
بجا آرند و در اوقات نوائب[2] و مکاره جان و مال و خان و مان
در پیش ایشان از روی محافظت دین و ملت و اهل و ولد و شهر
بذل کنند و کسانیکه بخدمت ملوک موسوم نباشند باید که بر طلب قربت
ایشان اقدام ننمایند چه صحبت سلطان را بدخول در آتش و گستاخی
باسباع تشبیه کرده اند و کسیکه بجوار و معرفت ایشان ممتحن بود
لذت عیش و تمتع از عمر بر و منغص گردد و اما کسی که بخدمت ایشان
مشغول باشد سبیل او آن بود که ملازمت کاری[3] نماید که بصدد
آن کار بود و مواظبت کند بر وظیفه که متکفل آن شده باشد
و جهد کند در آن که نصب العین مخدوم باشد بهر وقت که او را طلبد

[1] ایستادگی یعنی قیام
[2] نوائب حوادث
[3] کاری کفایت

وما الناس الا واحد من ثلثة — شریف مشرف ومثل مقادم
فاما الذی فوقی فاعرف قدره — واتبع فیه الحق والحق لازم
واما الذی دونی فان قال صنت — عن جانبه عرضی ان لام لائم
واما الذی مثلی فان نال اکبر — تفضلت ان التفضل بالحکم

واما اگر در حرب واقع باشد و قوت مقاومت دارد جهد باید کرد
که بنوعی از انواع کمین یا شبخون بسر دشمنان رود چه اکثر اهل شهرها
که محاربه با ایشان در بلاد ایشان اتفاق افتاده باشد مغلوب
باشند و اگر قوت مقاومت ندارد در تدبیر حصون و خندقها احتیاط
تمام بجا آرد و در طلب صلح بذل اموال و اصناف حیل و مکائد
استعمال کند این است سخن در سیاست ملوک **فصل پنجم** در
سیاست خدم و آداب اتباع ملوک - اما معاشرت با ملوک
در رؤسا عموم مردم را چنان باید که در نصیحت و نیکخواهی ایشان
بذل وزبان تقصیر نکنند و در افشای محامد و ستر معایب ایشان غایت

غواری ۳۵

۱۵ واقع از واقع
بخط آن کسی که این
نسخه را نوشته

۵۳ اخلاق محسنی
شخص را که بتکلیف
این شخص را افتاده باشد

استعمال ناکردن از حزم نبود که کم من فرصت قلیله غلبت فئة کثیرة باذن الله

وچون ظفر یابد تدبیر ترک نگیرد و از احتیاط حزم چیزی کم نکند تا

ممکن بود کسی را که زنده اسیر توان گرفت نکشد چه در اسر منافع بسیار

بود مانند سبی کردن و رهینه داشتن و مال فدا کردن و منت بردهان

و در قتل هیچ فائده نبود و بعد از ظفر البته قتل نفرماید و عداوت

و تعصب استعمال نکند چه حکم اعدا بعد از ظفر حکم ممالیک و رعایا بود

و در آثار حکما آورده اند که بارسطاطالیس رسید که اسکندر بعد از

ظفر بر شهری شمشیر از ایشان باز نگرفت ارسطاطالیس بدو عتاب نامه

نوشت و در آنجا یاد کرد که اگر پیش از ظفر معذور بودی در قتل دشمنان

خویش بعد از ظفر چه عذر داری در قتل زیردستان خویش و

استعمال عفو از ملوک نیکوتر است از آنکه از غیر ملوک چه عفو بعد از قدرت محمودتر

بود والحق چه نیکو گفته است در باب عفو کسی که گفته است

سالزم نفسی الصفح عن کل مذنب	وان کثرت منه علی الجرائم

در گذاشتن گناه را

سبی کردن بفتح اول یعنی اسیر کردن

زده کردن ۱۲

رهینه گرو ۱۲

قید کردن ۱۲

مال فدا کردن ۱۲

منت بردهان نهادن

عوض بندی مال گرفتن ۱۲

غلامان ۱۲

بهانه ۱۲

اخلاق ناصری ۴۵۲

شرط است که در وقت ظفر بر دشمن عفو و مرحمت را

بگذارد من مرحومه مرا

وحروب از خرم دور بود و آرد شیر بابک گوید تادیب بعصا نباید کرد
آنجا که تازیانه کفایت بود و استعمال شمشیر نباید کرد آنجا که دبوس کار
توان داشت و باید که آخر همه تدبیرها محاربه بود که آخر الدوا الکی
و در تفرقهٔ کلمهٔ اعدا تمسک بانواع حیل و تزویرات و نامها بدوغ
مذموم نیست اما استعمال عذر بهیچ حال جایز نبود و مهمترین شرائط حرب
تیقظ و استعمال جاسوس و طلایه بود در حرب بج تجارا اعتبار باید کرد
بر مخاطرهٔ آلات و مردمان تا توقع سودی فراوان نبود اقدام ننمود
و در موضع حرب نظر باید کرد و جایگاه مردان چنانکه بحصانت و صلابت
آن کار نزدیکتر بود اختیار کرد و حصار و خندق استعمال نشاید کرد
مگر در وقت اضطرار چه استعمال این موجب تسلط دشمن گردد و کسی
که در اثنای حرب بمبارزتی یا شجاعتی ممتاز بود در اعطا و صله و ثنا
و محدت او مبالغه باید کرد و ثبات و صبر را استعمال فرمود و از گریز و
تهور حذر نمود و بدشمن حقیر استهانت کردن و هیبت و عدت تمام

۴۵۱

بکوشد تا ممکن بود چنان سازد که مقاتله و محاربه محتاج نگردد و اگر
احتیاج افتد حال از دو نوع خالی نبود یا بادی بود یا دافع اگر بادی
بود اول باید که غرض او جز خیر محض و طلب دین نباشد و از التماس تفوق
و تغلب احتراز کند و بعد از ان شرائط حزم و سوابط تیقظ بتقدیم رساند و بر محاربه
اقدام نکند مگر بعد از وثوق بظفر و با خصمی که متفق الکلمه نباشد البته بحرب
نشود چه در میان دو دشمن افتن مخاطره عظیم بود و ملک تا تواند بنفس خود
محاربه نکند که اگر شکست آید آن را تدارک نتواند کرد و اگر ظفر یابد از
قصور یکه بوقع و هیبت و رونق ملک راه یابد خالی نماند و در تدبیر کار
لشکر کسی را اختیار کند که بسه صفت موسوم بود اول آنکه شجاع و قوی دل
باشد و بدان صفت شهرتی تمام یافته و صیتی شائع اکتساب کرده
دوم آنکه بر اصابت رأی و تدبیر تام متحلی باشد و انواع حیل و خدائع
استعمال تواند کرد سوم آنکه ممارست حروب کرده باشد و صاحب تجارب
شده و تا بتدبیر و حیله تفریق اعداء و استیصال ایشان میسر شود استعمال آلت

مانند احضار غائبان و اشارة بغیبت حاضران و مبالغه در تفحص
اخبار و حرص زائد نمودن بر استکشاف امور و استماع احادیث
مختلف و مختلط و احساس تیقظی زائد بر معهود و بر جمله در تغیر امور ظاهر
نظر کند و از مصادر و موارد و امور یکه از بطانه و خواص چون اهل حرم
معلوم گردد و آنچه از افواه کودکان و بندگان و حواشی ایشان که
بقلت عقل و تمیز موصوف باشند استماع افتد استنباط کند و بهترین
بابی کثرت محادثه بود با هر کسی چه هر کسی را دوستی بود که با او مستانس
بود و احادیث خود جلیل و دقیق با او بگوید و چون محاوره و محادثه
بسیار شود بر مکنون ضمائر دلیل ظاهر شود و باید که تا اوله بهم باز
نخواند و بجد تواتر تا بخاطر بر یکطرف حکم نکند فی الجمله انمیعانی طریق استخراج
اندیشهای ملوک و بزرگان باشد و در معرفت آن فوائد بسیار بود
چه بجهت استعمال آن بوقت حاجت و چه بجهت احتراز از ان در وقت
احتیاط و باید که در استمالت اعداد طلب موافقت از ایشان بقصی الغایه

بطانه یعنی محرمان و خاصگان
۴۴۹
اخلاق ناصری
اگر دراز شود ملالت
دیباچه ۱۲

تدبیر او بکند و طریق محافظت اسرار با احتیاج بمشاورت و استمداد
بعقول آن بود که مشاورت با اصحاب نیل و همت عزت و عقل
و تدبیر کند که ایشان از اذاعت رای آنکه کند و با ضعفای عقول مانند
زنان و کودکان البته نگوید و چون رای مصمم شود افعالی که ضد آن
رای اقتضا کند با افعالی که مبادی مضای آن رای بود ممتنع کند
و از میل بیکی از دو طرف یعنی طرف رای و طرف نقیضش اجتناب
نماید که هر دو فعل مظنهٔ تهمت و طریق استنباط و استکشاف آن فکر
بود و باید که دائما منهیان متجسسان تفحص از امور پوشیده و خصوصا
احوال دشمنان مشغول باشند و از افعال دشمنان و خصوم رایهای
ایشان معلوم کند چه بزرگترین سلاحی در مقاومت اضداد وقوف
بود بر تدبیر ایشان و طریق استنباط رای بزرگان آن بود که از احوال
و افعال ایشان از اخذ عزم و اعداد عدت و هیبت و جمع متفرقات
و تفریق مجتمعات و امساک از آنچه مباشرت آن معهود بوده باشد

لہ بعد از تصمیم عزیمت
با فعالی که ظاهر اضداد آن
عزم باشد اقدام نماید و
در ان نیز مبالغه نکند
تا موجب تهمت
نشود بلکه آن را
با خلاف آنکه مقتضای
همان عزم بود بشکند
خط نماید ۱۲ جلالی

سه اعداد بکسر

اخلاق ناصری ۴۴

ل خشن و ناهموار
کردن و ناصاف
ع جمع عدد و ۱۲
عدت بفتح و
تشدید سازند و
ساخت ۱۲ ع
اسباب بازداشتن و
باز داشتن ۱۲
ع ۱۲

خلل در دین بکار مدینه راه یابد و اوضاع در بدل افتد و در شهوات
مرخص شوند و اسباب آن مساعدت کند تا سعادت شقاوت شود
و ائتلاف تباغض و تودد تباعد و نظام هرج و اوضاع الهی خلل
پذیرد و باستیناف تدبیر و طلب ایام حق و ملک عادل احتیاج
افتد و اهل این قرن از اقتنای خیرات معطل مانند و انجمله متعه سود
تدبیر یکتن باشد و بر جمله باید که با خود اندیشه نکند که چون زمام حل
و عقد عالم در ید تصرف من آمده است باید که در ساعات راحت
و فراغت من بیفزاید که این تباه ترین اسباب فساد در املاک
باشد بلکه سبیل او آن بود که از ساعات لهو و راحت بل از ساعات
امور ضروری مانند طعام خوردن و شراب خوردن و خواب کردن
و معاشرت با اهل و ولد کاهد و در ساعات عمل و تعب و فکر و تدبیر
افزاید و باید که اسرار خود پوشیده دارد تا بر اجالت رای اقتدار
بود و از آفت مناقضت ایمن و نیز اگر دشمن خبر یابد تجهیز و تحفظ دفع

۱۲ استیناف از سر گرفتن ۱۲ سر گردن ۱۲ نفع بخش و دیگر باغ ۱۲ بتو
۱۲ سر گردن ۱۲

۴۴۷ اخلاق ناصری

۱۲ بکار آید ۱۲ تجهیز بهم آوردن و خویش را تجهیز کردن ۱۲ تحفظ بپوشیدن

وقوام ملک بسیاست وقوام سیاست بحکمت وچون حکمت در مدت
متعارف باشد وناموس حق بمقتدا نظام حاصل بود وتوجه بکمال
موجود اما اگر حکمت مفارقت کند خذلان بنا موس راه یابد وچون خذلان
بناموس راه یابد زینت ملک بود وفتنه پدید آید ورسوم مروت
مندرس شود ونعمت بنقمت بدل گردد باید که اصحاب حاجات را
از خود محجوب ندارد وسعایت ساعیان بی بینه نشنود وابواب جاه
خوف بر خلق مسدود نگرداند ودر دفع متعدیان امن راهها حفظ
تغور واکرام اهل پاس وشجاعت بتقصیر جایز ندارد ومجالست مخالطت
با اهل فضل ورع کند وبلذاتی که خاص نفس را وتعلق دارد التفات
ننماید وطلب کرامات وتغلبات باستحقاق نکند وفکر از تدبیر امور
ملک یک لحظه معطل نگرداند چه قوت فکر ملوک در حراست ملک
بلیغ تر از قوت لشکرهای عظیم باشد وجهل ببادی موجب وخامت
عواقب بود واگر بتمتع والتذاذ مشغول گردد واغفال این امور کند

خذلان بالکسر
فرو گذاشتن وخوار
کردن ۱۲ وخامت
بفتح وشوا وگران
شدن وبد عاقبت
وناسازگار شدن
۱۲ یعنی جهل در ابتدای
کار سبب ندامت
آخر است پس باید که

در راه اهل نیک و بد
کار با نیک نیت شروع
نماید تا بنیکنامی
حاصل شود ۱۲

وحکما خلاف کرده اند تا هر جور بر شخصی جور بود بر مدینه یا نه کسانیکه
گفته اند جور بر یک شخص جور بود بر مدینه گفته اند بعفوان کس که بر وجور
کرده باشد عقوبت از جائر ساقط نشود و کسانی که گفته اند جور بر وجور
بر مدینه نبود گفته اند بعفو او عقوبت از جائر ساقط شود و چون از قوانین
عدالت فارغ گردد احسان کند بر عایا که بعد از عدل هیچ فضیلت در امور
ملک بزرگتر از احسان نبود و اصل در احسان آن بود که خیراتی که
ممکن بود زیاده بر مقدار واجب بر ایشان رساند بقدر استحقاق و باید که
مقارن هیبت بود چه فروبهای ملک از هیبت باشد و استمالت دلها
باحسانی حاصل آید که بعد از هیبت استعمال کند و احسان بی هیبت موجب
تطرز دستان و تجاسر ایشان و زیادتی حرص و طمع گردد و چون طامع
حریص شود اگر همه ملک یکتن را دهد راضی نگردد و باید که رعیت را
بالتزام قوانین عدالت و فضیلت حکمت تکلیف کند که چنانکه قوام
بدن بطبیعت بود و قوام طبیعت بنفس و قوام نفس بعقل قوام مدن بملک بود

۱۲ ای مطلوم
۱۲ ولیعهدی
۱۲ همچنان

و نقصان آن از قضای جور کند اما نقصان جور باشد بر آن شخص و اما
زیادت جور بود بر اهل مدینه و باشد که نقصان هم جور باشد بر اهل مدینه
و چون از قسمت خیرات فارغ شود محافظت آن خیرات کند از ایشان
و آنچنان بود که نگذارد که چیزی از زین خیرات از دست کسی بیرون
کنند بر وجهی مودی بود بضرر او یا بضرر مدینه و اگر بیرون شود عوض
باز رساند از انجهت که بیرون کرده باشند و خروج حق از دست
ارباب یا باراده بود مانند بیع و قرض و هبه یا بی اراده بود چون غصب[1]
و سرقه[2] و هر یکی را شرائطی باشد فی الجمله باید که بدل باز رساند از آن نوع
یا از غیر آن نوع تا خیرات محفوظ بماند و باید که عوض بر وجهی باز رساند
که نافع بود مدینه را یا غیر ضار چه آنکه حق خود باز ستاند بر وجهی ضرری
بمدینه رسد جائر[3] بود و منع جور بشرور و عقوبات باید کرد و باید که عقوبات
بر مقادیر جور مقدر بود چه اگر عقوبت از جور بیشتر بود بمقدار جور باشد
بر جائر و اگر کمتر بود جور باشد بر مدینه و باشد که زیاده هم جور بود بر مدینه

[1] غصب لغة اخذ الشیء ظلما
[2] سرقه دزدی
[3] جائر جور کننده

و این از حالات سه گفتیم مشروط باشد بدانکه شر زود بفعل حاصل آید
اما اگر شر در او بقوه بود جز حبس و قید هیچ مکروهی دیگر نشاید که بدو
رسانند و قاعده کلی در نیاب آنست که نظر در مصلحت عموم کنند بقصد
اول و در مصلحت خاص او بقصد ثانی مانند طبیب که علاج عضوی معین
بحسب مصلحت مزاج همه اعضا کند در نظر اول و اگر چنان بیند که از
وجود آن عضو که فاسد باشد فساد مزاج دیگر اعضا حادث خواهد شد
بر قطع آن عضو اقدام کند و بدو التفات ننماید و اگر این خلل متوقع
نبود غایت همت بر اصلاح حال او مقصور دارد نظر ملک در اصلاح
هر شخصی همچنین منوط بآن باشد و شرط سوم در معدلت آن بود که چون
از نظر در تکافی اصناف و تعدیل مراتب فارغ شود سویت میان
ایشان در قسمت خیرات مشترک نگاهدارد و استحقاق و استعداد را نیز
در آن اعتبار کند و خیرات مشترک اسباب سلامت بود و اموال و
کرامات و آنچه بدان ماند چه هر شخصی را ازین خیرات قسطی باشد که زیادت

۴۴۳

اعظم بود و منافات میان این صنف و صنف اول ذاتی و این قوم را
نیز مراتب بود گروهی که اصلاح ایشان امید وار بود بانواع تادیب
و زجر اصلاح باید کرد والا از شر منع کرد و گروهی که اصلاح ایشان
امید وار نبود اگر شر ایشان عام و شامل نبود بایشان مدارا رعایت باید فرمود
و اگر شر ایشان عام و شامل بود ازالهٔ شر ایشان واجب باید داشت
و ازالهٔ شر را مراتب بود اول حبس آن منع بود از مخالطت اهل مدینه
دوم قید آن منع بود از تصرفات بدنی سوم نفی و آن منع بود از
دخول در تمدن اگر شر او با فراط بود و موذی باشد و افساد نوع حکما
خلاف کرده اند دران که قتل او جایز بود یا نه اظهر را ایمای ایشان آنست
که بر قطع عضوی از اعضای او که آلهٔ شرارت او بود مانند دست یا پای
یا زبان یا ابطال حسی از حواس او اقدام باید نمود و بر قتل البته تجاسر
نشاید چه تخریب بنائی که حق جل و علا چندین هزار آثار حکمت دران
اظهار کرده باشد وجهی که اصلاح و جبران آن میسر نشود از عقل بعید بود

۴۴۲ اخلاق ناصری

مردمان پنج صنف باشند اول کسانیکه بطبع خیر باشند و خیر ایشان متعدی
بود و اینطائفه خلاصهٔ آفرینش اند و در جوهر مشاکل نبی اعظم پس باید
که نزدیکترین کسی که بپادشاه بود اینجماعه باشند و در تعظیم و توقیر و اکرام
و تبجیل و احترام ایشان هیچ دقیقه مهمل نباید گذاشت و ایشان را
سروری باقی خلق باید شناخت دوم کسانیکه بطبع خیر باشند و خیر ایشان
متعدی نبود و اینجماعه را عزیز باید داشت و در امور خود مزاج العلقه گردانید سوم
کسانیکه بطبع نه خیر باشند و نه شر سر و اینطائفه را امین باید داشت و
بر خیر تحریص فرمود تا بقدر استعداد بکمال برسند چهارم کسانیکه
شریر باشند و شر ایشان متعدی نبود و اینجماعه را تحقیر و اهانت باید فرمود
بمواعظ و زواجر و ترغیبات و ترهیبات بشارت و انذار کرد تا اگر طبع خود
باز گذارند و بخیر گرایند فهو المراد والا در هوان و خواری بمانند پنجم
کسانیکه بطبع شریر باشند و شر ایشان متعدی بود و اینطائفه چون
ترین خلائق و رذائله موجودات باشند و طبیعت ایشان ضد طبیعت پس

۱۲ جبر و زواجر
۱۲ تبجیل و تعزیر
۱۲ ۴۴۱
۱۲ انذار و تهدید

خراج که معیشت نوع بی تعاون ایشان ممتنع بود و ایشان بجای
هوا اند در طبایع چهارم اهل مزارعه چون بذرگران و دهقانان
و اهل حرث و فلاحت که اقوات همه جماعات مرتب دارند و بقا
اشخاص بی مدد ایشان محال بود و ایشان بمرتبهٔ خاک اند در طبایع
و چنانکه از غلبهٔ یک عنصر بر دیگر عناصر انحراف مزاج از اعتدال و
انحلال ترکیب لازم آید از غلبهٔ یک صنف ازین صنف بر سه
صنف دیگر انحراف امور اجتماع از اعتدال و فساد نوع لازم آید
و از الفاظ حکما در نیمعنی آمده است که فضیلة الفلاحین هو التعاون
بالاعمال و فضیلة التجار هو التعاون بالاموال و فضیلة الملوک
هو التعاون بالآراء و السیاسة و فضیلة الالهیین هو التعاون بالحکم
الحقیقة ثم هم جمیعا یتعاونون علی عمارة المدن بالخیرات و الفضائل
و شرط دوم در معدلت آن بود که در احوال و افعال اهل مدینه
نظر کند و مرتبهٔ هر یکی را بر قدر استحقاق و استعداد تعیین نماید و

لله فلاحین مزارعان ۱۲
سه عمال زراعت ۱۲

انحراف ظهری ۴۴۰

سه سیاست علما و عقلا ۱۲
سه الهیین علما و عقلا ۱۲

ملوک طوائف را بنشاند واز عهد او تا عهد آرد شیر بابک عجم را اتفاق
کلمهٔ که بآن بطلب ثار مشغول توانند شد اتفاق نیفتاد و هر بادشاه
واجب بود که در حال رعیت نظر کند و بر حفظ قوانین معدلت توفر
نماید چه قوام مملکت بمعدلت بود و شرط اول در معدلت آن بود که
اصناف خلق را بایکدیگر متکافی دارد چه همچنانکه امزجهٔ معتدله متکافی
چهار عنصر حاصل آید همچنین اجتماعات معتدله متکافی چهار صنف صورت
بندد اول اهل قلم مانند ارباب علوم و معارف و فقها و قضات و
کتاب و حساب و مهندسان و منجمان و اطبّا و شعرا که قوام دین و دنیا بوجود
ایشان بود و ایشان بمثابهٔ آب اند در طبائع دوم اهل شمشیر مانند
مقاتلان و مجاهدان و مطوّعهٔ غازیان و اهل ثغور و ارباب پاس
و شجاعت و اعوان ملک و حارسان دولت که نظام عالم بتوسط
ایشان بود و ایشان بمنزلهٔ آتش اند در طبائع سوم اهل معامله چون تجار
که بضاعات از افقی بافقی برند و چون محترفه و ارباب صناعات و جبایات

۱۲ سطوعه آنها که جهاد
کنند بر آنکه بر ایشان
واجب باشد ۱۲ اصلاح

۱۲ جمع جابی و جمع جالی گردآورنده خراج

۱۲ سر جد ۱۲

۱۲ متاعها ۱۲

میل نمایند پس اگر در اثنای این حال خصمی قاهر قصد ایشان کند
استیصال جماعت بر او آسان بود والا خود کثرت اموال و کرامات
ایشان را بر تکبر و تجبر وارد تا مخالف و منازع ظاهر کنند و یکدیگر را قهر نمایند
و همچنانکه در مبادی دولت هر که بمقاومت و مناقشه ایشان برخیزد
مغلوب گردد در انحطاط بمقاومت و منازعت هر که برخیزند
مغلوب گردند و تدبیر حفظ دولت بدو چیز بود یکی تالف و لیاد دیگر
تنازع اعداء در آثار حکما آورده اند که چون اسکندر بر ملک دارا
غلبه کرد و عجم را بالتی و عدتی عظیم و مردانی جلد و سلاحهای بسیار
و عددی ابنوه یافت دانست که در رعیت او بندگانی از ایشان
طالبان ثار دارا برخیزند و ملک روم در سر این کار شود و استیصال
ایشان از قاعدهٔ دیانت و معدلت دور بود در این اندیشه متحیر شد
و با حکیم ارسطاطالیس استشاره کرد حکیم فرمود که آرای ایشان متفرق
گردان تا بیکدیگر مشغول شوند و تو از ایشان فراغت یابی اسکندر

ایں یکیک شخص باشد برخیزند ولامحالہ ہمہ مغلوب آیند مگر کہ ایشان را (مفرد ومفرد ۱۲)
تعصبی وتآلفی بود کہ قوت آنجماعہ باقوت ایں قوم تکافی تواند کرد وچون (مختلف ۱۲)
جماعتی غالب شوند اگر سیرت ایشان رانظامی بود واعتبار عدالتے (متفق ۱۲)
کنند دولت ایشان مدتی بماند والا بزودی متلاشی شود چہ اختلاف (فنا ۱۲)
دواعی واہوا باعدم آنچہ مقتضے اتحاد بود متدعی انحلال باشد
واکثر دولتہا مادام کہ اصحاب آن باغرضہا ثابت بودہ اند وشرائط
اتفاق رعایت میکردہ اند درتزاید بودہ است وسبب وقوف و
انحطاط آن غربت قوم درمقتنیات مانند اموال وکرامات بود چہ قوت
وصولت اقتضائے استکثار ایں دو جنس کند وچون ملابس آن شوند
ہرآینہ ضعفای عقول بدان رغبت نمایند واز مخالطت سیرت ایشان
بدیگران سرایت کند تاسیرت اول بگذارند وتبرقہ ونعمت جود خوش عیشے
مشغول شوند واز اجرت دفع بنہند وملکاتے کہ در مقاومت (اے ہوای ملکگیری درعیت پروری ودفع دشمن وغیرہ ۱۲)
اکتساب کردہ باشند فراموش کنند وہمتہا براحت وآسائش وعطلت (سلاح جنگ ودفع دشمن را بگوشہ نہند ۱۲)

وقوف ابتدا وانتہا دولت
اوقات دولت بنی امیہ
۴۳۷ سال
انحطاط بنی امیہ
دلکشا ن ۱۲
اہل استعداد جنگ وفنون
پیادگی مثل شمشیر بازی
وتیراندازی کا ہونا ۱۲

هر جی مؤلم بود لذاته و نفوس شریره را ملذ نماید و تغلب اگرچه شبیه
بوتملک ولیکن بحقیقت ضد ملک بود باید که مقرر باشد نزد یک
ناظر در امور ملک مبادی دولتها از اتفاق را یهای جماعتی خیزد
که با یکدیگر در تعاون و تظاهر بجای اعضای یک شخص باشند
پس اگر آن اتفاق محمود باشد دولت حق باشد و الا دولت باطل
و سبب آنکه مبادی دول اتفاق ست آن بود که هر شخصی را از
اشخاص انسانی قوتی محدود باشد و چون اشخاص بسیار جمع آیند
قوتهای ایشان اضعاف قوت هر شخصی بود لامحاله پس چون
آن اشخاص در تالف و اتحاد مانند یک شخص شوند در عالم شخصی
برخاسته باشد که قوتا و آن قوت بود و چنانکه یک شخص با چند
اشخاص مقاومت نتواند کرد اشخاص بسیار که مختلف الآرا
و متباین الاهوا باشند هم غلبه نتوانند کرد چه ایشان بمنزله یک
شخص باشند که بمبارحت کسی که قوتا و اضعاف قوت

ملذ بلفظ لوزن ۱۲
اخلاق ناصری ۴۳۶
مبارحت بمعنی مقاومت
لوزن ۱۲
همچنان ۱۲
بران یک شخص ۱۲
مفرد و مفرد ۱۲

وملازمت طلب بسیاست و ملالت که مفتاح همه مطالب صبر بود
بستوه آمدن ۱۲
چنانکه گفته اند اخلق بذی الصبر ان یحظی بحاجته ومدمن القرع
للابواب ان یلجا ششم بسیار تا بجمع در مال مردم مضطرب نشود
هفتم اعوان صالح و ازین خصال ابوت ضروری نباشد اگرچه آنرا
ضرور نیست که پادشاه بپیر پادشاه بجهانگیر
تاثیری عظیم بود و بسیار و اعوان صالح بتوسط چهار خصلت دیگر
یعنی علو همت و رای و عزیمت و صبر اکتساب توان کرد و بباید دانست
که ظفر بعد از تقدیر دو کس را بود اول طالب دین دوم طالب
ثانیه دنیا که غرض او در تنازع غیر این دو چیز بود و در اکثر احوال مغلوب
باشد و آزین دو یکی محمود است و آن طالب دین حق بود و دیگری
مذموم و استحقاق ملک بحقیقت کسی را بود که بر علاج عالم چون
بیمار شود قادر بود بحفظ صحت او چون صحیح بود در قیام تواند نمود ملک چه
طبیب عالم بود و مرض از دو چیز بود یکی ملک تغلبی و دیگر تجارب
هر چند املاک تغلبی قبیح بود لذاته و نفوس فاسده را حسن نماید اما تجارب

۴۳۵ اخبار بهری

گذشتگان حاصل آید چهارم عزیمت تمام که آن را عزم الرجال و عزم
الملوک گویند و این فضیلتی بود که از ترکب رای صحیح و ثبات
تمام حاصل آید و اکتساب هیچ فضیلت و اجتناب از هیچ رذیلت
بی این فضیلت میسر نشود و خود اصل باب در نیل خیرات اینست
و ملوک محتاج ترین خلق باشند بدان چنانکه گویند که در مامون خلیفه
شهوت گل خوردن پدید آمد و اثر نکابت آن بر وظاهر شد در ازاله
آن با طبا مشوره کرد اطبا مجتمع شدند و در علاج این مرض اصناف
مداوات استعمال فرمودند چیزی از آن با نجاح مقرون نیامد و نتیجه
در حضور او اندیشه علاجی میکردند و با حضار کتب و ادویه اشاره
رفته بود یکی از ندمای وی ثمامة بن الاسرش در آمد و آنحال را
مشاهده کرد و گفت یا امیر المومنین فاین عزمة من عز مات الملوک
مامون اطبا را گفت از علاج من فارغ باشید که بعد ازین معاودت
این حال از من محال باشد پس صبر بر مقاسات شدائد

۱۲ رای صحیح و ثبات
۱۲ ای بارای صحیح و ثبات در هر قول و فعل
۱۲ نکابت گونه
۱۲ اصلاح نسخه
۱۲ نجاح سرور

رعیت را بجای خیل و عبید دارد و مدینه را از شر رعامه ملو
نماید و خویشتن را بندهٔ شهوت دارد و خیرات عامه من بود و سکون
و سکوت با یکدیگر و عدل و عفاف و لطف و وفا و امثال آن و در
عامه خوف بود و اضطراب و تنازع و جور و حرص و عنف و غدر
و خیانت و مسخرگی و غیبت و مانند آن و مردمان در هر دو حال
نظر بر ملوک داشته باشند و اقتدا بسیرت ایشان کنند و از اینجا
گفته اند الناس علی دین ملوکهم و الناس بعضهم اشبه منهم بآبائهم و یکی
از ملوک گوید نحن لزمان من رفعناه ارتفع و من وضعناه اتضع و طالب
ملک را باید که مستجمع هفت خصلت بود اول ثبوت چه نسبت حسب
موجب استمالت دلها و افتادن وقع و هیبت در چشمها باشد با شائبهٔ
دوم علو همت و آن بعد از تهذیب قوای نفسانی و تعدیل غضب
و قمع شهوت حاصل آید سوم متانت رای و آن بنظر دقیق و وجودت
فطرت و بحث بسیار و فکر صحیح و تجارب مرضی و اعتبار از حال

۲ اول تلاش فضل
۲ فعل سالکس دوم ۱۲
۲ ۲ ۲ ۲
یا صاحب دلی هر کرا بلند کردیم بلند شد ... و کسی را که اندر چشم او را افتاد او ۱۲
شائبهٔ اولی ۱۲
بطرف خود میل دادن ۱۲

العبید بالفتح خادم و عبید
جمع بالفتح خادم و عبید
دارد و غرض تکمیل اوست
مردمان در دین
خود باشند بتراند
با اهل زمان خود باشند
پادشاهان خود باشند ۱۲
الموت بالفتح
تشبیه دادن ۱۲

امکان آید موردی بود تطویل آنیست سخن در اقسام اجتماعات مدنی
وبعد ازین سخن در جزویات احکام تمدن گوئیم واز باری سبحانه وتعالی
یاری خواهیم انه خیر موفق ومعین **فصل چهارم** در سیاست ملک
وآداب ملوک چون از شرح اصناف اجتماعات در یابی که بازاری
هر جمعیتی باشد فارغ شدیم اولی آنکه بشرح کیفیت معاشرت جزوی
که میان خلق باشد مشغول شویم وابتدا بشرح سیرت ملوک کنیم گوئیم
سیاست ملک که ریاست باشد بر دو گونه بود وهر یکی را غرضی باشد
ولازمی اما اقسام سیاست اول سیاست فاضله باشد که آنرا امامت
خوانند وغرض ازان تکمیل خلق بود ولازمش نیل سعادت دوم
سیاست ناقصه بود که آنرا تغلب خوانند وغرض ازان استعباد خلق
بود ولازمش نیل شقاوت وسایس اول تمسک بعدالت
کند ورعیت را بجای اصدقا دارد ومدینه را از خیرات عامره مملو نماید
وخویش را مالک شهوات دارد وسایس دوم تمسک بجور کند

ای بر شهوات غالب باشد ۱۲

گرفتن استعباد دیدن ۱۲
اخلاق ناصری
۴۳۲

وچون قوانین اہل مدن فاضلہ مانع آن بود آنرا بنوعی از تفسیر و تعبیر
باہوای خود موافقت دہند تا مطلوب برسند سوم باغیان ایشان
جماعتی باشند کہ بملک فضلا راضی نشوند و میل بملک تغلبی
کنند پس بفعلی از افعال رئیس کہ موافق طبع عوام نباشد ایشان را
از طاعت او بیرون آرند چہارم مارقان و ایشان جماعتی باشند کہ
قصد تحریف قوانین نکنند اما از سبب سوء فہم یا غراض فضلا واقف
نباشند و آنرا بر معانی دیگر حمل کنند و از حق انحراف نمایند و باشد
کہ این انحراف مقارن استرشاد بود و از تعنت و عناد خالی باشد
و بار شاد ایشان امیدوار باید بود پنجم مغالطان و ایشان جماعتی
باشند کہ تصور ایشان تمام نبود و چون بر حقایق واقف نباشند
و از جہت طلب کرامت بجہل معترف نتوانند شد بدروغ سخنہای
کہ بحق ماند میگویند و آنرا در صورت ادلہ للعوام مینمایند و خود میخرند
و ہر چند عدد نوابت زیادہ ازین اعداد تواند بود اما ایراد آنچہ در حیز

۴۳۱
اخلاق ناصری
گروہ ۵
گروہ ۱۲۵۱

افعال مخالف ایشان باشند خیرات دانند اما بدان تمسک ننمایند
و بهوا و ارادت بافعال جاهلیه میل کنند ایشان را امنی بود و بعد
مدن جاهلیه باستیناف سخن دران احتیاج نیفتد و اما مدن ضاله
آن بود که سعادتی شبیه بسعادت حقیقی تصور کرده باشند و مبدء
و معادی مخالف حق توهم نموده و افعال و آرائی که بدان تحصیل
مطلق و سعادت ابدی نتوان رسید در پیش گرفته و عدد آن را
نهایتی نبود اما کسی که اعداد مدن جاهلیه تصور کند و بقوانین ایشان
نیک مقرر شود او را معرفت افعال و احوال و احکام ایشان
آسان تر بود اما نوبت که در مدن فاضله پدید آیند مانند جود در میان
گندم و خار در میان کشت زار پنج صنف باشند اول مر ایشان
و ایشان جماعتی باشند که افعال فضلا از ایشان صادر
شود اما بجهت اغراضی دیگر جز سعادت مانند لذتی یا کرامتی دوم
محرفان و ایشان جماعتی باشند که بغایات مدن جاهلیه مایل باشند

ای تجربه

ملا استیناف از سر گرفتن
چیزی را و آغاز کردن
۱۲ ۵۲ جود در بر دون
کو ژیجود در بر دون
حوصله گیا همانست

اخلاق ناصری ۴۳۰

نزاعت کشتن و جوز بر
و او آن کشتن و بار
عبارت شد بر بان

ضروری مدن جماعه آسان تر بود از ان که از دیگر مدن با مکان نزدیکتر
و غلبه یا ضرورت و لیسار و لذت و کرامت اشتراک کند و دران
مدن یعنی مدن که بنفوس بقساوت[۱] و غلظت[۲] و جفا و استهانت
مرگ موصوف بود و آبدان بشدت و قوت بطش[۳] و صناعات سلاح
و اصحاب مدینه لذت راشره و حرص و ایثار تر زاید بود و بلین طبع
و ضعف رای موسوم کردند و باشد که از غلبه این سیرت قوت غضبی
و ایشان چنان منفسخ[۴] گردد که آثر اثری باقی نماند و در نیمدینه ناطقه خادم
غضبی بود و غضبی خادم شهوی بر عکس اصل و باشد که شهوت و غضب
بمشارکت استخدام ناطقه کنند چنانکه از بادیه نشینان عرب و صحرا نشینان
ترک گویند که شهوت و عشق زنان در میان ایشان بسیار بود
و زنان را بر ایشان تسلط[۵] بود و مع ذلک خوی نهاریزند و تحصب و
عناد و رزند و نیست اصناف مدن جاهلیه و آنا مدن فاسقه که
اعتقاد اهل آن مدن موافق اعتقاد اهل مدن فاضله بود و در

۱ قوت غضب ۱۲
۲ غلظت و درشتی و بیرحمی ۱۲
۳ بطش گرفتن ۱۲
۴ منفسخ فاسد و تباه ۱۲
۵ تسلط غلبه و حکومت ۱۲

خطباء و هر صنفی از اصناف کاملان بسیار که اگر ایشان را التقاط کنند
برچیدن
اجزای مدینه فاضله توانند بود پدید آیند و همچنین اهل شهر و دیه و نقصان
از مدینه حریت
و هیچ مدینه از مدن جاهلیه بزرگتر از مدینه نبود و خیر و شر او بغایت
برسد و چند آنکه بزرگتر و باخصب تر بود خیر و شر او بیشتر بود و ریاست
آبادی
مدن جاهلیه بر عدد مدن مقدر بود و عدد آن شش ست چنانکه گفتیم
منسوب بین شش چیز ضرورت یا یسار یا لذت یا کرامت یا فاضله
یا حریت و چون رئیس از این منافع متمکن بود گاه باشد که ریاستی از این
از این شش چیز دست یاب
ریاسات بحالی که بدل کند بجز و خاصه ریاست مدینهٔ احرار که
آنجا کسی را بر کسی ترجیحی نبود پس رئیس را یا تفضل ریاست دهند
یا در عوض مالی یا نفعی که از و بستانند و رئیس فاضل در مدینهٔ احرار
ریاست نتواند کرد و اگر کند مخلوع شود یا مقتول یا مضطر ارزیاسته
بزودی و متنازع او بسیار بود و همچنین در مدن دیگر رئیس فاضل را
تمکین نکنند و انشای مدن فاضله و ریاست فاضل از مدن

خصب بالفتح
و بالکسر آبادان
الفسلان فی فاضی
ل ن ز ع

بدن رئیسانی باشند که اهل مدینه را از ایشان انتفاعی نبود و کرامات و
موال بدیشان میدهند از جهت جلالتی که ایشان را تصور کرده باشند
بموافقت با اهل مدینه در طبیعت یا بریاستی محمود که بارث ایشان
رسیده باشد و محافظت آن حق اهل مدینه را بر تعظیم او دارد طبعاً
و جملگی اغراض جاهلیت که برشمردیم در مدینه بتمامترین وجهی بود و بسیارترین
مقداری حاصل توان کرد و این مدینه معجب تبیین مدن جاهلیت بود
و مانند جامه و شی تماثیل و صباغ متلون آراسته باشد و همه کس
مقام آنجا دوست دارند چه هر کسی بهلو و غرض خود تواند رسید و
اهم و طوائف رو بدان مدینه نهند و در کمتر مدتی انبوه شوند و توالد
و تناسل بسیار پدید آید و اولاد مختلف باشند در فطرت و تربیت
پس در یک مدینه تباین بسیار حادث شود که آنرا از یکدیگر بتمیز تواند
و اجزای بعضی در بعضی داخل و هر جزوی بمکانی دیگر و در مدینه
میان غریب و مقیم فرقی نبود و چون روزگار بر آید فضلاء و حکماء و شعراء

و یکے را بر دیگری مزید فضلے تصور نکنند و اہل ایمدینہ جملہ احرار باشند
و تفوق نبود میان ایشان مگر بسببے کہ مزید حریت بود و در ایمدینہ اختلاف
بسیار و ہم مختلف و شہوات متفرق حادث شود چندانکہ از حصر و عد متجاوز
بسبب مطلق الاعناق و اجتماع ہر قسم مزدم ۱۲
بود و اہل ایمدینہ طوائف کردند بعضی متشابہ و بر حی متباین و ہر چہ
موافق و مانند ۱۲
در دیگر مدن شرح دادیم چہ شریف و چہ خسیس در طوائف ایمدینہ
موجود و ہر طائفہ را رئیسی بود و جمہور اہل مدینہ بر رؤسا مجتمع باشند
چہ رؤسا را آن باید کرد کہ ایشان خواہند و اگر تامل کردہ شود
میان ایشان نہ رئیسی بود نہ مرؤسی مگر آنکہ محمود ترین نزد یک ایشان
کسی بود کہ در حریت اجتماع کوشد و ایشان را باخود گذارد و از اعدا نگاہ دارد
و در شہوات خود بقدر ضرورت اختصار کند و مکرم و افضل و مطاع
ایشان کسی بود کہ با مثال این خصال متحلی باشد و ہر چند رؤسا را
باخود مساوی دانند چون او چیزی بینند از قبیل شہوات و لذات خود
کرامات و اموال در مقابل آن بدو دہند و بسیار بود کہ در چنان
مدن

وچون نخوت وکبر وتسلط در دماغ ایشان تمکن یابد در زمرهٔ جبارا
آیند و بسیار بود که محب کرامت طلب کرامت بجهت یسار کند و
اکرام غیر از ردی التماس بسیاری کند از و یا غیر او در پاسخ طاعت
اهل مدینه هم بسبب مال خواهد و باشد که بسیار بحمیت لذت و لهو خواهد چون
حرمت زیاده بود مال بهتر بدست آید و بمال بلذت آسان تر
توان رسید پس طالب لذت باشد که طالب حرمت گردد بدین
سبب وجوه اد را تفوقی در یاستی حاصل شود بوسیلهٔ آن جلالت
بسیار بسیار کسب کند تا بدان مطعومات و مشروبات و منکوحاتی
که در کمیت و کیفیت زیاده از ان بود که دیگری را دست دهد بدست
آورد فی الجمله ترکب این اغراض را با یکدیگر چون به
بسائط وقوف افتاده باشد معرفت مرکبات آسان گردد اما مدینهٔ
حریت و آن را مدینهٔ جماعت خوانند اجتماعی بود که هر شخصی در ان اجتماع
مطلق و مخلی باشد بنفس خود تا انچه خواهد کند و اهل این مدینه متساوی باشند

مطلق العنان ۱۲

۲۵ م

اخلاق ناصری

استعمال قهر نکنند سوم آنکه قهر با نفع مقارن نجویند و چون نفع از بذل
غیری حاصل آید بی قهر بدیشان رسد التفاتی ننمایند و قبول نکنند
و این قوم خود را از بزرگ همتان شمرند و اصحاب جولیت خوانند و
قوم اول بر قدر ضروری اقتصار کنند و عوام باشند که ایشان بر آن
مدح گویند و اکرام کنند و محبان کرامت نیز بوند که از ارتکاب این افعال
کنند و طریق اکتساب کرامت بدین اعتبار رحیاران باشند چه
جبار محب کرامت بود با قهر و غلبه و چنانکه از خواص مدینهٔ لذت
و مدینهٔ بسیار آنست که حبال ایشان را نیکبخت دانند و از مدن دیگر
فاضل تر شمرند از خواص مدینهٔ تغلب آنست که ایشان را بزرگ همت
دانند و مدح گویند و باشد که اهل این سه مدینه متکبر شوند و بدیگران
استهانت کنند و بر تصلف و افتخار و عجب و محبت مدح اقدام نمایند
و خود را لقبهای نیکو نهند و مطبوع و ظریف خود را شناسند و دیگر
مردمان را ابله و کثر طبع بینند و همه خلق را نسبت با خود احمق دانند

۱۲ افعال قهر و غلبه
۱۲ ۵۲
۴۲۴ اخلاق ناصری
تصانیف لائق ۱۲

واین قوم نسبت باو بمنزلهٔ جوارح و سکان باشند نسبت باصیاد و
اعضا ۱۲
بقیهٔ اهل مدینه او را بمنزله بندگانی باشند که خدمت او میکنند و بمتابعهٔ
و مزاوله مشغول میباشند و باوجود او مالک نفس خود نباشند و لذت رئیس
ایشان در مذلت غیر بود پس مدینه تغلب بر سه نوع بود اول آنکه همهٔ اهلش
تغلب خواهند دوم آنکه بعضی از اهلش سوم آنکه یک شخص تنها که رئیس
بود و کسانی که تغلب بجهت تحصیل ضروریات یا یسار و بالذات باکرامات
خواهند بحقیقت راجع با اهل آن مدن باشند که یاد کرده آمد و بعضی
از حکما ایشان را نیز از مدن تغلبی شمرده اند و این طائفه نیز بر سه وجه
باشند همچنان قیاس باشد که غرض اهل مدینه مرکب از غلبه یکی از ین مطلوبات
بود و برین اعتبار متغلبان سه صنف باشند اول آنکه لذت ایشان در قهر
تنها بود و مغالبه کنند بر سر چیزهای خسیس و حقیر چون بران قادر شوند بسیار بود
که ترک آن گیرند چنانکه عادت بعضی از عرب در جاهلیت بوده است
دوم آنکه قهر در طریق لذت استعمال کنند و اگر بی قهر مطلوب بیابند

۱۲ نسخه بدل بازرگانی کردن
۲۳ ۴ ۱۲ ۱۲
۱۲ مزاولهٔ زین یکی دادن
براسا کنند ۱۲

وسیرت ایجماعه عداوت همه خلق باشد و رسوم و سنن ایشان رسوم و سنن
بود که چون بران روند غلبه نیز و یک باشند و تنافس[1] و تفاخر ایشان بکثرت
غلبه یا تعظیم امر آن باشد و بمفاخرت اولی کسی را دانند که اعداد نوتهای
که او غلبه کرده باشد بیشتر بود و آلات غلبه یا نفسانی بود چون تدبیر
یا جسمانی چون قوت یا خارج از هر دو چون سلاح و از اخلاق ایجماعه جفا بود
و سخت دلی و دوروی و خشمگینی و تکبر و حقد و حرص بسیار بر اکل و شرب و جماع و طلب آن
از وجهی که تمارن قهر و قتل و اذلال بود و باشد که اهل این مدینه همه جماعت
را درین سیرت مشارکت بود و باشد که مغلوبان هم با ایشان در یک
مدینه باشند و اهل غلبه در مراتب متساوی یا مختلف و اختلاف ایشان
یا بقلت و کثرت نوتهای غلبه بود یا بقرب و بعد از رئیس خود و یا بشدت
قوت و رای و ضعف آن و باشد که قاهر در مدینه یک شخص بود و
باقی آلات او باشند در قهر هر چند ایشان را بالطبع ارادتی متوجه بدان فعل
باشد لیکن چون آن قاهر امور معاش ایشان بکفایت دارد و را معونت کنند

[1] تنافس باهم نفیس دن و فراگرفتن و رغبت کردن در چیزی یکدیگر را

یا ارواح و نفوس تا از دیگر مردمان انتزاع کنند و لذت ایشان در قهر
برکشیدن ۱۲
و اذلال بود و بدین سبب گاه بود که بر مطلوبی ظفر یابند بی آنکه کسے را
خوار کردن ۱۲
قهر کنند و بدان مطلوب التفات نکنند و از ان درگذرند و از ایشان
بعضی باشند که قهر بطریق کید و فریب دوست تر دارند و برحی با
مکر و حیله ۱۲
که بمکابره و مکاشفه دوست تر دارند و جمعی باشند که هر دو طریق را
غلبه کردن بکسے در پیکار ۱۲ با کسے جنگ و دشمنی ظاهر کردن ۱۲ ای گیرند بمکابره ۱۲ استعمال
کنند و بسیار بود که کسانی که غلبه بر دیار و اموال بطریق قهر خواهند
خونها ۱۲
چون بر شخصی خفته رسند بتعرض خون و مال او مشغول نشوند بلکه اول
او را بیدار کنند و گمان برند که قتل او در حالی که او را امکان مقاومتی بود
خدعه و توانائی ۱۲
بهتر باشد و آن قهر در نفوس ایشان لذیذتر آید و طبیعت این طائفه
اقتضا قهر کند علی الاطلاق الا آنکه از قهر اهل مدینه خود امتناع نمایند
صرف بقهر میل دارند ۱۲
بسبب احتیاج بتعاون یکدیگر در بقا و در غلبه و در تیسیر انجاح کسے
بود که تدبیر او در استعمال ایشان از جهت مقاتله و مکر و عذر آوردن
بانجاح نزدیکتر بود و دفع تغلب خصمان از ایشان بهتر تواند کرد

۴۲۱

دیگران حاصل نمی شود
لهذا آن چیز را قبول
می کنند ۱۲ ۵۲ انجاح
روا کردن و روا شدن
حاجت ۱۲

قهر غلبه بطلب و بالفعل
بانجاح آنها را وادار
کردن ۱۲

بدین وسیله تا کرامت ایشان زیاده شود و اهل این مدینه مدن دیگر را
که غیر ایشان بود مدن جاهلیه شمرند و خود را بالفضیلت منسوب دارند
و شبیه‌تر بین مدن جاهلیه بمدینهٔ فاضله این مدینه نبود خاصه که مراتب ریاست
ای مدینه کرامت ۱۳
بر قلت و کثرت نفع مقدر دانند و چون کرامت در امثال این مدینه
با فراط رسد مدینهٔ جباران شود و نزدیک بود که بمدینه تغلب
ای رجوع کند ۱۲
گردد اما مدینه تغلب اجتماع جماعتی بود که تعاون یکدیگر را بدان
سبب کنند که ایشان را بر دیگران غلبه بود و این تعاون آنگاه کنند
که همه جماعه در محبت غلبه اشتراک داشته باشند و اگرچه بقلت و
کثرت متفاوت باشند و غایت غلبه متنوع بود بعضی باشند که
غلبه برای چیزی ارزیدن خواهند و برخی باشند که غلبه برای مال بردن
خواهند و جمعی باشند که غرض ایشان استیلا بود بر نفوس مردمان و
بندگی گرفتن ایشان و اختلاف اهل این مدینه بحسب فرط تصور این
محبت بود و اجتماع ایشان بجهت تغلب بود در طلب ما یا اموال

۱۵ اسا محبت غلبه
یکونه تشخص که محبت غلبه
بسیار دارد با او همان
قسم دوم اختلاط دارند
تشخص که محبت غلبه کم

دارد با او همان قسم اختلاط
دارند تشخص که محبت غلبه
بسیار دارد با او همان قسم
اختلاط دارند ۱۲

خونها جمع دم ۱۱

حسب[1] دانند و ملک را بعد از خود بفرزندان دهد و تواند بود که خود را تخصیص
سزاوار ریاست ۱۲
کند باموری که نفع آن بدیگران رسد تا آن اموال را سبب استحقاق
کرامت او شمرند و نیز باشد که باکفای خود از ملوک اطراف کرامت
نه ذرات لوما ۱۲
کند بر سبیل معاوضه یا مراجعه تا همه انواع کرامات را استیفا کرده باشد
همه این ۱۲
سود ۱۲
وچنین کس خویشتن را تجمل و تزیینی که مستدعی بها و جلالت و فخامت
بنوعی ۱۲ زیبائی ۱۲
شان او بود از اصناف ملبوسات و مفروشات و خدم و جناب[2]
متحلی گرداند تا وقع او بیشتر بود و مردمان را بجناب او زیادت هیبت
او بفزاید و چون ریاست او ثابت شود و مردمان بعادت گیرند
که ملوک و رؤسای ایشان هم ازان جنس باشند مردمان را
مرتب گرداند در مراتب مختلف و هر یکی را بنوعی از کرامت که اهلیت
او اقتضا کند مخصوص گرداند مانند سواری یا ثنائی یا لباسی یا مرکبی
یا چیزی دیگر تا بدان تعظیم مراد حاصل آید و نزدیکترین مردمان باو کسی
بود که او را بر جلالت معونت زیاده کند و طالبان کرامت با و قربت جویند

[1] حسب ... خود را تخصیص ... ریاست ۱۲ ... کرامت ... ۱۲ ... ۱۲ ... ۱۲

یا از حسن تدبیر و محافظت یسار و ثروت بر ایشان بهتر تواند کرد و شرط
آنکه غرض او کرامت بود نه یسار و یا ایشان را به نیل لذات زود تر
و بیشتر رساند و او طالب کرامت بود نه طالب لذت و طالب کرامت
آن بود که خواهد که مدح و اجلال و تعظیم او بقول و فعل شائع بود و دیگر
امم در زمان او و بعد از او او را بدان یاد کنند و چنین رئیس در اکثر
احوال به یسار محتاج بود چه ایصال اهل مدینه بمنافع بی یسار ممکن
نبود و چند انکه افعال رئیس بزرگتر بود احتیاج او بیشتر باشد که
او را تصور چنان بود که انفاق او از روی کرم و حریت نه از جهت
التماس کرامت و آنمال که صرف کند یا بخراج ستاند از قوم خود یا بزیل
تغلب جماعتی را که مضادت ایشان کند در آرای و افعال و یا نبوغی
از ایشان حقدی در ضمیر داشته باشد قهر کند و اموال ایشان را
در بیت المال خود جمع آرد پس نفقه میکند تا بدان اسمی و صیتی اکتساب
نماید و بدان صیت و اسم مالک قلوب شود و فرزندان او از بعد او

۱۲ اے در خرج
کردن نظر بکرم و بخشش
خود دارد و از التماس
کرامت چشم می پوشند ۱۲

۱۲ اصل فاضلی

۱۲ مضادت با کسی خلاف
کردن ۱۲ ۱۲ تغلب غلبه
کردن ۱۲

احسان کند به یکی ازین سه وجوه و دو سبب دیگر بود استحقاق کرامت
را نزد یک اکثر اهل مدن جاهلیه و آن غلبه بود و حسب آما غلبه چنان
بود که کسی در یک کار یا در کارهای بسیار بر اکفا غالب آید یا بنفس
خود یا بتوسط انصار و اعوان از فرط قدرت یا از کثرت عدد و شهرت
بر بنیمعنی غلبی عظیم باشد نزد یک این جماعة تا بجدی که مغبوط ترین کسی
آنرا دانند که مکروهی بدو نتواند رسانید و او هر کس که خواهد تواند رسانید
اما حسب آن بود که پدران او به بسیار یا کفایت ضروریات یا منفعت
غیر یا جلادت و استهانت موت بر دیگران غالب بوده باشند
و معامله در کرامت به تساوی شبیه بود بمعاملات اهل بازار و بیس
این مدینه کسی بود که اهلیت کرامات بیشتر دارد از همه اهل مدینه یعنی
حسب او از احساب همه بیشتر بود اگر اعتبار حسب را کنند یا بسیار او
بیشتر بود اگر اعتبار نفس رئیس را کنند و اگر اعتبار نفع او کنند بهترین
رؤسا کسی بود که مردمان را به بسیار و ثروت بهتر تواند رسانید از قبل خود

لله تعالی اصحاب کرامات
بعضی از ایشان خویش را بر همه کس فرو گذارند
و بعضی از ایشان همه کس را بر خود فرو گذارند

اخلاق ناصری ۱۸۴

امور و اصناعیکه اکرام است کردن
این امور و اشغال خریدن و فروختن
اهل بازار نباشد ۱۲

که با این خصال ایشان را در تحصیل آن مطالب معاونت بهتر تواند کرد
و اما مدینه کرامت اجتماع جماعتی بود که تعاون کنند بر حصول بکرامات
قولی فعلی و آن کرامات یا از دیگر اهل ملل یا بندیا از همه یگر و برتساوی
یا بندیا بر تفاضل و کرامت برتساوی چنان بود که یکی دیگری را
بر سبیل قرض اکرامه کنند مثلاً یکی در وقتی دیگری را نوعی از
کرامات بذل کند تا آن دیگر او را در وقتی دیگر مثل آن از همان نوع
یا از نوع دیگر بذل نماید و تفاضل چنان بود که یکی دیگری
را کرامتی بذل کند تا آن دیگر او را اضعاف آن باز دهد و این
بر حسب استحقاقی بود که با یکدیگر موضعه کرده باشند و غایت
این کرامت نزدیک این طائفه بچهار سبب حاصل آید بسیار یا مساعدت
اسباب و لهو یا قدرت بر زیاده از مقدار ضروری بی تعب
مانند آنکه شخصی مخدوم جماعتی بود دائماً بداد همه وجوه بکفایت
و یا نافع بودن در طریق این اسباب گاه چنانکه شخصی با دیگری

---

۱ موضعه با یکدیگر کارها قرار دادن و با یکدیگر کار کردن و با هم شرکت کردن
۲ قدرت یعنی قادر بودن بر زیاده از اخراجات ضروری بی رنج و مانند آن
۳ مساعدت آسباب و امور قدرت بر زیاده از مقدار ضروری بی تعب
۴ نافع رسان دیگران

حاجت زائد باشد جز ثروت و بسیار نبود و انفاق اموال الا در ضروریاتی
که قوام ابدان بدان بود جائز نشمرند و اکتساب آن از وجوه مکاسب
کنند یا از وجهی که در آن مدینه معهود بود و رئیس ایشان شخصی بود که
تدبیر او در تحصیل اموال و حفظ آن تمامتر باشد و بر ارشاد ایشان قادر
تر و وجوه مکاسب این جماعه یا ارادی تواند بود چون تجارت و اجارات
یا غیر ارادی چون شبانی و فلاحت و صید و بصوصیت و اما مدینه
خست اجتماع جماعتی بود که برتمتع از لذات محسوسات مانند ماکولات
و مشروبات و منکوحات و اصناف هزل و بازی تعاون کنند
و غرض ایشان از ان طلب لذت بود نه قوام بدن و این مدینه را
در مدن جاهلیه سعید و مغبوط شمرند چه غرض اهل این مدینه بعد از
تحصیل ضروری و بعد از تحصیل بسیار صورت بندد و سعید ترین و مغبوط ترین
میان ایشان کسی بود که بر اسباب لهو و لعب قدرت او زیاده بود
و نیل سبب لذت را مستجمع تر باشد و رئیس ایشان آن کس بود

۴۲۵ انجا
وزوی کردن ۲۰ هزل
هزل و بازی سرود و رقص
دیگر ۱۱۵ لهو و لعب
سرود و رقص و غیره ۱۲۵

کرامت نجیبہ اجتماع تغلبی ششم را اجتماع حریت آما مدینہ ضروری اجتماع
جماعتی بود کہ غرض ایشان تعاون بود بر اکتساب انچہ ضروری
باشد در قوام ابدان از اقوات و ملبوسات و وجوہ مکاسب آن
بسیار بود بعضی محمود و برخی مذموم مانند فلاحت و شبانی و صید
بزرگری ۱۲
و دزدی یا بطریق مکروفریب یا بطریق مکابرہ و مجاہرہ و باشد
کہ یک مدینہ فقد مستجمع انواع مکاسب ضروری و باشد کہ یک
مانند بجاری و حدادی وغیرہ ۱۲
مدینہ فقد مشتمل بر یک صناعت تنہا مانند فلاحت یا صناعتی دیگر
مثل نوانی یا حایکی ۱۲
و افضل اہل این مدن آن کہ نزد یک ایشان بمنزلہ رئیس باشد
کسے بود کہ تدبیر و حیلہ در اقتنای ضروریات بہتر تواند کرد و در صناعتی
و استعمال ایشان بطریق نیل ضروریات بر ہمہ جماعہ فائق بود یا
در یافتن ۱۲
کسے کہ اقوات بدیشان بیشتر بخشد و آما مدینہ ذالت اجتماع جماعتی
ضروری و خوارزمی ۱۳
بود کہ بر نیل ثروت و بسیاری و استکثار ضروریات از ذخائر و ارزاق
عزم و سیم و غیر آن تعاون نمایند و غرض ایشان در جمع آنچہ بقدر

۱۲ نفعت الارض ۱۲ شقتہا ۱۲ مراح ۱۲ مکابرہ بزور کسی معارضہ کردن یعنی بزور بجای کردن ۱۲ مجاہرہ

وهمت متنوع و منقسم گردد بر صناعات مختلف همه مختل ماند و از کمال
قاصر سوم آنکه بعضی صناعات را وقتی بود که با فوات آن وقت فائت
شود و باشد که دو صناعت را اشتراک افتد در یک وقت پس
یکی از دیگر باز ماند و چون یک شخص دو سه صناعت داند او را
باشرف و اهم مشغول گردانیدن و از دیگران منع کردن ادلی تا چون
هر یکی بکار یکه مناسبت او با آن زیاده بود مشغول باشد تعاون
حاصل آید و خیرات در تزاید بود و شرور در تناقص و در میان
فاضله اشخاصی باشند که از فضیلت دور افتند و وجود ایشان بمنزله
[ما]نند غلامان و مزدوران و غیره
ادوات و آلات باشد و چون در تحت تدبیر افاضل باشند
اگر در تکمیل ایشان ممکن بود بکمالی برسند والا مانند حیوانات مرتاض
شوند و آمدن غیر فاضله گفتیم که یا جاهله بود یا فاسقه یا ضاله و مدلله
جاهله شش نوع باشد بحسب بساطت اول را اجتماع ضروری
[غیر مرکب]
خوانند دوم را اجتماع ندالت سوم را اجتماع خست چهارم را اجتماع

ع صناعت ... اشتراک افتد ... وقت پس
ع چنانچه صناعت ... و آموختن
ع مشغول بود ... و ... و

مهندس و بنا پس شخص اول رئیس بود و شخص دوم در این صنف اختلاف
معمار مهندس معمار
مراتب بسیار بود چه از واضع هر صنعتی تا کسی که در آن صنعت باریک
چیزی راه برد تفاوت بسیار بود و فروترین مراتب کسی را بود که او را
قدرت استنباط نبود اصلا اما چون وصیتهای صاحب صناعت در آن باب
را
حفظ کند و بنائی تتبع آن وصایا میکند عمل تمام شود و چنین شخص خادم
مطلق بود که او را ریاست نبود و هیچ اعتبار سوم آنکه هر دو فعل را توجه
بیک غایت بود که آن غایت فعل ثالثی باشد اما از هر دو یکی شریفتر
بود و در آن غایت با منفعت تر مانند لجام و دباغ در فروسیت
و عدالت اقتضای آن کند که هر یک در مرتبهٔ خود باشد و از آن مرتبه
تجاوز ننماید و باید که یک شخص را بصناعات مختلف مشغول نگردانند
از جهت سه چیز اول آنکه طبایع را خواص بود نه هر طبیعتی بهر عملی
مشغول تواند بود دوم آنکه صاحب یک صناعت را در انتظام آن صناعت
تدقیق نظر و ترقی همت حظی حاصل آید بروزگار و از دو چون آن نظر

لله بنائی بتشدید یا و تا مل ۱۲ سه بجام لگام سازد ۱۲ سه

اخلاق ناصری ۴۱۳

وبر استنباط آنچه مصرح نیابد در سنن گذشتگان از آنچه مصرح
بود قادر باشد و جودت خطاب و اقتناع و قدرت جهاد را مستجمع
در ریاست او را ریاست سنت خوانند چهارم آنکه این اوصاف
در یکتن جمع نبود اما در اشخاص متفرق حاصل بود و ایشان بمشارکت
تدبیر مدینه قیام کنند و آن را ریاست اصحاب سنت خوانند و اما ریاستهای
دیگر که در تحت ریاست عظمی بود در جملگی صناعت و افعال اعتبار
باید کرد و انتهای همه و سادر ریاست با رئیس اعظم بود و استحقاق
این ریاست را سه سبب بود اول آنکه فعل شخصی غایت فعل شخص
دیگر بود پس آن شخص بر این شخص رئیس بود مثلاً صاحب فرو سیت
رئیس بود بر رائض ستور و بر کسی که زین و لگام کند دوم آنکه هر دو
فعل را یک غایت بود اما یکی بر تخیل غایت از تلقای نفس خود قادر
بود و او را تعقل استنباط مقادیر باشد و دیگری را این قوت نبود اما
چون قوانین صناعت از شخص اول بیاموزد بدان صناعت قادر شود مانند

ف ۱۱۴

اخلاق

فرو
فرو
سوا
صاح
سوا
کنند
تلقا
جهت

ف ۱۱۴

ف ۱۱۴

این اصناف را ترتیب می سازند چه از وجوه معاملات و صناعات
و چه از وجوه جبایات خراج و غیر آن و ایشان را مالیان خوانند و ریاست
عظمی را درین مدینه چهار حال بود اول آنکه ملکی علی الاطلاق در میان
ایشان حاضر بود و علامت او استجماع چهار چیز بود اول حکمت که
غایت همه غایات آنست دوم تعقل تام که موّدی بود بغایات
سوم جودت اقتناع و تخیل که از شرائط تکمیل بود چهارم قوت
جهاد که از شرائط دفع و ذب باشد و ریاست او را ریاست حکمت
خوانند دوم آنکه ملک ظاهر نبود و این چهار خصلت در
یک تن جمع نیاید اما در چهار تن حاصل بود و ایشان بمشارکت
یکدیگر کنفس واحدة تدبیر مدینه قیام نمایند و آنرا ریاست افاضل
خوانند سوم آنکه این هر دو ریاست مفقود باشد اما رئیسی حاضر بود
که بسنن رؤسای گذشته که باوصاف مذکور متحلی بوده باشند
عارف بود و بجودت تمییز هر سنتی را بجای خود استعمال تواند کرد

جبایات ... باکسر ... جبایت
... سردون ... ال خراج

ممتاز باشند و معرفت حقایق موجودات صناعت ایشان بود
و ایشان را فاضل خوانند دوم جماعتی که عوام و فروتران بمراتب
کمال اضافی میرسانند و عموم اهل مدینه را بانچه معتقد طائفه اول بود
دعوت میکنند تا هر که مستعد بود بمواعظ و نصائح ایشان از درجهٔ
خود ترقی میکند و علوم کلام و فقه و خطابت و بلاغت و شعر و
کتابت صناعت ایشان بود و ایشان را نوالسنه گویند سوم
صاحب دیوانان ۱۲
جماعتی که قوانین عدالت در میان اهل مدینه نگاه میدارند و در اخذ و اعطا
تقدیر واجب رعایت میکنند و بر تساوی و تکافی تحریص مینمایند
و علوم حساب و استیفا و هندسه و طب و نجوم صناعت ایشان
بود و ایشان را مقدران خوانند چهارم جماعتی که بحفظ حریم و حمایت
بیضهٔ اهل مدینه موسوم باشند و اربابند ان غیر فاضله را از ایشان
میان سلری و سپل قوم و جماعه سلمان ۱۲
منع میکنند و در مقاتله و محافظت شرائط شجاعت و جمعیت مرعی
میدارند و ایشان را مجاهدان خوانند پنجم جماعتی که ارزاق و اقوات

۴۰۹

ملوک و مدبران مدینه فاضله بعید و بسیار باشند چه در یکزمان و چه در
ازمنه مختلفه حکم ایشان حکم یک شخص بود چه نظر ایشان بر یک
غایت باشد و آن سعادت قصوی است و توجه ایشان بیک
مطلوب بود و آن معاد حقیقی ست پس تصرفی که لاحق در احکام سابق
کند بحسب مصلحت مخالف او نباشد بلکه تکمیل قانون او بود و بمثل
اگر این لاحق در آنوقت حاضر بودی همان قانون نهادی و اگر
آن سابق در اینوقت حاضر بودی همین تصرف بتقدیم رسانیدی که
طریق العقل واحد و مصداق این سخن آنست که از عیسی علیه السلام
نقل کرده اند که فرمود ما جئت لابطل التوراة بل جئت لاکمالها و
تصرف و اختلاف و عناد جماعتی را تصور افتد که صورت پرستی باشد
نه حقیقت پس ارکان مدینه فاضله پنج صنف باشند اول جماعتی
که تدبیر مدینه موسوم باشند و ایشان اهل فضائل و حکمای کامل
باشند که بقوت تعقل و آرای صائبه در امور عظام از ابنای نوع

را منشا را از مذاهب اهل حق بوده است و باطل را در نفس خود حقیقتی
ماخذہ ۱۲
و بنیادی و اصلی نه و اهل مدینه فاضله اگرچه مختلف باشند در اقاصی
عالم بحقیقت متفق باشند چه دلهای ایشان با یکدیگر راست بود
وحدان نهایا والطراف ۱۲
و بمحبت یکدیگر متحلی باشند و مانند یک شخص باشند در تالف و تودد
چنانکه شارع علیه السلام گوید المسلمون ید واحدة علی من سواهم والمومنون
کنفس واحدة و ملوک ایشان که مدبران عالم اند در اوضاع نوامیس
و مصالح معاش تصرف کنند تصرفاتی ملایم و مناسب وقت
و حال اما در اوضاع نوامیس تصرفی جزوی و اما در اوضاع مصالح
ای در احکام شریعت ۱۲
تصرفی کلی و ازین سبب باشد تعلق دین و ملک بیکدیگر چنانکه پادشاه
عجم و حکیم فرس آرد شیر بابک گفته است الدین و الملک توامان
لا یتم احدهما الا بالآخر چه دین قاعده است و ملک ارکان و چنانکه
اساس بی رکن ضایع بود و رکن بی اساس خراب همچنین دین بی
ملک نامنتفع باشد و ملک بی دین واهی و اگرچند این قوم یعنے

است دوبران ۱۲

۴۰۷ اخلاق ناصری

۴ مسلمانان دست و
زبان سے کسی غیر ایشان
محفوظ رہیں مومنان جانہ
مال و ناموس ایشان
آرد و بیرون نفع اول و ثانی
زیادہ ہر چند ایشان
گمنہون ہوں دل کش بہ
اور الیہا دیلم دبخلاف
بافت بہ ہین نام موسوم
ساخت و معنی آرکسی آن
پر آخشتن کی باشد چہ آرد
بلغۃ فرد و خم است ۱۲

بحق او باشد هر طائفه را لمجمل و موضع خود فرود آورد در ریاست
و خدمت میان ایشان مرتب دارند چنانکه هر قومی باضافت با قومی
دیگر مرءوسان باشند و باضافت با قومی دیگر رؤسا تا بقومی رسد که
ایشان را لاهلیت هیچ ریاست نبود و خدم مطلق باشند و اهل این
مدینه مانند موجودات عالم شوند در ترتیب و هر یک بمنزلهٔ مرتبه باشند
از مراتب موجودات که میان علت اولی و معلول اخیر افتاده باشد
و این اقتدا لبود بسنت الهی که حکمت مطلق ست اما اگر از اقتدا
بدر انحراف کنند قوت غضبی در ایشان بر قوت ناطقه تفوق
کلیه تا تعصب و عناد و مخالفت مذهب در میان ایشان حادث شود
و چون رئیس را مفقود یافته باشند هر یکی بدعوی ریاست
برخیزد و هر صورتی از ان صور موهوم و متخیل که بدیشان داده بودند
صنمی گردد و قومی را در متابعت خود آرد تا تنازع و تخالف
پدید آید و باستقرا معلوم میشود که اکثر مذاهب اهل باطل

اے حیوانات وغیرہ

تلاش ۱۲

۱۵۱ اے ۱۱ رعمور پھاگ
مذکورۃ الصدر کی حقیقت
چڑی صورت پتر
یا عکس انسان
اخلاق ناصری ۴۰۶

نشود پس سخن او گاه محکم باشد و گاه متشابه و در توحید و تنزیه صرف
تواند گفت و وقتی تشبیه محض و همچنین در معاد تا هر طائفه بحق خود رسند
و حظ خود بردارند و حکیم همچنین گاه قیاسات برهانی استعمال
کند و گاه بر اقناعیات قناعت نماید و گاه بشعریات و مخیلات
تمسک کند تا ارشاد هر کسی بقدر بصیرت او کرده باشد و چون معتقدات
هر قوم هر چند در سلک توجیه بکمال منخرط باشد اما در صورت وضع
مختلف پس مادام که بفاضل اول که مدبر مدینه فضلا باشد اقتدا
کنند میان ایشان تعصب و تعاند نبود اگرچه در ملت و مذاهب مختلف
نمایند بلکه اختلاف ملل و مذاهب که نزدیک ایشان از
اختلاف رسوم خیالات و امثله حادث شده است که غایت
همه یک مطلوب است بمنزله اختلاف مطعومات و ملبوساتی بود
که بجنس و لون مختلف باشند و غایت همه یک نوع منفعت و
رئیس مدینه که مقتدای ایشان بود ملک اعظم و رئیس الرؤسا

لہ مقدمہ شخصی بعد
مصدر شخص ان تی
غایت ہر یک
منفعت ست فہم

۵۰۴ ی
دیوبا شد و ہمچنین لبا
پس اختلاف
آمیں اختلاف ست پس
۱۲

انیط الفه اهل تسلیم باشند و قاصر نظر انی که دون ایشان باشند در مرتبه
کمتر ۱۳
بر شالهای بعید تر اقتصار کنند و بعضی احکام حسبانیات تمسک
نمایند و ایشان مستضعفان باشند و یمکن که اگر همبرین نسق مراتب
رعایت کنند نوبت بمرتبه صورت پرستان رسد فی الجمله این اختلافات
بحسب استعدادات باشد و مثالش چنان بود که شخصی بر حقیقت
چیزی واقف بود و دیگری بر صورت او و ثالثی بر عکس آن صورت
که در آئینه یا در آب افتاده باشد و آلعی بر تمثالی که نقاشی بهمان
صفت کرده باشد و برین قیاس و چون غایت قدرت هر کسی
تا آنجا پیش نمیرسد که یکی از ین مراتب باز ایستد تقصیر موسوم نتواند بود
بل توجه او بکمال باشد و روی او در عالم معرفت بقبله خدای جل
جلاله که وصف ناموس کنه تکمیل همه جماعه را معین است بر قضیه کلموا الناس
علی قدر عقولهم تکمیل هر کسی بقدر قوت او میتواند کرد و قوت
او از انچه در فطرت داده باشند یا بعادات اکتساب کرده بود

۱۲ ای مبدا و معاد و مانند نجمانیات دانند
۱۳ ای همین طور از مستضعفان چون با چنین خدا و انذار تمرینه برسد بصورت پرستان رسد که صورت اوم را مبدا و معاد شناسند یعنی بکیفیت آخر و قوف باشند یا بصورت او اطلاع

قومی که در رتبه از ایشان فروتر باشند ای از معرفت عقلی صرف عاجز
ای از حکما ۱۲
مانند و غایت ادراک ایشان تصوری بود بقوت وهم که در اوهام
حکما مثل آن موجود بوده باشد لیکن تنزیه از ان واجب دانند
ای از تصور وهمی ۱۲
پس چون این قوم را بحقیقت معرفت طریقی نبود در اجرای احکام
تصور وهمی ۱۲
این صورت بر مبدا و معاد رخصت یابند ولیکن به تنزیه آن از
احکام صورتی که در خیال ایشان متمثل بود و در مرتبهٔ از مرتبهٔ صورت
وهمی فروتر و بجسمانیات نزدیکتر مکلف باشند و نفی و سلب آن
از صورت وهمی از لوازم شمرند و مع ذلک با نکه معرفت طبقهٔ اول
ای حکما ۱۲
از معارف ایشان کاملتر بود معترف و مقر باشند و این طائفه را
اهل ایمان خوانند و قومی که در مرتبه از ایشان فروتر باشند و
بر تصورات وهمی قادر نه بر صور خیالی قناعت نمایند و مبدا و معاد
را با مثلهٔ جسمانی تخیل کنند و اوضاع و لواحق جسمانی را از ان
سلب واجب دانند و بمعرفت دو طبقهٔ اول اعتراف کنند و
ای حکما و اهل ایمان ۱۲

ای با وجود یکه آن
معرفت کمتر بود

۴۰۳ اخلاق ناصری
طبعه اول الخ

صفا و کدورت ترتیبی و تدریجی چنانکه در علم حکمت مقرر باشد و هیچ
است ۱۲
قوت ازین قوی در هیچ وقت از اوقات چه در خواب و چه در
بیداری معطل و فارغ نه و معرفت مبدا و معاد خاص بجوهر نفس
شریف تعلق دارد و هیچ قوت را از قوی با او دران بدایت خلقت
نفس ۱۲ ای در معرفت مبدا و معاد ۱۲
و مشارکت نه پس در انحالت که ذات پاک آنجماعه مذکور بمشاهده
مبدا و معاد و آنچه بدان متعلق ست مشغول بود لامحاله این قوتها
بالضرور ۱۲
که مسخر نفس اند تصور صور تهای مناسب آن حال موسوم باشند
و معروف نفس چون این غایت بعد و تنزیه بود از ادراک قوای
شناخته شده مراد از خلائق ۱۲
جسمانی و قوامی جسمانی جز مثل و خیالات و صور ادراک نتواند کرد
پس آن مثالها هم ازین قبیل بود اما اشرف و الطف از مثله که
از قبیل جسمانی ۱۲
در جسمانیات ممکن تواند بود و در هر قوتی بحسب پایه مرتبه او از نفس تقرب
و بعد صورت بندد و لیکن قوت عقلی با معرفت حقیقی حکم کرده که آن معروف
۱۲ معروف
ازین صنع مقدس و معراست و این طائفه افاضل حکما باشند

قدس سره در حاشیه نوشته است

غایت افعال ہمہ جماعہ یکے بود وطرق وسیر موافق یکدیگر و نباید دانست
جمع سیرت ۱۲
کہ قوت تمیز و نطق در ہمہ دمان یکسان نیافریدہ اند بلکہ آنرا در
مراتب مختلف آفریدہ کہ در آی آن نتواند بود تا حدیکہ فروتر ازان درجہ
بہایم بود مترتب گردانیدہ و این اختلاف سببی از اسباب نظام
شدہ چنانکہ یاد کردہ آمد و چون قوت تمیز متساوی نبود اورا
جزا ۱۲ شرط ۱۲
ہمہ جماعت مبدا و منتہی را کہ با مدرکات دیگر و غایت مباینت اند
دوری ۱۲
بر یک نسق نتواند بود بلکہ کسانی کہ بعقول کامل و فطر تہای سلیم
انبیا و حکما و آ عرفا ۱۲
و عادات مستقیم مخصوص باشند و تائید الٰہی دار شاد ربانی متکفل
ہدایت ایشان شدہ و ایشان در عدد بغایت قلت توانند بود
بمعرفت مبدا و معاد و کیفیت صدور خلق از مبدا اول و
ای ظہور ۱۲
انتہای ہمہ با او بر وبہ حق بقدر آنچہ در وسع امکان ایشان آید
رسیدہ باشند و چون نفس انسانی را قوتہا دراکہ ست کہ بدان ادراک
اے بمعرفت مبدا و معاد رسیدہ باشند ۱۲
امور جسمانی و روحانی میکند مانند وہم و فکر و خیال و حس و آنرا در

۱۴۰۱ اجزاء نجف اشرف

۱۲ اے ربی قرب الٰہی ہم
دوم از تعلقات مثل
۱۲ اشتاق جمع مثل
بمعنی مانند بیارا آنچہ
دو و ہوا کہ مان و عارفان
ہم مانند کسان مذکورہ
بالا باشند در آید
۱۲

نام نهاده و بنا بر آن تمدن ساخته و آنرا مدینهٔ ضاله خوانند و هر یکی از ین
مدن منشعب شود بشعب نامتناهی چه باطل شر را نهایتی نبود و در میان
مدینهٔ فاضله هم مدن غیر فاضله تولد کند از اسبابی که بعد ازین یاد
کنیم و آنرا انواع ثبت خوانند و غرض ازین بیان معرفت مدینهٔ فاضله است
تا دیگر مدن را بجهد بدان مرتبه رسانند و اما مدینهٔ فاضله اجتماع قوی بود
که همتهای ایشان بر اقتنای خیرات و ازالهٔ شرور مقدر بود و هر آینه
میان ایشان اشتراک بود در دو چیز یکی آرای و دیگری افعال
اما اتفاق ایشان در آرای چنان بود که معتقد ایشان در مبدا و
معاد خلق و احوالی که میان مبدا و معاد بود مطابق حق باشد و
موافق یکدیگر و اما اتفاق ایشان در افعال چنان بود که در اکتساب
کمال همه یک وجه باشند و افعالی که از ایشان صادر شود مفروغ بود
در قالب حکمت مقوم تهذیب و تسدید عقلی و مقدر بقوانین
عدالت و شرائط سیاست تا با اختلاف اشخاص و تباین احوال

فصل

بیان مدینهٔ فاضله ۱۲

اخلاق ناصری ۴۰

فی بعض فتح فاکهون

مشارکت نبود و اجتماع اشخاص انسانی را نیز از روی تألف و ترکب
حکمی و هیاتی و خاصیتی بود بخلاف آنچه در هر شخصی از اشخاص
موجود بود و چون افعال ارادی انسانی منقسم است بدو قسم اول
خیرات دوم شرور پس اجتماعات نیز منقسم باشد بدین دو قسم اول آنکه
سبب آن از قبیل خیرات بود دوم آنکه سبب آن از قبیل شر و ربود اول
را مدینهٔ فاضله خوانند دوم را مدینهٔ غیر فاضله و مدینهٔ فاضله یک
نوع بیش نبود چه حق از تکثر منزه باشد و خیرات را طریق یکی بیش نبود
و اما مدینهٔ غیر فاضله سه نوع بود اول آنکه اجزای مدینه یعنی اشخاص انسانی
از استعمال قوت ناطقه خالی باشند و موجب تمدن ایشان تتبع
قوتی بود از قوای دیگر و آن را مدینهٔ جاهله خوانند دوم آنکه از استعمال
قوت نطقی خالی نباشند اما قوای دیگر را استخدام کرده باشند
و موجب تمدن شده و آن را مدینهٔ فاسقه خوانند سوم آنکه از نقصان
قوت فکری با خود قانونی در تخیل آورده باشند و نه از فضیلت

۳۹۹

اجزای مدینه

عقل ۱۲
شهویت ۱۲
شهوی و غضبی ۱۲
ای عقل داشته باشند ۱۲
ای قانون مذموم مقرر کرده باشند ۱۲

مخصوص گردد و بمجالست و مخالفت اخیار و موانست و مواصلت
فضلا میل کند و از اضداد ایشان احتراز نماید دوم کسیکه
از ابتدای حالت برین صنف نبوده باشد بل بسعی و جهد طلب حق
کند و چون اختلاف مردمان بیند بر طلب حق مواظبت نماید تا
بمرتبهٔ حکما برسد یعنی علم او صحیح و عمل او صواب گردد و این
واطراح عصبیت دست دهد سوم کسیکه باکراه او را برین دارند
بتادیب شرعی و یا تعلیم حکمی و معلوم ست که مطلوب ازین اقسام قسم
دوم ست چه مبادی اتفاق سعادت در اصل ولادت و اکراه بتادیب
نه از ذات طالب مجتهد بود بلکه از خارجیات باشد و سعادت تام
حقیقی مجتهد را بود و او آنست که محبت خدای تعالی او را بود و شغفی
تمام بر ضد او بود و الله اعلم بالصواب **فصل سوم** در اقسام اخلاق
و شرح احوال مدن بحکم آنکه هر مرکبی را حکمی و خاصیتی و هیاتی بود
که بدان متخصص و متفرد باشد و اجزای او را با او دران

حاشیه:
ای محث علم و صواب عمل در اوایل حکمت و گذاشتن تعصب حاصل شود ۱۲
چنانچه بیان کردیم ۱۲
اگر است از نوع مرکبات نطق دیگر بلکه دارای ملکات مقولات ۱۲
بذر رود اجزای سادهٔ
اخلاق ناصری
عناصر از نظر او را با ارکان
دران حکمت و خاصیت
بصورت مشارکت
نیز از نوع مرکبات بود با
حکمت نفسانی ملکی ثبت
۱۲
اثر نوعی و طبیعت ۱۲

سخن حکیم ست بعد ازان گوید که معرفت فضائل کافی نیست بل
کفایت در عمل و استعمال آن بود و از مردمان بعضی بفضائل و خیرات
راغب باشند و مواعظ را در ایشان اثر بود و ایشان بعد و اندک اند
که امتناع از رذالت و شرور بغریزت پاک و طبع نیک کنند و برخی
از رذالت و شرور بوعید و تقریع و انذار و انکار امتناع کنند و حرف
ایشان از دوزخ و عذاب و نکال بود و از خیاست که بعضی مردمان
اخیار بطبع اند و برخی اخیار بشرع و تعلیم شریعت این صنف را مانند
آب بود کسی را که لقمه در گلو گیرد و اگر بشریعت مودب نشود مانند کسی
بود که او را آب در گلو گیرد و لا محاله هلاک شود و در اصلاح ایشان حیلتی
صورت نه بندد پس خیر بطبع و فاضل بغریزت محب خدای تعالی
بود و امر او بدست و تدبیر ما بر نیاید بلکه خدای تعالی متولی و مدبر کار او
بود و از مقدمات معلوم شد که سعادت صنف اول کسیکه از مبدا
اثر نجابت در و ظاهر بود و با جیاد کرم طبیعت باشد و تربیت موافق

۳۹۷

واین اصناف بسعادت موسوم نتوانند بود و عاقل و فاضل همت
ببلند ترین مراتب مصروف دارد و هم حکیم اول گوید نشاید که همت
انسان انسی بود اگرچه او انسی هست و نه آنکه بهمتهای حیوانات مرده را
شود اگرچه عاقبت او مرگ خواهد بود بل باید که بجملگی قوای خود بنبعث
شود بر آنکه حیات الهی بیابد که اگرچه مردم بجثه خرد هست اما بحکمت
بزرگ هست و بعقل شریف و عقل از کافه خلائق بزرگوارتر چه او هست
جوهری رئیس و مستولی بر همه بامر باریتعالی و تقدس و اگرچه مردم
قادرین عالم بود بحسن جمال خارجی محتاج بود لیکن همگی همت بدان
مصروف نباید داشت و در استکثار ثروت و بسیار جهد بسیار
نمود چه مال بفضیلت نرساند و بسیار دروشیش بود که افعال
کریمان کند و آن نیجاست انچه حکما گفته اند که سعید آن کسانی باشند
که از خیرات خارج نصیبشان اقتصاد بود و از ایشان صادر شود
مگر افعالی که فضیلت اقتصاد کند هرچند مایه ایشان اندکی بود انهمه

اخلاق ناصری ۳۹۶

دانند که لذت آن بالای همه لذتها است پس بلذتی دیگر التفات
ننماید و بر هیچ حالت غیر حکمت مقام نکند و چون چنین بود حکیمی که
اوتمامترین حکمتها بود خدای تعالی بود و دوست ندارد اورا بحقیقت
الا حکیم سعید از بندگان او و چه شبیه باشد بهیچ شادمان شود و از بهجت
است که این سعادت بلندترین همه سعادات مذکورست و این
سعادت انسانی نبود چه از حیات طبعی و قوای نفسانی مترقی و برتر باشد
و بآن در غایت مباینت و بعد بود و آن موهبتی الهی ست که خدا تعالی
بکسی دهد که او را برگزیده باشد از بندگان خود و بعد ازان یکسی که
در طلب آن مجاهده کند و مدت حیات بر رغبت دران و احتمال
تعب و مشقت مقصور دارد چه کسیکه بر تعب مداومت نکند ببازی
مشتاق شود از جهت آنکه بازی با راحت ماند و راحت نه غایت
سعادت بود و نه از اسباب سعادت و مائل براحت بدنی کسی
بود که طبیعی الشکل بهیمی الاصل بود مانند بندگان و کودکان و بهائم

مشتاق شوند پس این ابرار مطهر از میان خلق خدا مستغنی باشند از
فضائل انسانی و خدای عزوجل از ملائکه مقربه گوارتر و تقدیس و تنزیه از
امثال انیمعنی اولی تر بل وصف او بچیزهای بسیط که امور عقلی و اصناف خیرات
بدو متشبه باشند تشبهی بعید لائق تر و حقی که در ان ارتیاب نتواند بود
بهیچ وجه آنست که او را دوست ندارد والا سعید و خیر از مردمانی که بر سعادات
و خیر حقیقی واقف باشند و بدو تقرب نمایند باندازهٔ طاقت
و طلب مرضات او کنند بحسب استطاعت و با فعال او
اقتدا نمایند بقدر قدرت تا برحمت و رضا و جوار او نزدیک
شوند و استحقاق اسم محبت او اکتساب کنند بعد از ان لفظی
اطلاق کرده است که در لغت ما اطلاق نکنند و گفته است که
هر که خدای تعالی او را دوست دارد تعهد او کند چنان که دوستان
تعهد دوستان کنند و با او احسان نماید و از اینجا بود که حکیم را الهی
عجیب و فرحهای غریب باشد و کسیکه بحقیقت حکمت برسد

مستعمل اخلاق و فضائل انسانی بود از حقیقت این خیر ممنوع بود
واز سعادت آلهی محجوب الا آنست که در تحصیل این فضیلت بدان
فضائل احتیاج بود و چون بعد از تحصیل این فضائل بفضیلت آلهی
گردد بحقیقت بذات خود پرداخته باشد و از مجاهده طبیعت
و مجاهده نفس ریاضت قوا ادفارغ شده و بار رواح پاکان فرشتگان
مقرب اختلاط یافته چون از وجود فانی بوجود باقی انتقال کند نعیم
ابدی و سرور سرمدی رسد و آن سعادت تمام خالص
مقربان حضرت آلهی ربوبیت و نشاید که فضائل انسانی را با ملائکه اضافت
کنیم چه ایشان با یکدیگر معامله نکنند و نزد یک یکدیگر وداعت ننهند
و تجارت حاجت ندارند تا بعد الت محتاج شوند و از چیزی حذر
تا شجاعت نزدیک ایشان محمود بود و از انفاق منزه باشند و بزر و
سیم آلوده نشوند تا بسخاوت منسوب گردند و از شهوات فارغ باشند
تا بعفت مفتخر گردند و از اسطقسات اربعه مرکب نیستند تا بعدا

که بعضے مردمان نفس را سیرت لذت اختیار کنند و بعضی سیرت منفعت
و جمعی سیرت کرامت چه از طبیعت سیر خیر خبر دار نباشند و خطا کنند
و آنکس که از لذت خیر آگاه بود بلذات خارج فانی راضی نشود بل
بلند ترین و تمامترین و عظیم ترین انواع لذات گزیند و آن لذت
خیر و الٰهی بود و صاحب این سیرت مقتدی باشد بافعال آلهه
عز و علا و متمتع از لذات حقیقی و نافع اصدقا و غیر اصدقا بسماحت و بذل
و مواسات و قادر بر آنچه اکفای او از ان عاجز باشند از فرط شهامت
و کبر نفس و چون سخن در محبت می گوئیم و محبت حکمت و خیر داخل می افتد
در نیمقال اشارتی بدان نیز از لوازم باشد گوئیم که محبت حکمت و
انصراف بامور عقلی و استعمال رویات الٰهی بخیر و الٰهی که در انسان
موجود است مخصوص باشد و از آفات که بدیگر محبات متطرق شود محفوظ بود
بدان راهی نبود و نه شر بدان مداخلتی تواند کرد چه سبب آن خیر
محض بود و خیر محض از ماده و شرور ماده منزه باشد و مادام که مردم

له سماحت بحاء مهملة
صحی بواو انزدی ۱۲
سه مواسات بسین مهملة
و بیاء تحتانی ۱۲

رنج در تربیت دیگری برده است و شاعر شعر خود را دوست تر دارد
و اعجاب او بدان زیاده از اعجاب او بغیر او بود همچنین هر صانعی که در
صنعت خود زیاده کلفتی استعمال کرده باشد و معلوم ست که تعب
منفعل خود تعب فاعل نبود و آنچه منفعل ست معطی فاعل پس ازین وجوه
روشن شد که محبت محسن از محبت محسن الیه بیشتر بود و محسن گاه بود که
احسان از روی حریت کند و گاه بود که بجهت کسب ذکر جمیل کند
و گاه بود که از جهت ریا کند و اشرف انواع آن بود که از روی حریت
کند چه ذکر جمیل و ثنای باقی و محبت عموم مردم خود بتبعیت حاصل آید
اگرچه مقصود نیت او نبوده باشد و گفته ایم که هر کس نفس خود را
دوست دارد خواهد که آن کس که او را دوست دارد احسان کند
پس هر کسی خواهد که با نفس خود احسان کند چون اسباب دوستی
خیر ست یا لذت یا نفع کسی که میان این اقسام تفصیل نکند و بر رجحان
یکی بر دیگری واقف نبود نداند که با نفس خود احسان چگونه باید کرد و ازینجا

۲۹۱ در اعجاب از خود و سبب آوردن

ستاننده را بالقرض دهنده این عنایت نبود و او را مانند این دعا
نکند و اما معروف کننده معروف پذیرنده را دوست دارد اگرچه
متوقع منفعتی نباشد از و سبب آن بود که هر که فعلی محمود که مصنوع
خود را دوست دارد و چون مصنوع او مستقیم بود محبت او بغایت
برسد و اما محسن الیه را میل باحسان بود نه بمحسن پس محسن محبوب
او بالعرض بود و نیز محبتی که باحسان اکتساب کنند و بروزگار ازرا
ترتیب دهند جاری مجری منافعی بود که به تعب و مشقت بسیار بدست
آرند یعنی همچنانکه کسی مالی بمقاسات شدید و تعب سفرها کسب کند
و در صرف آن صرفه نگاهدارد و ضنت نماید بخلاف کسی که مال
بآسانی بدست آرد مانند وارث انکس نیز که محبتی بمجشم تعبی اکتساب
کرده باشد بران مشفق تر و از زوال آن خائف تر بود از کسی که اورا
در اکتساب آن فضل تعبی حاجت نیامده باشد و ازینجا بود که مادر
فرزندرا از پدر دوست تر دارد و حنین و دوکه او بدون زیاده بود چه

۱ ای بحنی که بدون حاصل نگشتن آن محبت قائم مقام محبت عالی بود که بدون وقوع بسیار کسب کنند و دوران فرو نگذارند ۱۲

۲ ضنت بخل و امساک ۱۲

۳ مشق ۱۲

احسان او همه را شامل بود و این احسان از زوال و فنا مصون
باشد و پیوسته در تزاید بود بخلاف احسانی که عرضی بود و در مبدأ آن حالتی
غیر معتاد تا زوال آن حالت انقطاع آن احسان اقتضا کند و انقطاع
عادت گرفته ۱۲
مستجلب ملامت و شکایت بود و بدین علت صاحب احسان عرضی
بخود کشنده ۱۲
تبرتیب آن موصی و مامور است که رب الصنعة اصعب من ابتدائها
وصیت کرده شده ۱۲
و محبتی که عارض این احسان بود دوام نه باشد و آن محبتی که میان محسن
و محسن الیه باشد متفاوت بود یعنی محبت محسن محسن الیه را بیشتر
از محبت محسن الیه بود او را و دلیل بر این آنست که حکیم اول گفته است
که قرض دهنده و معروف کننده اهتمام نمایند بحال قرض
نیکوئی ۱۲ ص
ستاننده و معروف پذیرنده و همت بر سلامت ایشان مقصور
دارند و اما قرض دهنده باشد که سلامت قرض ستاننده بجهت
استیفای مال خود خواهد نه از جهت محبت او یعنی او را بسلامت
بازگرفتن ۱۲
و بقا و ثروت و کفایت دعا میکند تا باشد که بحق خود رسد و قرض

عادت است آن کس را که صاحب احسان کرده شده ۱۲
ایشان تناقض نمایند
سبب مضاف گفت
احسان عارض شد
۳۸۹
کبیر یکی بزرگ کند
دان اصلاً و شوار
سازش شود گر با مت
بدان دشوار شود
با یکدیگر ان ما مشکل کند
تا عادت گرفته شود ۱۲
شیاه و سواد این
اگر امور را بتدا دشوار
آیند در انتها
آسان ۱۲

ازان اذیت خلاصی بیند و از وبالی و نکالی که بعاقبت لاحق شود
ناگواری ۱۲ کج ۱۲
غافل باشد پس بدانحال غبطه نماید و آنرا سعادت داند و چنین کس
درستی شراب ۱۲ سرور ۱۲
بحقیقت محب ذات خود نبود و الا مفارقت نجستی و محب هیچکس نبود چه محبت
دیگران بر محبت خود مرتب باشد و چون او محب هیچکس نبود
هیچکس نیز محب او نبود و او را اصلح و نیکخواه نباشد تا بجدی که
نفس او هم نیکخواه او نبود و سر انجام انحالت ندامت و حسرت
بی نهایت بود و اما خیر فاضل که از ذات خود متمتع بود و بدان مسرور
هر آئنه ذات خود را دوست دارد و غیر او ذات او را هم دوست
دارد چه شریف محبوب بود و چون او را دوست دارد و مصادقت
و موالات او اختیار کند پس او هم صدیق خود بود و هم دیگران
صدیق او و این سیرت ملازم احسان باشد بغیر چه بقصد و چه
بی قصد و سبب آن بود که افعال او لذیذ و محبوب باشد لذاتها
ولذیذ و محبوب مختار بود پس او را مرید و مقتدی بسیار گردند و

ملای طالب بسیاری و
یاوری نبودی ۱۲
ذات خود ای ذات خود را

دوست دارد ۱۲ صدیق
بودن ای نیک باشد ۱۲
همه سرور ان ۱۲

از کسی که مشاکل نفس او بود هم گریزان بود پس پیوسته طالب چیزی
مجانس ۱۲
بود که او را از آنکه با خود افتد مشغول دارد و دو نوع بچیزی نماید که مانند
۱۲ از خود خبردار شود ۱۲ باز دارد ۱۲ خریص ۱۲
ملاهی اسباب لذات عرضی او را بخود گرداند چه از فراغت او لازم آید
باز نهاد ۱۲ خالی شدن ۱۲
که با خود افتد و چون با خود افتد از خود متاذی شود و محبت او
از خود خبر شود ۱۲ از خود خبردار شود ۱۲
دوستانی را که او را از دور دارند و لذات او در چیزهائی
مثل شرابخانه و بیگمان ۱۲ شرب و تنگ تو ۱۲
باشد که او را بخود کند و سعادت افنای عمر شمر دوران و امثال آن
چیزها ۱۲
که او را اضطراب قلقی که در نفس او از تجاذب قوتهای متضاده
غیر مرتاض بجهت التماس شهوت رویه و طلب کرامات بی استحقاق
خواستن ۱۲
حادث شود و امراضی که از آن تجاذب لازم آید مانند حزن و غضب
و خوف و غیر آن بخبر دارند و سبب آن بود که تالیف اضداد در
یکحال صورت نه بندد و انتقال از یکی بکی که اضطراب عبارت
ای کشمکش قوتهای متضاده ۱۲ و بخبر دارند ۱۲ ای بخبر دار کنند ۱۲
ازان باشد موجود نبود و مخالطت و مجالست امثال او در معاملت
اشرار ۱۲
و ملابست ملاهی خیال او را از احساس آن حال مصروف دارند آنی الوقت
باز دارند ۱۲ — ای قوی و قلق ۱۲

۱۲ تالیف اضداد آنکه شهوت و غضب جمع شوند و رفع این اصل کردن جز بخوف باشد تا جمع شوند پس در یکحال و رفع حکومت هر یک صورت نبندد و چون یکی حکومت یابد دیگری از پی انتقال کند

۳۸۷ اضطراب
اضطراب چون دائم شود و یکحال گاهی شهوت گاهی غضب و گاهی حزن گاهی خوف صاحب این اضطراب را در ابتلا و کشمکش انداز ۱۲

هر یکی از محبت و خدمت و نصیحت ایفا کند و مواسات اصحاب
و خلطا و معاشرت بواجب و توفیه[1] حقوق هر مستحق تقدیم یابد و خیانت
در صداقت از خیانت زر و سیم تباه تر بود و حکیم اول در تعیین گوید
که محبت معشوق[2] نشاید که در انحلال پذیرد چنانکه درم و دینار معشوش
زود تباه شود پس باید که عاقل در هر بابی نیت خیر دارد و حدود
مرتبه آن باب رعایت کند پس اصدقا را بمنزله نفس خود داند و ایشان را
در خیرات خویش شریک شمرد و معارف و آشنایان را بمنزله دوستان
و روشناسان[12] دارد و جهد کند که ایشان را از حد معرفت بدرجه صداقت رساند بقدر
امکان تا سیرت خیر در نقش خود و روساء و اهل و عشیره و اهل قا
نگاه داشته باشد و شر که از این سیرت تفور بود و محبت بطالت
و کسالت بر و مستولی و از تمییز میان خیر و شر غافل آنچه نه خیر بود پندارد
دارد و در دولت هیأتی که در ذات او متمکن بود مبدأ اعمالی از او شود
از نفس او چیزی در دولت مهروب عنها بود طبعا و چون از نفس خود گریزان باشد

[1] توفیه تمام دادن دهخدا ۱۲
[2] معشوش ناسره و
[3] اخلاق ناصری ۳۸
[4] سکه ردی که نیرنگ و تزویر شده و
[5] از خصلت مذکور ۱۲
[6] ساکن ۱۲
[7] اگر سخنیه شده از نفس ۱۲

روحانی بود و مرتبهٔ او در تعظیم دون مرتبهٔ علت اولی و فوق مرتبهٔ آبای
بشری بود و از اسکندر پرسیدند که پدر را دوست داری یا استاد را گفت
استاد را الان که اکان سبب الحیاتی الفانیة و معلمی کان سبب الحیاتی الباقیة
پس بقدر فضل مرتبه نفس بر جسم حق معلم از حق پدر بیشتر است و باید که در محبت
و تعظیم او با محبت و تعظیم پدر همین نسبت محفوظ بود و محبت معلم متعلم را
در طریق خیر شریف تر از محبت پدر بود فرزند را همین نسبت از جهت
آنکه تربیت او بفضیلت تمام و تغذیهٔ او بحکمت خالص بود و نسبت
او با پدر چون نسبت نفس بود با جسم و تمام مراتب محبتها نزدیک عاقل
متصور نباشد بشرط عدالت قیام تواند نمود چه آن محبت که آله را
واجب بود شرکت دادن دران غیر را شرک صرف بود و تعظیم والدین با
رئیس و اکرام صدیق در حق سلطان دوستی فرزند در با عشیره و پدر
و مادر استعمال کردن جهل محض و سخف مطلق باشد با وجود این تخلیط موجب
اضطراب و فساد تربیت و مستلزم ملاقات و شکایات بود و چون قسط

مشرکون و مدعیان این محبت بسیار اند ولیکن محققان ایشان سخت
اندک بلکه از اندک اندک تر و طاعت و تعظیم ازین محبت حقیقی مفارقت
نکند و قلیل من عبادی الشکور و محبت والدین در مرتبه تالی این محبت
باشد و هیچ محبت دیگر در مرتبه بین دو محبت نرسد الا محبت معلم
نزد یک متعلم چه این محبت متوسط بود در مرتبه میان این دو محبت مذکور
و علت آنست که محبت اول اگرچه در نهایت شرف و جلالت بود بحبت
آنکه محبوب سبب وجود و نعمتی ست که تابع وجود بود و محبت دوم با آن
مناسبتی دارد که پدر سبب محسوس و علت قریب باشد ولیکن معلمان که
در تربیت نفوس بمثابهٔ پدران اند در تربیت اجسام بوجهی که متمم وجود
و مبقی ذوات اند بسبب اول مقتدی اند و بوجهی که تربیت ایشان
فرع ست بر اصل وجود پدران مشبه پس محبت ایشان دون
اول بود و فوق محبت دوم چه تربیت ایشان بر اصل وجود متفرع
است و از تربیت آبا شریف تر و بحقیقت معلم ربی جسمانی و روحانی

مشرک اند ۱۲
تابع ۱۳
۵ ای محبت خدا و والدین ۱۲
شاگرد ۱۲
۵ ای محبت پدر ۱۲
۵ ای محبت الهی ۱۲
لے خدا ۱۲
لے محبت خدا ۱۲
خدا ۱۲
۵ ای محبت خدا و والدین ۱۲
۵ ای محبت پدر ۱۲
۵ ای محبت معلم ۱۲
۵ ای محبت خدا ۱۲
۵ ای محبت والدین

خاص که وقت و حال اقتضا کند تا عدالت بتوفیه حفظ حق هر یک قیام
نموده باشد و نظام و ثبات یافته والا اگر زیادت و نقصان راه یابد
و عدالت منتفع گردد و فساد ظاهر شود و ریاست ملک یاستی تغلب گردد
و محبت ببغضت مبدل شود و موافقت بمخالفت و الفت بنفار
تودد و بنفاق و هر کسی خیر خود خواهد اگرچه بضرر دیگران مشتمل بود تا
صداقت باطل گردد و هرج و مرج که ضد نظام بود پدید آید و مجتی که از شباهه
الفعالات و کدورات آفات منزه بود محبت مخلوق بود خالق را و این
محبت جز عالم ربانی نتواند بود و دعاوی غیر او ببطلان و تمویه موصوف
باشد چه محبت بر معرفت موقوف بود و محبت کسی که بدو عارف نباشد
و بر ضروب انعام متواتر و وجوه احسان متوالی او که بنفس و بدن میرسد
واقف نه چگونه صورت بندد و بلی نتواند بود که در توهم خود تبی نصب کنند
و او را خالق و معبود خود شناسند پس بمحبت و طاعت او مشغول شوند
و آنرا محض توحید و مجرد ایمان شمرند کلا و حاشا و مایوس من اکثرهم بالله الا وهم

و مسبب و بر وجود خود و وجود سبب خود بعد از مدتی مدید انتباه
یافته و خود تا پدر را زنده در نیابد و روزگاری از منافع
او تمتع نگیرد محبت او اکتساب نکند و تا تعقل و استبصار تمام محفوظ
نشود و بر تعظیم او توفر ننماید و بدین سبب فرزندان را باحسان والدین
وصیت فرموده اند و والدین را باحسان ایشان وصیت کرده
و اما محبت برادران با یکدیگر از جهت اشتراک بود در یک سبب و
باید که محبت ملک رعیت را محبتی بود ابوی و محبت رعیت ملک
را محبتی بنوی و محبت رعیت یکدیگر را محبت اخوی تا شرائط نظام
میان ایشان محفوظ ماند و مراد ازین نسبت آنست که ملک با رعیت در
شفقت و تحنن سعی تعهد و تلطف و تربیت و تعطف و طلب مصالح
و دفع مکاره و جذب خیر و منع شر بدیشان مشفق اقتدا کند و رعیت
در اطاعت نصیحت و تبجیل و تعظیم او و بپسران عاقل و در اکرام و احسان
با یکدیگر به برادران موافق هر یک لقب را استحقاق و استیجابی

ملاحظه محبت برادران
از آن بتر که محبت پدر و فرزند
کمتر نیست چه ایشان
در درجه اول شریک و قرین
اند و در ترکیب نفسی از

خود را خواهد فرزند را نیز خواهد و هر خیر و سعادت که از فوت شده باشد
همت بران گمارد که فرزند را حاصل کند و بر و سخت نیاید که گویند پسر
تو از تو فاضلتر است و سخت آید که گویند غیری از تو فاضل تر است
بلکه خرم و خرسند گردد ۱۲
همچنانکه بر شخصی که مترقی بود بکمال سخت نیاید که گویند اکنون کاملتر
از آنی که بیشتر ازین بودی بلکه او را این سخن خوش آید پس همین بود
حال پدر با فرزند و سببی گیر فرط محبت والد را آنست که خود را
سبب وجود فرزندی شناسد و از ابتدای کون او بدو مستبشر بوده است
ای میداند که از من پیدا شده ۱۲
و محبت او با تربیت و نشو فرزند در تزاید بوده و استحکام تولد ۱۲
یافته و او را وسیلهٔ آمال و مسرت شمرده و بوجود او و توقع
بقای صورت خود بعد از فنای ماده دل گرفته اگرچه این معانی
ای بعد از مردن خود ۱۲
نزد یک عوام چنان مستخلص نبود که در عبارت توانند آورد اما ضمائر
ای پدر را جاهل ۱۲
ایشان را بران نوعی از وقوف بود شبیه بدان که کسی خیالی در
بیان ۱۲
پس حجابی می بیند و محبت فرزند از محبت پدر قاصر بود بدو معلول

۱۲ منسوب است و منسوب میداند ۱۲
۱۲ بر فرزند
۱۲ ۳۸۱ اخلاق بهری
۱۲ السبید ۱۲ بر اعلی اصول

این صداقت و فقدان آن در عوام و عدم وثوق بصداقت احداث
هم ازین سبب لازم آمده است چه هر که بر خیر واقف نبود و از غرض صحیح
که یک وجود نتواند شد
غافل باشد محبت او بسبب انتظار لذتی یا منفعتی تواند بود و سلاطین
اظهار صداقت از آن نردی کنند که خود را متفضل و منعم شمرند و بدین سبب
صداقت ایشان تمام نبود و از عدالت منحرف افتد و پدر فرزند را
کامل
چون بدین سبب دوست دارد که خود را بر وجهی زیاده بیند محبت
او نزدیک باشد بدین محبت او وجهی و باعتباری دیگر او را محبتی
ذاتی بود بر فرزند که بدان مخصوص باشد و آنچنان بود که او فرزند
را بحقیقت همنفس خود داند و چنان پندارد که وجود فرزند نسخه ایست
که طبیعت از صورت او برگرفته است و مثالی از ذات او با ذات
فرزند نقل کرده و الحق این تصوری ست بجای خویش چه حکمت
الهی در روی الهام پدر را بر انشای فرزند باعث گردانیده است
ایجاد
و او را در ایجاد او سببی ثانی کرده و از نیجهت بود که پدر بهر کمالی که

۱۲ یعنی مادهٔ وجود
فرزند جزوی از وجود
پدر است هم
صورت هم در ایشان

۳۸ اخلاق ناصری

اولاد را بجهت سبب اعلی
در ایجاد فرزند سبب ثانی
حکمت الهی بدین
سبب ثانی بدین

که هر یک از صاحب خویش انتظار چیزی دارد که در اکثر اوقات مفقود
بود و فقدان با انتظار موجب فسادیست با شد و از فساد نیت استبطا
حاصل آید و استبطا متبع ملامت بود و بر عایت شرط عدالت
این فساد باز ائل گردد و همچنین ممالیک از مولی زیاده استحقاق
توقع دارند و مولی ایشان را در خدمت و شفقت و نصیحت مقصر
شمرند تا بملامت مشغول شوند و تا رضا بقدر استحقاق که از لوازم
عدالت بود حاصل نیاید این محبت منظوم نشود و صعوبت شمول آن
از شرح مستغنی است و اما محبت اخیار چون از انتظار منفعت و
لذت حادث نشده باشد بلکه موجب آن مناسبت جوهر بود و
مقصد ایشان خیر محض و التماس فضیلت باشد از شائبهٔ مخالفت
و منازعت منزه ماند و نصیحت یکدیگر و عدالت در معامله که مقتضای
اتحاد بود به تبعیت حاصل آید این بود معنی آنچه حکما گفته اند در حد صدیق
که صدیق تو شخصی بود که او تو باشد بحقیقت و غیر تو بشخص و عزت وجود

بدن ۱۲ کیابی ۱۲

۳۷۹ انصاف ناصری

منفعت دوست دارد و مستمع مغنی را لسبب لذت و میان عاشق
و معشوق همین نمط بود که عاشق از معشوق انتظار لذت کند و معشوق
از و انتظار منفعت و درین محبت تشکی[1] و تظلم[2] بسیار افتد بل در هیچ
صنف از اصناف محبت چندان عتاب و شکایت حادث نشود
که درین نوع و علت آن بود که طالب لذت استعجال مطلوب کند و طالب
منفعت در حصول مطلوب او تاخیر نماید و اعتدال میان ایشان
الا ما شاء الله صورت بندد و بدین سبب پیوسته عشاق متشکی[3] و متظلم[4]
(مگر آنچه خواسته است خدا یعنی بشاذ و نادر ۱۲)
باشند و بحقیقت ظالم هم ایشان باشند چه استیفای تمتع از لذت
نظر و وصال تعجیل طلبند و در مکافات[5] آن تاخیر نگنند یا خود بدان
قیام ننمایند و این نوع محبت را محبت لوامه گویند یعنی مقرون بملامت
(عوض ندهند ۱۲)
و اصناف این محبت نه درین یکمثال محصور باشد لیکن مرجع همه
باهمین معنی بود که یاد کردیم و محبتی که میان پادشاه و رعیت و رئیس
و مرءوس غنی و فقیر باشد هم در معرض شکایت و ملامت بود و بدین سبب

[1] تشکی شکوه ۱۲
[2] تظلم زیادت ۱۲
[3] متشکی شکوه کننده ۱۲
[4] متظلم فریاد کننده ۱۲
[5] مکافات عوض دادن ۱۲

شوهر و زن مشترک ست و سبب محبت ایشان شده ممکن بود که از
هر دو طرف سبب محبت یکدیگر گردد و ممکن بود که از یک طرف محبت
منقطع شود و از طرفی دیگر باقی ماند چه لذت بسرعت تغیر موصوف
است (مثلاً در جماع ۱۲) و تغیر یکطرف مستلزم تغیر طرفی دیگر نه و همچنین چون منافعی که میان
زن و شوهر مشترک باشد از خیرات منزلی چون هر دو در آن متعاون
باشند سبب اشتراک محبت شود اما از دو یکی اگر در حد خود تقصیر کند
مثلاً زن از شوهر انتظار اکتساب خیرات میدارد و شوهر از زن ۳۷۷
محافظت اگر یکی نسبت بدیگری مقصر باشد محبت مختلف شود و
(محافظت دلگهبانی خانه ۱۲)
شکایت و ملامت حادث گردد و هر روز در تزاید بود تا علاقه
منقطع گردد یا سبب زائل شود یا مقارن شکوه و عتاب بکجندی
بماند و در دیگر محبتها همین قیاس اعتبار باید کرد و اما محبتهائیکه
اسباب آن مختلف بود مانند محبتی که سبب از یکطرف لذت بود
و از طرف دیگر منفعت چنانکه میان مغنی و مستمع که مغنی مستمع را سبب

اخلاق ناصری

تکلیف کرده اند ابوقتی معین از عمر که موجب مزید ضیق و کلفتی بود
از حج مقرر کرد ۱۲
موسوم نگردانیدند تا بر حسب تیسر اهل بلاد و تباعد جمع آیند و ازان سعادت
آسانی ۱۲
که اهل شهر و محله را بدان معرض گردانیده اند حظی اکتساب کنند و باین
بهره ۱۲
طبیعی که در فطرت ایشان معهود است تظاهر نمایند و تعیین آن موضع
بقعه که مقام صاحب شریعت باشد اولی بود چه مشاهده آثار او
قیام بشعائر و مناسک مقتضی وقع و تعظیم شرع باشد در دلها و مستدعی
عزت ۱۲
سرعت اجابت و مطاوعت شود و داعی خیر را بر جمله از تصور این
قبولیت ۱۲ حاجیان ط ۱۲ فی الجمله ۱۲
عبادات و تلفیق آن با یکدیگر غرض شارع در دعوت باکتساب
بهم آمدن ۱۲
این فضیلت معلوم میگردد چه ارکان عبادت بر قانون مصلحت
اے محبت ۱۲
مقدر کردن سبب اجتماع هر دو سعادت باشد باز بر سر حدیث محبت
ای عبادت و محبت ۱۲
شویم گوئیم اسباب مجتمعهای مذکور بیرون محبت الهی چون میان
سببهای محبت لذت و نفع ۱۲ سواء ۱۲
اصحاب مجتمعها مشترک باشد تواند بود که از هر دو جانب در یک
حال منعقد شود و در یک حال انحلال پذیرد مثلاً لذتی که میان

۱۲ تظاهر نمودن بشت
شوان و بهتر کردن لباس
و اوقات ۱۲
۱۲ شعائر عبادت و
وقوف بمنا و مسجد خیف و
علمهای آن جمیع
شعیر ۱۲
۱۲ مناسک عبادت
و جاهای قربانی
و اعمال و افعال
اخلاق ناصری ۳۷۶
۱۲ ای غرض
۱۲ ای مجتمع
۱۲ ای غرض
۱۲ ای مجتمعین

ومحلتی که اجتماع ایشان هر روز پنج بار در مسجدی متعذر نباشد وضع
گردد حرمان اهل شهر که این اجتماع بر ایشان دشوار مینمود ازین فضیلت
نمی شایست عبادتی دیگر فرمود که در هر هفته یک نوبت اهل کویها و
محله ها با همدیگر در یک مسجد که همه جماعه محیط تواند شد جمع آیند تا همچنانکه
اهل محله را در فضیلت جمع اشتراک بود اهل مدینه را نیز دران اشتراکی
بود و چون اهل روستاها و دیه ها را با یکدیگر و با اهل شهر در هر هفته جمعت
ساختن مقتضی تعطیل عبادت نمود در سالی دو نوبت عبادتی که
بر اجتماع همه جماعه مشتمل بود تعیین کرد و مجمع ایشان را صحرائی که شامل
ازدحام تواند بود نامزد فرمود چه وضع بنائی که همه قوم را در وی جا بود
و در سالی دو بار ازان نفع گیرند هم مؤدی بخرج می نمود و چون در
فضای که همه قوم حاضر توانند آمد یکدیگر را به بینند و عهد انس مجدد
گردانند انبعاث ایشان بر محبت و مونست یکدیگر تزاید پذیرد
و بعد ازان عموم اهل عالم را باجتماع در یک موقف در همه عمر یکدفعه

۱۲ دیه دقریه
۱۲ ای مکه معظمه
۱۲ عبادتی نماز عیدین
۱۲ از دحام ازدحام نبود
۱۲ سرور ان ۱۲ اسم وضع
۱۲ بنائی را ای ساختن عیدگاه
۱۲ حسن مرتضا
۱۲ دخلول ۱۲
۱۲ انبعاث برانگیختن
۱۲ رشدان ۱۲

و درین گمان مخطی بوده است و چون انس طبیعی ز خواص مردم است
و کمال هر چیزی در اظهار خاصیت خود بود چنانکه بچند موضع
تکرار کردیم پس کمال این نوع نیز در اظهار این خاصیت بود بانبای
نوع خود چه این خاصیت خود مبدای محبتی ست که مستدعی
تمدن و تالف باشد و باز آنکه حکمت حقیقی اقتضای شرف این
خاصیت میکند شرائع و آداب محمود نیز بآن دعوت کرده اند
و ازین سبب باجتماع مردم در عبادات و ضیافات تحریص
فرموده اند چه بجمعیت آن انس از قوة بفعل آید و یکین که شریعت
اسلام نماز جماعت را بر نماز تنها تفضیل بدین علت نهاده باشد
که تا چون در روزی پنج بار مردمان در یک موضع مجتمع شوند با یکدیگر
مستانس گردند و اشتراک ایشان در عبادات و دیگر معاملات
سبب تاکید آن استیناس شود و باشد که از درجهٔ انس بدرجهٔ محبت
رسند و مصداق این سخن آنست که چون این عبادات بر اهل کوی

بدان رتبهٔ عالی سزاوارتر باشد چه صفاتی هم جز بعد از مفارقت
حیات فانی نتوان بود و از فضائل این نوع محبت یعنی محبت اهل
خیر با یکدیگر یکی آنست که نقصان بدو متطرق تواند بود و نه سعادت
را در و تاثیری صورت افتد و نه ملالت را در نوع او مجال مداخلتی
باشد و نه اشرار را در آن حظی و نصیبی بود و اما محبتی که از جهت منفعت
بالذات افتد اشرار را هم با اشرار و هم با اخیار تواند بود الا آنکه
سریع الانقضا و الانحلال باشد از جهت آنکه نافع و لذیذ مطلوب
بالعرض باشد نه بالذات و بسیار بود که مستدعی آن محبتها جمعیتی
باشد که میان اصحاب آن محبتها اتفاق افتد در مواضعی غریب
مانند کشتی و سفرها و غیر آن و سبب در آن مواساتی بود که در طبیعت
مردم مرکوز ست و خود مردم را انسان از انجهت گفته اند چنانکه
در صناعت ادب مقرر شده است و کسیکه گفته ست و سمیت
انسانا لانک ناس پس گمان برده است که انسان مشتق از نسیان است

۱۲ چه از نفس ناطقه
ناوقتیکه در بدن بشر است
از خواص بدن بشر است
۱۲ چنانکه گمان کرده
نشده گمان کرده
در روزگار کسی که
اشرار را و اخیار را
دیده و سفر را
۳۷۳ مجبت انسان را
همان گرفتن با
رسیده و نفع
شد از محبت
دولت محبت آنست
که انسان
و آن کسی که
دوستی ست

۱۲ عمازی
۱۲ گشاده شدن
۱۲ صرف و نحو
۱۲ نام نهاده شده
۱۲ انسان از انکه فراموش کار است

گفته اند که جواهر بسیطه چون متشاکل باشند و بیکدیگر مشتاق
متالف شوند میان ایشان توحدی حقیقی حاصل آید و تغایر مرتفع
شود چه تغایر از لوازم مادیات ست و مادیات را این صنف
تالف نتواند بود و اگر شوقی در ایشان حادث شود که نوعی از
تالف میل کنند ملاقات ایشان بنهایات و سطوح بود نه بذوات
و حقائق و این ملاقات بدرجهٔ اتصال برسد پس مستدعی انفصال
بود و چون جوهریکه در انسان مستودع ست از کدورت طبیعت
پاک شود و محبت انواع شهوات و کرامات از و منتفی گردد او را
بشبیه خود شوقی صادق حادث شود و بنظر بصیرت بمطالعهٔ
جلال خیر محض که منبع خیرات اوست مشغول گردد و انوار آنحضرت
بر و فائض شود پس او را لذتی که آن را هیچ لذت نسبت نتوان داد
حاصل آید و بدرجهٔ اتحاد مذکور رسد و در استعمال طبیعت بدنی
و ترک آن او را تفاوتی نه یافته بود الا آنکه بعد از مفارقت کلی

ملاقات مادیات که وسط باشد بنهایات و سطوح واقع شود مثال نهایات چون سر با سر و سطح چون دست با دست و جسم با جسم اتصال کند و دو

انفصال شود از آنکه ملاقات ایشان بذوات و حقائق نیست ۱۲ مثال این چون دو برابر باشد و خط او را از میان بدو نیم کند بحال خطی باقی ماند بطول که در جهتی مشترک ست میان او را و انفصل حاصل شود ۱۲

واما سبب صداقت اهل خیر چون محض خیر باشد و خیر چیزی ثابت بود
غیر متغیر مودت اصحاب آن از تغییر و زوال مصون باشد و چون مردم
از طبائع متضاد مرکب است و میل هر طبیعتی مخالف میل طبیعتی دیگر
پس لذتی که ملایم طبیعتی بود مخالف لذت طبیعتی دیگر بود و بدین
سبب هیچ لذت از انواع لذات خالص و خالی از شوائب اذیتها
که در مفارقت لذات دیگر بود نتواند بود و چون در مردم جوهر
بسیط الهی موجود است که آنرا با طبائع دیگر مشابکتی نیست
آنرا نوعی از لذت تواند بود که او را بلذات دیگر مشابهتی نبود و مقتضی
که مقتضی آن لذات بود در غایت افراط بود و شبیه بولهٔ و
آن را عشق تام و محبت الهی خوانند و بعضی متالهان دعوی آن
محبت کنند و حکیم اول درین معنی از ابو قلیطس باز گفته است که او
گوید چیزهای مختلف را با یکدیگر تشاکلی و تالفی تام نتواند بود اما چیزها
متشاکل بیکدیگر مسرور و مشتاق باشند و در شرح این کلمات

۱۲ و در بعضی نسخ بجودی و در اخر بخوشی ۱۲
۱۲ اسم طبائع باهم مخالفت اند و موافقت ندارند ۱۲
۱۲ جمعیت ۱۲
۱۲ مقتضاده ۱۲
۱۲ ای بلذات طبائع متضاده ۱۲
۱۲ اے اتم مراتب محبت بود ۱۲
۱۲ عبادت کنندگان ۱۲
۱۲ نقل کرده ۱۲
۱۲ نفوس و ارواح ۱۲

و میل دیگر بر دو
قسم است یکی
اما نفوس با یکدیگر
متشاکل و بتالف
اند لهذا از تالیف
یکدیگر بغایت مسرور
و مشتاق اند
۱۲

یکی مذموم که از فرط طالبیت خیزد دوم محمود که از فرط طلب خیر
و این را عشق بعضی گویند ۱۲
خیزد و از جهت التباس فرق میان این دو سبب باشد اختلافی
که میان مردم در مدح و ذم عشق بود و سبب صداقت احداث[۱]
و کسانی که طبیعت ایشان داشته باشند طالبیت بود و بدین
سبب باشد که مصادقت و مفارقت میان ایشان متوالی بود و گاه
بود که در اندک مدتی چند بار تصادق کنند و باهم مفترق شوند
و اگر صداقت ایشان را بنا در بقائی باشد سبب و ثوق ایشان
نوجوانان ۱۲
بود ببقای لذت و معاودت[۲] آن حالا فحالا و هرگاه که آن و ثوق
زائل شود فی الحال آن صداقت مرتفع گردد و سبب صداقت
مشایخ[۳] و کسانیکه بر طبیعت ایشان باشند طلب منفعت بود
اهل تجربه ۱۲
و چون منافع مشترک یابند و در اکثر احوال آنرا امتدادی اتفاق
افتد از ایشان مصادقتی صادر شود و بسبب بقای منفعت
باقی ماند و چون علاقهٔ رجا منقطع شود آن صداقت مرتفع گردد
ای نفع حاصل شود ۱۲ امید ۱۲

[۱] احداث نوجوانان ۱۲
[۲] معاودت بازگشتن ۱۲
[۳] مشایخ پیران سخن ۱۲

است چنانکه گفتیم و استمرار و زوال از سبب بمسبب سرایت کند
لذت ۱۲ محبت ۱۲ قیام ۱۲
و اما نفع علت محبتی بود که دیر بند و زود کشاید چه نفع رساندن
سبب ۱۲ چه در زوال نفع بیشتر
با عزت وجود سریع الانتقال بود اما خیر علت محبتی بود که زود بند
بزرگے قدس ۱۲ سبب ۱۲ سبب ۱۲
و دیر کشاید زود بستن از جهت مشاکلت ذاتی که میان اهل خیر
اتحاد روحانی ۱۲
بود و دیر کشادن از جهت اتحاد حقیقی که لازم ماهیت خیر بود و اقتضاے
امتناع انفکاک کند و اما مرکب از هر سه علت محبتی بود
ای از لذت و نفع و خیر ۱۲
که دیر بند و دیر کشاید چه استجماع هر دو سبب یعنے نفع و خیر اقتضاے
هر دو حال کند و محبت از صداقت عامتر بود چه محبت میان
اے دیر بستن و دیر کشادن ۱۲
جماعتی ابنوه صورت بندد و صداقت در شمول بدینمرتبه نرسد و مودت
در رتبه بصداقت نزدیک باشد و عشق که افراط محبت ست از مودت
خاص تر بود چه عشق جز میان دو تن نیفتد و علت عشق یا فرط طلب
اے عاشق و معشوق ۱۲
لذت بود یا فرط طلب خیر و نفع را نه از روی بساطت و نه
از جهت ترکب در استلزام عشق مدخلی نتواند بود پس عشق دو نوع بود

۱۷ نفع سبب
۳۶۹ بل شود در انحلال انحلال
سریع دم کب
از لذت و خیر در انعقاد
و انحلال هر دو متوسط
در کبا نفع و خیر در
انعقاد و متوسط و در
انحلال بطی علت این
احکام بعد از ملاحظه
مقتضاے هر یک
از بسائط ظاهر ست ۱۲

و اقسام محبت در نوع انسان دو گونه بود یکے طبیعی دویگرے
ارادی اما محبت طبیعی مانند محبت مادر فرزند را که اگر نه این نوع
محبت در طبیعت مادر مفطور بودی فرزند را تربیت ندادی و بقای
نوع صورت نه بستی و اما محبت ارادی چهار نوع بود اول آنچه
سریع العقد و الانحلال بود دوم آنچه بطی العقد و الانحلال بود
سوم آنچه بطی العقد سریع الانحلال بود چهارم آنچه سریع العقد
بطی الانحلال بود و چون مقاصد اصناف مردمان در مطالب بحسب بساطت
متشعب است بسته شعبه اول لذت دوم نفع سوم خیر و از ترکب هر سه
با یکدیگر شعبه رابع تولد کند و این غایات مقتضی محبت کسانی
باشد که در توصل بکمال شخصی یا نوعی معاون و مدد گار باشند
و آن نوع انسان است پس هر یکی ازین اسباب علت نوعی بود
از انواع محبت ارادی اما لذت علت محبتی تواند بود که زود بندد
و زود گشاید چه لذت با شمول وجود بسرعت تغیر و انتقال موصوف

نوصل الخ ازین پیدا میشود که در سیمان یک شخص کمال
یا در سیمان تمام نوع
کمال مددگار باشند ۱۲

لذت تا وقتیکه باقی است محبت موجود است
چون لذت تمام شود محبت

سریع العقد زود بندد زود گشاده شود ۱۲
بطی العقد دیر بندد دیر گشاده شود ۱۲
سریع الانحلال زود گشاده شود ۱۲
بطی الانحلال دیر گشاده شود ۱۲

هر موجودی بحسب وحدتی است که بر و فائض شده است پس محبت
از خدا ۱۲
طلب شرف و فضیلت و کمال بود و هر که این طلب در و بیشتر بود
شوق او بکمال زیاده بود و وصول بدان بر او سهل تر و در عرف
متاخران محبت و ضدش در موضعی استعمال کنند که قوت نطقی را
در انسان ۱۲ ای
در او مشارکتی بود پس میل عناصر را بمراکز خویش و گریختن ایشان
از دیگر جهات و میل مرکبات را بیکدیگر از جهت مشاکلاتی که
۱۲ جمادات ۱۲ جنسیت ۱۲
در امتزاج ایشان افتاده باشد بر نسبتهای معین و محدود چون نسبت
۱۲ سرشت و طینت ۱۲
عددی و متاحی و تالیفی لازم آید تا بدان سبب مبدای افعالی غریب
باشند که آنرا خواص و اسرار طبائع خوانند مانند میل آهن بمقناطیس
و اضداد آن که از جهت تنفرات فراحی حادث شود مانند نفرت
سنگ با عض الحل از سر که از قبیل محبت و مبغضت نشمرند بلکه آنرا
در دوا ۱۲ سرکه ۱۲
میل و هرب خوانند و موافقت و معاداة حیوانات غیر ناطقه
گریختن ۱۲ دشمنی ۱۲
با یکدیگر هم خارج ازین قبیل باشد و آنرا الفت و نفرت گویند

نسبت عددی تناسبی
متقابل عدد و انتصف
نسبت متساویات
نسبت متقابل
نسبت متساوی
نسبت متقابل
نسبت متساوی
نسبت متقابل
نسبت متساوی

یعنی منصف متنازع فیه را با صاحب خود منا صفه کند و منصف
از بواحق تکثر باشد و محبت از اسباب اتحاد پس بدین وجود فضیلت
محبت بر عدالت معلوم شد و جماعتی از قدما حکما در تعظیم شان محبت
مبالغتی عظیم کرده اند و گفته اند که قوام همه موجودات بسبب محبت است
و هیچ موجود از محبتی خالی نتواند بود چنانکه از وجودی و وحدتی
خالی نتواند بود الا آنکه محبت را مراتب باشد و بسبب تباین
موجودات در مراتب کمال و نقصان مترتب باشد و چنانکه محبت
مقتضی قوام و کمال است غلبه مقتضی فساد و نقصان باشد و طایفه
آن بر موجودات بحسب نقصان هر صنفی تواند بود و این قوم را اصحاب
محبت فطبه خوانند و دیگر حکما هر چند بر تصریح این مذهب اقدام
ننموده اند اما بفضیلت محبت اعتراف کرده اند و سریان عشق
در جملگی کائنات شرح داده و چون حقیقت محبت طلب اتحاد بود
بچیزیکه اتحاد با او در تصور طالب کمال باشد و ما گفتیم که کمال و شرف

وتمام هر یک نزد یک اشتخاص دیگر است از انواع او ضرورت
مستدعی استعانت است چه هیچ شخص بانفراد بکمالی نمیتواند رسید چنانکه
شرح داده آمد پس احتیاج تبالیفی که همه اشتخاص را بمعاونت
بمنزلهٔ اعضای یک شخص گرداند ضروری باشد و چون انسان
را بالطبع متوجه بکمال آفریده اند پس بالطبع محتاج آن تالیف
باشند و اشتیاق تبالیف محبت بود و ما پیش ازین اشارتی
کرده ایم بتفضیل محبت بر عدالت و علت درین معنی آنست که عدالت
مقتضی اتحادی است صناعی و محبت مقتضی اتحادی طبعی و
صناعی نسبت بالطبعی مانند قشری باشد و صناعت مقتدی بود
بطبیعت پس معلوم شد که احتیاج بعدالت که اکمل فضائل
انسانی است در محافظت نظام نوع از جهت فقدان محبت است
چه اگر محبت میان اشتخاص حاصل بودی بانصاف و انتصاف
احتیاج نیفتادی و از روی لغت خود انصاف مشتق از نصفت بود

خطا بود چه عفت نه آن بود که ترک شهوت بطن و فرج گیرند بل کل الوجوه
بل آن بود که هر چیزی را حدی حقی که بود نگاهدارند و از افراط و تفریط
اجتناب نمایند و عدالت نه آن بود که مردمی را که نه بینند بر وظلم
نکنند بل آن بود که معاملات با مردم بر قاعدهٔ انصاف کنند
و تا کسی با مردم مخالطت نکند سخاوت از وچگونه صادر شود و چون
در معرض هوئی نیفتد شجاعت کجا بکار دارد و چون صورتی شهی
نه بیند اثر عفت او کی ظاهر گردد و اگر تامل کرده آید معلوم شود
که این صنف مردم تشبه بجمادات و مردگان میکنند نه باهل فضل
و تمیز چه اهل فضل و تمیز از تقدیر یکه مقدر اول عز اسمه کرده باشد
انحراف نطلبند و در سیر و عادات بقدر طاقت بحکمت او اقتدا
کنند و از و توفیق خواهند درین باب انه خیر موفق و معین

فصل دوم در فضیلت محبت که ارتباط اجتماعات بدان
صورت بندد و اقسام آن چون مردم بیکدیگر محتاج اند کلال

وازین طائفه بهری این فعل را فضیلتے شمرند مانند جماعتی که بملازمت
صوامع ونزول درشگاف کوهها منفرد باشند وآنرا ازهد از دنیا
مسجد ۱۲
نام نهند وطائفه که مترصد معاونت خلق بنشینند وطریق اعانت
بکلی مسدود گردانند وآنرا توکل نام نهند وگروهے که بسبیل
سیاحت از شهرها بشهرها میروند وبهیچ موضع مقامی واختلاطے
که تقضی موانستی بود نکنند وگویند از حال عالم اعتبار میگیریم و
آنرا فضیلتے دانند چه این قوم وامثال ایشان از زاقی که دیگران
بتعاون کسب کرده اند استعمال میکنند ودر عوض وعجازات
هیچ بدیشان نمیدهند غذای ایشان میخورند ولباس ایشان
میپوشند وبهای آن نمیگزارند وآنچه مستدعی نظام وکمال
نوع انسان است اعراض نموده اند وچون بسبب غرابت
وحشت ذائل اوصافی که در طبیعت بقوه دارند بفعل نمی آرند
جماعتی قاصر نظران ایشان را اهل فضائل می پندارند واین توهم

متعلقے است بعموم اجزا رئیس ہر اجتماعی را نظری باشد در عموم
آن جماعه که او رئیس ایشان بود و در اجزای آن اجتماع بر وجهی که
تقتضی صلاح ایشان بود اولاً علی العموم و مقتضی صلاح ہر جزوی ثانیاً
علی الخصوص و تعلق اجتماعات بیکدیگر سه نوع بود اول آنکه اجتماعی جزو
اجتماعی بود مانند منزل و مدینه دوم آنکه اجتماعی شامل اجتماعی بود مانند
امت و مدینه سوم آنکه اجتماعی خادم و معین اجتماعی بود مانند قریه و مدینه چه
اجتماعات اهل قری اجتماعاتی ناقص بود که ہر یکی بنوعی دیگر خدمت
اجتماعی تمام می کنند و ازین سه وجه اعانت اجتماعات یکدیگر را بمادہ
و آله و خدمت مانند اعانت انواع بود یکدیگر را چنانکه پیش ازین
گفتیم و چون تالیف اهل عالم برین نوع تقدیر کرده اند کسانیکه
از تالیف بیرون شوند و بانفراد و وحدت میل کنند ازین فضیلت
بی بهره مانند چه اختیار وحشت و عزلت و اعراض از معاونت
ابنای نوع با احتیاج بمقتنیات ایشان محض جور و ظلم باشد

بمجان ۱۲

لہ یعنی مادہ و آلہ

فوائد اول آنکہ اجتماع مدینہ است

اجتماع منزل جزو

اجتماع مدینہ است

شود مدینہ گردد پس

اجتماع منزل مادہ

اجتماع مدینہ بود دوم

شامل و در یکی شود

مدینہ است یعنی بسبب اجتماع
امت مدینہ موجود میشود
پس اجتماع امت اجتماع مدینہ
باشد عموم آنکہ گفتہ اجتماع
قریہ ناقص است و اجتماع
مدینہ کامل و بیکدیگر ناقص
خدمت کامل کنند پس
اجتماع قریہ خادم اجتماع
مدینہ باشد و همچنین یک
نوع نوع دیگر را یاری شود و
بذکر اعانت کند مثلاً
بعضی از آن بطریق
بعضی دیگر را بطریق
کہ ازان بعضی دیگر را بطریق
خادم آن بعضی دیگر را بطریق
بعضی دیگر را بطریق

جزوی بود از اهل عالم و هر اجتماعی را رئیسی بود چنانکه در منزل گفتیم
و رئیس منزل مرئوس بود نسبت با رئیس محله و رئیس محله مرئوس بود
نسبت با رئیس مدینه و همچنین تا با رئیس عالم رسد که رئیس رؤسا او بود
و اوست ملک علی الاطلاق و نظر او در حال عالم و در حال اجزای
عالم همچون نظر طبیب بود در شخص و اجزای شخص و همچون نظر
کدخدائی منزل در حال منزل و اجزای منزل و هر دو شخص
که میان ایشان در صناعتی یا در علمی اشتراک بود میان ایشان
ریاستی ثابت بود یعنی یکی که از دیگر دران صناعت کاملتر باشد
رئیس او بود و آن دیگر شخص را طاعت او باید داشت تا
متوجه باشد بکمال و انتهای همه اشخاص بشخصی بود که مطاع
مطلق و مقتدای نوع باشد باستحقاق با اشخاصی که در حکم
آن یک شخص باشند از جهت اتفاق آرای ایشان در مصلحت
نوع و چنانکه رئیس عالم ناظر است در اجزای عالم بحسب آنکه او را

همچنانکه صاحب علم طب چون در صناعت خود ماهر شود در حفظ صحت
بدن انسان و ازالهٔ مرض قادر گردد صاحب این علم چون در صناعت
خود ماهر شود در حفظ صحت مزاج عالم که آنرا اعتدال حقیقی خوانند
و ازالهٔ انحراف ازان قادر شود و بحقیقت طبیب عالم بود و بر جمله
ثمرهٔ این علم اشاعت خیرات بود در عالم و ازالهٔ شرور بقدر استطاعت
انسانی و چون گفتیم که موضوع این علم هیئات اجتماع اشخاص
انسانیست و اجتماع اشخاص انسانی در عموم و خصوص مختلف
افتد پس معنی اجتماع اشخاص بهر اعتباری باید که معلوم بود گوئیم
اولا اجتماع نخستین که میان اشخاص باشد اجتماع منزل بود و
شرح آن داده آمد و اجتماع دوم اجتماع اهل محله باشد و بعد ازان
اجتماع اهل مدینه و بعد ازان اجتماع امم کبار و بعد ازان اجتماع
اهل عالم چنانکه هر شخصی جزوی بود از منزل هر منزلی جزوی بود از محله
و هر محلتی جزوی بود از مدینه و هر مدینه جزوی بود از امت و هر امتی

اشاعت اشکار اکردن و آگنده نمودن ۱۲

ونسبت این با دیگر صناعات چون نسبت علم الٰہی با دیگر علوم و چون (۱۲ کہ اصل علوم است)
اشخاص نوع انسان در بقای شخص و نوع بیکدیگر محتاج اند
و وصول ایشان بکمال بے بقا ممتنع (۱۲ وجود) پس در وصول بکمال محتاج
بیکدیگر باشند و چون چنین بود کمال و تمام ہر شخصی بدیگر اشخاص (۱۲ بے بقائے شخص و نوع)
نوع او منوط بود پس بر و واجب بود کہ معاشرت و مخالطت بنا ے
نوع خود کند بر وجہ تعاون و الا از قاعدۂ عدالت منحرف گشتہ (۱۲ آدمی نخیتہ شدہ)
باشد و بسمت جور متصف شدہ و معاشرت و مخالطت برین وجہ (۱۲ واد ستد صناعت)
آنگاہ تواند بود کہ بر کیفیت آن و وجوہی کہ مودی بود بنظام و وجوہی
کہ مودی بود بفساد وقوف یافتہ باشد و علمی کہ ضامن تعریف
بیکیک نوعے بود حاصل کردہ و لیکن آن علم حکمت مدنی است پس
ہمہ کس مضطر بود بتعلم این علم تا بر اقتنای فضیلت قادر تواند بود
و الا معاملات و معاشرات او از جور خالی نماند و سبب فساد عالم گردد
بقدر مرتبہ و منزلت خود و آرین روی شمول منفعت این علم نیز معلوم شد

۳۵۹ ۱۲ اخلاق ناصری
۱۲ دوقسم ۱۲ فرق میان
دوا ی مفنانی و دوست
حس و دواع محتاج است
با ایشان ۱۲ در دو چیزها
و تعزیز چنین اجزا ی انسانی
۱۲ از ابقا محتاج اند بہ بیکدیگر
۱۲ جلالی

۱۲ چنانکہ اعضا ے بدن
انسان در بقا محتاج
بیکدیگر اند مثلاً چشم
محتاج است بدل در روح
و دل محتاج است بجگر و روح
بجگر و ہمچنین ہمہ اعضا
و قوت حیات

را باقامت مراسم آن تکلیف کند و او را ولایت تصرف بود در جزویات
نامومنی بحسب مصلحت هر وقت و هر روزگار و از اینجا معلوم شود که
حکمت مدنی و آن علم است که این مقاله مشتمل بر اوست نظر بود
در قوانین کلی که مقتضی مصلحت عموم بود از آن جهت که متعاون متوجه
باشند بکمال حقیقی و موضوع این علم هیئاتی بود جماعت را که از جهت اجتماع
حاصل آید و مصدر افاعیل ایشان شود بر وجه اکمل و بسبب آنکه
اهل صناعت را مختلف بالصناعة باشند
هر صاحب صناعتی نظر در صناعت خود بر وجهی کند که تعلق بدان
صناعت داشته باشد نه از آن روی که خیر باشد یا شر مثلاً طبیب را
نظر در معالجه دست بران وجه بود که دست را اعتدالی حاصل
کند که بدان اعتدال بر بطش قادر بود و بر آنکه بطش او از قبیل
خیرات بود یا از قبیل شر در التفات نکند صاحب این صناعت
را نظر در جملگی افعال و اعمال اصحاب صناعات بود از آن جهت
که خیرات باشد یا شر و رئیس این صناعت رئیس همه صناعات بود

دلالت حکمت و اختیار
یعنی مدبر را اختیار تبدیل
در مسائل جزویات شرعی
حسب اصل و موجب ۱۲
در رعایت دین بود بحدی که
مخالف کلیات شرعی نباشد
مثلاً جزیه اگر فی نفسه از کفار ۱۲ امام
۳۵۸
عادل و فاضل است یکن
و در فلک از فضیلت فضا و آنها
فرق را اندیشه نظر صاحب
حرمت دین منصور باشد
آن وقت نظر بکلیات دین
کرده علی الشرع و الوقت ۱۲
علم بطش
حکم کرده ۱۲

وآن شخص را در عبارت قدما ملک علی الاطلاق گفته اند و احکام
او را صناعت ملک قوی در عبارت محدثان او را امام و فعل او را
امامت و افلاطون او را مدبر عالم خواند و ارسطاطالیس انسان
مدنی یعنی انسانی که قوام تمدن بوجود او و امثال او صورت بندد
و در عبارت قومی شخص اول را ناطق گویند و شخص دوم را
اساس و باید که مقرر بود که مراد از ملک درین موضع نه آنست
که او را خیلے و حشمی یا مملکتے باشد بلکه مراد آنست که مستحق ملک
او بود در حقیقت و اگرچه بصورت هیچکس بدو التفات نکند
و چون مباشر تدبیر غیر او باشد جور و عدم نظام شائع شود فی الجمله
در هر روزگاری و قرنے بصاحب ناموسے احتیاج نبود چه
یک وضع اهل ادوار بسیار را کفایت باشد آما در هر روزگارے
عالم را مدبری باید چه اگر تدبیر منقطع شود نظام مرتفع گردد و بقاے
نوع بر وجه اکمل صورت نه بندد و مدبر بحفظ ناموس قیام نماید مردمان

بیکدیگر برین وجه بود که یاد کنیم گوئیم که سیاست بعضی تعلق باوضاع
دارد مانند عقود و معاملات و بعضی تعلق باحکام عقلی مانند تدبیر
ملک و ترتیب مدینه و هیچکس را نرسد که بی رجحان تمیزی و فضل
معرفتی یکی ازین دو نوع قیام نماید چه تقدم او بر غیری بی وسیلهٔ
خصوصیتی استدعای تنازع و تخالف کند پس در تقدیر اوضاع
بشخصی احتیاج باشد که بالهام الهی ممتاز بود از دیگران تا اورا
انقیاد نمایند و آن شخص را در عبارت قدما صاحب ناموس
گفته اند و آوضاع او را ناموس الهی و در عبارت محدثان
او را شارع خوانند و اوضاع او را شریعت و افلاطون در مقالهٔ
پنجم از کتاب سیاست اشاره بدین طائفه برین وجه کرده است
که هم اصحاب القوی العظیمة الفائقة و ارسطاطالیس گفته است
که هم الذین عنایة الله بهم اکثر و در تقدیر احکام بشخصی احتیاج
افتد که بتائید الهی ممتاز بود از دیگران تا او را تکمیل ایشان میسر شود

۱۲ بهبود ۱۲ پیغمبر ۱۲ عقل و تمیز ۱۲ پیغمبر ۱۲ پادشاه ۱۲ عقل و تدبیر و جاه و حشم ۱۲

۱۲ بایشان مانند اصحاب شرایع ما از لگ غالب یعنی از روت علمی و عملی از دیگران ممتاز باشد چه از دقائق مغیبات

۱۲ بالهام آلهی مطلع شود و بتصرف در اجسام سکون و فساد در عناصر کرد

موجودی بود بکمالے کہ در نوع و اشخاص بقوہ است آنرا سیاست
الٰہی گویند والا چیزی دیگر کہ سبب آن سیاست بود اضافت
کنند و حکیم ارسطاطالیس اقسام سیاسات بسیطہ چہار نہادہ است
اول سیاست ملک دوم سیاست غلبہ سوم سیاست کرامت
چہارم سیاست جماعت اما سیاست ملک تدبیر جماعت بود
بر وجہے کہ ایشان را فضائل حاصل آید و آنرا سیاست فضلا
گویند و اما سیاست غلبہ تدبیر امور اخساء بود و آنرا سیاست خساست
گویند و اما سیاست کرامت تدبیر جماعتی بود کہ باقتنای کرامات
موسوم باشند و اما سیاست جماعت تدبیر فرق مختلفہ بود بر قانونیکہ
ناموس الٰہی وضع کردہ باشد و سیاست ملک این سیاسات
دیگر را بر اہالی آن موزع گرداند و ہر صنفی را بسیاست خاص خود
مواخذہ کند تا کمال ایشان از قوہ بفعل آید پس این سیاست
سیاستِ سیاسات بود و تعلق سیاست ملک و سیاست جماعت

اهل مدینه انیست معنی آنچه حکما گفته اند الانسان مدنی بالطبع یعنی
محتاج بالطبع الی الاجتماع المسمی بالتمدن و چون دواعی افعال
مردمان مختلف است و توجه حرکات ایشان بغایات متنوع مثلاً
قصد یکی تحصیل لذتی و قصد دیگری باقتنای کرامتی پس اگر
ایشان را باطباع ایشان گذارند تعاون ایشان صورت نبندد
چه متغلب همه را بندهٔ خود گرداند و حریص همه متقنیات خود را خواهد
و چون تنازع در میان افتد بافنا و افساد یکدیگر مشغول شوند پس
بضرورت نوعی از تدبیر باید کرد که هریکی را بمنزلتی که مستحق آن باشد
قانع گرداند و بحق خویش رساند و دست هریکی از تعدی و تصرف
در حقوق دیگران کوتاه کند و بشغلی که متکفل آن بود از امور تعاون
مشغول شود و این تدبیر را سیاست خوانند و چنانکه در مقالهٔ اول
در باب عدالت گفتیم که در سیاست بناموس و حاکم و دینار احتیاج
باشد پس اگر این تدبیر بر وفق وجوب و قاعدهٔ حکمت اتفاق افتد

ناموس شریعت ۱۲
ای اگر تقیم باک
بانصاف و عدالت و عفت
کو اخلاق افضل اندوخته
آنی بتوسط این خصال
بغایت ارزنیک و بهایت
خلق در نفس آن مندرج
واقع شود این را سیاست

یک نوع اختیار کنند و دیگر انواع معطل ماند و مطلوب حاصل نیاید
ای یکی قسم صنعت و هنر ۱۲ — ای نظام عالم ۱۲
نیست آنچه حکما گفته اند بوستاوی الناس لهلکوا جمیعاً و لیکن چون
بعضی بتدبیر صنایع ممتاز باشند و برخی بفضل قوت و جمعی بشوکت
مثل سلاطین و مدبران ملک ۱۲ — مانند پهلوانان ۱۲ — مثل شجاعان ۱۲
تمام گردد هیچ فرقه از تمیز و عقل خالی بمثابه ادوات
مثل نویسندگان و محاسبان ۱۲
و آلات اهل تمیز را همه کار ها برین وجه که مشاهده می افتد مقرر گردد
ای به هنر و صناعت ۱۲
و از قیام هر یک بهم خویش قوام عالم و نظام معیشت بنی آدم بفعل آید و
چون وجود نوع بی معاونت صورت نمی بندد و معاونت بی اجتماع
محال است پس نوع انسان بالطبع محتاج بود باجتماع و این نوع
اجتماع را که شرح دادیم تمدن خوانند و تمدن مشتق از مدینه بود و مدینه
موضع اجتماع اشخاصی بود که بانواع حرفتها و صناعتها تعاونیکه
سبب معیشت بود میکنند و چنانکه در حکمت منزلی گفتیم که غرض از
منزل نه مسکن است بل اجتماع اهل مسکن است بر وجهی خاص اینجا نیز
ای اتحاد و موافقت ۱۲
غرض از مدینه نه مسکن اهل مدینه است بل جمعیتی مخصوص است میان

بعضی از مشتغلان بعلم کلام ۱۲ — بعضی از مشتغلان بعلم هیئت ۱۲ — بعضی از مشتغلان بعلم حساب ۱۲ — بعضی از مشتغلان بعلم هندسه ۱۲ — بعضی از مشتغلان بعلم طب ۱۲ — بعضی از مشتغلان بعلم الصناعه ۱۲

لقمه در دهن توان نهاد و چون مدار کار انسان بر معاونت یکدیگر
است معاونت بران وجه صورت مے بندد که بمهمات یکدیگر
بتکافی و تساوی قیام نمایند پس اختلاف صناعات که از اختلاف
عرائم صادر شود مقتضی نظام بود چه اگر همه نوع بر یک صناعت
قوا و ارادهٔ ۱۲ قوا رد نمودندی مخذور اول باز آمدی ازین جهت حکمت الٰهی
با هم یکجا فرود آمدن ۱۲
اقتضای تباین هم و آرای ایشان کرد تا هر یکی بشغلی دیگر رغبت
نمایند بعضی شریف و برخی خسیس و در مباشرت آن خرسند
حکمت و علم ۱۲ زرگری و نجاری وغیره ۱۲ استعمال ۱۲
و خوشدل باشند و همچنین احوال ایشان در توانگری و درویشی
و کیاست و بلادت مختلف تقدیر کرد که اگر همه توانگر باشند
تیزی عقل ۱۲ کند ذهن ۱۲
یکدیگر را خدمت نکنند و اگر همه درویش باشند همچنین در اول از
جهت بی نیازی از یکدیگر و در دوم از جهت عدم قدرت
بر ادای عوض خدمت یکدیگر و چون صناعات در شرف
و خساست مختلف بود اگر همه در قوت تمیز متساوی باشند
برابر ۱۲

بچون پیکر بود اگر بسر خود
دیوان دیگر تکافی و تساوی
از هم نبا ززر خانه ۱۲
محذور آنکه از ان رسیده شود
یعنی اگر همه نوع انسان
یک قسم صنعت اختیار
میکردند در حصول نان
بقا که او متخذ بود سا
یر یک کس را از آن کار بیشتر
تمانان بس ۱۲
باصناع صنعتی چون
نمود آرد و هوش او را زیرا
بدین گونه نظام نماند
کسی خدمت کسی نکند
بلادت
نبود

و آهنگری بدست آوردی و بدان ادوات و آلات زراعت
و حصاد و طحن و عجن و غزل و نسج و دیگر حرفتها و صناعتها مهیا کردی
پس بدین مهمات مشغول شدی لقای او بی غذا بدین مدت
وفا نکردی در روزگار او اگر بدین اشغال موزع گردیدی برادای
حقوق یکی ازین جمله قادر نبودی اما چون یکدیگر را معاونت کنند
و هر یک نیمی ازین مهمات زیاده از قدر کفاف خود قیام نمایند
و باعطای قدر زیاده و اخذ بدل از عمل دیگران قانون عدالت
در معامله نگاهدارند اسباب معیشت دست فراهم دهد و تعاقب
شخص و بقای نوع میسر و منظوم گردد چنانکه هست و همانا اشاره
بدین معنی باشد آنچه در احادیث گویند که آدم علیه السلام چون بدنیا
آمد غذا طلب کرد او را هزار کار بایست کرد تا نان بخته شد
و هزار رویکم آن بود که نان سرد گرد دانگه بخورد و در عبارت حکما
همین معنی یافته میشود و بدین وجه که هزار شخص کار کن باید تا یک

۱ حصاد در نسخه ۱۲
۲ طحن آرد
۳ عجن خمیر
۴ غزل ریسیدن
۵ نسج بافتن
۶ موزع تقسیم کرده ۱۲

باز نگیرد و آما در حفظ شخص بکدیگر محتاج نباشند مگر بنادر مانند
درخت قرع که تا اورا مستندی نباشد وجود او در معرض تلف باشد
و همچنین درخت انگور و غیره و مرکبات لعناصر محتاج بنوعند بهر سه
نوع و باشد که درین مراتب چهارگانه یعنی عناصر و معادن
و نبات و حیوان بعضی خدمت بعضی کنند که در رتبه از و متاخر
بود چنانکه در اقاعی گفتیم اما از ان روی آن چیز خسیس تر بود فی الجمله
غرض ازین تفصیل آنست که نوع انسان را که اشرف موجودات
عالم است بمعونت دیگر انواع و معاونت نوع خود حاجت است
هم در بقای شخص و هم در بقای نوع اما بیان آنکه بانواع
دیگر محتاج است خود ظاهر است و درین مقام باشکشاف آن
زیاده احتیاجی نه و اما بیان آنکه بمعاونت نوع خود محتاج است
آنست که اگر هر شخصی را بترتیب غذا و لباس و مسکن و
سلاح خود مشغول بایستی بود تا اول ادوات درودگری

مانند بیشتر حیوانات آب که در توالد باجتماع نر و ماده محتاج نباشند
بی معاونت یکدیگر توانند بود و ایشان را از اجتماع فائده صورت
نه بندد و بعضی دیگر مانند اکثر حیوانات توالدی در حفظ نوع اشخاص
نر و ماده را بیکدیگر احتیاج بود و در حفظ شخص بعد از تربیت
بمعاونت و جمعیت محتاج نباشند پس اجتماع ایشان در وقت
سفاد بود و در ایام نما و بعد ازان هر یکے علیحده بکار خویش
مشغول شود و بعضی دیگر مانند نحل و نمل و چند صنف از طیور
بمعاونت و اجتماع محتاج باشند هم در حفظ شخص و هم در حفظ
نوع و اما نباتات را بعناصر و معدنیات احتیاج بود بهر سه
نوع بمادهٔ خود ظاهر است و بآله مانند احتیاج تخم بچیزے که اورا
پوشیده دارد و از آفت سرما و گرما مصون تا بروید و بجدت
مانند احتیاج آن بکوههائے که بر منابع مشتمل باشند و نباتات
را بیکدیگر احتیاج بود در حفظ نوع مانند درخت خرما که باده بے نر

خویش است و انحلال با عناصر به بعیت لازم آید و بعد از تقریر این مقدمه
گوییم که عناصر و نبات و حیوان هر سه معونت نوع انسان کنند
هم بطریق مادّه و هم بطریق آلیه و هم بطریق خدمت. و انسان معونت
ایشان نکند الّا بطریق ثالث و بالعرض چه او شریف تر است
و ایشان خسیس تر و خسّ شاید که هم خدمت اخسّ کند و هم
خدمت اشرف اما اشرف نشاید که خدمت کند مگر مثل خویش
را و انسان معونت نوع خود کند بطریق خدمت نه بطریق مادّه
و نه بطریق آله و بطریق مادّه خود معونت هیچ چیز نتواند کرد از روی
انسانی چه ازان روی جوهری مجرّد است و همچنانکه انسان با عناصر
و مرکبات محتاج است تا بهر سه نوع معونت او دهند بنوع
خود نیز محتاج است تا بطریق خدمت یکدیگر را معاونت کنند
و حیوانات بطبایع و نبات محتاج اند اما احتیاج ایشان بنوع
خود مختلف باشد چه بعضی از حیوانات مانند حیوانات توالدی

ای خدمتی برای مطلب خود
حیوان
نبات
انسان
عناصر
غذا
بنوع خود
هم در بقای خود و هم در بقای نوع

سوم آنکه معین را بسبب خود فعلی بود که آن فعل نسبت بآن چیز که
معونت محتاج بود و کمالی باشد و این معونت خدمت بود و این جنس
بدو قسم شود اول آنچه معونت بالذات کند یعنی غایت فعل و نفس
معونت بود دوم آنچه معونت بالعرض کند یعنی فعل او را
غایتی دیگر بود و معونت به تبعیت حاصل آید مثال معونت
ماده معونت نبات حیوانی را که از و غذا یابد و مثال معونت آله
معونت آب قوت غاذیه را در رسانیدن غذا باعضا و مثال
معونت خدمت بالذات معونت مملوک مالک را و مثال
معونت خدمت بالعرض معونت شبان رمه را و حکیم ثانی
ابو نصر فارابی که اکثر این مقاله منقول از اقوال و نکت اوست
گوید که افاعی خادم عناصر اند بالذات چه ایشان را و سبع حیوانات
که موجب انحلال ترکیب ایشان است نفعی نیست و سباع
خادم اند بالعرض که غرض ایشان از افتراس نفع

و فضیلت این نوع علم پیش ازین گفته ایم که هر موجودی را
کمالی است و کمال بعضی موجودات در فطرت با وجود مقارن
افتاده است و کمال بعضی از وجود متاخر مثال صنف
اول اجرام سماوی و مثال صنف دوم مرکبات ارضی
و هر چه کمال او از وجود او متاخر بود هر آینه او را حرکتی
بود از نقصان بکمال و آن حرکت بمعونت اسبابی که بعضی
بکمالات باشند و بعضی معدات نتواند بود اما کمالات مانند
صور تا بآنکه از واهب الصور فائض شود بطریق تعاقب بر نطفه
تا از حد نطفگی بکمال انسانی برسد و اما معدات مانند غذا که
باضافت ماده شود تا نما بغایتی که ممکن بود برسد و معونت در اصل
بر سه وجه بود اول آنکه معین جزوی گردد از آن چیزی که بمعونت محتاج
بود و این معونت ماده بود دوم آنکه معین متوسط شود میان
آنچیزی که بمعونت محتاج بود و میان فعل او و این معونت آله بود

پیوست که وجود بعضی اینها
کمال صوری یکدیگر و بعضی از آن
عقل و حواس باطن و ظاهر
و ادراک و حدس کمال
معنوی بعضی از آن ممکن نیست
پس این همه اسباب
اجزای وجود اند و صورت
دران جزویت لایفک
که بتدریج باین کمال میرسد
چون غذا که بخورد

مقوی وجود بیشتر و درازان
گرفتن و پیوستن و بخوردن
و منفعت و غیر آن یکی
و حکم ماده پیدا میکند
از لطف حکمت الهی
از جوانی تا پیری
از آب نباشد غذا تحلیل
شود و قوت غاذیه
در ریا نشیند غذا
باضافت مطلق گردد

طبیعت سه اند اول حریص طبع دوم عبد طبع سوم عبد شهوت اول را
بمنزلهٔ اولاد باید داشت و بر تعلم ادب صالح تحریص فرمود دوم
را بمنزلهٔ دواب[۱] و مواشی[۲] استعمال باید کرد و مرتاض گردانید سوم را
بقدر حاجت بمشقتی میباید رسانید و باستهانت و استخفاف
کار فرمود و از اصناف امم عرب بنطق و فصاحت و هاممتاز باشند اما
بجفای طبع و قوت شهوت موسوم و عجم بعقل و کیاست و لطافت و زیرکی[۳]
ممتاز باشند اما باعتسال و حرص موسوم و روم بوفا و امانت و تودد و کفایت[۴]
ممتاز باشند اما بجهل و لوم موسوم و هند بقوت حس و حدس[۵] و
فهم ممتاز باشند اما بعجب و بدنیتی و مکر و افتعال موسوم و ترک[۶] و شجاعت
و خدمت شایسته و حسن منظر ممتاز باشند اما بغدر و قساوت[۷]
و بیحفاظی موسوم اینست تمامی سخن درین باب و الله اعلم بالصواب

مقالهٔ سوم در سیاست مُدن و آن هشت فصل است

فصل اول در سبب احتیاج خلق بتمدن و شرح غایت

۱ دواب جمع دابه بمعنی ستور باربر و سواری
۲ مواشی جمع ماشیه بمعنی مال رانده شده
۳ زیرکی
۴ جلدگری
۵ زیرکی
۶ تهمت و بهتان
۷ بیوفائی سیاه دلی

بگناه کند او را چاشنی عقوبت باید چشانید و تشدیدی تقدیم رسانید
و از رشد او نومیدی ننمود مادام که قید حیا بر نگرفته باشد و مصرار
و وقاحت معترف نشده و چون بجنایتی فاحش و گناهی
زشت که القا بر ان مذموم بود ملوث گردد و بتادیب و تهذیب
قابل اصلاح نخواهد بود صواب آن بود که بزودی او را نفی کنند
و آلا بمجاورت او دیگر خدم تباه شوند و فساد از و بدیگران تعدی
کند و بنده از آزاد اولی بود استخدام را چه بنده بقبول طاعت
سید و تادب باخلاق و آداب لایق تر باشد و از مفارقت
نومید تر و از بندگان اختیار باید کرد خدمت نفس را انچه عاقل تر
و بخرد تر و سخنگوی تر و باحیا تر و بادیانت تر باشد و تجارت را
انچه عفیف تر و کافی تر و کسوب تر بود و عمارت عقار را انچه
قوی تر و جلد تر و کارکن تر بود و رعی چهارپای را انچه قوی دل
تر و بلند آواز تر و کم خواب تر بود و اصناف بندگان بحسب

او را دور خواهد کرد و خویشتن را در خدمت او عاریتی شمرد و مقام او
مانند مقام راهگذریان بود نه در هیچکار اندیشه کند و نه شرط شفقت
نگاهدارد بلکه همت بر اذخار و جمع از جهت روز مفارقت و جفا
سید مقصور دارد و اصل بزرگ در خدمت خدم آن بود که باعث
(ای قاعدهٔ کلیه ۱۲)
ایشان بر ان محبت بود نه ضرورت و رجا و خوف تا خدمت ناصحان
کنند نه خدمت بدبندگان و باید که اخلال نکند بامور معاش خدم
از تا کل و ملابس و غیر آن بهیچ وجه بلکه آنرا بر مالا بد خود مقدم دارد
و از جهت علت ایشان در جملگی ما یحتاج تقدیم رساند و ایشان را
اوقات راحت و آسایش تعین کند و چنان سازد که اقدام بر اعمالی
که بدیشان مفوض بود از روی نشاط و جد کنند نه از سر ملالت
و کسل و اصلاح خدم را مراتب نگاه باید داشت و انواع تادیب
و تقویم بحسب اصناف جنایات و جرائم استعمال فرمود و طریق
عفو را بکلی مسدود نباید گردانید و کسیکه بعد از توبه مراجعت

طبع او بدان مائل بود و آلات آن او را حاصل قناعت کنند
چه هر طبیعتی را باصناعتی خاص خاصیتی بود و اگر ازین قانون مجاوزت
کنند مانند آن کس باشد که با سپ حرث نماید و گاو را در بدن
فرماید و چون بر کاری انکار خواهد کرد و نشاید که انکار او بین معرفت
باشد ازان کار چه این فعل تنگدلان و بیصبران باشد و هر گاه
که صرف کند ببدلی بهتر محتاج گردد و حکم بدل همین حکم بود تا از
منفعت خدمت محروم ماند و در دل خدم باید که مقرر کرده باشد
که ایشان را بمفارقت او طریقی و سبیلی نخواهد بود بهیچ وجه و سبب
تا هم بمروت نزدیک باشد و هم بوفا و کرم لائق و هم خادم شرط
شفقت و هواداری و متابعت و احتیاط بجا آورد چه این افعال
آنگاه از و صادر شود که خود را در نعمت و مال مخدوم شریک
سا هم شناسد و از عزل و صرف ایمن بود و چون تصور کند
که صاحب او ضعیف رای و واهی همت است و بهر گناهی

ملحقه

مرد یعنی اگر ان نبود
در فعل کردن یعنی اگر
خادم از یک کار انکار کند
نشاید فهمید که انکار او
بین از خواف باخداوند
کار چه این فهمیدن فعل
تنگدلان و بیصبران باشد
پس او را ازان کار منع
در فعل نیاورد و هر گاه که

صاحب ۱۲

زراعت ۱۲

البته ۱۲

نعمت او گزارده و طریق اتخاذ خدم آن بود که بعد از معرفت و تجربه
تمام و وقوف بر احوال کسی او را استخدام کنند اگر میسر نشود بفراست
و حدس و تفهم استعانت نمایند و از ارباب صور متفاوت و خلقتهای
قیاس و تخمین ۱۲
مختلف تحاشی واجب دانند که در اغلب احوال خلق تابع خلق
صورت ۱۲
افتد و در امثال فرس آمده که نیکوترین چیزی از زشت صورت
او بود و در خبر آمده است که اُطلُبوا الخَیرَ عِندَ حِسانِ الوُجوهِ از معلولان
چون امور و اعراض و امراض ایشان تجنب باید نمود و بر اصحاب
یک چشم ۱۲ لنگ ۱۲ پیس ۱۲
کیاست و دها اعتماد کردن از احتیاط دور باشد چه بسیار بود که
هر غلامی که صاحب کیاست و حراف و زیرک باشد بر او اعتماد نباید کرد ۱۲
گربزی و مکر و احتیال با این دو خصلت مقارن افتد و حیا و عقل
حیله گری ۱۲
اندک بر تنهاست بسیار که با وقاحت بود اختیار باید کرد چه حیا
ای با معلولان و صاحب کیاست ۱۲
بهترین خصلتهاست درین باب و چون خادم میسر شود او را بصناعتی
ای در خدمت گزاری ۱۲
که بصلاحیت آن موسوم باشد مشغول گردانند و امور او را مکفی
نمایند و از کاری بکاری و صناعتی بصناعتی تحویل نفرمایند بل بر آنچه

سپردن ۱۲

۳۴۱ ۷

استخدام مرضیت کنیز ۱۲

۸ حسان جمع حسن و حسنا مؤنث آن و در بعضی از نسخ حسان بالکسر جمع
حسن بفتحتین بمعنی خوبی باشد و وجه
درین مقام اضافت صفت بموصوف است یعنی طلب
نیکوی بر روی نیکوان از نزد خوبی طلب ۱۲

۹ ای خادمی را از یک
جنس عقل و دانش
باید که دو خادمی که
بسیار دارد و حیا و عقل
هیچ ندارد و از قبول
فضائل بهتر است ۱۲

وکسیکه سعی کند در کاریکه قدم را در ان کار رنجه باید کرد مشقت قدم
کفایت کرده باشد و کسی که بچشم نگاه دارد چیزی را که نظر در ان
صرف باید کرد زحمتی از بصر باز داشته باشد و اگر نه وجود این
طائفه بود ابواب راحت مسدود گردد و متوسط قیام و قعود متواتر
و حرکات و سکنات مختلف و اقبال و ادبار متوالی که مقتضی
تعب ابدان و سقوط هیبت و ذهاب وقار باشد بمهمات قیام
توان نمود پس باید که بر وجود این جماعه شکر گزاری بشرط بجا آرند
و ایشان را در دائره خدای تعالی شمرند و انواع رفق و مدارات
و لطف و مواسات در استعمال ایشان بکار دارند چه این صنف
مردم را نیز ملال و کلال و فتور و ماندگی باعضا و جوارح راه یابد
و دواعی حاجات و ارادات در طبایع ایشان مرکوز بود پس
دقیقه انصاف و عدالت رعایت باید کرد و از تعسف و جور
اجتناب نمود تا سیاست خدای تعالی بتقدیم رسانیده باشد و شکر

ملال دلگیری ۱۲
کلال ماندگی ۱۲
فتور سستی و شکستگی ۱۲
رفق ۱۲
رحمی ۱۲ آشتی ۱۲
مهربانی ۱۲ یاری و غمخواری ۱۲
دهی غلام دلپذیر ۱۲
بی راه رفتن ۱۲

وبی شفقتی نمودن در نهان یا آشکارا در حال حیات یا بعد از ممات
و خوار داشتن نصایح و وصایای ایشان و همچنانکه احسان والدین
تا لی صحت عقیده است عقوق نیز تالی فساد عقیده است و کسانیکه
بمثابهٔ پدران باشند مانند استاذ و اجداد و اعمام و اخوال و برادران
بزرگتر و دوستان حقیقی پدران و مادران هم بمثابهٔ ایشان باشند در وجوب
رعایت حرمت ایشان و بذل معاونت در اوقات احتیاج و احتراز
از انچه موذی باشد بکرامت ایشان در آردیگر فصول این کتاب که
در بیان کیفیت معاشرت با اصناف خلق گفته آید بر مقاصد این
باب اطلاع تمام حاصل گردد انشاء الله تعالی وهو ولی التوفیق

فصل پنجم در سیاست خدم و عبید باید دانست

که خدم و عبید در منزل بمنزلهٔ دست و پا و جوارح دیگر
(اعضا ۱۲)
باشند از بدن چه کسیکه بجهت غیر تکفل امری کند که باعانت
دست در ان حاجت افتد قائم مقام دست آن غیر بوده باشد

را باحسان با ایشان و فرق میان حقوق پدران و حقوق مادران
از انچه گفتیم معلوم شود چه حقوق پدر روحانی تر است و باین سبب
فرزندان را تنبیه بران بعد از تعقل حاصل آید و حقوق مادر جسمانی
تر و باین سبب هم در اول احساس فرزندان آنرا فهم کنند و بمادران
میل زیاده نمایند و باین قضیه ادای حقوق پدران بنذل طاعت
و ذکر خیر و دعا و ثنا که روحانی تر است زیاده باید و ادای حقوق
مادران بنذل مال و ایثار اسباب تعیش و انواع احسان
که جسمانی تر باشد زیاده باید و اما عقوق که رذیلتی است مقابل
این فضیلت هم از سه نوع باشد اول ایذای پدران و مادران
بنقصان محبت یا باقوال و افعال بانچه مودی باشد ببعضی ازان
مانند تحقیر و سفاهت و استهزا و غیر آن دوم بخل و مناقشه با ایشان
در اموال و اسباب تعیش یا بذل یا طلب عوض یا مشوب
بمنت یا گران شمردن احسانی که با ایشان کرده سوم اهانت ایشان

۱۲ ای در وقت حصول علم و عقل و اخلاق جیده که وقت روح است ۱۲
۱۲ ای در وقت شیر دادن و غذا دادن و چرکین شستن و غیره که وقت جسمانی است ۱۲
۱۲ مجرد حکم
۱۲ عقوق با بعضی از آن در بعضی از ان
۱۲ پدر و مادر را گرفتن
۱۲ آزردن پدر و مادر را گرفتن
۱۲ بخیل و در حساب

وطاعت وخدمت وسخن نرم وتواضع واستمال آن در هرچه
مودی نباشد بمخالفت رضای باری تعالی یا تجللی محذور عنه
ودرانچه مودی نباشد بیکی ازان مخالفت برسبیل مجاملة کردن
نه برسبیل مکاشفه ومنازعه دوم مساعدت با ایشان در مقتنیات
پیش از طلب بی شائبه منت وطلب عوض بقدر امکان مادام
که مودی نباشد بمحذوری بزرگ که احتراز ازان واجب باشد سوم
اظهار خیرخواهی ایشان در سر وعلانیه بدنیا وآخرة ومحافظت
وصایا واعمال برکه بآن هدایت کرده باشد چه در حال حیات
ایشان وچه بعد از ممات ایشان وبسببی که در فصل دوم از مقالهٔ
سوم که مقرر است بر ذکر فضیلت محبت بیان خواهد رفت وآن
اینست که محبت پدر ومادر وفرزندان را محبتی طبیعی است
ومحبت فرزندان ایشان را محبتی ارادی وباین سبب در شرائع
اولاد را باحسان بآباء وامهات زیاده ازان فرموده اند که آباء وامهات

در رسانیدن قوت بفرزند که مادهٔ حیات اوست[۱] و مبادا که شر تربیت
جسمانی بجذب منافع باو و دفع مضار از و مدتی مدید شده و از
فرط اشفاق و حفاظت[۲] حیات او را بر حیات خود ترجیح داده
پس عدالت چنان اقتضا کند که بعد از ادای حقوق خالق هیچ
فضیلت زیاده تر از رعایت حقوق پدر و مادر و شکر نعمتهای
ایشان بتحصیل مرضات[۳] ایشان نباشد و بوجهی این قسم از قسم
اول بر عایت اولی است چه خالق از مکافات نعمتهای خود مستغنی
و پدر و مادر بدان محتاج اند و همه روزگار فرزند را تا بخدمت
و حق گزاری ایشان قیام نماید منتظر و مترصد انیت علت[۴] مقارنت
احسان والدین باعتراف بوحدانیت و التزام عبادت و غرض
از حث[۵] اصحاب شرائع بر این معنی آنست که تا اکتساب این فضیلت
کنند و رعایت حقوق پدر و مادر بسه چیز باشد اول دوستی
خالص ایشان بدل و تحری رضای ایشان بقول و عمل مانند تعظیم

[۱] اول قوت که فرزند را میرساند
[۲] قول بدان اولست
[۳] حفاظت مهربانی و تکفل کردن شادی
[۴] رضات بالضم خشنود شدن پسندیدن
[۵] علت مقارنت یعنی با یکدیگر بودن
[۶] اقرار بوحدانیت و التزام عبادت
[۷] حث ترغیب

هیچ خیر در مقابل آن خیرات نیفتد که از پدران و مادران بفرزندان
میرسد چه اولاً پدر را اول سببی است از اسباب ملاصق مر وجود
فرزند را و بعد ازان سبب تربیت و اکمال اوست تا هم از فوائد
جسمانی که به پدر متعلق است کمالات جسمانی چون نشو و نما و تغذی
و غیر آن که اسباب بقا و کمال شخص فرزند اند میابد و هم از
تدبیر نفسانی او کمالات نفسانی چون آداب و فرهنگ و هنر و صناعات
و علوم و طریق تعیش که اسباب بقا و کمال نفس فرزند اند حاصل
میکند و بانواع تعب و مشقت و تحمل اوزار جمع دنیوی میکند
و از جهت او ذخیره می نهد و او را بعد از وفات خود بقائم مقامی
می پسندد و ثانیاً مادر در بدو وجود مشارک و مساهم پدر است
در سببیت باین وجه که اثری را که پدر مودی آنست مادر قابل
شده است و تعب حمل نه ماهه و مقاسات خطر ولادت و اوجاع
و آلام که دران حالت باشد کشیده و هم سبب اقرب است

وبا والدین احسانا بایستی که در حث برین فضیلت فزجر از زدن یتی
که مقابل آنست یعنی عقوق هم اشارتی رفته بودی محرر این کتاب
هرچند بچند موضع ذکر اینمعنی بطریق تلویح و تعریض ایراد کرده است
آما چون این فقد بجای خود نبود سیطری چند درین معنی بتذیل فصل
چهارم از مقالهٔ دوم که در سیاست و تدبیر اولاد است الحاق کرد و آن
انیست آما بسبیل فرزندان در تحری رضاے پدران و مادران و
وجوب رعایت حقوق ایشان بر فرزندان هرچند در تنزیل بچند
موضع ذکر فرموده است درین کتاب نیز بطریق عقل از انچه
در فصل هفتم از قسم دوم از مقالهٔ اول که مقصور است بر بیان
شرف عدالت بر دیگر فضائل و شرح اقسام و احوال عدالت یاد
کرده ایم معلوم شود و آن انیست که ذکر نعمتهای باری تعالی رفته است
و وجوب شکر و عبادت او بقدر استطاعت بازای آنکه مقتضای
سیرت عدالت است بیان کرده چه بعد از نعمتهای باری تعالی

وبجای دیگر فرموده ان الشکر
والوالدین ۱۲
عقوق بالضم نافرمانی پدر
و مادر کردن و ایشان را
آزردن ۱۲
قصد کردن چیزی شایسته
و سزاوار کردن و صواب
آمدن
شکر نعمت آنهی یا بد کرد
بعد از ان شکر والدین
و سزاوار این هیچ چیز نیست
سر بر نعمت آنهی نهادن
گفت گوش خود بر آواز دهندا

بجای خویش وبوقت خویش دشوار نبود واز کلیات استنباط
جزویات کردن بر وآسان شود وخود عقل حاکمی عادل است
در هر باب واللہ اعلم بالصواب فصلی که بعد از تالیف کتاب ملحق
کرده شد در شهور سنه ثلاث وستین وستمائة بعد از تالیف این
کتاب بمدت سی سال از حضرت پادشاه جهان خلد الله ملکه یکی
از بزرگان جهان که در اکثر فنون فضائل سر آمد اهل عالم است
وآن مخدوم معظم ملک الامرا فی العالم جلال الدولة والدین مفخر
جهان عبد العزیز النیشاپوری اعز الله انصاره وادام الله
اجلاله باین دیار رسید واین کتاب را بمطالعهٔ همایون خود
مشرف گردانید فرمود که در اثنای ذکر فضائلی که درین کتاب
موجود است ذکر فضیلتی بس بزرگ مفقود است وآن غایت
حقوق پدر ومادر است که تالی عبادت خالق است چنانکه
فرموده است عز اسمه وقضی ربک الا تعبدوا الا ایاه

فصل
فصلی که بعد از تالیف
کتاب ملحق گردانیده شد

انجاف ناصری ۳۳۳

چه اینمعنی مستدعی قلت وقع بود و از مجلس بسیار برنخیزد و اگر صاحب
جمالی حاضر بود در و بسیار نظر نکند اگرچه با او گستاخ باشد و با او
سخن بسیار نگوید و از ارباب ملاهی التماس لحنی که طبع او بدان
مائل بود نکند و چون بحدی برسد که داند برخیزد و جهد کند تا بمقام
معهود خود شود و اگر نتواند بموضعی شود که از مجلس دور بود و انجا
بنحوابد و تا تواند در مجلس ملوک یا کسانیکه اکفای او نباشند یا کسانی
که با ایشان سر سطتی نیفتاده باشد حاضر نشود و اگر ضرورت
افتد زود بیرون آید و البته بمجلس سفها نرود و اگر وقتی از
مستی خالف باشد و ندما اقتراح اقامت کنند شاید که بتساکر
یا بحیلتی دیگر از مجلس بیرون آید و انیست انچه وعده داده بودیم از
آداب و هرچند این نوع از حد حصر متجاوز باشد و بحسب اوضاع
و اوقات مختلف شود اما بر عاقل فاضل که قوانین و اصول
افعال جمیله ضبط کرده باشد رعایت شرائط و دقائق هر کاری

شراب بود اندک خورد یا ممزوج کند یا از مجلس برخیزد و بسکتر
(آب و گلاب وغیره ۱۲)
و اگر پیش از انکه بمقام احتیاط رسد حریفان مست شوند جهد کند
(ای حالت مستی پدید آید ۱۲)
تا از میان ایشان بیرون آید یا حیله دان کند که مست از میان
جماعت بیرون شود و در حدیث مستان خوض نکند و بتوسط
ایشان مشغول نشود مگر که بخصومت انجامد آنگاه ایشان را از
یکدیگر باز دارد و اگر بر شراب خوردن قادر بود التماس زیاده
برانچه دور میگردد نکند و اصحاب را بدان تکلیف نفرماید و اگر
یکی از ندما از شراب خوردن عاجز شود بر وعنف نکند و اگر
(زبردستی ۱۲)
غشیان غلبه نماید در میان مجلس آنرا مدافعه کند بر وجهی که اصحاب
وقوف نیابند یا در حال بیرون آید و چون قی کند بمجلس معاودت
نماید و میوه در پیچان از پیش یاران بر ندارد و نقل بسیار
نخورد و هر یکی را از حریفان بتحیتی که لائق او بود مخصوص گرداند
(تعظیم و تواضع ۱۲)
و باید که بانفراد سبب انس و سلوت و نشاط اهل مجلس نشود
(خوشحال کردن ۱۲)

پیش از طعام دست شویند شاید که میزبان سبقت کند بر دیگر
حاضران در دست شستن آداب شراب خوردن
چون در مجلس شراب حاضر شود نزدیک افضل ابنای جنس خود نشیند
و از آنکه در پهلوی کسی نشیند که بسفاهت موسوم بود احتراز کند
و بحکایات ظریف و اشعار ملیح که بوقت و حال مناسبت
داشته باشد مجلس خوش دارد و از ترش روئی و قبض تجنب
نماید و اگر از جماعت بسال یا برتبه کمتر بود باستماع مشغول باشد
و اگر مطرب بود در حکایات خوض نکند و باید که سخن بر ندیم
قطع ننماید و در همه احوال اقبال بر مهتر اهل مجلس کند و استماع
سخن او را باشد بی آنکه بدیگران بی التفاتی کند و
باید که بهیچ حال چندان مقام نکند که مست گردد که در دین و دنیا
هیچ چیز با مضرت تر از مستی نبود چنانکه هیچ فضیلت و شرف
زیاده از خردمندی و هوشیاری نباشد پس اگر ضعیف

فوائد در پرهیز فکر و تامل
بخورگردن ۱۲ اقبال
رو بهمگنی آوردن ۱۲
فصل در شراب آنکه از اندک
شراب خوردن نقصها پیش
آید ۱۲

از تکاب نکند و پیش خود چنان دارد که اگر کسی خواهد که لقمهٔ طعام
پیش خورده را
او تناول کند ازان متنفر نشود و چیزی از دهان و لقمه در کاسه و بر زبان
نیفگند و پیش از دیگران بمدتی دست باز نگیرد و بل اگر سیر شده باشد
تعلل نماید تا دیگران نیز فارغ شوند و اگر آن جماعه باز گیرند او نیز باز
گیرد اگرچه گرسنه بود مگر در خانهٔ خود یا بموضعی که بیگانگان نباشند
و اگر در میان طعام بآب حاجت افتد به نهیب نخورد و آواز از
دهن و حلق بیرون نیارد و چون خلال کند باطرفی شود و آنچه
بزبان از دندان جدا شود فرو برد و آنچه بخلال بیرون آرد بموضعی
افگند که مردم نفرت نگیرند و اگر در میان جمعی بود در خلال کردن
توقف نماید و چون دست شوید در پاک کردن انگشتان و اصول
ناخنان جهد بلیغ کند و همچنین در تنقیهٔ لب و دهن و دندان و غرغره
نکند و آب دهن در طشت نیفگند و چون آب از دهن بریزد بدست
بپوشد و در دست شستن سبقت نکند بر دیگران و اگر

لازم آید از ندمت و ملامت زیاده از احتمال مشقت ترک آن
عادات بود تا بر و آسان شود آداب طعام خوردن
اول دست و دهن و بینی پاک کند آنگاه بکنار خوان حاضر آید
و چون بر مائده بنشیند بطعام خوردن مبادرت نکند مگر که میزبان
بود و دست و جامه آلوده نگرداند و بر زیاده از سه انگشت نخورد و
دهن فراخ باز نکند و لقمه بزرگ برنگیرد و زود فرو نبرد و بسیار
و در دهن نگاه ندارد و انگشت نلیسد و با کوان طعام نظر نکند
و طعام نبوید و نگزیند و اگر بهترین طعام اندک بود بران نوع نماید
و آنرا بر دیگران ایثار کند و دست بر انگشت نگذارد و نان و
نمک تر نکند و در کسی که با او مواکله کند ننگرد و در لقمه او نظر
نکند و از پیش خود خورد و آنچه بدهن برد مانند استخوان و غیر آن
برنان و سفره ننهد و اگر در لقمه استخوانی یا موئی بود چنان
از دهن بیفکند که غیرے وقوف نیابد و آنچه از دیگری متنفر باید

صدر همانجا بود و اگر غریب بود و نه بجای خود نشسته بود چون وقت
یابد بجای خود آید و اگر جای خود خالی نیابد جهد مراجعت کند
بی آنکه اضطرابی یا شتاقلی از و ظاهر شود و در پیش مردمان جز روی
(گرانی خاطر ۱۲)
و دست برهنه نکند و در پیش مهتران ساعد و پای برهنه ننماید
و از زانو تا ناف بهیچ حال برهنه نکند و نه در خلا و نه در حضور کسی
و در پیش مردم نخوامد و به پشت نیز نخوابد خاصه اگر در خواب عطسه
کند چه استلقا موجب زیاده شدن آن آواز بود و اگر در میان
(چه پشت افتادن ۱۲)
جماعتی نعاس بر و غالب شود برخیزد اگر تواند و با خواب بالفعل
(در ۱۲)
کند بجد نیتی یا فکری و اگر در میان جماعتی بود و ایشان بخوابند
او نیز موافقت کند یا از نزدیک ایشان بیرون آید و بیدار
آنجا مقام نکند و بر جمله چنان سازد که مردمان را از و زحمتی یا نفرتی
نرسد و بر هیچکس و در هیچ محفل گرانی ننماید و اگر بعضی از این عادات
(بعضی ۱۲)
برود شوار آید با خود اندیشه کند که آنچه بسبب اهمال ادبی او را

۳۲۷ ۱۲

ا که بسبب فرو گذاشت آن
عادات جمیل از مذمت
و ملامت برهن لازم آید
آن نیاوده بود از احتمال
محنت کردن در ترک عادت بد باشد
چون این فکر را در جبلت
سازد البته قیام بعادات
جمیل بر او آسان شود ۱۲

نگرد که آن فعل اهوج جبان بود و پیوسته سر در پیش ندارد که آن دلیل
حزن و فکر غالب بود و در رکوب همچنین اعتدال نگاهدارد چون
بنشیند پای فرو نکند و یک پای بر دیگر ننهد و بزانو ننشیند مگر
در خدمت ملوک یا استاد یا پدر یا کسی که بمثابهٔ این جماعه بود و
سر بزانو و بر دست ننهد که آن علامت حزن یا کسل بود و گردن
کج نکند و با ریش و دیگر اعضا بازی ننماید و انگشت در دهن
و بینی نکند و از انگشت و گردن و دیگر اعضا بانگ بیرون نیارد
و از تثاؤب و تمطی احتراز کند و آب بینی بحضور مردمان نیفگند
و همچنین آب دهن و اگر ضرورت افتد چنان کند که حاضران
آواز آن نشنوند و بدست تهی و سر آستین دامن پاک نکند و
از خود و افگندن بسیار تجنب کند و چون در محفلی رود مرتبهٔ خود
نگهدارد نه بالاتر از حد خود نشیند و نه فروتر و اگر مهتر آن قوم که
نشسته باشند او بود حفظ مرتبه از و ساقط شود چه هر جا که او نشیند

۱ اهوج: ابلهی، احمقی
۲ شتابکار: دوراندیش
۳ تثاؤب: خمیازه کشیدن
۴ تمطی: دراز کشیدن و خمیازه کشیدن
۵ طرو: بالفتح

تا توانند احتراز کنند و سخن باریک با کسی که فهم نکند نگوید و لطف
در محاورہ نگاہدارد و حرکات و افعال و اقوال بعکس آن بقبح محاکات نکند
و خنهای موحش نگوید چون در پیش مهتری رود ابتدا بسخنی کند که
بقال ستوده دارند از غیبت و نمامی و بهتان و دروغ گفتن
تجنب کند چنانکه بهیچ حال بر ان اقدام ننماید و با اهل آن مداخلت
نکند استماع آنرا کاره باشد و باید که شنیدن او از گفتن بیشتر بود از
حکیمی پرسیدند که چرا استماع تو از نطق زیاده است گفت زیرا که
مرا دو گوش داده اند و یک زبان یعنی دو چند آنکه میگوئی میشنو
آداب حرکت و سکون باید در رفتن سبکی ننماید و تعجیل
نرود که آن علامت طیش بود و در تمانی و ابطا نیز مبالغه نکند که
آن امارت کسل بود و مانند متکبران نخرامد و همچون زنان و مخنثان
کتف نجنباند و آرد دست فرو گذاشتن و جنبانیدن هم احتراز
کند و اعتدال در همه احوال نگاهدارد و چون میرود بسیار باز پس

طیش سبکسار و متهور
شدن و ابطا بیرود و دلگران
نشان و علامت امارت

غامض افتد در بیان آن بمثالهای واضح جهد کند والا شرط ایجاز
نگاه دارد و الفاظ غریب و کنایات نامستعمل بکار ندارد و سخنی که با او
تقریر میکنند تا تمام نشود بجواب مشغول نگردد و آنچه خواهد گفت تا در خاطر
مقرر نگرداند در نطق نیارد و سخن مکرر نکند مگر که بدان محتاج شود و قلق
و ضجرت ننماید و فحش و شتم بر لفظ نگیرد و اگر بعبارت از چیزی فاحش
مضطر گردد بر سبیل تعریض کنایه کند از آن و مزاح منکر
نکند و در هر مجلسی سخن مناسب آن مجلس گوید و در اثنای
سخن بدست و چشم و ابرو اشاره نکند مگر که حدیثی اقتضای
اشارتی لطیف کند آنگاه آنرا بروجه پسندیده ادا نماید و
در راست و دروغ با اهل مجلس خلاف و لجاج نورزد خاصه
با مهتران و سفیهان و کسیکه الحاح با او مفید نبود بر او الحاح نکند
و اگر در مناظره و محاورات طرف خصم را رجحان یابد انصاف
بدهد و از مخاطبهٔ عوام و کودکان و زنان و دیوانگان و مستان

بدین فصل نه بسبب آنست که کودکان بدان محتاج تر باشند
بل بسبب آنست که ایشان آنرا قابل تر توانند بود و بر مداومت
آن قادر تر و اللہ الموفق والمعین آداب سخن گفتن باید که
بسیار نگوید و سخن دیگری بسخن خود قطع نکند و هر که حکایتی یا روایتی
کند او بران واقف باشد و وقوف خود بران اظهار نکند تا آنکس
آن سخن باتمام رساند و چیزی را که از غیر او پرسند جواب نگوید و اگر
سوال از جماعتی کنند که او در اصل آن جماعت بود بر ایشان سبقت ننماید
و اگر کسی بجواب مشغول شود او بهتر ازان جوابی قادر بود صبر کند
تا آن سخن تمام شود پس جواب خود بگوید برو جهی که در متقدم
طعن نکند و در محاوراتی که بحضور او میان دو کس رود خوض ننماید
و اگر از و پوشیده دارند استراق سمع نکند و تا او را با خود در ان
مشارکت ندهند مداخلت نکند و با مهتران سخن بکنایه نگوید و
آواز نه بلند دارد و نه آهسته بلکه اعتدال نگاهدارد و اگر در سخن او معنی

عازم و در آن مجتهد و بصحبت اخیار رغائل سقراط حکیم را گفتند که چرا
مجالست تو با احداث بیشتر است گفت از جهت آنکه شاخهای
ترو نازک را راست کردن صورت بندد و چوبهای خشک که طراوت
آن رفته باشد و پوست خشک کرده باستقامت نگراید اما حدیث
سیاست پسران و دختران همبرین نمط انچه موافق دلائل ایشان
بود استعمال باید کرد و ایشان را در ملازمت خانه و حجاب و وقار
و عفت و حیا و دیگر خصالی که در باب نان برشمردیم تربیت فرمود
و از خواندن و نوشتن منع نمود و هنرهای که از زنان محمود باشد آموخت
و چون بحد بلاغت رسند باکفوی مواصلت ساخت و چون
از کیفیت تربیت اولاد فارغ شدیم ختم این فصل بذکر آدابهای
کنیم که در اثنای سخن بشرح و تفصیل آن وعده داده ایم تا کودکان
بیاموزند و بدان متحلی شوند هرچند باید که همه اصناف مردم بران
مواظبت نمایند و خویشتن را ازان مستغنی نشمرند چه تخصیص این نوع

شاید که نسیان از شوم دوست داشتن او راد نوست او نمودن و قبایح بپوشی او در پوشیدن

شاید و دفن و کشیده

وتعیش بدان فرمایند تا چون حلاوت اکتساب بیابد آنرا بقصی الغایت
برساند و در ضبط دقائق آن فضل نظری استعمال کند و نیز بر طلب
معیشت و تکفل امور آن قادر و ماهر شود چه اکثر اولاد اغنیا که بثروت
مغرور باشند و از صناعات و آداب محروم مانند بعد از انقلاب روزگار
در مذلت و درویشی افتند و محل زحمت و شماتت دوستان و دشمنان
شوند و چون کودک بصناعت اکتساب کند اولی آن بود که اورا
متاهل گردانند در حال او جدا سازند و ملوک فرس را رسم بوده است
که فرزندان را در میانهٔ حشم و خدم تربیت ندادندی بلکه باثقات
بطرفی فرستادندی تا بدرشتی معیش و خشونت نمودن در تاکل و ملابس
برآیند و از تنعم و تجمل حذر نمایند و اخبار ایشان مشهور است و در اسلام
عادت رسول و ندیم نیز همین بوده است و کسی که بر ضد این معانی که
یاد کرده آمد تربیت یافته باشد قبول ادب دشوار بود خاصه چون سن
در او اثر کند مگر که بقبح سیرت عارف بود و بر کیفیت قلع عادت واقف و بر ان

۳۲۱

ذکر آنکه دوستان اخبار اموری
را از پیشان میباشد چون
آن وقت قبول ادب
بر او آسان شود و کرا قبح
سیرت خود معاین شود

و تهذیب نطق و حفظ رسائل و خطب و امثال و اشعار و مناقلات[۱۲] و محاورات و حکایات مستظرف و نوادر مستملح و حساب دیوان[۱۲] و دیگر علوم ادبی توفر نماید و بر معرفت[۱۲] بعضی و اعراض[۱۲] از باقی قناعت نکند چه قصور همت در اکتساب هنر شنیع ترین و تباه ترین خصال باشد و اگر طبع کودک در اقتناء صناعتی صحیح نیابد و ادوات و آلات او[۱۲] مساعد نبود او را بران تکلیف نکنند چه در فنون صناعت فسحتی است بدیگری انتقال کنند اما بشرط آنکه چون خوض و شروعی بیشتر تقدیم باید بلازمت و ثبات را استعمال کنند و انقلاب و اضطراب ننمایند و از هنری[۱۲] ناآموخته بدیگری انتقال نکنند و در اثنای مزاولت هر فنی ریاضتی که تحریک حرارت غریزی نماید و حفظ صحت و نفی کسل و بلادت و صدت ذکا و بعث نشاط را مستلزم بود بعادت گیرند و چون صناعتی از صناعات آموخته شود او را بکسب

انقال کنند بس اگر ... ای صناعت ... نقطه از علوم و هنر ... ای کشاورزی

او را مبرهن شود و بر سعادتی که در بدو نمایی اختیار او را روی ابتدای بالیدگی ۱۲
شده باشد شکرگزاری و ابتهاج نماید و اولے آن بود
که در طبیعت کودک نظر کنند و از احوال او بطریق فراست و کیاست
اعتبار گیرند تا اهلیت و استعداد چه صناعت و علم در و مفطور است کدام ۱۲ بمیل ۱۲
او را باکتساب آن نوع مشغول گردانند چه همه کس مستعد زیرا که ۱۲
همه صناعتی نبود والا همه مردمان بصناعت اشرف مشغول شدندے
و در تحت این تفاوت و تباین که در طبائع مستودع است ای حکمت ۱۲ امانت ۱۲
سرے غامض و تدبیری لطیف است که نظام عالم و قوام بنی آدم
بدان منوط میتواند بود ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ و هر که صناعتی را پسندیده ۱۲
مستعد بود او را بدان متوجه گردانند چه زود تر ثمرهٔ آن بیابد و به هنری
متحلی شود والا تضییع روزگار و تعطیل عمر او کرده باشند و باید که در هر فنے
بر استیفای آنچه تعلق بدان فن دارد از جوامع علوم و آداب تحریص
کنند مانند آنکه چون بمثل صناعت کتابت خواهد آموخت بر تجوید خط
سره کردن ۱۲

از همه مردم نیکوبود و از جوانان نیکوتر چه تربیت بدین قانون
مقتضی محبت فضائل و احتراز از رذائل باشد و ضبط نفس کنند از
شهوات و لذات و صرف فکر دران تا بمعانی امور ترقی نماید
و بر حسن حال و طیب عیش و ثنای جمیل و قلت اعداد کثرت
اصدقا از کرام و فضلای روزگار گذراند و چون از مرتبهٔ کودکی
بگذرد و اغراض مردمان فهم کند او را تفهیم کنند که غرض از
ثروت و ضیاع و عبید و خول و خیل و طرح فرش ترفیه بدن
و حفظ صحت است تا معتدل المزاج بماند و در امراض و آفات
نیفتد چندانکه استعداد و تاهب دار البقا حاصل کند و باو
تقریر دهند که لذات بدنی خلاص از آلام باشد و راحت یافتن
از تعب تا این قاعده را التزام نماید پس اگر اهل علم بود تعلم
علوم بر تدریجیکه یاد کردیم اول علم اخلاق و بعد ازان علوم
حکمت نظری آغاز کند تا انچه در مبدا بتقلید گرفته باشد

یعنی در صورت ضبط نفس
از لوازم وجود دوام فکر در ضبط
نفس بر اوقات ادبر
حسن حال تو ابر بود
و ثنای و صفت جمیل
تو ابهر یست و اعداد قلیل
تو ابنیه و دیگر ذکر

ضیاع و دیار
زمین با کشت و زرع
قول بعضی حشر و نشر
عبید غلام
خول سیوران و پیادگان
خیل اسپان
طرح فرش
ترفیه آسایش
تاهب ساختن
دار البقا دار الخلود
لذات جمع لذت
آلام جمع الم
راحت آسایش
تعب رنج و عنا
تدریجیه ترتیبیه
طفلی ابتدای

آداب ازایشان فراگیرد و چون دیگر متعلمان را بیند در تعلم
غبطه نماید و مباهات کند و بران حریص شود و چون معلم
حرص ۱۲ فخر ۱۲
در اثنای تادیب ضرب بتقدیم رساند از فریاد و شفاعت
خواستن حذر فرمایند چه آن فعل مماليك و ضعفا بود و ضرب
اول باید که اندک بود و نیک مؤلم تا ازان اعتبار گیرد
و بر معاودت دلیری نکنند و آور امنع نماید ازان که کودکان را
تعییر کنند مگر بقبح یابی ادبی و بران تحریص کنند که با کودکان برکنند
بیان آن ۱۲
و مکافات جمیل بجا آورد تا سود کردن بر ابنای جنس خود بعادت
برای نفع رسانیدن با بنای جنس خود عادت کنند ۱۲
خود گیرد و زر و سیم را در چشم او نکوهیده دارند که آفت زر و سیم از
آفت سموم اقاعی بیشتر ست و بهر وقت اجارت بازی کردن و هند نکین
بهتر است که بوقت تعطیل بازی کنند ۱۲
زر هرا ۱۲ بازها ۱۲
بازی او جمیل بود و بر تعبی دالمی و زیاده مشتمل نباشد تا از تعب ادب
نقش شطرنج وغیره ۱۲ رنج ۱۲
اسوده بتود و خاطر او کند نگردد و طاعت پدر و مادر و معلم و نظر
کردن بایشان بعین جلالت بعادت کنند تا ازایشان ترسد و این ادب

بچشم بزرگی ۱۲

غبطه حرص کسی را در رفتن
حریص بودن بر خود و همان نیز
خود بهیچ باب از اهل نیشن
آن نعمت ازان کس
و این همه دلالت است از آنکه
کودک در ان نعمت غبطه و حرص
بر دوان نعمت غبطه و حرص
۳۱ ق
و انش بود و آنرا احمد نامند
و آن حرام است ۱۲
مماليك بضم ميم جمع مملوك يعني
غلام ۱۲ بضم ۱۲
فاعل از اعلام يعني در رو
دهنده ۱۲ تعبیر
۱۲ انش ۱۲ بر نگاه ۱۲

قبیح بود و اگر مردان بزرگ را بدان حاجت افتد باری بهر وقتی
کودکان را حاجت نبود و خاموشی ایثار کند و آنکه نگوید الا جواب
و در پیش بزرگان باستماع مشغول بودن و از سخن فحش و
لعنت و لغو اجتناب نمودن و سخن نیکو و جمیل و ظریف
عادت گرفتن و در چشم او شیرین گردانند و بر خدمت نفس
خود و معلم و هر کس که بسن از و بزرگتر بود تحریص کنند و فرزندان
بزرگان بدین آداب محتاج تر باشند و باید که معلم او عاقل
و دیندار بود و بریاضت اخلاق و تحریج کودکان واقف
و بشیرین سخنی و وقار و هیبت و مروت و نظافت مشهور و
از اخلاق ملوک و آداب مجالست ایشان و مکالمت ایشان
و محاوره با هر طبقه از طبقات مردم باخبر و از اخلاق ارذل
و سفلگان محترز و باید که کودکان بزرگ زاده که با ادب نیکو
و عادت جمیله تحلی باشند با او در مکتب بوند تا صحبت نشود و

ل یعنی گاهی از آن سخن را حاجت افتد بقدر ضرورت چنانچه در امور شرعیه و غیره گاه اطفال را اغراضی داعی بقبیح نسبت ۱۲ م یعنی خود را بسخن نکند تا از و ۱۲ ن یعنی ۱۲ س ۱۲ ع ۱۲ ف ۱۲ ص ۱۲ ق ۱۲

فج بود تا بر قبح دلیر نشود و از خواب بسیار منع کنند که آن تخلیط دماغ
واماتت خاطر و فتور اعضا آرد و بروز نگذارند که بخوابد و از جامه
نرم و اسباب تنعم منع کنند تا درست برآید و بر درشتی خو کند و از خشت
و سرد را به تابستان و پوستین و آتش بزمستان تجنب فرمایند
و رفتن و حرکت و رکوب و ریاضت عادت او افگنند و از
اضداد ش منع کنند و آداب حرکت و سکون و خاستن و نشستن
و سخن گفتن بدو آموزند چنانکه بعد ازین یاد کنیم و مویش را ترتیب
ندهند و بملابس زنان او را زینت نکنند و انگشتری تا وقت
حاجت نرسد بدو ندهند و از مفاخرت با اقران بپدر ان و مال
و ملک و مآکل و ملابس منع کنند و تواضع با همه کس و اکرام کردن
با قران بدو آموزند و از تطاول بر فرو تران و تعصب
و طمع با قران منع کنند و از دروغ گفتن باز دارند و نگذارند
که سوگند یاد کند چه براست و چه بدروغ چه سوگند از همه کس

۳۱۵

نیکوتر و باید که شام از چاشت مستوفی تر دهند کودک را که اگر چاشت
زیاده خورد کاهل شود و بخواب گراید و فهم او کند شود و اگر گوشتش
کمتر دهند زحمت حرکت و تیقظ و قلت بلادت و ابتهاج به نشاط
و خفت نافع باشد و از حلوا و مثیده خوردن منع کنند که این
طعامها استحاله پذیر بود و عادت او گردانند که در میان
طعام آب نخورد و بنبند و شرابهای مسکر بهیچ وجه ندهند تا بسن
شباب نرسد چه بنفس و بدن او مضر بود و بر غضب و تهور و
سرعت اقدام و وقاحت و طیش باعث گردانند و او را بمجلس
شراب خوارگان حاضر نکنند مگر که اهل مجلس افاضل و ادبا باشند
و از مجالست ایشان او را منفعتی حاصل آید و از سخنهای زشت
شنیدن و لهو و بازی و مسخرگی احتراز فرمایند و طعام ندهند
تا از وظائف ادب فارغ نشود و قبحی تمام بدو نرسد و از هر فعلی
که پوشیده کند منع کنند چه باعث بر پوشیدن استشعار

وقاحت شود و بر معاودت تحریص دهد که آلا انسان علی نفسه بصیرة ولو القی معاذیره
علی نامنع و باستماع ملامت اهانت کند و از ارتکاب قبائح لذات
نماید از روی تجاسر بلکه درین باب لطائف حیل استعمال کنند
و اول که تادیب قوت شهوی نمایند ادب طعام خوردن بیاموزند
چنانکه یاد کنیم و او را تفهیم کنند که غرض از طعام خوردن صحت بود
نه لذت چه غذا مادهٔ حیات و صحت است و بمنزلهٔ ادویه که بدان
مداوات جوع و عطش کنند و چنانکه دارو برای لذت نخورند
و بآرزو نخورند طعام نیز همچنین و قدر طعام نزد یک او حقیر گردانند
و صاحب شره و شکم پرست و بسیارخوار را با و تقبیح صورت کنند
و در انواع اطعمه ترغیب ننمایند بلکه باقتصار بر یک طعام مائل
گردانند و اشتهای او را ضبط نمایند تا بر طعام ادون اقتصار
کند و بطعام لذیذ ترحرص ننمایند و وقت وقت نان تهی
خوردن عادت کند و این او بها اگرچه از فقر انیکو بود اما از اغنیا

بدان مواخذه کنند پس تعلیم او آغاز کنند و محاسن اخبار و اشعار
که با آداب شریعت ناطق بود او را حفظ دهند تا موکد آن معانی
شود که در او موخته باشد و اول رجز بدو دهند آنگاه قصیده
و از اشعار سخیف که بر ذکر غزل و عشق و شرب خمر مشتمل بود مانند
اشعار امرأ القیس و ابو نواس احتراز فرمایند و بدان که جماعتی
حفظ آن از ظرافت پندارند و گویند که رقت طبع بدان اکتساب
باید کرد التفات ننمایند چه امثال این اشعار مفسد احداث بود و
او را بهر خلقی نیک که از وصف او رشود مدح گویند و اکرام کنند و بر خلاف
آن توبیخ و سرزنش صریح فرانمایند که بر قبیح اقدام نموده است
بلکه او را بتغافل منسوب کنند تا بر تجاسر اقدام ننماید و اگر
بر خود بپوشیده دارند و اگر معاودت کند در سر او را توبیخ نمایند
و در قبح آن فعل مبالغه کنند و از معاودت تحذیر فرمایند
عادت گرفتن قبیح و از مکاشفه احتراز باید کرد که موجب

نزد یک او مدح گویند و اشرار را مذمت و اگر از و جمیلی صادر شود
او را محمدت گویند و اگر اندک قبیحی صادر شود بمذمت تخویف کنند
و استهانت باکل و شرب و لباس فاخر در نظر او تزیین دهند
و ترفع نفس از حرص بر مطاعم و مشارب و دیگر لذات و ایثار
آن بر غیر در دل او شیرین گردانند و با او تقریر دهند که جاههای
ملون و منقش لائق زنان بود و اهل شرف و نجابت را بجامه
التفات نبود تا چون بران برآید و سمع او ازان پر شود و تکرار
و تذکار متواتر گردد بعبادت گیرد و کسی را که ضد این معانی گوید
خاصه از اتراب و اقران او ازو دور دارند و او را از آداب بد
زجر کنند که کودک در ابتدای نشو و نما افعال قبیحه بسیار کند و
و را اکثر احوال کذوب و حسود و سروق و نموم و لجوج بود و فضولی
کند و کید و اضرار خود و دیگران ارتکاب نماید بعد ازان تادیب
و سن و تجارب ازان بگردد پس باید که در طفولیت او را

استهانت یعنی حقیر
شمردن یعنی بتکلف
انتبار یعنی بخود نمودن
پوشیدنی از نظر او و بخود نمودن
ترفع بلندی
نمودن یعنی بلند بودن
ایثار یعنی بلند بودن
حرص طعام و دیگر آنچه
در دل او طعام و جامه
دادن آن طعام و جامه
در دل او شیرین نمودن
ستایش
ترسانیدن
خوار داشتن
بلندی ذات
دادن
یعنی در تصدیق مدتی
پے در پے
یعنی اورا مشغول
مدح
مذمت
ضرر رسانیدن
اختیار
دستان و مکر

یعنی هر قوت که حدوث او در بنیهٔ کودک بیشتر بود تکمیل آن قوت
طبیعت ۱۲
مقدم باید داشت اول چیزی از آثار قوت تمیز که در کودک ظاهر شود
حیا بود پس نگاه باید کرد که اگر حیا بر و غالب بود و بیشتر اوقات سر
در پیش افگنده دارد و قباحت ننماید دلیل نجابت او بود چه نفس او از قبیح
شرافت و فضیلت ۱۲ بجبانی ۱۲
محترز است و بجمیل مائل و این علامت استعداد تادب بود و چون چنین
پرهیز کننده ۱۲
بود عنایت بتادیب و اهتمام بحسن تربیتش زیاده باید داشت و
توجه و قصد ۱۲ تعلیم ۱۲
اهمال و ترک را رخصت نداد و اول چیزی از تادیب آن بود که او را
مهلت ۱۲ تعلیم ۱۲
از مخالطت اضداد که مجالست و ملاعبت ایشان مقتضی افساد طبع او بود
فاسد کردن ۱۲
نگاه دارند چه نفس کودک ساده باشد قبول صورت از اقران خود
یعنی خالی بود از تمام صورت ها نیک و بد ۱۲
زود تر کند و باید که او را بر محبت کرامت تنبیه دهند خاصه کرامتی که
فضائل ۱۲
بعقل و تمیز و دیانت استحقاق آن کسب کند نه آنچه بمال و نسب
تعلق دارد پس سنن و وظائف دین با او آموزند و او را بر
مواظبت آن ترغیب کنند و بر امتناع ازان تادیب و انکار

ادامه دست ۱۲ در ایستادن و نگردن ۱۲

ضد یعنی مقابل پس
ضد علم جاهل است
ضد شرافت خسیس و ضد کریم

امور ایشان کشیده دارد چه فساد مخالطت زنان با سوء اهتمام
مستتبع آفات نا متناهی بود که یکی از ان قصد زن بود بهلاک
او یا قصد دیگرے از جهت زن والله الموفق والمعین

فصل چهارم در سیاست و تدبیر اولاد چون فرزند بوجود

آید ابتدا به تسمیهٔ او باید کرد و بنامی نیکو چه اگر نامی ناموافق برو نهند
مدت عمر ازان ناخوش دل باشد پس دایه اختیار باید کرد که
احمق و معلول نباشد چه عادات بد و بیشتر علتها بشیر تعدی کند
از دایه بفرزند زنهار که از برای فرزند معلول و لئیم دایه نپسندد
خوئی که بشیر در بدن رفت بدان دم بود که جان از تن رفت
و چون رضاع او تمام شود بتادیب و ریاضت اخلاق او
مشغول باشد پیشتر ازانکه اخلاق تباه فراگیرد چه کودک مستعد
بود و باخلاق ذمیمه میل بیشتر کند بسبب نقصانی و حالتی که
طبیعت دارد و در تهذیب اخلاق او اقتدا بطبیعت باید کرد

تدبیرها آنکه اورا بگذارد و سفری دور اختیار کند بشرط آنکه اورا
مانعی از اقدام بر فضائح نصب کرده باشد تا امید او منقطع شود و
مفارقت اختیار کند و حکمای عرب گفته اند که از پنج زن حذر واجب بود
عنانه و مناعنه و اتانه و کیتة القفا و خضراء الدمن اما عنانه زنی
بود که اورا فرزندان باشند از شوهری دیگر و پیوسته بمال
این شوهر بر ایشان مهربانی نماید و اما مناعنه زنی بود متموله که
بمال خود بر شوهر منت نهد و اما اتانه زنی بود که پیشتر ازین شوهر
حالی بهتر داشته باشد یا شوهری بزرگتر را دیده و پیوسته ازین حال
و شوهر بانشکایت در اینین بود و اما کیتة القفا زنی بود غیر عفیفه
که شوهر او از هر محفلی که غائب شود مردمان بد گرد او دامنی بر قفای
آن مرد نهند و اما خضراء الدمن زنی بود جمیله از اصلی بد و اورا شناخت
کرده اند بسبزهٔ فرا بل و کسیکه بشرائط سیاست زنان قیام
تواند نمود اولی آن بود که غریب باشد و دامن از ملابست

و بی حاجت از و سوال نماید و احسان او حقیر شمرد و در انچه او کاره شوهر ۱۲
بود الحاح کند و بدرفع دوستی فرا نماید و نفع خود بر نفع او ایثار
مبالغه در خواست ۱۲ برگزیدن ۱۲
کند و کسیکه بزنی ناشایسته مبتلا شود تدبیر او طلب خلاص باشد
از وچه مجاورت زن بد از مجاورت سباع و افاعی بدتر باشد
درندگان ۱۲ مار ۱۲
و اگر خلاص متعذر باشد چهار نوع حیله بران بکار باید داشت
اول بذل مال چه حفظ نفس و مروت و عرض بهتر از حفظ مال
عزت و تن ۱۲
بود و اگر مالی بسیار صرف باید کرد و خویشتن را ازو باز خرید آن مال
را حقیر باید شمرد و دوم نشوز و بدخوئی و هجرت مضاجع بروجی که
ناسازگاری ۱۲
بفسادی او انکند بجا آرد سوم لطائف حیل مانند تحریص عجائز
بر تنفیر او و ترغیب بشوهری دیگر و رغبت نمودن بظاهر بدو از
مفارقت ابا کردن تا باشد که او را بر مفارقت حرصی پدید آید
انکار کردن ۱۲
فی الجمله استعمال انواع مسامحت و مجاملت و ترغیب و ترهیب
که موجب فرقت بود لازم داند چهارم و آن بعد از عجز بود از دیگر

مضاجع جمع مضجع بالفتح
عجائز جمع عجوز بمعنی پیر زن ۱۲ و زنی کار دان ۱۲
ترهیب ترسانیدن
ای بکر کس چنین نتواند کرد آن زن را از اقدام بر فضائح باز باشد

سپرد و آما تشبه او بدوستان چنان بود که بر انچه شوهر باو دهد
قانع بود و او را در انچه از و باز دارد و بد و ند هد معذور دارد و مال
ای شوهر را ۱۲ ای از زن ۱۲ بزن ۱۲
خویش از و دریغ ندارد و در اخلاق با او موافقت نماید و آما تشبه او
بکنیزکان چنان بود که مانند پرستاران تذلل نماید و خدمت
خواری ۱۲
بشرط کند و بر تندخوئی شوهر صبر نماید و در افشای مدح و ستر عیب او
کوشد و نعمت او را شکر گذارد و در انچه موافق طبع او نبود
با شوهر عتاب نکند و آما تشبه زن ناشایسته بجباران چنان بود
که کسل و تعطیل را دوست دارد و فحش گوید و تجنی بسیار نهد و
مستی ۱۲ بیکاری ۱۲
خشم بسیار گیرد و از انچه موجب خوشنودی و خشم شوهر بود غافل باشد
و خدم و جاریه را بسیار رنجاند آما تشبه او بدشمنان چنان بود
کنیز ۱۲
که شوهر را حقیر شمرد و با او استخفاف کند و در شت خوئی نماید
خفت و ذلت ۱۲
و بجود احسان او کند و از و حقد گیرد و شکایت کند و معایب او
انکار ۱۲ علم ۱۲
باز گوید و آما تشبه او بدزدان چنان بود که در مال او خیانت کند

بخشی خیانت بر کسی نمودن و گمان جنس از کسی بخود دیدن ۱۲
انکار کردن ۱۲
خلق کریمه و بخش ۱۲
اخلاق ناصری
۳۰۶

باز گویند و در احادیث آمده است که زنان را از آموختن سوره
یوسف منع باید کرد که استماع امثال آن قصه موجب انحراف
ایشان باشد از قانون عفت و از شراب هم منع کلی باید فرمود چه
شراب اگرچه اندک بود اما سبب وقاحت و هیجان شهوت گردد
و در زنان هیچ خصلت بدتر از بی حیائی نبود و سبیل زنان
در تحری رضای شوهران وقع افگندن خود را در چشم ایشان
پنج چیز بود اول ملازمت عفت دوم اظهار کفایت سوم هیبت
داشتن از ایشان چهارم حسن تبعل و احتراز از نشوز پنجم قلت
عتاب و مجامله در عشرت حکما گفته اند که زن شایسته تشبه نماید
بمادران دودستان و کنیزکان و زن بد تشبه نماید بجباران و
دشمنان و دزدان اما تشبه زن شایسته بمادران چنان بود که
قربت و حضور شوهر خواهد و غیبت او را کاره بود و رنج خود در طریق
حصول مراد و رضای او احتمال کند چه مادر با فرزند همین طریق

ع قناعت بجبال و بحری
ع بیباکی ۱۲ ع بجبان
بخاستن و بیرون رفتن ایشان
ع خوی خراب و اخلاق
ع بی حیائی و بی شرمی
۳۰۵ انحراف
انباز شمردن از شوهران
خالف بود مر حقوق شوهری را
باحسن وجوه او را نمایند
و نافرمان نشمرند و بر ایشان
عتاب و مؤاخذه نکنند ۱۲
نشوز بفتحتین ناسازگاری
کردن زن با شوهر و دشمنی
با زن ۱۲

زن از سه چیز اول از فرط محبت زن که با وجود آن استیلای زن
و ایثار هوای او بر مصالح خود لازم آید و اگر بمحنت محبت او مبتلا
شود از و پوشیده دارد و چنان سازد که البته واقف نشود پس
اگر نتواند که خویشتن را نگاهدارد علاجهائی را که در باب عشق
فرموده اند استعمال باید کرد و هیچ حال بران مقام ننموده چه این
آفت اقتضای فسادهای مذکور کند دوم در مصالح کلی با زن
مشوره نکند و البته او را بر اسرار خود وقوف ندهد و مقدار
مال و مایه از و پوشیده دارد چه رایهای ناصواب و نقصان تمیز
ایشان درین باب بستدعی آفات بسیار بود سوم آنکه زن
را از ملاهی و نظر باجانب و استماع حکایات مردان از زنانی
که بدین افعال موسوم باشند باز دارد البته راه آن باز ندهد چه
اینمعنی مقتضی فسادهای عظیم باشد و از همه تباه تر مجالست
پیرزنانی باشد که بمحافل مردان رسیده باشند و حکایات آن

یک مرد را تنظیم دو منزل میسر نشود و آما شغل خاطر آن بود که خاطر
زن پیوسته بتکفل مهمات منزل و نظر در مصالح آن و قیام بر انچه
مقتضی نظام معیشت بود مشغول دارد چه نفس انسانی بر تعطیل
صبر نکند و فراغت از ضروریات اقتضای نظر کند در غیر ضروریات
پس اگر زن از ترتیب منزل و ترتیب اولاد و تفقد مصالح
خدم فارغ باشد همت بر چیزهائیکه مقتضی خلل منزل بود
مقصور گرداند و بخروج و زینت بکار داشتن از جهت خروج
و رفتن بنظارها و نظر کردن بمردان بیگانه مشغول شود تا هم امور
تماشا ۱۲
منزل مختل گردد و هم شوهر را در چشم او وقعی و هیبتی نماند بلکه چون
عزتی ۱۲
مردان دیگر را بیند او را حقیر و مستصغر شمرد و هم در اقدام بر قبائح دلیری
یعنی شوهر را ۱۲ کوچک و خرد ۱۲
یابد و هم راغبان را بر طلب خود تحریص کند تا عاقبت آن بعد
از اختلال معیشت و ذهاب مروت و حصول فضیحت هلاکت
رفتن ۱۲
و شقاوت دو جهانی بود و باید که شوهر احتراز کند در باب سیاست

۳۰۳ اخلاق ناصری

پس اگر فراغت زن از ضروریات خانه مشغول نباشد او را از این اشتغال فراغت دهد نظر او بر مقاصد عظیم بود ۱۲

فراغت زن از ضروریات یعنی فارغ نشستن زن از ضروریات و نپرداختن بکارهای خانه و ترتیب و زینت و نظر کردن بمردان بیگانه و دیگر کارها که مربوط بخانه است و اقتضا نظر کند در غیر ضروریات یعنی فارغ نشستن زن از ضروریات خانه باید که در غیر ضروریات نظر کند

مشورت کند بشرط آنکه او را در مطاوعت خود بطمع نیفگند چهارم آنکه
دست او در تصرف اقوات بر وجه مصلحت منزل و استعمال خدم
در مهمات مطلق دارد پنجم آنکه با خویشان و اهل بیت او صلهٔ رحم
کند و دقائق تعاون و تظاهر در رعایت واجب دارد ششم
آنکه چون از صلاحیت و شایستگی او احساس کند زنی دیگر را بر او
ایثار نکند اگرچه بجمال و مال و نسب و اهل بیت از و شریف تر
باشد چه غیرت یکی از طبایع زنان مرکوز بود و بانقصان عقل ایشان
را بر قبایح و فضایح و دیگر افعالیکه موجب فساد منزل و سوء
مشارکت و ناخوشی عیش و عدم نظام باشد باعث گردد و جز
ملوک را که غرض ایشان از تناسل طلب نسل و عقب بسیار
بود و زنان در خدمت ایشان بمنابهٔ بندگان باشند و درین معنی
رخصت نداده اند و ایشان را نیز احتراز اولی بود چه مرد در منزل
مانند دل باشد در بدن و چنانکه بکدل منبع حیات دو بدن نتواند بود

بعنی ایثار یک زن بر دیگر سوای سلاطین بر بادی افضیلت است ۱۲

چه اگر اختلالی بدین شرط راه یابد زن را در متابعت هوا و مراد
خویش طریقی گشاده شود و بران اقتصار نکند بلکه شوهر را در طاعت
خود آرد و وسیلهٔ مرادات خود سازد و به تسخیر و استخدام او مطالب
خود حاصل کند پس امر مامور شود و مطیع مطاع و مدبر مدبر و غایت
این حال حصول عیب و عار و مذمت و دمار هر دو باشد و چندان
فضایح و شنائع حادث شود که آنرا تلافی و تدارک صورت نه بندد
و اما کرامت آن بود که زن را مکرم دارد چیزهائیکه مستدعی محبت
و شفقت بود تا چون از زوال آن حال مستشعر باشد بحسن اهتمام
امور منزل و مطاوعت شوهر را ملقی کند و نظام مطلوب حاصل
شود و اصناف کرامات درین باب شش چیز باشد اول آنکه
او را در هیئاتی جمیل دارد دوم آنکه در ستر و حجاب او از غیر محارم
مبالغه عظیم نماید و چنان سازد که بر آثار و شمائل و آواز او هیچ
بیگانه را وقوف نیفتد سوم آنکه در اوائل اسباب کد خدائی با او

۲ یعنی زن شوهر را
۳ یعنی تا مطیع گردد
۴ یعنی تا مطاع گردد
۵ یعنی تا مطیع گردد
۶ یعنی تا مطاع گردد
۷ یعنی تا مطیع گردد
۸ یعنی تا مطاع گردد
۹ یعنی تا مطیع گردد
۱۰ یعنی تا مطاع گردد
۱۱ یعنی تا مطیع گردد
۱۲ یعنی تا مطاع گردد

اقدام کنند و غایت خطبهٔ ایشان یا بی حمیتی و صبر بر فضیحت بود
انجام ۱۲
که بر شقاوت دو جهانی مشتمل باشد یا اتلاف مال و ثروت
و مقاسات اصناف احزان و هموم پس باید که از جمال بر
رنج کشیدن ۱۲
اعتدال بنیه اقتصار کند و دران باب نیز دقیقهٔ اقتصاد مرعی
متناسبة الاعضا باشد ۱۲
راستی و میانه روی ۱۲
دارد و همچنین باید که مال زن مقتضی رغبت نمودن بدو نگردد
چه مال زنان مستدعی استیلا و تسلط و استخدام و تفوق ایشان
غلبه ۱۲
طلب خدمت نمودن ۱۲ برتری ۱۲
باشد و چون شوهر در مال زن تصرف کند زن او را بمنزلهٔ
خدمتگاری و معاونی شمرد و او را وقعی و وزنی ننهد و انتکاس مطلق
سرنگونی ۱۲
عزت ۱۲
لازم آید تا بفساد امور منزل و تعیش باز گردد و چون عقد مواصلت
میان شوهر و زن حاصل شود سبیل شوهر در سیاست زن
سه چیز بود اول هیبت دوم کرامت سوم شغل خاطر و آن هیبت
هیبت ناکی ۱۲
آن بود که خویشتن را در چشم زن مهیب دارد تا در امتثال اوامر
فرمانبرداری ۱۲
و نواهی او اهمال جائز نشمرد و این بزرگترین شرائط سیاست اهل بود
درنگ ۱۲

۵۱ فصل در بیان مداراة و مدارای زن و بیرون
نمودن پیشه پیش زن و شوهر
در نگون بایدبود و حق
این دارد با هفت فضا و امور
زندگی کردن ۱۲

هموم و جلای اخران شوهر گردد و زن آزاد از بنده بهتر چه اشتمال
خم ۱۲ ردودن ۱۲
آن بر تالف بیگانگان و صلهٔ ارحام و استظهار باقربا و اهل
الفت و سازش ۱۲ پیوستن قرابتها ۱۲ پشتی جستن ۱۲
اعدا و معاونت و مظاهرت در اسباب معاش و احتراز از
دناءت در مشارکت و در نسل و عقب بیشتر و زن بکر از غیر بکر بهتر
چه بقبول ادب و تشاکلت شوهر در خلق و عادت و انقیاد و
مشابهت ۱۲
مطاوعت او نزدیک تر و اگر با وجود این اوصاف بحلیهٔ جمال
و نسب و ثروت متحلی باشد بمستجمع انواع محاسن بود و بران مزید
صورت نه بندد و اما اگر بعضی ازین خصال مفقود باشد باید که
عقل و عفت و حیا البته موجود بود چه اشیا رجمال و نسب و ثروت
برین سه خصلت مستدعی تعب و عطب و اختلال امور دین و دنیا
ای بر عقل و عفت و حیا ۱۲ رنج ۱۲ هلاکت ۱۲
باشد و باید که جمال زن باعث نباشد بر خطبهٔ او چه جمال با عفت
کمتر مقارن افتد بسبب آنکه زن جمیله را راغب و طالب بسیار
باشد و ضعف عقول ایشان مانع و وازع انقیاد نبود تا بر فضایح

خطبه بالکسر زن خواستن ۱۲
خلاف قیاس ۱۲ یعنی زن بد خواستن
عطب بر زنده و فرو افتادن
معاسن نقیض مساوی
یعنی زن جمیله را طالبان بسیار باشند و ضعف عقل زنان از انقیاد و فرمانبرداری ناکحوان مانع نیشود و نفس از فضایح اقدام کند و بفساد و حرام راضی شوند ۱۲

آرای عوام نهادن بسلامت عرض نزدیک تر است ازانکه بنای آن
بر قاعدهٔ سیرت خواص و میل عوام به تدبیر بود چنانکه میل خواص
بتقتیر[1] انیست قوانین کلی که در باب متوسل بدان حاجت افتد و اما
جزویات آن بر عاقل پوشیده نماند انشاء الله تعالی

فصل سوم در معرفت سیاست و تدبیر اهل باید که باعث

بر تاهل دو چیز بود حفظ مال و طلب نسل نه داعیهٔ شهوت یا غرضی
دیگر از اغراض و زن صالح شریک مرد بود در مال و قسیم[2] او در کد خدائی
و تدبیر منزل و نائب او در وقت غیبت و بهترین زنان زنی بود
که بر عقل و دیانت و عفت و فطنت و حیا و رقت و تودد و کوتاه
زبانی و طاعت شوهر و بذل نفس در خدمت او و ایثار
رضای او و وقار و هیبت نزدیک اهل خویش متجلی بود و عقیم[3] نبود
و در ترتیب منزل و تقدیر نگاهداشتن در انفاق واقف و قادر
باشد و مجاملهٔ[4] و مدارات و خوشخوئی سبب مودت و تسلی

---

[1] تقتیر: تنگی کردن در نفقه و مال
[2] قسیم: شریک
[3] عقیم: بی فرزند
[4] مجاملهٔ: نیکی کردن

اخلاق ناصری ۲۹۸

چه تقرب بحضرت عزت بچیزیکه باعث بران ازو اخل باشد نه از خارج

بهتر چهارم آنکه بهتک ستر مستحقان نکند بافشا و اظهار آن و در صنف

دوم که از افعال اهل فضیلت باشد پنج شرط نگاه باید داشت اول

تعجیل که با تعجیل مهنا تر بود دوم کتمان که با کتمان بانجاح نزدیکتر بود و بکرم

مناسب تر سوم تصغیر و تحقیر اگرچه بوزن و قیمت بسیار باشد چهارم

مواصلت که انقطاع منهی بود پنجم وضع معروف در موضع خویش والا

مانند زراعت در زمین شوره ضایع افتد و در صنف سوم یک

شرط رعایت باید کرد و آن اقتصاد بود در انچه سبب طلب ملائم باشد

باید که با سراف نزدیک تر بود از انکه بتقتیر بدان قدر که موجب محافظت

غرض باشد و آن از قبیل دفع مضرت افتد نه از قبیل اسراف محض

چه اگر بشرائط توسط من کل الوجوه قیام نماید از طعن طاعن و وقیعت

بدگوئی نجات نیابد و علت آن بود که انصاف و عدالت در اکثر

طبائع مفقود است و طمع و حسد بعض مرکوز پس بنای اتفاق بر حسب

از روی دیانت وطلب مرضیات ایزدی دهند مانند صدقات
وزکوة دوم انچه بطریق سخاوت وایثار وبذل معروف دهند
مانند هدایا وتحف ومبرات وصلات سوم انچه از روی ضرورت
احسانات ۱۲ انفاقات ۱۲
انفاق کنند یا در طلب ملائم یا در دفع مضرت اما طلب ملائم
مناسب ۱۲
مانند اخراجات منزل از وجوه مآکل ومشارب وملابس وغیر آن واما
دفع مضرت مانند انچه بظلمه وسفها دهند تا نفس ومال وعرض
ایشان نگاهدارند ودر صنف اول که غرض طلب قربت بود
بحضرت عزت چهار شرط رعایت باید کرد اول آنکه انچه دهد بطیب
نفس وانشراح صدر دهد وبران تلهف وتاسف ننماید نه در ضمیر
افسوس واندوه خوردن ۱۲
ونه بظاهر دوم آنکه خالص در طلب رضای معبود خویش دهد
نه بجهت توقع شکری یا انتظار جزائی یا التماس ثنا وذکری
خواهش شهرت ناموری ۱۲
وصیتی سوم آنکه معظم آن بدرویشان نهفته نیاز دهد وهر چند سائل را
اکثر ۱۲
تا تواند محروم نگرداند اما اولی آنکه این قسم از صنف دوم شمرد
از قسم تحف وهدایا ۱۲

اخلاق ناصری ۲۹۶

اولی شمرد ۱۲ ... از دو یکی باشد دوم ... واجب ۱۲ ... بالکلیه ... ۱۲ ... انفقوا ... بگذرند ۱۲

ضرورت وتعذر اکتساب مانند قحط سالها ونکبات در ایام امراض
وشواری حاصل نمودن ۱۲
صرف کند وگفته اند که اولی چنان بود که شطرے از اموال نقود
واثمان بصناعات باشد وشطرے اجناس وامتعه واقوات
مثل زیور وظروف وغیره ۱۲
وبصناعات وشطرے املاک وضیاع ومواشی تا اگر خللے بطرفے
دیه ها وزمین های ۱۲
راه یابد از دو طرف دیگر چیزے آن میسر شود وآما خرج وانفاق باید
که دران از چهار چیز احتراز کند اول شوم وتقتیر وآنچنان بود که
در اخراجات نفس واهل تنگ فراگیرد یا از بذل معروف
امتناع نماید دوم اسراف وتبذیر وآنچنان بود که در وجوه زوائد مانند
شهوات ولذات صرف کند ویا زیاده از حد در وجوه واجب خرج
کند سوم ریا ومباهات وآنچنان بود که بطریق تصلف واظهار
لاف زنی ۱۲ آنمایش با هم فخر کردن ۱۲
ثروت در مقام فقرا ومفاخرت اتفاق کند چهارم سوء تدبیر
وآنچنان بود که در بعضے مواضع زیاده از اقتصاد بکار برد و
توسط ۱۲
در برخے کمتر ازان ومصارف مال در سه صنف محصور افتد اول انچه
توسط ۱۲

ع نکبات جمع نکبت بمعنی
خسته ودر ورطه شدن ۱۲
ع شطری پاره از چیز
اداء بعضے ۱۲
ع بضاعت سرمایه مال
ع بیان تجارت کردن ۱۲
ع مواشی مال زاید

اخلاق ناصری
مانند گاو وگوسپند وغیره ۱۲
ع شوم بخل ومذموم الاسم ۱۲
ع تقتیر تقشف بوعیال
تنگ کردن ۱۲
مراد املاک یا کسب
دوم پهلو زدن مراد
مفاخرت ۱۲

واگرچه بمقدار حقیر بود و آما حفظ مال بی تثمیر میسر نشود چه خرج ضروری است
منافع ۱۲
و دران سه شرط نگاه باید داشت اول آنکه اختلالی نمیشت
ای در خرج ۱۲
اهل منزل راه نیابد دوم آنکه اختلالی بدیانت و عرض
دینداری ۱۲ عزت ۱۲
راه نیابد چه اگر اهل حاجت را با وجود ثروت محروم گذارد
و دیانت لائق نبود و اگر از اثنا ربر اکفا و متعرضان عرض
اعطا ۱۲ همسران ۱۲ سائلان ۱۲ سوال ۱۲
اعراض کند از همت دور باشد سوم آنکه مرتکب رذیلتی مانند
بخل و حرص نگردد و چون این شرائط رعایت کند حفظ بسته
شرط صورت بندد اول آنکه خرج با دخل مقابل نبود بلکه کمتر بود
دوم آنکه در چیزیکه تثمیر آن متعذر بود مانند ملکی که بعمارت آن
آبادی ۱۲ نفع ۱۲
قیام نتوان کرد و جوهری که راغب آن عزیز الوجود بود صرف
ای در خرید جوهر یکه ۱۲ مشتری ۱۲ کمیاب ۱۲
نکند سوم آنکه رواج کار طلبد و سود متواتر اگرچه اندک بود بر منافع
بسیار که بر وجه اتفاق افتد اختیار کند و عاقل باید که از ذخیره
نهادن اقوات و اموال غافل نباشد تا در اوقات

تثمیر سپاه کردن مال و سبک
برآوردن از خشک و رطب
از فتح تثمیر غنیمتی چشم و خالا
دستمد شدن برای کاری
۱۲ ط مثلا ۱۲ روزیک
تنگ از صناعت حاصل
بیشود اگرچه اندک باشد
بکن او را بر منافع بسیار

واصناف حرفتها بود و بعضی ازان ضروری بود مانند زراعت
و بعضے غیر ضروری مانند صباغت و همچنین بعضی بسیط بود مانند
رنگ سازی ۱۲
درودگری و آهنگری و بعضے مرکب بود مانند ترازوگری
و کاردگری و هر که بصناعتی موسوم شود باید که دران صناعت
تقدم و کمال طلب کند و بمرتبهٔ نازل قناعت ننماید و بدنات همت
پیش رو ۱۲ پستی ۱۲
راضی نشود و بباید دانست که مردم را هیچ زینت نیکوتر از روزی
فراخ نبود و بهترین اسباب روزی صناعتی بود که بعد از اشتمال
بر عدالت بعفت و مروت نزدیک باشد و از شره و طمع و
حرص ۱۲
ارتکاب فواحش و تعطیل افگندن در مهمات دور و هر مال که
بمغالبه و مکابره و استکراه غیر و تبعه و عار و نام بد و بذل آبروی
بظلم ۱۲
و بی مروتی و تدنیس عرض و مشغول گردانیدن مردمان از مهمات
آبرو ۱۲
بدست آید احتراز ازان واجب بود و اگرچه مالی خطیر بود و آنچه
بدین شوائب ملوث نبود آنرا صافی تر و بابرکت تر باید شمرد

۲۹۳ انجلات ناصری
۴ بعضی بهتر از بعضی است روزی
از روی که بعضی از صناعتها بود و بعضی از حرفتها بود و بعضی از کارها
۵ تنبیه عاقلان را باید
۵ تنبیه عاقلان را باید
۵ تنبیه عاقلان را باید

وصواب مشورت وحسن تدبیر در این صناعت وزر ابود دوم انچه باد ب
وفضل تعلق دارد مانند کتابت و بلاغت و نجوم و طب و استیفا
ومساحت و این صناعت او باد فضلا بود سوم انچه بقوت و
شجاعت تعلق دارد مانند سواری و سپاهگری و ضبط ثغور و دفع
اعدا و این صناعت فروسیت بود و اما صناعات خسیسه هم
سه نوع بود اول انچه منافی مصلحت عموم مردم بود مانند احتکار
وسحر و این صناعت مفسدان بود دوم انچه منافی فضیلتی از فضائل
باشد مانند مسخرگی و مطربی و مقامری و این صناعت سفها بود سوم
انچه مقتضی نفرت طبع بود مانند حجامی و دباغی و کناسی و این صناعت
فرومایگان بود و بحکم آنکه احکام طبع را نزدیک عقل قبولی
نبود صنف اخیر از این اصناف در عقل قبیح نباشد و باید که از
جهت ضرورت جمعی بدان قیام نمایند و دو صنف اول قبیح بود
و ازان منع کنند و صناعات متوسط دیگر انواع مکاسب

واصناف

حفظ سوم باعتبار خرج اما دخل یا سبب آن بکفایت و
(دوم بتر بهینه ۱۲)
تدبیر منوط بود یا نبود اول مانند صناعات و تجارات دوم
(یعنی آنکه وابسته بتدبیر است ۱۲) (وابسته ۱۲)
مانند مواریث و عطایا و تجارت بسبب آنکه بمایه مشروط بود و مایه
در معرض تعرض اسباب زوال در وثوق و استمرار از صناعت
(استواری ۱۲) (همیشگی ۱۲)
و حرفه قاصر باشد و در اکتساب بر جمله سه شرط رعایت باید کرد
اول احتراز از جور دوم احتراز از عار سوم احتراز از دناءت اما جور
(ننگ ۱۲) (کمنیگی ۱۲)
مانند انچه بتغلب یا تفاوت وزن و کیل یا طریق اختداع و سرقه بدست
(بیمانه ۱۲) (فریب ۱۲) (دزدی ۱۲)
آرند و اما عار مانند انچه بجون و مسخرگی و مذلت نفس بدست آرند
(بیباکی ۱۲)
و اما دناءت مانند انچه از صناعتی خسیس بدست آرند یا تمکن از صناعتی
شریف و صناعات سه نوع بود اول شریف دوم خسیس سوم
متوسط اما صناعات شریف صناعتهائی بود که از خیر نفس باشد
نه از خیر بدن و آنرا صناعات احرار و ارباب مروت خوانند و اکثر آن
در سه صنف داخل بود اول انچه بجوهر عقل تعلق دارد مانند صحبت رای

تجارت از صناعت و کسب عامی
و حرفت کسبی است زیرا که
تجارت موقوف بر رأس مال است
و حرفت بر آن موقوف نیست
و اکثر صناعات نیز همین
حرفت از ین آقای ناصری

پس تجارت در وثوق و استمرار
از صناعت و حرفت اقویست
گر حرفه قاصر باشد و اهل صنعت
و حرفت بر تاجر فاخر ۱۲
ای با وجود قاصر
بودن از صناعت شریف ۱۲

اندکی از جنس او با بسیاری از دیگر چیزها مؤنث ۱۲ نقل اقوات از مساکن
بمساکن دورتر مکفی باشد بدان وجه که چون نقل اندک او که قیمت
اقوات بسیار بود قائم مقام نقل اقوات بسیار باشد دینار ۱۲ در کلفت
و مشقت حمل آن استغنا افتد همچنین بر زانت جوهر و استحکام
مزاج و کمال ترکیب او که مستدعی بقا بود ثبات و قوام فوائد گرانمایگی ۱۲
مکتسب صورت بست چه استحاله و فنای او مقتضی احتیاط دینار ۱۲
مشقتی بود که در طریق کسب ارزاق و جمع مقتنیات افتاده باشد از حالی بحالی برگشتن ۱۲
و لقبول او نزد یک اصناف امم شمول منفعت او همگنان را پیش آمدن و پذیرفتن ۱۲ دینار ۱۲
منظوم شد و بدین دقائق حکمت کتابی که در امور معیشت تعلق
بطبیعت داشت لطف الهی و عنایت یزدانی از حد قوه بخیز پوشیدگی ۱۲
بفعل رسانید و آنچه تعلق بصناعت دارد مانند دیگر امور صناعی ظهور ۱۲
با نظر و تدبیر نوع انسانی حواله افتاد و بعد از تقدیم این مقدمه گوئیم
نظر در حال مال بر سه وجه تواند بود اول باعتبار دخل دوم باعتبار آمدنی ۱۲

استخراج اموال مشتمل بر
حال گردیدن ۱۲
اجتماع با مال کردن ۱۲
مثال شخص کارکرد و اجرت
نافع متنی که در آن کار

کرده بود و با حاصل مقابله نظام
نماید و قبول او بینی
پیش آمدن دینار
ای با فتن اجرت همه
و نفقه او شامل میشود
و نظام صورت میگیرد

جوار تا بمجاورت اهل شر و فساد و کسانی که موذی طبع باشند همسایه ۱۲
مبتلا نشود و از آفت وحشت و انفراد ایمن ماند و افلاطون حکیم بی سبب ایذا دهنده ۱۲
منزل در کوی و برزن گرفته بود از حکمت آن استعلام کردند فرمود تنهائی ۱۲
که تا اگر خواب بر چشم من غالب شود و از تفکر و مطالعه منع کند طلب خیر ۱۲
آواز ادوات ایشان مرا بیدار گرداند و الله اعلم بالصواب

فصل دوم در معرفت سیاست و تدبیر اموال و اقوات چون

نوع مردم باد خیار اقوات و ارزاق مضطر است چنانکه ذخیره کردن ۱۲
در فصل گذشته یاد کردیم و بقای بعضی اقوات در زمانی بیشتر
ای زود و ناقص میشود ۱۲
از همه ممکن پس بجمع مال ابد و اقتنای مایحتاج از هر جنس احتیاج
انچه که ضروری است ۱۲
افتاد تا اگر بعضے اجناس در معرض تلف آید برخی که از فساد دور تر
بود بماند و بسبب ضرورت معاملات وجوه اخذ و اعطا چنانکه گرفتن ۱۲ دادن ۱۲
در مقالهٔ گذشته گفته ایم بدینار که حافظ عدالت و مقوم کلی علیه
نگاهدارندهٔ مساوات ۱۲
و ناموس اصغر است حاجت بود و بعزت وجود او و معادلت

۳۸۹

از اشخاص اهل منزل واقف بود و بر اعتدالی که از تالیف آن
دانندہ ۱۲
فعل حاصل آید واقف تا ایشان را بکمالی که مقتضی نظام منزل
ایستادہ ۱۲
بود برساند و اگر مرضی حادث شود آنرا زایل کند و اگرچه
اعتبار حال منزل از وضع صناعت خارج است چنانکه گفتیم
آما افضل احوال منزل که مسکن بود چنان بود که بنیادهای آن
استوار باشد و سقفها بارتفاع مائل و درها کشاده چنانکه از اختلاف
آمد و شد کردن
بتکلف احتیاج نیفتد و مساکن مردان از مساکن زنان منفرد
جدا ۱۲
و مقام گاه هر فصلی و موسمی بحسب آن وقت معد و موضع ذخایر
آمادہ ۱۲
و اموال بحصانت موصوف و احتیاطی که بدفع آفات تعلق
استواری ۱۲
دارد مانند حریق و غرق و نقب دزدان و تعرض هوام تقدیم
موذی ۱۲ مزاحمان ۱۲
رساند و در مسکن مردم آنچه توقی از زلازل اقتضا کند یعنی ساحت
جمع دالان ۱۲ صحن ۱۲
فراخ و دکانهای افراشته مرعی و با وجود کثرت مرافق
خانہ ۱۲ بلند ۱۲ دار ۱۲
و محال شرائط تناسب اوضاع محفوظ و از همه مهم تر اعتبار حال

ای از عمارت خارج است
نیماکه مرا در زخانه نیاکدا
نگارینه و خسام
که آن عمارت از چوب
و خشت و آبک و سنگ است
بلکه از تالیفی مخصوص است
که میان شوهر و زن و والدو
مولود و متمول و مال افتد سکن
از چوب یا سفر یا از خشت
بازار سایه و رفت
و آن حضرات الارض
گرفته ۱۲
باب تفصل
مرافق الدار ۱۲
آب و برف اندر آن
زندان ۱۲ اصلاح
باشد و مرافق خانه
جدا گانه در یک خانه ۱۲

تا فساد بدیگر اعضا سرایت نکند همچنین فسق مدبر منزل را رعایت
صلاح عموم اهل منزل واجب بود و نظر او بقصد اول بر اعتدالی
که در تالیف افتد مقصور و محافظت آن اعتدال باسترداد شر رو
صواب مقدور و در تدبیر حال یکیک شخص بمعالجه که طبیب یکیک
عضو را کند مقتدی چه هر یکی از ارکان منزل نسبت با منزل
بمثابه هر یکی از اعضای مردم باشد نسبت یا مجموع بنیه بعضی رئیس
و برخی مرؤس و جمعی شریف و گروهی خسیس هر چند هر عضوی را
اعتدالی و فعلی خاص بود لیکن فعل همه اعضا بمشارکت و معاونت
غایت همه افعال بود همچنین هر شخصی را از اشخاص اهل منزل
طبیعتی و خاصیتی بود با نفراد و حرکات او متوجه بود بقصدی خاص
که از افعال جماعت نظامی که در منزل مطلوب بود حاصل آید و
مدبر منزل که بمنزلهٔ طبیب بود از وجهی و بمنزلهٔ یک عضو که شریف تر
بود از اعضا باعتباری باید که بر طبیعت و خاصیت و فعل هر شخصی

۲۸۷ اخلاق ناصری

۷ بقیهٔ ارکان منزل را
۸ منزل چنان نسبت که جمله اعضا را با جسم حاصل است ۱۲
۹ کان با منزل نسبت آن بیان
۱۰ جمله با بعد آن بیان
۱۱ مقصد خاص ۱۲
۱۲ بر کار گاه نظر

که با کمال بلاغت شرط ایجاز رعایت کرده است خلاصه آن
اختصار ۱۲
رساله باین مقاله نقل کرده آمد و آنرا بدیگر مواعظ و آداب که از
متقدمان و متاخران منقول بود موشح گردانیده شد انشاء الله منظور ارتضاء
پسند ۱۲
اهل فضل مشرف شود و اِیّاهُ وَ وَلِیَّ التَّوفیق
مزین ۱۲
بباید دانست که اصل کلی
قاعده ۱۲
در تدبیر منزل آن بود که همچنانکه طبیب در حال بدن انسان
نظر کند از جهت اعتدالی که بحسب ترکب اعضا مجموع ترکیب را
مرکب شدن ۱۲
حاصل آید و آن اعتدال مقتضی صحت بدن و مصدر افعال بود
باعث صدور حرکات ۱۲
بر وجه کمال تا اگر آن اعتدال موجود بود آنرا محافظت کند و اگر
نگاهبانی ۱۲
مفقود بود استعاده نماید و چون در عضوی از اعضا خللی حادث
موجود نبود ۱۲ طلب عود کند یعنی آن مفقود را باز آرد ۱۲
شود در علاج آن عضو مصلحت عموم اعضا نگاهدارد خاصه
که فسادی بدیگر اعضا نرسد ۱۲
مصلحت عضوی رئیس که محاور او بود بقصد اول بعد ازان مصلحت
همسایه ۱۲
آن عضو بقصد ثانی بحدیکه اگر صلاح عموم اعضا در قطع و کی آن عضو
داغ دادن ۱۲
بود قطع نظر کند از صلاح آن عضو و بقطع و قلع آن مبالات نکند
برکندن ۱۲ ترس دباکه ۱۲

۵۱
ماندن دل و دماغ و جگر
دلپرزدیدن و کهسیاه
او بود بقصد اول ا
۲۸۶
اخلاق ناصری
مصلحت اعضا رئیس
بقصد اول رعایت کند و
مصلحت آن عضو و رئیس
بقصد ثانی رعایت کند

وچون عموم اشخاص نوع چه ملک وچه رعیت وچه فاضل وچه
مفضول بدین نوع تالیف وتدبیر محتاج اند وهر کسے در مرتبۂ
خود بتقلید امر جماعتی کہ او راعی ایشان بود وایشان رعیت او مکلف
منفعت این علم عام وناگزیر باشد وفوائد آن ہم در دین وہم در دنیا
شامل واز اینجاست کہ صاحب شریعت علیہ السلام فرموده است
کہ کلکم راع وکلکم مسئول عن رعیتہ وقدماء حکمار ادرین نوع اقوال
بسیار بوده است اما نقل کتب ایشان درین فن از لغت
یونانی بلغت عربی اتفاق نیفتاده است مگر مختصری از سخن ارسطوس
کہ در دست متاخران موجود است ومتاخران بہ آرای صائب
واذہان صافی در تہذیب وترتیب این صناعت واستنباط
قوانین واصول آن بر حسب اقتضای عقول غایت جہد
مبذول داشته اند وآنرا مدون ومجلد گردانیده وخواجۂ رئیس
ابو علی الحسین ابن عبد اللہ بن سینا رارسالہ ایست درین باب

۲۸۵ ۱۷

او دیگر نظام حال ایشان حاصل شود و تدبیر منزل نیز بر عنایت مصالح
اقوات و ارزاق و ترتیب امور معاش و سیاست احوال جماعه
بترغیب و ترهیب و وعده و وعید و زجر و تکلیف و رفق و مناقشه
و لطف و عنف قیام کند تا هر یک بکمالی که بحسب شخص
بدان متوجه باشند برسند و هنگنان در نظام حالی که مقتضی
سهولت تعیش بود مشارکت یابند و بباید دانست که مراد از
منزل درین موضع نه خانه ایست که از خشت و گل و سنگ
و چوب کنند بل از تالیفی مخصوص است که میان زن و شوهر
و والد و مولود و خادم و مخدوم و متمول و مال افتد مسکن ایشان
چه از چوب و سنگ بود و چه از خیمه و خرگاه و چه از سایه درخت
و غار کوه پس صناعت تدبیر منزل که آنرا حکمت منزلی خوانند
نظر باشد در حال این جماعه بر وجهی که مقتضی مصلحت عموم بود در
اسباب معاش و توصل بکمالی که بحسب اشتراک مطلوب باشد

این جماعه و ازاحت علل ایشان بر یک شخص دشوار تواند بود پس
دور کردن ۱۲
با عوان و خدم احتیاج ظاهر شد و بدین جماعه که ارکان منزل اند نظام
حال معاش صورت بست پس ازین بحث معلوم شد که ارکان منزل
زندگی ۱۲
پنج اند پدر و مادر و فرزند و خادم و قوت و چون نظام هر کثرتی
آبادی ۱۲
بوجهی از تالیف تواند بود که مقتضی نوعی از توحد باشد در نظام
منزل نیز تدبیری صناعی که موجب آن تالیف باشد ضرورت
افتاد و از جماعهٔ مذکور صاحب منزل باهتمام آن مهم اول تر بود
ازین رو ریاست قوم بر و مقرر شد و سیاست جماعت بدر مفوض
گشت تا تدبیر منزل بر وجهی که مقتضی نظام اهل منزل بود بتقدیم
رساند و همچنانکه شبان رمیهٔ گوسفند را بر وجه مصلحت بچراند و بعلف و آب
چرانندهٔ گوسپند ۱۲ گلهٔ گوسپند ۱۲
و آبشخور موافق برد و از مضرت شباع و آفات سماوی
و ارضی نگاهدارد و مساکن تابستانی و زمستانی و نیز روزی و شبانگاهی
بر حسب صلاحی که هر وقت اقتضا کند مرتب گرداند تا هم امور معیشت

۲۸۳ در نظام منزل و اختلاف احوال آن

فرد دانشمند کهن طور الفت و اتحاد باشد ۱۲ ۵۴
انشخوار ۱۲ انباز و انبازه ۱۲ محصور دل مقام آب خوردن گرفته ۱۲ ۵۵
گله گوسپند ۱۲ ۵۶
سباع با مالک سر و کار ۱۲ ۵۷
یعنی درنده ۱۲ ۵۸

و غاصبان ازان کوتاه دارد صوت نه بندد پس بساختن منزل
حاجت آمد و چون مردم را بترتیب صناعتی که بر تحصیل غذا مشتمل
باشد مشغول باید بود از حفظ آن بمقدار که ذخیره نهاده بود غافل ماند پس
ازین روی بمعاونیکه به نیابت او اکثر اوقات در منزل مقیم
باشد و بحفظ ذخایر اقوات و اغذیه مشغول محتاج شد و این
احتیاج بحسب بقیهٔ شخص است و اما بحسب بقیهٔ نوع نیز بحقی
که تناسل و توالد بر وجود او موقوف باشد احتیاج بود پس
حکمت الهی چنان اقتضا کرد که هر مردی جفتی گیرد تا هم بحفظ
منزل و مافیه قیام نماید و هم کار تناسل بتوسل او تمام شود و هم
در تقلد یک شخص دو مهم را شرط خفت مؤنت مرعی بود و چون
توالد حاصل آید و فرزندی تربیت و حضانت پدر و مادر را بقا
نمی یابد و به نشو و نما نمیرسد تکفل امور او نیز واجب گشت و
چون جماعتی انبوه شوند یعنی مرد و زن و فرزندان و تربیت اقوات

ای هر گاه که آدمی بر ترتیب صناعتی مشغول شود از حفظ ذخیره ایمن شود غافل ماند پس ازین سبب محتاج شد که در تمامی کار و بار خانه و ذخیره و غیره نائب او بود و چنان خانه را که در غایبست

ای بقای وجود

کثرت نسل و کثرت ولد

خواهش

منزل

شقت

حضانت

بحکم آنکه مردم در بقیه شخص بغذا محتاج است و غذای نوع انسانی
بی تدبیر صناعی چون کشتن و درودن و پاک کردن و نرم نمودن و سرشتن
و پختن میسر نه و تمهید این اسباب جز بمعاونت معاونان و آلات
و ادوات بکار داشتن و روزگار دران صرف کردن صورت نه بندد
نه چون غذای دیگر حیوانات که بحسب طبیعت ساخته و پرداخته است
تا ابناء جنس ایشان بر طلب علف و آب مقصود بود و بر وفق تقاضای
طبیعت و چون تسکین صورت جوع و عطش کنند از حرکت باز ایستند
و اقتصار مردم بمقدار حاجت و زبردز چون ترتیب نفقه غذا که
وظیفه هر روزی بود بیک روز ساختن محال است و بحسب انقطاع مادهٔ
و اختلال معیشت بود پس ازین جهت باد خار اسباب معاش
و حفظ آن از دیگر ابناء جنس که در حاجت مشارک اند
احتیاج افتاد و محافظت بی مکانیکه غذا و قوت دران مکان
تباه نشود و در وقت خواب و بیداری و بروز و بشب بدست طالبان

حرفه ۱۲
درستی ۱۲
ای سیر شوند ۱۲
طالب ۱۲
مقدار معین ۱۲
ذخیره نهادن ۱۲

لوحش قهاب ابروی افساد مهمات و اقدام بر نهمیت و سعایت و غمز و بهتان
و اغرای ظلمه بود در صلحت چون اندیشه کند داند که سبب آن سلطان
غضب بود و تخیل کمالی که در خود نیافته باشد و از لواحق آن حسد بر مراتب
و تقصیر در رعایت حقوق و غلظ طبع لوم و جور باشد و در معنی صلف مرکب
بود از عجب و کذب و در بخل چون اندیشه کند داند که سبب
آن خوف بود از فقر و احتیاج یا محبت علو رتبت بمال یا شرارت
نفس و طلب عدم خیرات خلق را و در ریا چون اندیشه کند داند که آن
کذب بود هم در قول و هم در فعل و فی الجمله چون حقیقت هر یک
بشناسد بر اسباب آن واقف شود و قمع آن اسباب و احتراز
ازان بر منوال دیگر قبایح آسان شود و بر طلب فضیلت و اللہ الموفق
و المعین تمت المقالة الاولی و تلوه الثانی بحمد اللہ و حسن
توفیقه مقاله دوم در تدبیر منازل و آن پنج فصل است
فصل اول در بیان سبب احتیاج بمنازل و معرفت ارکان آن و تقدیم آنچه مهم بود درین معنی

لوحش قهاب ابروی افساد مهمات و اقدام بر نهمیت و سعایت و غمز و بهتان
و اغرای ظلمه بود در صلحت چون اندیشه کند داند که سبب آن سلطان
غضب بود و تخیل کمالی که در خود نیافته باشد و از لواحق آن حسد بر مراتب
و تقصیر در رعایت حقوق و غلظ طبع لوم و جور باشد و در معنی صلف مرکب
بود از عجب و کذب و در بخل چون اندیشه کند داند که سبب
آن خوف بود از فقر و احتیاج یا محبت علو رتبت بمال یا شرارت
نفس و طلب عدم خیرات خلق را و در ریا چون اندیشه کند داند که آن
کذب بود هم در قول و هم در فعل و فی الجمله چون حقیقت هر یک
بشناسد بر اسباب آن واقف شود و قمع آن اسباب و احتراز
ازان بر منوال دیگر قبایح آسان شود و بر طلب فضیلت و اللہ الموفق
و المعین تمت المقالة الاولی و تلوه الثانی بحمد اللہ و حسن
توفیقه مقاله دوم در تدبیر منازل و آن پنج فصل است
فصل اول در بیان سبب احتیاج بمنازل و معرفت ارکان آن و تقدیم آنچه مهم بود درین معنی

و بدانکه فرق باشد میان غبطه و حسد چه غبطه شوق بود بحصول کمالے
یا مطلوبی که از غیری احساس کرده باشد در ذات مغبوط بی تمنای
زوال آن از وی و حسد با تمنای زوال بود از وی و غبطه بر دو نوع بود
یکی محمود و دیگری مذموم اما غبطهٔ محمود آن بود که آن شوق متوجه
بسعادات و فضائل باشد و اما غبطهٔ مذموم آن بود که شوق
متوجه بشهوات و لذات باشد و حکم آن حکم شره بود و انیست سخن
در حسد و هر که بر بن جمله که شرح دادیم واقف شود و آنرا ضبط کند
ضبطے تمام بر وی آسان بود علاج دیگر رذائل و معرفت اسباب آن
و اغراضی که حادث شود مثلاً در کذب چون اندیشه کند داند که تمیز
انسان از حیوانات دیگر بنطق است و غرض از اظهار فضیلت
نطق اعلام غیر بود از امریکه بر آن واقف نبود و کذب منافی این
غرض است پس کذب مبطل خاصیت نوع بود و سبب آن انبعاث
بود بر طلب مالی یا جاهی و فی الجمله حرص بر چیزی از بن قبیل واز

وهمیشه اندوهگین بود چه بخیر مردمان غمناک باشد و خیر خلق منافی مطلق
او بود و هرگز خیر از خلق مرتفع و منقطع نشود پس غم و اندوه او را
انقطاعی و انتهائی صورت نبندد و تباه‌ترین انواع حسد نوعی
بود که میان علما افتد چه طبیعت منافع دنیوی از تنگی عرصه و قلت
مجال و ضیقی که لازم مادهٔ است موجب حسد باشد یعنی رغبت
را بالعرض تعلق ارادهٔ بزوال مرغوب او از غیر عارض شود و
اگرچه آنچنانی نزد یک او بالذات مرضی نبود و حکما دنیا را بگلیمی
کوتاه که مردی دراز بالا بر خود افگند شبیه کرده اند چه اگر سر بدان
پوشیده کند پای او برهنه شود و اگر پای را محروم نگذارد سر
محروم ماند همچنین اگر شخصی بتمتع از نعمتی مخصوص شود دیگری
ازان ممنوع باشد و علم ازین شائبه منزه است چه انفاق و خرج
ازان مشارکت دادن ابنای جنس در نفع آن مقتضی زیادت
لذت و کمال تمتع بود پس حسد در آن از طبیعت شر مطلق خیزد

بدترین انواع حسد آنست که در میان علما پیدا شود چه ظهور دنیوی چون از اعتدال حال قلیل باشد که باشد که دوام یابد و بر زوال او زود اطلاع حاصل شود

منشأ حسد منافع دنیوی است

پسندیده شمردن

ای زوال یافتن از یکی در رسیدن بدیگری

وجذب بخود مقصود باشد وسبب این رذیلت از ترکیب جهل و شره
بود چه استجماع خیرات دنیوی که بنقصان و حرمان ذاتی موسوم است
یک شخص را محال باشد و اگر نیز تقدیر امکان کنند امتناع او بدان
صورت نه بندد پس جهل بمعرفت این حال وافراط شره بر حسد باعث
شوند و چون مطلوب حسود ممتنع الوجود بود جز حزن و تالم او را حاصل
نیاید و علاج این دو رذیلت علاج حسد باشد و از
جهت تعلق حسد بحزن درین موضع ذکر او کرده آمد والاحسد
بر امراض مرکبه اولی تر باشد و کندی گوید حسد قبیح ترین امراض
و شنیع ترین شرور است و بدین سبب حکما گفته اند که هر که دوست
دارد که شری بدشمن او رسد محب شر بود و محب شر شریر بود و
شریر تر از و کسی بود که خواهد که شر بغیر دشمن او رسد و هر که نخواهد
که خیری بکسی رسد شر خواسته باشد با نکس و اگر این معامله با دوستان
کند تباه تر و زشت تر بود پس حسود شریر ترین کسی باشد

را و ر آن طمع شرکت نیفتد چه این کمالات بوجهی که است جامع استعداد
را بدان راه نبود بمقدار ذاتی داشته اند و حسن دارد دل را که از ما باز طلبند
هم غرض رعایت جانب او و محافظت عدالت و رسیان ابنای جنس
ماست و اگر بسبب فوات هر مقصودی حزنی بخود راه دهیم باید که
همیشه محزون باشیم پس عاقل باید که در اشیای ضار و مولم فکر
صرف نکند و چندانکه تواند ازین متعلقات کمتر گیرد که المومن قلیل المونة
تا بحزن مبتلا نشود و یکی از بزرگان گفته که اگر دنیا را همین عیب بیش
نیست که عاریتی است شایستی که صاحب همت بدان التفات
ننمودی چنانکه ارباب همت از استعارهٔ اصناف تجمل ننگ
دارند از سقراط پرسیدند که سبب فرط نشاط و قلت حزن تو
چیست گفت آنکه من دل بر چیزی ننهم که چون مفقود شود اندوهگین
شوم علاج حسد حسد آن بود که از فرط حرص خواهد که بفواید و مقتنیات
از ابنای جنس ممتاز بود پس همت او بر ازالهٔ آن از دیگران

را نخواهد آن متمتع میگیرند و چون نوبت باو رسد طمع بملکیت در آن کند
خوشحال ۱۲
و پندارد که او را از میان قوم بتملک آن تخصیص داده اند و آن
ملک بخشش ۱۲
شما مه بطریق هبه بتصرف او گذاشته تا چون ازو باز گیرند خجلت
و هشت با تاسف و حسرت اکتساب کند همچنین اصناف مقتنیات
حیرت ۱۲
و ودائع خدا تعالی است که خلق را در آن اشتراک داده است
و او را عزوجل ولایت استرجاع آن هر گاه که خواهد و بدست
اختیار ۱۲
هر که خواهد دهد و ملامت و مذمت و عار و فضیحت بر کسی که ودیعت
امانت ۱۲
باختیار باز گزارد و اهل و طمع از آن منقطع دارد متوجه نشود بلکه اگر
بدو ۱۲
بدان طمع کند و چون ازو باز گیرند دلتنگی نماید با استجلاب عار و ملامت
کفران نعمت را ارتکاب نموده باشد چه کمترین مراتب شکرگزاری
آن بود که عاریت بخوشدلی باز دهند و در اجابت مسارعت
نمایند خاصة آنجا که معیر افضل آنچه داده بود بگذارد و دگر بار خواهد
منافع دنیا و آخرت ۱۲
و مراد باین افضل عقل و نفس است و فضائلی که دست متعرضان بدان نرسد و متغلبان

استرجاع عاریت واجب است
ضمان بر کسی که خواهد باز
نستاند و بعد از این
تلف شود ۱۲
۲۷۵
از ابواب معاملات
استجلاب کشیدن ۱۲
معیر عاریت دهنده ۱۲

متجاوز از حد اعتدال بر ایشان طاری شده و بعد از انقضای مدتی با ضحک و مسرت فرح و غبطه آمدند و بکلی آنرا فراموش کردند و همچنین کسانی که بفقد مال و ملک و دیگر متعلقات روزی چند با اضافت غم و اندیشه ناخوش میبودند پس وحشت ایشان بانس و تسلی بدل گشت و آنچه امیر المومنین علی کرم الله وجهه گفته است اصبر صبر الاکارم فان تسل سلوا تنبها کم همه منبی ست از نیمنی و عاقل اگر در حال خلق نظر کند داند که از ایشان کمتر بمصیبتی غریب و محنتی مهیب ممتاز نگردد و اگر مرض را که جاری مجری دیگر اصناف دوارت است تمکن دهد عاقبت بسلامت گراید و از آن شفا یابد پس هیچ وجه مرضی و صنمی نزد یکسان مرضی نشود و بر دوات کسی راضی نگردد و باید که داند که حال و مثل کسی که ببقای منافع و فوائد دنیوی طمع کند حال و مثل کسی باشد که در ضیافتی حاضر شود که شمامه در میان حاضران از دست بدست میگردانند و هر یکی لحظه از نسیم و

ای بر همه

خوشبو

قطعه آنرا تو دین بجال کی
بجنگ تو حال نعمت از
خواسته تو قوت
مبر کی عمر از
دانگان
کن و
انروه و
و خرسند
اندوه

عدد دل نجوید بسر ور لذت ازان جماعت که بقید جهالت و اسر تمید۱۲
ضلالت گرفتار اند اولی باشد چه او محق بود و ایشان مبطل و او
متیقن و مصیب و ایشان مخطی و خائط و ایشان بسقیم و شقی و او صحیح
و سعید بلکه او ولی خدا و ایشان اعدای او الا ان اولیاء الله لا خوف
علیهم و لا هم یحزنون و کندی رحمة الله علیه در کتاب دفع الاحزان
گوید دلیل بر آنکه حزن حالتی است که مردم آنرا بسوء اختیار خویش
بخود جذب میکنند و از امور طبیعی خارج است آنست که فاقد
هر مرغوبی و خائب هر مطلوبی اگر بنظر حکمت در اسباب ان حزن
تامل کنند و بکسانی که ازان مطلوب نامرغوب محروم باشند و بدان
حرمان قانع و راضی اعتبار گیرد او را دشوار نشود که حزن نه ضروری
بود و نه طبیعی و جاذب و کاسب آن هر آئنه بحالت طبیعی معاودت
کند و سکون و سلوت یابد و ما مشاهده کرده ایم جماعتی را
که بمصیبت اولاد اعزه و اصدقا مبتلا شدند و احزان و هموم

۱۲ تمید
۱۲ خائط
۱۲ مغزنده
۱۲ بدی
۱۲ ای حزن
۱۲ کشنده
۱۲ آرام
۱۲ سرشتی

۱۲ مصیب است بود
۱۲ خائط مغز و مصیب
۱۲ آرام گیرد و دشوار نشود
۱۲ دوستان خدا اند و مصیب
۱۲ برایشان و در ایشان حزن
۱۲ فاقد
۱۲ گشنده و نایابنده
۱۲ نهایت تا امید
۱۲ سلوت با لفتح و سکون
۱۲ و نسلی

مسرور و سعید بماند و اگر کسی را اشکال افتد در آنکه ملازمت این
عادت و انتفاع بدین خلق بسمت تیسر موسوم باشد یا بصفت تعسر
موصوف باید که تامل کند در اصناف خلق و اختلاف مطالب معایش
ایشان و رضای هر یک بنصیب و قسمت خویش و مسرور و مغتبط بودن
بصناعت و حرفتی که بدان مخصوص بود مانند تجار بتجارت و نجار بنجارت
و شاطر بشطارت و مخنث بتخنث و قواد بقیادت بحدیکه هر یک مغبون
بحقیقت فاقد آن صناعت را شناسد و مغبون علی الاطلاق
غافل ازان حالت را گوید و بحسب و رحمت بر وجود آن لذت مربوط
داند و حرمان کلی بفقدان آن معیشت منوط چنانکه نص تنزیل ازان
عبارت کرده است که کُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ و سبب این
اعتقاد و ملازمت عادت و مداومت مباشرت باشد پس اگر طالب
فضیلت در ایثار سنت و طریقه خویش همین طریق سپرد
و از اقتفای مناهج و اقتنای منافع کمالی که غایت این مقصد بود

طرق ۱۲

یعنی اگر کسی را اشکال
افتد این که وقتی
بعادت و تحمل آسان است
یا دشوار او باید که
خلق تامل کند که چگونه
و بسبب خود یا ملکه دایمی
گردانند و بر آنکه هم ۱۲

۲۷۲

دوم زن باشد یعنی
اروزن
دوراندیشی ۱۲
نقصان کرده شده ۱۲
اقتضا از ۱۲
بیان ۱۲

واز تصرف متضادات خالی پس در محال طمع نکند و چون طمع نکند
(اربعه عنصر در ذخیره ۱۲)
بفوت متوقع اندوهگین نشود بلکه همت بر تحصیل مطلوبات باقی مقصور
دارد و سعی بطلب محبوبات صافی مصروف و از آنچه بطبع مقتضی
فساد ذات او بود اجتناب نماید و اگر ملابس چیزی شود بر قدر
حاجت و سد ضرورت قناعت کند و ترک اذخار و استکثار کند و داعی
(ذخیره کردن زیاده طلبی ۱۲)
مباهات و افتخار بود واجب شمرد تا بمفارقت آن متاسف نشود
و بزوال و انتقالش متالم نگردد و چون چنین بود بامنی رسد بی فزع
(بی خوف ۱۲)
و فرحی یابد بی جزع و مسرتی حاصل کند بی حسرت و ثمره یقینی یابد بی خیبت
(بی رنج ۱۲)
و الا دائما اسیر حزنی بی انقضاء و المی بی انتها باشد چه بهیچ وقت
از فوت مطلوبی با فقد محبوبی خالی نبود که در عالم کون و فساد بی فساد
نتواند بود و طامع دران خائب و خاسر بود شعر و من سره ان لا یری
(زیرا که از معنی اسم ایمنی (الله) ظاهر میشود ۱۲)
(نا امید ۱۲ زیانکار ۱۲)
ما یسوءه + فلا یتخذ شیئا یخاف فقده + و افقد ابعادت جمیل
آن بود که بموجود خشنود شود و از مفقود بلهف و تاسف ننماید تا همیشه
اندوه خوردن ۱۲

(اگر نیز چیزی از ما کولات و ملبوسات و ذخیره کردن بدان حاجت افتد بقدر حاجت قناعت کند و ذخیره نهادن بدان حاجت نیاید ۱۲)

۲۷۱ اخلاق ناصری

(بی انقضا بی نهایت ۱۲)
(بی خوف و بیم خوش دل ۱۲)
(اورا اینکه نه بیند چیزی را که دوری اندیشه اورا پس نگردد چیزی که خوف رساند او را از نگرستن خویش ۱۲)

این دو آفت چه وقع تواند بود و تغافل از اکتساب سعادت معادی
موقعیت و عزت ۱۲
موذی بود بابطال غایت ایجاد که مستدعی افاضهٔ جود و واهب الوجود
عز اسمه است و این مخاصمه و منازعه صریح بود با آنحضرت نعوذ بالله
منه و چون بطالت و کسل متضمن این فسادات است در شرح
قبح و مذمت آن باطنابی زائد احتیاج نیفتد علاج حزن حزن المی
نفسانی بود که از فقد محبوبی یا از فوت مطلوبی عارض شود و سبب
آن حرص بود بر تقضیات جسمانی و شره بشهوات بدنی و حسرت
حرص ۱۳
بر فقدان و فوات آن و این حالت کسی را حادث شود که بقای
محسوسات و ثبات لذات را ممکن شناسد و وصول بجملگی مطالب
و حصول مقصودات در تحت تصرف ناممتنع شمرد و اگر این
شخص که بچنین مرضی مبتلا باشد باسر عقل شود و شرط انصاف
نگاهدارد داند که هر چه در عالم کون و فساد است ثبات و بقای
آن محال است و ثابت و باقی امور یست که در عالم عقل باشد

مانند نفوس و عقول و غیره

ممتنع محال و ناممتنع ممکن
یعنی مطالب و مقصودات

۲۷

اخلاق ناصری

که تصرف و حصول آن
ممتنع است از آنرا ممکن شمرد و
ناممتنع نپندارد

شهوت وعوارض این مرض در غایت روائت بود وگاه بود که بسحد
تلف نفس و ہلاکت عاجل و آجل او اکند و علاج آن بصرف فکر بود
از محبوب چندانکه طاقت دارد باشتغال بعلوم دقیقه وصناعات لطیفه
که بفضل رویتی مخصوص باشد و بمجالست ندمای فاضل و
جلسای صاحب طبع که خوض ایشان در چیزهائی بود که موجب تذکر
خیالات فاسده نشود و باحتراز از حکایات عشاق و روایات
اشعار ایشان و بتسکین قوت شهوت چه بمجامعت و چه باستعمال
مطفیات و اگر این معالجات نافع نیفتد سفر و دور و تحمل مشاق و اقدام
بر کارهای سخت نافع آید و امتناع از طعام و شراب بقدر انچه
قوای بدنی را ضعفی رسد که مؤدی نبود بسقوط و ضرر مفرط هم معین باشد
بر ازالهٔ این مرض علاج بطالت اما محبت بطالت مقتضی حرمان
و وجهانی بود از جهت آنکه اہمال رعایت مصلحت معاش مؤدی
باشد بہلاکت شخص و انقطاع نوع و دیگر انواع رذائل را خود در معرض

۲۶۹

حرص کند که از هر هیئتی که در حجاب استار بود و از نظر او ممنوع چندان
حسن و جمال و غنج و دلال در ضمیر او تصویر کند که روزگار در طلب
آن منغص گردد و تجربه و اعتبار دیگران که همین ظن در حق ایشان
سبقت یافته باشد و بعد از کشف قناع بر ظهور تزویر و احتیال
ایشان اطلاع یافته التفات ننماید تا بحدیکه اگر در همه عالم فی المثل
یک زن بیش نماند که از استمتاع او محروم بود گمان برد که او را
لذتی است که مثل آن لذت در دیگران مفقود است و بر تحصیل
ذوقی از مائدهٔ جمال او چندان حرص و حیله استعمال کند که از
مصالح دو جهانی ممنوع شود و این غایت حماقت و نهایت
ضلالت باشد و کسیکه نفس را از تتبع هوا احتمی فرماید و بقدر مباح
قناعت کند از این تعب و مشقت که مستتبع چندین رذیلت است
عافیت یابد و تباه ترین انواع افراط عشق بود و آن
صرف همگی همت باشد بطلب یک شخص معین از جهت سلطان

از موذیان خراج حاصل کند و او را اصلاح تغور دیگر مصالح جماعت
صرف کند و باید که صاحب این شره باخود محقق کند که مشابهت
زنان بیکدیگر در باب تمتع از مشابهت اطعمه بیکدیگر در سد حاجت
بیشتر است تا همچنانکه قبیح شمرد که کسی طعامهای لذیذ ساخته و پخته
در خانهٔ خود بگذارد و بطلب آنچه سورت جوع او بنشاند بدر خانه ها در یوزه
کند قبیح شمرد که از اهل حرمت و عفت حلال خود تجاوز کند و باختداع
دیگر زنان مشغول گردد و اگر هوای نفس در باطن او شمائل زنی
که در زیر چادر برو بگذرد فرین گرداند تا از مباشرت و معاشرت
او فضل لذتی تصور کند عقل را استعمال نماید و بباطل و خدیعت
این بخیال مغرور نشود که بعد از تفحص و تفتیش بسیار دیده باشد
که از زیر معجر تباه ترین صورتی و زشت ترین هیکلی بیرون آمده باشد
و در اکثر احوال آنچه در حبالهٔ تصرف او بود بتسکین شهوت و فا بیشتر
از آن کند که آنچه در طلب او سعی و جهد بذل افتد و اگر متابعت

امراض و آلام که از اسراف و مجاوزت حد حادث شود در کتب
طب مبین و مقرر است و علاجات آن مدون و محرر و اما شهوت
نکاح و حرص بران از معظم ترین اسباب نقصان دیانت و انهماک
بدن و اتلاف مال و اضرار عقل و ازالت آبروی باشد و عزالی
رحمه الله قوت شهوت را بعامل خراجی ظالم تشبیه کرده است
و میگوید که همچنانکه اگر او را در جبایت اموال خلق دست مطلق
باشد و از سیاست بادشاه تقوی و رقت طبع مانعی و وازعی
نه همه اموال رعیت بستاند و همگنان را بالفقر و فاقه مبتلا گرداند قوت
شهوت نیز اگر مجال یابد و بتهذیب قوت تمیز و کسر قوت غضب
و حصول فضیلت عفت تسکین او التفات نیفتد جملگی مواد غذا
و کیموسات صالحه در وجه خود صرف کند و عموم اعضا و جوارح را
نزار و ضعیف گرداند و اگر بر مقتضای عدالت بمقدار واجب
در حفظ نوع بکار دارد مانند عاملی بود که بر سیرت عدل قدر محتاج

انهماک ضعیف دلالت کردن
ارافت رکنش آب
واجب بدان ماند
جبایت گرد کردن خراج
وانع سلطان
وحاکم وصالار لشکر صفت
راجع تیب دارد و لشکر
بجاروقی دارد زنده از محاربه
خدا متعال و زجر کنند
بازدارنده
کیموس
دربار درسه پخته حل شود
یعنی حاصل طالب
سیاست بادشاه تقوی
مانع بود و بهمه حال
بستاند و بخشن
یابد و بتهذیب
تمیز و کسر قوت غضب
جملگی مواد غذا
صرف خود

زیاده استشعاری نخود راه ندهد و تعجیل و تاخیر بکلیه اتفاق افتد مبالات
خوفی ۱۲ زود مردن و دیر مردن ۱۲ اندیشه ۱۲
نکند و باکتساب شقاوت و میل بظلمات برزخ که غایت آن
پرده ۱۲
درکات دوزخ و سخط باری عز اسمه و منزل فجار و مرجع اشقیا
و اشرار باشد راضی نشود و هو المستعان و اما امراض قوت جذب
هر چند از حیز حصر متجاوز باشد اما تباه ترین آن افراط شهوت و محبت
بطالت و حیز آن و حسد است و از این امراض یکی از حیز افراط و دیگر
از حیز تفریط و سیوم و چهارم از حیز رداءت کیفیت باشد و معالجات
آن اینست علاج افراط شهوت پیش ازین در ابواب گذشته
شرحی برندمت شره و حرص که متوجه باطعاب الذاذ بود از ماکولات
و مشروبات بطریق اجمال تقدیم یافته است و نهایت همت و
خساست طبیعت دیگر رذائلی که بتبعیت این حالت حاصل
آید مانند مهانت نفس و شکم پرستی و ذلت تطفل و زوال حشمت
ذلت و خواری ۱۲
از بیان و تقریر مستغنی باشد و نزدیک خواص و عوام ظاهر و الغراء

۴ سطر خشم گرفتن و
خشونت و تعدی و تجاوز
۵ ۱۲ ۱۲ ۱۲ ۱۲ ۱۲
زبان و بیخ زشتن ۱۲
۵۴ ناخوانده (بطوع)
حاضر شدن ۱۲

وقاحت حرکت و فقدان نشاط و اختلال آلات ہضم و سقوط آلات
و دندان ۱۲
طحن و نقصان قوی چون غاذیه و خدام جہارگانهٔ او به تبعیت
آزو کردن ۱۲ ماسکه با ضمله قجاذبه دافعه ۱۲
لازم آید و امراض و آلام عبارت ازین احوال است و بعلاوهٔ موت
که مذکور شد ۱۲
احبا و فقد اعزه و تواتر مصائب و تطرق نوائب و فقر و حاجت
گم شدن عزیزان ۱۲ پیش آمدن ۱۲ حوادث ۱۲
و دیگر انواع شدت و محنت هم تابع این حالت اند و خالف
ازین جمله در مبدا ء امل که بدرازی عمر رغبت مینموده طالب
این احوال بوده است که بآرزو میخواسته و انتظار امتثال این مکاره
میداشته و چون یقین او حاصل آید که مرگ مفارقت ذات و کب
نفس ناطقه ۱۲
و خلاصهٔ انسان است از بدن مجازی عاریتی که از طبائع
اربعه بطریق توزیع فراهم آورده اند و روزی چند معدود در حبالهٔ
دام ۱۲
تصرف او داده تا بتوسط آن کمال خویش حاصل کند و از مزاحمت
ای نفس ناطقه ۱۲
مکان و زمان برهد و بحضرت آلهیت که منزل ابرار و دار القرار
اخبار است بیوندد و از مرگ و استحاله و فنا ایمن شود همانا ازین حالت

پر اگه در ازی عمر را
این احوال لازم ۱۲
توزیع پراگنده
اخلاق ناصری ۲۶۴
کردن بخش کردن
از حالی بحالی
دیدن ۱۲

وازینجا معلوم میشود که تمنا حیات باقی در دنیا و کراهت مرگ و
وفات و تصور آنکه طمع را خود بدین آرزو تعلقی تواند بود از خیالات
جهال و محالات ابلهان بود و عقلا و ارباب کیاست خواطر و ضمائر
از امثال این فکرها منزه دارند و دانند که حکمت کامل و عمل شامل
آلهی آنچه اقتضا کند مستزید بر آن مزیدی صورت نه بندد و وجود
آدمی برین وضع و هیئت وجودی هست که ورای آن هیچ غایت
متصور نشود پس ظاهر شد که مذموم نیست چنانکه عوام تصور کنند
بلکه مذموم خونی است که از جهل لازم آمده است تا اگر کسی باشد
که بضرورت مرگ متنبه شود و آرزوی بقای ابدی نکند لیکن از غایت
اهل همت بر درازی عمر بقدر آنچه ممکن باشد مقصود دارد او را
تنبیه باید کرد بر آنکه هر که در عمر دراز رغبت کند در پیری رغبت
کرده باشد و لامحاله در حال پیری نقصان حرارت غریزی
و بطلان رطوبت اصلی و ضعف اعضای رئیسه حادث شود

طلب یادت کنند ۱۲
صورت ۱۲
سوای ۱۲
آگاه ۱۲
امید ۱۲
طبیعی ۱۲

او بوده است درین مدت چهار صد سال همین مقدار بما آن مضاف
باید کرد تا روشن شود که اگر مدت چهار صد سال مرگ از میان
خلق مرتفع شود و توالد و تناسل برقرار بود عدد اشخاص بچه غایت
رسد و اگر این چهار صد سال مضاعف شود تضاعیف این خلق
بر مثال تضاعیف بیوت شطرنج از حد ضبط و حیز احصا متجاوز شود
و بسیط ربع مسکون که نزد یک اهل مساحت ممسوح و مقدر است
چون برین جماعه قسمت کرده آید نصیب هر یک آنقدر نرسد که
قدوم بران نهاده برپا بایستد تا اگر همه خلق درست بداشته
و راست ایستاده و بهم باز رسیده خواهند که بایستند بر روی
زمین نگنجند تا بخفتن و نشستن و حرکت و اختلاف کردن چه رسد
و هیچ موضع از جهت عمارت و زراعت و دفع فضلات خالی نماند
و این حالت در اندک مدتی واقع شود فکیف که بامتداد روزگار
و تضعیفات نامحصور همین نسبت برسر یکدیگر می نشستند

بمحال التفات نیفتد واگر اسلاف وآبای ما وفات نکردندے
نوبت وجود بما نرسیدی چه اگر بقا ممکن بودی بقای متقدمان ما نیز ممکن بودے
واگر همه مردمانیکه بوده اند باوجود تناسل وتوالد باقی بودندی زمین
نگنجیدندی واستاذ ابوعلی رحمة الله علیه در بیان این معنی تقریرے
روشن کرده است میگوید که تقدیر کنیم که مردی از مشاهیر گذشتگان
که اولاد عقب او معروف ومعین باشند چون امیر المؤمنین علی کرم
الله وجهه باهر که از ذریت ونسل او در عهد او وبعد از وفات او در
چهارصد سال بوده اند همه زنده بودندی هما تا عدد ایشان ازده بار
هزار زیاده باشد چه یقینی از ایشان که امروز در بلاد ربع مسکون
پراگنده اند با قتلهای عظیم وانواع استیصال که با اهل این خاندان
راه یافته است ولیست هزار نفر نزدیک بود وچون اهل قرون
گذشته وکودکان که از شکم مادر بیفتاده باشد با جمعهم باین
جمع در شمار آرند بنگر که عدد ایشان چند باشد وبهر شخصے که در عهد

ده بار هزار یعنی
ده هزار را با هزار ده بار
ضرب میتوانند صد لک میشود
صد لک را در هفت
کرور گوینده تا عدد
ایشان معلوم شود
ایشان عدد ذریات ایشان
از یک کرور زیاده بوده

پس انچه درین نوع مخوف است آنرا اثری نیست و انچه آنرا اثر است
ازان غافل است و بدان جاهل و علاج جهل علم بود و همین بود حال آنکه
نداند که بعد از مرگ حال او چگونه خواهد بود چه هر که بحالی بعد از مرگ
اعتراف کرد بمقتا اعتراف کرده است و چون میگوید نمیدانم که
آن حال چیست بجهل اعتراف کرده و علاج او هم بعلم است تا چون
واثق شود خوف از وزائل گردد و اما آنکس که از تخلیف اهل و ولد و
ای بعلم استوار شود ۱۲ پس گذاشتن ۱۲
مال و ملک خائف و متاسف بود باید که بداند که حزن استجلاب الم
موزون ۱۲
و مکروهی است بر انچه حزن را دران فائدهٔ نیست و علاج حزن
بعد ازین یاد کنیم و بعد از تقدیم این مقدمه گوئیم مردم از کائنات
است و در فلسفه مقرر است که هر کائنی فاسد بود پس هر که نخواهد
حکمت ۱۲
که فاسد بود نخواسته باشد که کائن بود و هر که کون[ل] خود خواهد فساد ذات
وجود ۱۲ عدم ۱۲
خود خواسته باشد پس فساد نا خواستن او فساد خواستن او است
و کون خواستن او کون نخواستن او و این محال است و عاقل را
بسبب فساد نخواستن ۱۲

[ل] نسبت کون خواستن او
که لازم آن فساد است
اخلاق ناصری ۲۶۰

از مفارقت آن خالف چه چنین کس در غایت بُعد بود از قرارگاه خویش (دوری ۱۲)
و متوجه بموضعی که ازان موضع متالم تر باشد و اما آنکه از مرگ ترسان بود
بلا سبب ظنی که بالم آن دارد علاج او آن بود که بداند که آن ظن کاذب (ای بلذائذ دنیوی ۱۲)
است چه الم زنده را بود و زنده قابل اثر نفس تواند بود و هر جسم (در بود ۱۲)
که در و اثر نفس نبود او را احساس الم نبود چه احساس الم بتوسط نفس (در یافتن ۱۲)
است پس معلوم شد که موت حالتی بود که بدن با وجود آن احساس
نیفتد و بدان متالم نشود چه آنچه بدان متالم شود مفارقت کرده باشد (ای نفس ۱۲) (در دنده ۱۲)
و اما آنکس که از عقاب ترسد از موت نترسد از عقابی می ترسد که
بعد از موت بود و عقاب بر چیزی باقی بود پس ببقای چیزی (ای بقائی که متعلق بحواس باشد ۱۲)
از خود بعد از موت معترف بود و بذنوب و سیاتی که بدان استحقاق (گناهان ۱۲)
عقاب بود مقر و چون چنین بود خوف او از ذنوب خود بود نه از
مرگ پس باید که بر ذنوب اقدام نکند و ما بیان کرده ایم که موجب
اقدام بر ذنوب ملکهای تباه بود نفس را و ارشاد کردیم بقلع آثار آن (جمیع ملکه ۱۲)

۲۵۹ اخلاق ناصری

ع نیز اگر در دل او خوف عقاب نباشد
ع یعنی اگر بعد از مرگ احساس الم نباشد
ع یعنی نیز اگر بعد از مرگ احساس الم نباشد
ع یعنی اگر بعد از مرگ احساس الم نباشد
ع یعنی اگر بعد از مرگ احساس الم نباشد
ع یعنی اگر بعد از مرگ احساس الم نباشد
ع یعنی اگر بعد از مرگ احساس الم نباشد

حکیم گفته است مُت بالارادة تحی بالطبیعة وحکمای متصوفه گفته اند

موتوا قبل ان تموتوا یعنی باز آنکه هر که از موت طبیعی خائف بود از لازم

ذات و تمام ماهیت خویش خائف بود چه انسان حتی ناطق مائت است

پس مائت که جزوی از حتی است تمام ماهیت بود کدام جهل بود

زیاده از انکه کسی گمان برد که فنای او بحیات اوست و نقصان

او بتمام او و عاقل باید که از نقصان مستوحش بود و با کمال مستانس

و همیشه طالب چیزی بود که او را تمام و شریف و باقی گرداند و از قید

و اسر طبیعت بیرون آرد و آزاد کند و داند که جوهر شریف الهی از جوهر

کثیف ظلمانی خلاص یابد خلاص صفا و نقاوت خلاص مزاج و

کدورت بر سعادت خود ظفر یافته باشد و بملکوت عالم و جوار خداوند

خویش و مخالطت ارواح پاکان رسیده و از اضداد و آفات

نجات یافته و ازینجا معلوم شود که بدبخت کسی بود که نفس او پیش از

مفارقت بدن با آلات جسمانی و علایق نفسانی مائل و مشتاق بود و

وچون راحت حقیقی آن بود که از رنج بدن رهائی یابند و رنج حقیقی
جهل است پس راحت حقیقی علم بود و اهل علم را روح و راحتی از علم
حاصل آید که دنیا و مافیها در چشم ایشان حقیر و آسایش ۱۲ بی وقع نماید و چون
بقای ابدی و دوام سرمدی دران راحت یافته اند که بعلم کسب
کرده اند و سرعت زوال و انتقال و آفت فنا و قلت بقا و کثرت هموم و غمها ۱۲
انواع عنا مقارن امور دنیوی یافته اند پس بر قدر ضروری قناعت
نموده از فضول عیش دل بریده اند چه فضول عیش بغایتی نرسد رنج ۱۲
که ورای آن غایتی دیگر نبود و مرگ بحقیقت این حرص بود از حرص دنیا ۱۲
نه آنچه ازان حذر میکنند و حکما بدین سبب گفته اند که مرگ و نوع
بود یکی ارادی و دیگری طبیعی و همچنین حیات بموت ارادی اماتت
شهوات خواسته اند و ترک اغراض آن و بموت طبیعی مفارقت دو نوع بود ۱۲ نیز ازین ۱۲
نفس از بدن و بحیات ارادی حیات فانی دنیوی مشروط باکل و
شرب و بحیات طبیعی بقای جاودانی و رغبت و سرور و افلاطون

بعد الموت از عقاب ترسد یا متحیر بود و نداند که حال او بعد از وفات
چگونه خواهد بود یا بر اموال و اولادیکه از و باز ماند متاسف بود و
اکثر این ظنون باطل و بی حقیقت باشد و منشای آن جهل محض
بیانش آنست که کسیکه حقیقت مرگ نداند باید که بداند که مرگ
عبارت از استعمال ناکردن نفس بود آلات بدنی را مانند آنکه
صاحب صناعتی ادوات و آلات خود را استعمال نکند چنانکه
در کتب حکمت مبین ست و در اول کتاب بدان اشارتی کرده ایم
معلوم کند که نفس جوهری باقی است که بانحلال بدن فانی و منعدم
نگردد اما اگر خوف او از مرگ بسبب آن بود که معاد نفس نداند که
تا کجاست پس خوف او از جهل خویش باشد نه از مرگ و حذر
از ین جهل ست که علما و حکما را بر تعب طلب باعث شده ست
و ترک لذات جسمانی و راحات بدنی گرفته اند و بیخوابی و رنج
اختیار کرده تا از رنج این جهل و محنت این خوف سلامت یافته اند

معاد جای بازگشتهای
معاد نفس نقطه گسترده
اخلاق ناصری ۲۵۶
و علی آن کسی که بدان راه نماید

وبر کاریکه آنرا غایتی بود و عاقبتی وخیم بود اقدام ننماید چه ارتکاب
قبیح فعل کسی بود که بطبیعت ممکن جاهل باشد و آنکه داند که ظهور آن
قبیح که مستدعی فضیحت بود ممکن است و چون ظاهر شود مواخذهٔ او بدان
ممکن و هر چه ممکن بود وقوعش نامستبعد ع همانا بران اقدام ننماید پس
سبب خوف در قسم اول آنست که بر ممکن بوجوب حکم کند و در قسم
دوم آنکه بر ممکن بامتناع حکم نماید و اگر شرط هر یکی بجای خویش
اعتبار کند ازین دو نوع خوف سلامت ماند و الله اعلم علاج
خوف مرگ چون مرگ عامترین و سخت ترین خوفهاست دران
باشباع سخنی چند احتیاج افتد گوئیم خوف مرگ مر کسی را بود که نداند
که مرگ چیست یا نداند که معاد نفس تا کجاست یا گمان برد که
بانحلال اجزای بدن و بطلان ترکیب بنیهٔ او عدم ذات او
لازم آید تا عالم موجود بماند و او ازان بیخبر و یا گمان برد که
مرگ را الم عظیم بود از الم امراضی که مؤدی بود بدان صعب تر یا

عمر که پیش از وقت حدوث آن محذور خواهد یافت اگر بخوف و فزع
و اضطراب و جزع منغص گرداند از تدبیر مصالح دنیوی و تحصیل
سعادت ابدی محروم ماند و خسران دنیا با نکال آخرت جمع کند
و بدبخت در جهان شود و چون خویشتن را تسلی و تسکین داده باشد
و دل بر بود نیها نهاده هم در عاجل سلامت یافته باشد و هم
در آجل تدبیر تواند کرد و آنچه ممکن بود اگر سبب آن از فعل
این شخص بود که بخوف موسوم است باید که باخود اندیشه کند
که حقیقت ممکن آنست که هم وجودش جایز بود و هم عدم پس
در جزم کردن بر وقوع این محذور و استشعار خوف خبر تعجیل تالم
فائده نبود و همان لازم آید که از قسم گذشته اما اگر عیش بر ظن جمیل
و امل قوی و ترک فکر در آنچه ضروری الوقوع نبود خوش دارد
بمهمات دینی و دنیوی قیام تواند نمود و اگر سبب آن از فعل
این شخص بود باید از سوء اختیار و خیانت بر نفس خود احتراز کند

فضیلت آن قوت است بتقدیم رسانند و مراد خصومت
با کسی که از غوائل او ایمن بود درین باب ارتکاب کنند تا نفس
از طرف بوسط حرکت نماید و چون احساس کند از خویش که بدان حد
نزدیک رسید باید که تجاوز نکند تا در طرف نیفتد و الله اعلم علاج
خوف جبن از توقع مکروهی یا انتظار محذوری تولد کند که نفس بر دفع
آن قادر نبود و توقع و انتظار نسبت با حادثی تواند بود که وجود
آن در زمان مستقبل باشد و این حادثه یا از امور عظام بود یا از امور
سهل و بر هر دو تقدیر یا ضروری بود یا ممکن و ممکنات را سبب
یا فعل صاحب خوف بود یا فعل غیر او و خوف از هیچکدام ازین
اقسام مقتضای عقل نیست پس نشاید که عاقل بچیزی ازین
اسباب خائف شود بیانش آنست که آنچه ضروری بود چون داند
که دفع آن از حد قدرت و وسع بشریت خارج است داند که
در استشعار آن جز تعجیل بلا و جذب محنت فائده نبود و آنقدر

از اهل و اولاد و اصحاب معاملات چهارم قلت ثبات در کارها
پنجم کسل و محبت راحتی که مقتضی رذائل بسیار باشد ششم تمکن یافتن
ظالمان در ظلم هفتم رضا بقضایائی که در نفس و اهل و مال افتد
هشتم استماع قبائح و فواحش از شتم و قذف نهم ننگ نادانستن
از انچه موجب ننگ بود دهم تعطیل افتادن در مهمات و علاج
این مرض و اعراض آن بر رفع سبب بود چنانکه در غضب گفتیم
و آنچنان بود که نفس را تنبیه دهد بر نقصان و تحریک او کند بدواعی
غضب چه هیچ مردم از غضب خالی نبود ولیکن چون ناقص و ضعیف
باشد تحریک متواتر مانند آتش قوت گیرد و متوقد و متلهب
شود و از بعضی حکما روایت کرده اند که در مخاوف و حروب
شدتی و نفس را در مخاطرات عظیم افگندنی و بوقت اضطراب
در یا در کشتی نشستنی تا ثبات و صبر اکتساب کنند و از رذیلت
کسل و لواحق آن تجنب نمایند و تحریک قوت غضب که شجاعت

۱۲ وقد و تلهب هر دو از باب تفعل یعنی افروخته شدن
۱۲ مجمع بیضه
۱۲ هر دو یعنی دشنام دادن
۱۲ عار
۱۲ بدلی
۱۲ لوازم بدلی
۱۲ جاهای خوف
۱۲ جنگها
۱۲ اخیرا

متعلبی را که بر و خروج کرده بود و فتنه و فساد بسیار انگیخته اسیر کردند
و پیش آوردند اسکندر بعفو اشاره فرمود یکی از ندما از فرط غیظ گفت
که اگر من تو بودمی او را بکشتمی اسکندر گفت پس من چون تو نیستم
اورا نمیکشم انیست منظم اسباب غضب که عظیم ترین امراض نفس است
و تمهید علاجات آن و چون جسم مواد این مرض کرده باشند
دفع اعراض و لواحق او سهل بود چه رویت در ایثار فضیلت
حلم و استعمال مکافات یا تغافل بر حسب استصواب رای مجال
نظری شافی و فکری کافی پدید آید و الله الموفق و المعین علاج
بد دلی و چون علم ضد جهل مستلزم علم است بضد دیگر و ما گفتیم که غضب
ضد بد دلی است چه غضب حرکت نفس بود بجهت شهوت انتقام
پس جبن سکون نفس بود آنجا که حرکت اولی باشد بسبب بطلان
شهوت انتقام و لواحق و اعراض این مرض چند چیز بود اول
مهابت نفس دوم سوء عیش سوم طمع فاسد اخساء غیر ایشان

---

۱۲ بغاوت
۱۲ جزا
۱۲ شرط
۱۲ اختیار
۱۲ انی در شجاعت محض
۱۲ خواری
۱۲ بیجا ۱۲ مجمع جیس

۱۲ حسم بقطع حای حطی و سکون سین مهمله و جیم بمعنی قطع کردن
۱۲ مثلاوت و حیات
۱۲ ای غضب حاصل شود
۱۲ انتقام جایگه انتقام مذموم بود و جبن سکون نفس است بسبب بطلان خواهش انتقام جایگه حرکت اولی است یعنی در مقام شجاعت که انتقام آنجا لازم باشد ۱۲ منه بالفتح خواری و ذلت

فصل یازدهم در سیرت ملک در تکوین اموال و آرزو بودن بحال رعیت و آنکه زوال آن

این سیر تها جز فقدان اصدقا و عدم نصحا و ندامت مفرط و ملامت
موجع نباشد و صاحبش از لذت و غبطه و بهجت و مسرت محروم ماند
تا همیشه عیش او منغص و عمر او مکدر بود و بسمت شقاوت موصوف
شود و صاحب شجاعت و رجولیت چون بحکم قهر این طبیعت کند
و بعلم از اسباب آن اعراض نماید در حالیکه مداخلت نماید
از عفو و اغضا یا مواخذه و انتقام سیرت عقل نگاهدارد و
شرط عدالت که مقتضی اعتدال بود مرعی شمرد و از اسکندر حکایت
کنند که سفیهی بر تعرض عرض او بذکر عیب و نقص اقدام نموده بود
یکی از خواص گفت اگر ملک بر عقوبت او مثال دهد از این فعل
باز ایستد و موجب اعتبار دیگران شود اسکندر گفت که اینمعنی
از رای دور است چه اگر بر عقب عقوبت خیرگی زیاده کند
و باعتراض و افشای معایب من مشغول شود او را ماده در از زبانی
داده باشم و مردمان را بوجه عذر او ارشاد کرده روزی

رسیدی بسبب آشفتگی بر دریا خشم گرفتی و دریا را بر نخشتن آبها و انباشتن
بکوهها تهدید کردی و استاد ابو علی رحمة الله علیه میگوید که یکی از سفهای
روزگار را بسبب آنکه چون بشب در ماهتاب خفتی رنجور شدی بر ماه
خشم گرفتی و بشتم و سب او زبان کشادی و در اشعار هجو گفتی و هجوها
او ماه را مشهور ست فی الجمله امثال این افعال با فرط قبح مضحک بود
و صاحب آن مستحق سخریه باشد نه مستحق نعت رجولیت و مستوجب
مذمت و فضیحت بود نه شرف نفس و عزت و اگر تامل افتد این نوع
در زنان کودکان و پیران و بیماران بیشتر ازان باشد که در مردان
و جوانان و اصحاء و رذیلت غضب از رذیلت شره نیز که ضد
اوست ظاهر می شود چه صاحب شره چون از شهوتی ممنوع گردد
خشم گیرد و بر کسانیکه بترتیب آن عمل موسوم باشند چون زنان
و خدمتکاران و غیر ایشان ضجرت نماید و تجمل را اگر مالی ضائع شود
با دوستان و مخالطان همین معامله کند و بر اهل ثقه تهمت برد و غمرة

بر اعراض و اجسام ایشان مطلق گرداند و چندانکه ایشان بگناه
عزت ۱۲
تا کرده اعتراف میکنند و در خضوع و انقیاد میکوشند تا باشد که
اقرار ۱۲
الطفای نائرهٔ خشم و تسکین سورت شر او کنند او در نا هموار نمودن
و حرکات نا منتظم کردن و ایذای ایشان مبالغه زیاده میکند
و اگر بر دأتی در جوهر غضب با فراط مقاران شود ازین مرتبه بگذرد
تهور ۱۲ ترقی کند ۱۲
و با بهائم زبان بسته و جمادات چون اوانی و امتعه همین معامله
متاعها ۱۲ نظر فرماید ۱۲
در پیش گیرد و لقصد ضرب خروگاو و قتل کبوتر و گربه و کسر
آلات و ادوات تشفی طلبد و بسیار باشد که کسانیکه بفرط تهوری
منسوب باشند ازین طائفه بابر و باد و باران چون نه بر وفق
جملا و سفها ۱۲
هوای ایشان آید شتط کنند و اگر قط قلم خطا نه ملائم ارادهٔ ایشان
جور ۱۲ خواهش ۱۲
آرد یا فضل حبس استعجال ایشان گشاده نشود بشکنند و بجایند
شتابی در زودی ۱۲
در زبان بدشنام و سخن نافرجام ملوث گردانند از قدما
الودن ۱۲
ملوک ارشخصی باز گفته اند که چون کشتیهای او از سفر دریا دیر تر

ا نادر با لکسر ظرف
آب و نمد و آنچه
با آن مروده
نخ او انی جمع الجمع
۱۲ شط
بفتحتین از اندازه

آن ملوک مغرور بسیار مال فارغ بال باشند و وجود این صنف
ای این قسم نفائس ۱۲ فریفته ۱۲
بنادر اتفاق افتد و در حال نا ایمنی و تشویش خود جان ایشان
ای از خوف دشمن و دیگر جوانحه ۱۲
ازان در خطر بود آنست اسباب غضب و علاج آن و هر که شرط
لعل و گوهر ۱۲
عدالت رعایت کند و این خلق را ملکه نفس گرداند علاج غضب
بر و آسان بود چه غضب جوراست و خروج از اعتدال و رطرف
افراط نشاید که این را باوصاف جمیله صفت کنند مانند انکه
جماعتی گمان برند که شدت غضب از فرط رجولیت بود و آنرا
مردانگی ۱۲
بتخیل کاذب بر شجاعت بندند و چگونه بفضیلت نسبت توان داد
خلقی را که مصدر افعال قبیح گردد چون جور بر نفس خود و
بر یاران و متصلان و عبید و خدم و حرم و صاحب آن خلق
این جماعه را پیوسته بسیوط عذاب معذب دارد نه عشرت
تازیانه ۱۲ نوش معنی فتطار
ایشان را اقالت کند و نه بر عجز ایشان رقت آرد و نه بر اهانت
نرم طبعی ۱۲
ساحت ایشان را قبول کند بل بکمتر سببی زبان و دست

۲۴۷

ا حیت ۱۲ تسلم ۱۲ شلاق ۱۲

فارغ و ایمن شوند باز آنکه ازالهٔ احجار نفیس چون لعل و یاقوت
بوجوه حیل و مکروه دزدی دست دهد و بوجود آن انتفاع
و سد حاجت فی الحال میسر نگردد علی الخصوص که صاحبش
در مقام ضرورت باشد و راغب در معرض تجارت و بسیار
بوده است که بادشاهان بزرگ را در اوقات انقطاع مواد
و اتفاق انفاق مفرط بفروختن جواهر عدیم المثل احتیاج
افتاده است چون آنرا در معرض مساومت و مستزاد افگنده
اند و بدست دلالان و تجار باز داده کسی را نیافته اند که بهای
آن یا نزدیک بهما مستظهر بود و اگر کسی نیز بران قدر بسیار
قادر بوده باشد دران حال از اعتراف بدان مستنکف شده و حا
جز وقوف عوام بر عجز و حاجت آنکس نبوده و اصحاب تجارت
اگر بچنین بضاعتی رغبت نمایند در حال امن و فراغت از
کساد و زیان ایمن نباشند چه طالب و خاطب در امثال

نتیجهٔ طبع خویش در اتلاف آن تقدیم رسانید چندان جزع و اسف
بی صبری ۱۲ اندوه ۱۲
بر ضمیر آن ملک طاری شد که از تدبیر ملک و نظر در مهمات و بار دادن
دار و گیر ۱۲
مردم باز ماند و حواشی و ارکان در طلب چیزے از طرائف
خدمتگاران ۱۲
شبیه بدان قبه جهد بذل کردند و چون مرجع مساعی ایشان
با خیبت حرمان بود وقوف بر تعذر وجودش موجب تضاعف
دشواری ۱۲ دوچندگی ۱۲
جزع و حسرت ملک شد تا بیم بود که عنان تمالک از قبضهٔ تصرف
اویرون آید انیست احوال ملوک و اما اوساط مردمان اگر
برضاعتی کریم یا دُری یتیم یا جوهر شریف یا جامهٔ فاخر
سرمایه ۱۲
یا مرکوبی فاره یا مملوکی صاحب جمال ظفر یابند هر آئنه متغلبان
خوش رفتار ۱۲
و متمردان بطمع و طلب برخیزند اگر طریق مُسامحت مسلوک دارند
مسالمة و سخاوت ۱۲
بغم و جزع مبتلا شوند و اگر بممانعت و مدافعت مشغول شوند
خویشتن را در ورطهٔ هلاک و استیصال افگنند اما اگر با دل
در اقتنای امثال آن رغائب راغب نباشند از چنین بلیّات
ذخیره نهادن ۱۲

۴۴ اتلاف ضائع و تلف
وضیعت کردن نیکو تدبیر
روزگار ضیاع را مستدرک پیدا
آورد یعنی آن حظ را
بی بهره و نا امید نشوند ۱۲

وجبر عجی که بتبعیت فوت لازم بود افتاده باشد و طبیعت
عالم کون و فساد که مقدر بر تغییر و احالت و افساد است راضی نشود
تبدیل ۱۲ فاسد کردن ۱۲
الا بتطرق آفات باصناف مرکبات و چون پادشاه بفقد چیزی
راه یافتن ۱۲ گم شدن ۱۲
عزیز الوجود مبتلا گردد حالتی که اصحاب مصائب را حادث
شود در وظاهر گردد دوست و دشمن را بر عجز واندوه او وقوف
افتد و فقر و حاجت او در طلب نظیر آن فاش شود تا وقع و خطر او
در دلها کم گردد و حکایت کنند که قبه از بلور در غایت صفا و نقا
مراد حقه ۱۲
که بخرط و استدارهٔ تمام موصوف بود و اصناف اساطیر و تماثیل
بدقت صناعت و کمال کیاست از و بر انگیخته بودند و در تلخیص نقوش
آنگار کردن ۱۲
و تهذیب تجاویف آن از اکرات در معرض خطر آورده نزدیک
آراستن ۱۲ جمع تجویف بمعنی میان تهی کردن ۱۲ قدر و منزلت ۱۲
پادشاهی هدیه بردند چون نظر او بران افتاد بدان تعجب
حقه ۱۲
و اعجاب بی اندازه نمود و بفرمود تا در خزانهٔ خاص او بنهادند
هر وقت بمشاهدهٔ آن تمتع میگرفت تا بعد از اندک مدتی روزگار

۱ ۵ ن بفتحتین ناشکیبائی
۲ ظ ظفر ۱۲ ۳ وقع عزت
دورزگی ۱۲ ۴ خطر
قدر و منزلت ۱۲ ۵ خطر
خوطر تراشیدن و صفای
دادن ۱۲ ۶ استوارو
گردشدن و مدور کردن ۱۲
۷ اساطیر ن ج

اسطار و اسطارہ ج
بمعنی نوشتن و خط کشیدن و رشته
وصف از ایشان رفت
بمعنی صورت

وهم در مودت وهم در حرم اتفاق افتد و هیچ وجه از وجوه غدر
نزدیک کسیکه او را اندک مایهٔ انسانیت بود محمود نباشد و از ینجاست
که هیچکس بدان معترف نشود و این خلق در ترکان بیشتر بود از انکه
در دیگر اصناف امم و وفا که ضد غدر است در روم و حبش بیشتر
بود و رذالت غدر زیاده ازان است که محتاج (زیاده از) فضل شرحی بود
و اما ظلم و آن تکلیف تحمل ظلم بود غیری را بر وجه انتقام هم قبیح او
بقبح ظلم و انظلام که گفته شده است معلوم شود و عاقل باید که
بر انتقام اقدام ننماید تا داند که بضرری بزرگتر ازان عائد نخواهد شد
و آن بعد از مشاورت عقل و تدبیر رای بود و حصول این حال
بعد از حصول فضیلت حلم تواند بود و اما طلب نفائسی که موجب
مناقشه و منازعه بود مشتمل باشد بر خطای عظیم از کسانیکه به سعت
قدرت موسوم باشند تا با وسط الناس چه رسد چه هر بادشاه
(مثل بادشاهان و امرا) که در خزانهٔ او علقی نفیس یا جوهری شریف باشد در معرض خوف فوت

رسانیدن فکر آن اقدام
بعد از مشاورت عقل
حاصل شود و آن
حلیتی باشد که
عقل کار کند خطا نبود ۱۲
۲۴۳
انواع شیطان و پیچیدن از
مناقشه بزرگ
صبر بودن در
دیگر معارضه کردن
۱۲
نفیس و گرانمایه ۱۲

غضب کامن را ظاهر کند و حقد در دلها راسخ گرداند پس مزاح
پوشیده ۱۲ کینه ۱۲ استهزا ۱۲
بر کسیکه اقتصاد و نگاه نتواند داشت محظور بود چه گفته اند در حد مزاح
میاندروی ۱۲
اللعب + حدیثیست بود مایهٔ کارزار + و اما تکبر عجب نزدیکتر افتد
و فرق آن بود که معجب بانفس خود دروغ میگوید گمانی که بدو
دارد و متکبر بادیگران دروغ میگوید و اگرچه از ان گمان خالی
بود و علاج این نزدیک بود بعلاج عجب و اما استهزا و آن
مسخره کردن ۱۲
از افعال اهل جنون و مسخرگی باشد و کسی بران اقدام کند که باحتمال
اندیشه ۱۲
مثل آن مبالات ننماید و ذلت و صغار و ارتکاب رذائل دیگر
خواری ۱۲
که موجب ضحک اصحاب ثروت و تفرهه بود و سیاهٔ معیشت
خنده ۱۲
خویش سازد و کسیکه بحریت و فضل موسوم بود نفس و عرض
برگزیدگی ۱۲
خویش را گرامی تر ازان دارد که در معرض یک سفاهت سفیهی
آرد و اگرچه در مقابل آنچه در خزائن بادشاهان بود بدو دهند
و اما غدر را وجوه بسیار بود چه استعمال آن هم در مال و هم در جاه
بیوفائی کردن ۱۲

۱۱ فلیسار زامهور عظیم در میان
مردم بکثرت امور و بازی پیش نگیرد
۱۲ زیرا که اقتضا و کمال
دوستان تجرد دارد و کمی امور
دوست و تکرار وعای آن
کمال با دیگران و اگرچه اعتقاد
آن نداشته باشد علاجش
آنست تا مثل نخاید یکبار دو نوبت
از راه و صول گذشته باشد چنانچه
آمدن گرد حضرت علی

ذهن باخس واقبح مواضع افگنند من چند انکه از چپ و راست
نگاه کردم هیچ موضع خسیس تر و قبیح تر از روی این شخص که بجهل
موسوم است نیافتم و آما مراد لجاج موجب ازالهٔ الفت و حدوث
تباین و تباغض و مخاصمت باشد و قوام عالم بالفت و محبت
است چنانکه بعد ازین شرح آن داده آید پس مراد لجاج از فسادهائی
بود که مقتضی رفع نظام عالم باشد و این تباه ترین اوصاف رذائل
است و آما مزاح اگر بقدر اعتدال استعمال کنند محمود بود کان
رسول الله صلی الله علیه وسلم تمزح ولا ینزل و امیر المؤمنین علی
رضی الله عنه مزاح بودی تا بجدیکه مردمان او را بدان عیب کردند
و گفتند تولا دعابته فیه و سلمان فارسی رضی الله عنه او را گفت
در مزاحی که با او بکردند آخرک الی الربعة و آما وقوف بر حد اعتدال
بغایت دشوار بود و اکثر مردمان قصد اعتدال کنند ولیکن چون
شروع نمایند بجاوزت حد تعدی کنند تا سبب وحشت شود و

رسول الله صلی الله علیه وسلم
مزاح میکرد و هزل نمیگفت ۱۲

که یکی از رؤسای یونان بر غلام حکیمی افتخار نمود غلام گفت اگر موجب
مفاخرت تو بر من این جامه‌های نیکوست که خویشتن را بدان
آراسته حسن و زینت در جامه است نه در تو و اگر موجب فضل تو این
اسپ است که برو نشسته چابکی و فراهیت در اسپ است
نیک رفتاری ۱۲
نه در تو و اگر فضل پدران است صاحب فضل ایشان بوده اند
نه تو و چون ازین فضائل هیچکدام حق تو نیست اگر صاحب هر یکی
خط خویش استرداد کند بلکه خود فضیلت هیچکدام از و بتو انتقال
بهر ۱۲ واپس گرفتن ۱۲
نکرده است تا بر تو حاجت افتد پس تو که باشی و همچنین گویند
که حکیمی نزد صاحب ثروتی بود که بزینت و تجمل و کثرت مال
توانگری ۱۲ آراستگی ۱۲
و عدت مباهات نمودی در اثنای محاوره خواست که آب
سکالش ۱۲ افشار ۱۲
دهن بیفگند از راست و چپ نگریست موضعی نیافت که آنرا
شاید بزاقی که در دهن جمع کرده بود بر روی صاحب خانه افگند
حاضران عتاب و ملامت نمودند حکیم گفت که او بنا چنان بود که آب
استفهام انکاریست ۱۲

۱ حضرت علی را رضی الله عنه گفتند ای ابن فتی بک کنتی ۲ ابی لکنیه من بحر گشتاد من الوب ۳ ان الفتی من یقول ها انا ذا قابه لیس الفتی من یقول کان ابی ۴ یعنی من پسر فلانم و لیکن من پسر ذات خودم و لیکن من ادب است از جهان باشم من یا از عرب ۵ پیش ۶ بیرون

در نفس چون خویشتن را استحقاق منزلتی شمرد که مستحق آن نبود و چون
بر عیوب و نقصانات خویش وقوف یابد و دانند که فضیلت میان
خلق مشترک است از عجب ایمن شود و چه کسیکه کمال خود بدیگران یابد
معجب نبود و اما افتخار و آن مباهات بود بچیزهای خارجی که در معرض
آفات و اصناف زوال باشد ببقا و ثبات آن وثوقی نتواند بود
چه اگر فخر بمال کند از غصب و نهب آن ایمن نباشد و اگر بنسب
کند صادق ترین این نوع آنگاه بود که شخصی از پدران او بفضل
موسوم بوده باشد پس چون تقدیر کنند که آن پدر فاضل او حاضر
آید و گوید این شرف که تو دعوی میکنی بر سبیل استبداد مراست
نه ترا و ترا بنفس خویش چه فضیلت است که بدان مفاخرت توانی کرد
از جواب او عاجز آید و شاعری این معنی را بنظم آورده است ان افتخرت
بآبائه مضوا سلفا * قالوا اصدقت ولکن بئس ما ولدوا و پیغمبر
علیه الصلوة والسلام گفته است لا تأتونی بانسابکم و اتونی باعمالکم و حکایت کنند

سایه بید بسوی من افتاد و بیاد بید بسوی من آمد احوال اعمال خود را

استنباط از مقولات بجود و بخل
ایشان از آن مقوله که در بیان
یعنی اگر مفتخر بدران
بدران خود مفتخر شود
فرزندان گفتند که
۲۳۹ اخلاق ناصری
بدران تو افتخار بودند
که بگوئی ولیکن کسانیکه
از ایشان زاده اند
بکمال

موجب منافشه وحاسده شود وشوق بانتقام غایت این اسباب
بود بر سبیل اشتراک دلو احق غضب که اعراض این مرض بود
هفت صنف باشد اول ندامت دوم توقع مجازات عاجل
و آجل سوم مقت دوستان چهارم استهزای اراذل شتم شماتت
اعدا ششم تغیر مزاج هفتم تالم ابدان هم در حال چه غضب
جنون یکساعت بود امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه گفته الجدة
نوع من الجنون لان صاحبه یندم فان لم یندم فمجنونه مستحکم دگاه
بود که باختناق حرارت دل او اکند و ازان امراضی عظیم
که مودی باشد بتلف تولد کند و علاج این باسباب علاج
غضب بود چه ارتفاع سبب موجب ارتفاع مسبب
بود و قطع مواد مقتضی ازاله مرض و اگر بعد از علاج سبب
بنادر چیزی ازین مرض حادث شود بتدبیر عقل دفع آن سهل
بود و معالجه اسباب غضب اینست اما عجب و آن ظنی کاذب بود

قیام نماید و چون این امراض تعلق بقوت نظری دارد و حکمت
نظری مشتمل است بر ازالهٔ امراض ازان قوت و درین صناعت بدین قدر
اختصار کنیم و در معالجات امراض دیگر قوی که بدین صناعت
مخصوص است مزید شرحی بکار داریم اما امراض قوت دفع اگرچه
نامحصور باشد اما تباه ترین آن امراض سته مرض است اول
غضب دوم جبن سوم خوف اول از افراط تولد کند دوم از
تفریط سوم بر آفت قوت مناسبتی دارد و تفصیل علاجات
اینست علاج غضب حرکتی بود نفس را که مبدأ آن شهوت
انتقام بود و این حرکت چون بغضب بود آتش خشم افروخته شود
و خون در غلیان آید و دماغ و شریانات از دخانی مظلم ممتلی شود
تا عقل محجوب گردد و فعل او ضعیف چنانکه حکما گفته اند که بنیهٔ انسانی
مانند غار کوهی شود مملو بجریق آتش و مختنق بلهب و دخان که ازان
غار جز آواز و بانگ و مشعله و غلبهٔ اشتعال چیزی دیگر معلوم نشود

اعتقادی باطل وجزم بر آنکه او عالم است مشغول و هیچ رذیلت
تباه تر ازین رذیلت نبود چنانکه اطبای ابدان از معالجه بعضی
امراض بد و علل مزمنه عاجز باشند اطبای نفوس نیز از علاج
این مرض عاجز باشند چه با وجود آن صورت کژ متنبه نشود و تا
متنبه نشود طلب نکند و این آن علم بود که ع جهل ازان علم به بود صد بار
و نافع ترین تدبیر یکه درین باب استعمال توان کرد تحریص صاحب
این جهل بود بر اقتنای علوم ریاضی چون هندسه و حساب و ارتیاض
ببراهین آن که اگر این ارشاد قبول کند و دران انواع خوضی نماید
از لذت یقین و کمال حقیقت و براءت نفس خبر دار شود و هر آئینه
انتعاشی در ذات او حادث گردد پس چون با معتقدات خویش
افتد و لذت یقین ازان منتفی یا بد شک اندخلی معین شود پس
اگر شرط انصاف رعایت کند باندک روزگاری بر خلل عقیده
وقوف یابد و بمرتبهٔ جاهلی آید که جهل او بسیط بود پس بمراسم تعلم

ناصری ۲۳۴ اخلاق

بمردم ماند در صورت بلکه اگر انصاف خود بدهد داند که در رجم
از اصناف حیوانات نازل تر است چه هر حیوانی بدان قدر
ادراک که در ترتیب امور معیشت و حفظ نسل بدان محتاج بود قادر است
و بر کمالی که غایت وجود آنست مفقود و جاهل بخلاف این پس
همچنانکه در اعتبار خواص نوع خویش که در خود مفقود یا بد بمشابهت
خود بدیگر حیوانات بیشتر بیند در اعتبار خواص دیگر حیوانات
خود را بجمادات نزدیکتر یابد و باضافت باصناف جمادات
در رعایت شرائط ازان مرتبه نیز بازپس افتد و تألم حزنی الی اسفل
السافلین پس چون بدین فکر بر نقصان رتبه وخساست جوهر
و رکاکت طبع خویش که اخس کائنات آنست وقوف یابد
اگر در وی اندک و بسیار انتعاشی مانده بود در طلب فضیلت
علم حرکت کند و کل میسر لما خلق له علاج جهل مرکب حقیقت
این جهل آن بود که نفس از صورت علم خالی بود و بصورت

۲۳۲

تامل کند تا واقف شود که فضیلت انسان بر دیگر جانوران بنطق
و تمیز است و جاهل که عادم آن فضیلت بود از اعداد حیوانات
دیگر بود از اعداد این نوع و مصداق این سخن آنکه چون در مجلسی که
از جهت بحث در علوم عقد کرده باشند حاضر شود خاصیت
نوع یعنی نطق بکلی باز گذارد و بحیوانات دیگر که از سخن گفتن عاجز
باشند تشبه نماید و چون درین حال فکر کند او را تنبه افتد بر آنکه
آن سخنها که در غیبت این جماعه یعنی اهل علم میتوانند گفت بآنگ
دیگر جانوران مناسب تر است از آنکه بنطق انسان چه اگر
بنطق تعلق داشتی در محاورهٔ جماعتی که انسانیت ایشان یعنی
تمیز بیشتر است استعمال توانستی کرد و باید که درین اندیشه از
وقوع اسم انسان بر خود بغلط نیفتد چه گیاه گندم را گندم
خوانند و غورهٔ انگور را انگور بر وجه مجاز و مراد استعداد آن بود قبول صورت گندمی
را و همچنین تمثال مردم را مردم گویند بطریق تشبه یعنی

حکم جزم کند بفساد یکطرف از دو طرف متعارض بعد از ان تتبع قوانین
منطقی و تصفح مقدمات و تفحص از صورت قیاس باستقصاے
بنہایت کوشش ۱۲
بلیغ و احتیاطی تمام در ہر طرفی استعمال کند تا بر موضع خطا و منشای
غلط وقوف یابد و غرض کلی از علم منطق خاصۃ کتاب قیاسات
سوفسطائی کہ بر معرفت مغالطات مشتمل ست علاج این مرض
است علاج جہل بسیط حقیقت این جہل آن بود کہ نفس از
فضیلت علم عاری باشد و باعتقاد آنکہ علمے اکتساب کردہ
است ملوث نہ و این جہل در مبدء اند موم نبود چہ شرط متعلم آنست
کہ این جہل حاصل باشد از جہت آنکس کہ داند یا پندارد کہ
میداند از تعلم فارغ باشد و فطرت نوع انسان خود برین حالت
بود اما مقام نمودن برین جہل و حرکت ناکردن در طریق تعلم
استادن ۱۲
مذموم باشد و اگر بدان راضی و قانع شود بہ تباہ ترین رذیلتے
موسوم گردد و تدبیر علاج آن بود کہ در حال مردم و دیگر حیوانات

بجنی تقویم و تکمیس است
پس سوفسطا مکمن تموہ و
باشد ۱۲ اشی و قیاس
سوفسطائی یعنی مرکب از
از دہیات ۱۲
در مبداء از انکہ
تا آدمی خود را نادان
نکند دانا نشود

و هر هر مرضی بر کسیکه از اول کتاب تا اینجا معلوم کرده باشد بر فضائل
و رذائل وقوف یافته مستغنی بود و ما زیادتی بیان در تفصیل علاج
مرضی چند از امراض مهلکه که تباه ترین امراض نفسانی ست اشارتی
کنیم تا قیاس ازالهٔ دیگر امراض و اعتبار معالجات آسان شود و الله
الموفق والمعین اما امراض قوت نظری را هر چند مراتب بسیار ست
چه بحسب بساطت و چه بحسب ترکب ولیکن تباه ترین آن انواع
سه نوع است اول حیرت دوم جهل بسیط سوم جهل مرکب و نوع
اول از قبیل افراط بود و نوع دوم از جنس تفریط و نوع سوم
از جهت ردائت علاج حیرت اما حیرت از تعارض ادله خیزد
در مسائل مشکله و عجز نفس از تحقیق حق و ابطال باطل و طریق
ازالهٔ این رذیلت که مهلک ترین رذائل باشد آنست که اول
بذکر این قضیه از قضایای اولی که جمع و رفع و نفی و اثبات
در یک حال محال بود و ملکه کند تا بر اجمال در هر مسئله که در آن متحیر باشد

که ضد آن رذیلت بود و در قمع و قهر آن استعانت باید جست و
شرط تعدیل نگاه داشت یعنی چون آن رذیلت روی در انحطاط نهد و
بر تبهٔ وسط که مقام فضیلت بود نزدیک رسد ترک آن ارتکاب باید کرد
تا از اعتدال در طرف دیگر مائل نشود و بمرضی دیگر او ا نکند
و این صنف علاج بمنزلهٔ معالجهٔ سمی بود که تا طبیب مضطرب
نشود بدان تمسک نکند و در تمسک احتیاط تمام واجب شناسد
تا انحراف مزاج باطراف دیگر نشود و اگر این نوع علاج هم کافی
نباشد و بهر وقتی نفس بمعاودت عادت راسخ مبادرت کند
پس او را بعقوبت و تعذیب و تکلیف افعال صعب و تقلید اعمال
شاقه و اقدام بر تندرو و عهود یکه قیام بدان مشکل بود با تقدیم
ایفای مراسم آن تادیب باید کرد و این صنف معالجه مانند
قطع اعضاء و داغ کردن اطراف بود در طب و آخر الدوا الکی
اینست معالجات کلی در ازالهٔ امراض نفسانی و استعمال آن

که تعلق بدان قوت دارد بروجه افضل وطریق اجمل مبالغه کنند
و این معالجات جمله بازای علاج غذائی بود نزدیک اطبا و
اگر بدین نوع معالجه مرض زائل نشود توبیخ و ملامت و تغییر و مذمت
نفس بران فعل چه بطریق فکر و چه بطریق قول و چه بفعل
استعمال کنند و اگر کفایت نیفتد در مطلوب و مقصود
تعدیل یکی از دو قوت حیوانی یعنی غضبی یا شهوی باشد باستعمال
قوت دیگران را تعدیل و تسکین نمایند چه هرگاه که یکی غالب
شود صاحبش مغلوب گردد و در اصل فطرت خود همچنانکه فائدهٔ
قوت شهوی تبقیهٔ شخص و نوع ست فائدهٔ قوت غضبی تحسین
صورت شهوت ست تا چون ایشان متکافی شوند قوت نطقی
را مجال تمیز بود و این صنف علاج بمثابهٔ معالجات دوائی
بود نزدیک اطبا و اگر بدین طریق هم مرض زائل نشود و رسوخ
و استحکام رذیلت بغایت بود پس باز بکتاب اسباب رذیلتی

بنگرد ۱۲
بمقابله ۱۲
تبری ۱۲
تحسین ۱۲

ملحقه

یعنی اگر از نهایت ... نام نفس را فاضله نشود ... در قبول قوای غضبی و شهوانی استعمال کند ... بنگرند که هر گاه غضب ... در دل استیلا یابد دفع او ... و فرو نشاندن او چه ... بنگرد و البدن چه بشود ... و غیره و اندازه آن تا از غضب ... خلاص شود و اگر شهوت ...

ع یعنی اگر شهوت غالب شود و صاحب ... غالب شود و نفس ... غضب و غضب غالب شود ... شهوت خلاص شود ... از شهوت خلاص شود ... ع یعنی اگر شهوت غالب شود ... غالب شود و صاحب ... اگر شهوت غالب شود ... اگر شهوت غالب شود ... اگر شهوت غالب شود

قوی و ملکات پس معالج نفس باید که اول تعرف حال سبب کند
تا اگر تغیر بنیه بوده باشد آنرا باصناف معالجات کتب طبی
بر آن مشتمل ست مداوات کند و اگر تأثر نفس بوده باشد باصناف
معالجات که کتب این صناعت بر آن مشتمل ست یا زالهٔ آن مشغول
اخلاق ۱۲
شود که چون سبب مرتفع شود لامحاله مرض نیز مرتفع گردد و اما معالجات
جسمی باشد یا روحی ۱۲
کلی در طب باستعمال چهار صنف بود غذا و دوا و سم و کی یا قطع
زهر ۱۲ داغ ۱۲
و در امراض نفسانی هم برین سیاقت اعتبار باید کرد و برین طریق
برودتی ۱۲
که اول قبح رذیلتی که دفع و ازالهٔ آن مطلوب بود بر وجهی که شک را
در ان مجال مداخلت نباشد معلوم کنند و بر فساد و اختلالے
که از طریان آن منظور و متوقع بود چه در امور دینی و چه در امور دنیاوی
عوارض ۱۲
واقف شوند و آنرا در تخیل مستحکم کنند پس بارادهٔ عقلی
از ان تجنب نمایند اگر مقصود حاصل شود و فبها و الا بمداومت
پس بهتر ۱۲
فضیلتے که بازای آن رذیلت باشد مشغول شوند و در تکرار افعالی

وغضب و بددلی و خوف و حزن و حسد و امل و عشق و بطالت
بیکاری ۱۲
در قوتهای دیگر و نکایت این امراض در نفس عظیم تر باشد و
معالجهٔ آن مهم تر و بعموم نفع نزدیکتر و بعد ازین شرح هریکی
بجای خویش بیاید انشاء الله تعالی و اما اسباب انحرافات
دوگونه بود یکی نفسانی و دیگری جسمانی و بیانش آنست که چون
عنایت یزدانی نفس انسانی بر بنیهٔ جسمانی مربوط آفریده است
بنیاد وجود ۱۲ فرابسته ۱۲
و مفارقت یکی از دیگری بمشیت خود عز اسمه منوط گردانیده
در آمیخته ۱۲
و تاثیر هریکی از طرفین سببی یا علتی موجب تغیر دیگری یک میشود مثلاً
اثر پذیرشدن ۱۲ ورود ۱۲
تاثر نفس از فرط غضب یا استیلای عشق یا توانرانده موجب
تغیر صورت بدن میشود بانواع تغیرات مانند اضطراب و ارتعاد
لرزیدن ۱۲
و زردی و نزاری و تاثر بدن از امراض و اسقام خاصة چون
لاغری ۱۲
در عضوی شریف حادث شود مانند دل و دماغ موجب تقید
حال نفس شود چون نقصان تمیز و فساد تخیل و تقصیر در استعمال

نکایت رنج و درد مندی ۱۲
یعنی چون انسان
بالفعل زنده و قائم است
پس قوام نفس و جسم او
بهمدیگر وابسته است
و هر جزو جسم در نفس
تاثیر میکند چنانکه
از انواع نفس است

و بد دلی و تشبه نمودن باخلاق زنان و کودکان و آماردا ءت
قوت چون شوق بانتقامات فاسده مانند خشم گرفتن برجمادات
و بهائم یا بر نوع انسان لیکن بسببی که موجب غضب نبود در اکثر
طبائع و اما افراط در قوت جذب مانند شکم پرستی و حرص نمودن
بر اکل و شرب و عشق و شیفتگی بکسانی که محل شهوت نباشند و اما
تفریط در دماند فتور از طلب اقوات ضروری و حفظ نسل و خمود
شهوت و آماردا ءت قوت چون اشتهای گل خوردن و شهوت
مقاربت نکوریا استعمال شهوت بروجهی که از قانون واجب
خارج باشد انیست اجناس امراض بسیط که در قوای نفس
حادث شود و آنرا انواع بسیار بود و از ترکیبات آن امراض
بسیار برخیزد که مرجع همه باین اجناس بود و ازین امراض مرضی چند
باشد که آنرا امراض مهلکه خوانند چه اصول اکثر امراض
مزمنه آن باشد و آن مانند حیرت و جهل بود در قوت نظری

نقصان پس امراض هر قوتی از سه جنس تواند بود یا بحسب افراط
یا بحسب تفریط یا بحسب رداءت اما افراط در قوت تمیز مانند
جبن و کریزی و دهاء بود در انچه تعلق بعمل دارد و مانند تجاوز حد نظر
و حکم بر مجردات بقوت اوهام و حواس همچنانکه بر محسوسات در انچه
تعلق بنظر دارد و اما تفریط در وجون بلاهت و بلادت در عملیات
و قصور نظر از مقدار واجب مانند اجرای احکام
محسوسات بر مجردات در نظریات و اما رداءت قوت
چون شوق بعلومیکه مثمر یقین و کمال نفس نبود مانند
علم جدل و خلاف و سفسطه نسبت بکسی که آنرا بجای
یقینیات استعمال کند و چون علم کهانت و فال گرفتن
و شعبده و کیمیا نسبت بکسی که غرض او ازان وصول بشهوات
خسیسه بود و اما افراط در قوت دفع چون شدت غیظ و فرط انتقام و غیرت
نه بموضع خویش و تشبه نمودن بسباع و اما تفریط در وجون بی حمیتی و خور طبیعی

جبن بزدلی ۱۲ کریزی گریز ۱۲ دهاء زیرکی و هشیاری ۱۲ حیله گری ۱۲ زیرکی و هشیاری ۱۲ تجاوز از حد گذشتن ۱۲ جالاکی دفشنه انگیزی ۱۲ مجردات مقولات و نفوس و افلاک و ملائکه ۱۲ بلاهت کودنی ۱۲ بلادت کودنی ۱۲ حماقت ۱۲ سفسطه مغالطات و مشاغبات ۱۲ مباحثه مناظره ۱۲ کهانت غیب گفتن ۱۲ شعبده بازی ۱۲ کیمیا علم تبدیل اجسام بیکدیگر ۱۲ غیظ خشم ۱۲ خور شرمندگی ۱۲

برشمرده و چون فضائل چهار است در رذائل هشت و یک چیز را (خالا نگه ۱۲)
بیکصد بیش نبود چه ضدان دو موجود باشند در غایت بُعد از یکدیگر پس
بدین اعتبار رذائل را اضداد فضائل نتوان گفت الّا بمجاز اما (الا ۱۲)
هر دو رذیلت که از یک باب باشند یکی در غایت افراط بود و دیگری (زیادتی ۱۲)
در غایت تفریط ایشان را اضد یکدیگر توان گفت و بباید دانست (نقصان ۱۲)
که قانون صناعی در معالجهٔ امراض آن بود که اول اجناس امراض (ای در طب ۱۲)
بدانند پس اسباب و علامات آن بشناسند بعد بمعالجهٔ آن مشغول
شوند و امراض انحرافات افرجه باشد از اعتدال و معالجهٔ آن
رد آن باعتدال بحیلهٔ صناعی و چون قوای نفس انسانی محصور است
در سه نوع چنانکه گفتیم اول قوت تمیز دوم قوت دفع سوم قوت
جذب و انحرافات هر یک از دو گونه صورت بندد یا از خللی که در کمیت قوت
باشد یا از خللی که در کیفیت قوت افتد و خلل کمیت یا از مجاوزت
اعتدال بود در جانب زیادت یا از مجاوزت اعتدال بود در جانب

۴۷

اضداد ان لا یجتمعان
یعنی دو ضد جمع نمیشوند
مثلاً زردی و سپیدی
در شت و نیک و بد و
در نشر و مخالفت و غیره و
چون دو رذائل که بیکان دو طرف
افراط و تفریط باشند ایشان را
اضداد با شند

آخر ۲۲۲ از غایت فتد واقع
شده انه بهر دو اطراف
شجاعت که توسط است
باشند که اینکه گردشت
بعد واقع شده ۱۵ بذ ضد
بخل است نسبت با آن
توان گفت الا بخل را
هر دو اطراف رذیلت باشند
در یک ضد فضیلت است ۱۲
کمیت چنانکه ای نقد ۱۲
کیفیت بگونی ۱۲

قبایح در پیش نظر حاضر بود تا آنرا فراموش نکنیم و همین شرط
در حسنات رعایت کنیم تا از ما فوت نشود پس گفته است و باید که
بران قناعت نکنیم که مانند دفترها و کتابها افادهٔ حکمت کنیم
دیگران او خود از ان بی نصیب و یا مانند سنگ فسان که باشیم
که آهن را تیز کند و خود نتواند برید بلکه باید که چون آفتاب افاضهٔ
نور کنیم از ذات خویش بر ماه تا او را با خود مشابهت دهیم اگرچه
نور او از نور آفتاب قاصر بود و حال ما در افاضهٔ فضائل همین حال
بود تا اینجا سخن کندی است و این معنی از سخن دیگران بمبالغه نزدیک تر
است درین باب والله اعلم

فصل دهم در معالجهٔ امراض نفس و آن بر ازالهٔ رذائل مقدر بود

همچنانکه در علم طب ابدان ازالهٔ امراض بضد کنند در طب نفوس
ازالهٔ رذائل هم باضداد آن رذائل باید کرد و ما پیش ازین اجناس
فضائل را حصر کرده ایم و اجناس رذائل که بمثابهٔ اطراف آن اوساط است

میگوید باید که طالب فضیلت از صورتهای آشنایان خویش آئینه
سازد تا از هر صورتی وضعی که مشتمل بر سیئه افتد استفاده کند و بر سیئات
خود اطلاع یابد یعنی تفقد سیئات مردمان کند و بر هر یکی از ان خود را
بمذمت و عتاب ملامت نماید چنانکه گوئی مگر آن فعل از وصادر
شده است و در آخر هر شبانروزی تفحص هر فعلی که دران شبانروز کرده باشد
باستقصائی اهمال فعلی بتقدیم رساند چه زشت باشد که در حفظ
انچه اتفاق آن اتفاق افتاده باشد از سنگ پارهای رکیک
و گیاه ریزهای خشک که بعدم آن چیزی از ما ناقص نشود اجتهاد
کنیم و در حفظ انچه از ذوات ما انفاق می افتد که بقای ما بر توفیر آن
مقدر است و فنای ما بر تقصیر آن مقصور اهمال نمائیم و چون بر سیئه
وقوف یابیم در ملامت نفس مبالغه واجب دانیم و حدی بران
اقامت کنیم که در تضییع آن رخصت را راه ندهیم چه اگر چنین کنیم
نفس از مساوی ارتداع نماید و بحسنات الفت گیرد و همیشه باید که

۲۲۱ فایده سنگ پارها و گیاه ریزهائی که در تکلف (عدم تکلف) آن پیش اختصاص ذات متصور نیست اجتهاد و سعی کنیم که در قیامت و حفاظ چیزیکه در تکلف و انفاق آن بر ما نیست اهمال و غفلت ننمائیم

آنرا تلقی کند و شکر آن بروزگار دراز و در اوقات خلوت و مواست
بگذارد تا آن دوست هدیه و تحفه او اعلام از عیوب شمرد پس آن عیوب را
بچیزیکه اقتضای محو آثار و قلع رسوم کند معالجه بتقدیم رساند تا
ثقت آن دوست بقول او و بآنکه غرض او بر اصلاح نفس خویش
مقصور است مستحکم شود و از معاودت بنصیحت انقباض ننماید تا بآنجا
سخن جالینوس است اما چنین دوست عزیز الوجود بود و در اکثر اوقات
طمع از انتفاع بچنین مردم منقطع و ممکن که دشمن از دوست درین مقام
با منفعت تر بود چه دشمن در اظهار عیوب احتشامی نگاه ندارد و بر آنچه
داند اقتصار نکند بلکه مجاوزت حد و تمسک بانواع افترا و بهتان نیز
استعمال کند پس مردم را بر عیوب خود تنبیه افتد و در آنچه افترا کرده باشد
نفس را متهم شناسد و احتیاط خلقی که متوقع بود بجا آرد و هم جالینوس
در مقالتی دیگر گفته است که اخیار مردمان را باعدا انتفاع باشد و معنی
همین است که یاد کردیم و یعقوب کندی که از حکمای اسلام بوده است

ای افتقاد آن دوست
بر قول این شخص
فرض این شخص
آنکه
۲۲۰

اقتصار ننماید که جالینوس حکیم میگوید در کتابیکه در تعریف مردم عیوب
خویش را ساخته است که چون هر شخصی نفس خود را دوست دارد معایب
او بر او مخفی ماند و اثر او اگرچه ظاهر بود ادراک نکند پس کسی در تدبیر
آن خلل گفته است باید که دوستی کامل فاضل اختیار کند و بعد از
طول مؤانست او را اخبار دهد که علامت صدق مودت او آنست
که از عیوب نفس این شخص اعلام واجب داند تا ازان تجنب نماید
و در عطین باب عهدی استوار بر گیرد و بدان راضی نشود که گوید در تو
هیچ عیب نمی بینم بلکه با او بعتاب درآید و استکراه این سخن اظهار کند
و او را بخیانت تهمت نهد و بسوال اول معاودت نماید و الحاح زیاده
بجا آرد پس اگر بر اخبار ناکردن اصرار نماید دهی تمام بران سخن
و اعراضی صریح ازو فرا نماید تا بچیزی از آنچه مقتضی تغییر داند اعتراف
کند و چون بدین مقام رسد البته انکاری اظهار نکند و در مواجهه
او قبضی و کراهتی فراخود نپندارد دل بمبابسطت و ابتهاج و مسرت

خبر دادن ۱۲
که از عیب قسم کمن ۱۲
که تو از عیب مرا آگاه نمیکنی ۱۲
سخن ترش ۱۲
اقرار ۱۲
یعنی دوست دری با علام عیب او اقدام کند ۱۲
عیب گفتن ۱۲
خوشدلی ۱۲

۲۱۹

از اقران عادت نماید ملازمت این آداب برود و شوار نبود و چه
پرستارانی که بخدمت سفها مبتلا شوند بر سفاهت و شتم و اعراض
فرسوده گردند و استماع انواع قبائح بر ایشان آسان شود بحدیکه
ازان متاثر نشوند بلکه گاه بود که بر امثال این کلمات خندها بی تکلف
از ایشان صادر شود و آنرا به بشاشت و خوش طبعی تلقی نمایند
اگرچه پیش ازان در نظائر آن احوال احتمال جائز شمرده باشند و از
انتقام بکلام و تشفی بجواب تحاشی نموده همچنین بود حال کسی که
بافضیلت الفت گیرد و از محاورت سفیهان و محاورت ایشان
اجتناب نماید و باید که باستعداد صبر و حلم پیش از حرکت شهوت
و غضب استظهار و عدت حاصل کرده باشد و بپادشاهان حازم
که پیش از هجوم اعادی در مدت مهلت و امکان مجال قوت با صناف
آلات و استحکام حصون بقدر مقاومت ایشان شوند اقتدا نموده و باید که
حافظ صحت نفس عیوب خویش را باستقصائی تمام طلب کند و بران

سفاهت نادانی ۵ زشت دشنام دادن ۱۲ ۵ فرسوده گردند ۱۲ ای عادی شوند یعنی ۵ گردش فلک بگذرد ۱۲ بگمان نشر فاکدار ۵ سفها افتند خوی ایشان گردد بسفاهت ۱۲ ۵ انتقام گیرند و زشت عادت بگردند ۱۲ کشیدن و عوض گرفتن یعنی اگرچه اول انتقام نکوهیده است تسلی و تسکین دل خود بجوابهای شنیده و فرو گذاشتن با شند اما چون در صحبت سفها افتاده بعادت آنها ملکه پیدا کرده ازان خوشنود میشوند و از جوابهای هم تحاشی مینمایند ۱۲ ۵ عادت بالفعل تقدیر آنکه ساخته شده باشد ۱۲ حوادث روزگار مثال دوانی

سفیهی که کسر جاه او کند یا به نذر و صدقه که برو دشوار آید
تادیب کند در کتب حکما آورده اند که اقلیدس صاحب
هندسه سفهای شهر خویش را در بستر بمزدگر فتی تا بر ملا او را
پوشیده ۱۲ آشکارا ۱۲
توبیخ کردندی و نفس او ازان مالش یافتی و اگر از نفس
خویش کسلی نه بموضع احساس کند او را بمشقت مزید اعمال
صالحه و مقاسات تعبی زاید بر معهود تکلیف کند فی الجمله
کشیدن رنج ۱۲
اموری در پیش خود نهد که اختلال در خصت را در ان مجال
ندهد تا نفس مخالفت عقل در باقی نکند و تجاوز از رسم او
جائز نشمرد و باید که در عموم اوقات از ملابست رذائل و مساعدت
اصحاب آن احتیاط نماید و صغائر سیئات را حقیر نشمرد و در
ارتکاب آن طالب رخصت نشود چه امنعنی بتدریج برارتکاب
جواز ۱۲
کبائر باعث گردد و اگر کسی در ابتدای جوانی ضبط نفس از شهوات
و حلم نمودن در وقت سورت غضب و محافظت زبان و تحمل
تیزی ۱۲

دواعی طبیعت خود بکفایت این مهم قیام کنند چه ایشان را
(خواهشها ۱۲) (بے استعانت فکر و تعقل ۱۲)
در ینباب بمؤونت فکر و ذکر زیاده حاجتی نیفتد و چون در وقت هیجان
مقدار انچه حفظ صحت بدن بر آن مقدر بود و در بقیهٔ نوع ضروری
(ای باقی بودن اولاد ۱۲)
باشد بتوسط تفکر و تذکر معین کنند تا در استعمال تجاوز حد لازم نیاید
(ای مقرر ۱۲)
امضای سیاست ربّانی و مقتضای مشیّت او بتقدیم رسانیده
(پس گویا که موافق حکمت الٰہی کار کرده باشد ۱۲)
باشد و همچنین باید که نظر دقیق بر اصناف حرکات و سکنات
و اقوال و افعال و تدبیر و تصرفات مقدم دارد تا بر حسب اجرای
عادتی مخالف ارادهٔ عقلی چیزی از وصادر نشود و اگر یکبار و نوبت
آن عادت سبقت یابد و فعلی مخالف عزم از و در وجود آید عقوبتی
(ای مخالف عقل ۱۲)
باز ای آن گناه التزام باید نمود مثلاً اگر نفس بمطعومی مضر مبادرت
(مقابله ۱۲) (دیری ۱۲)
کند در وقتیکه احتماء مهم بود او را مالش دهد با متناع از طعام و التزام
(پرهیز فرماید ۱۲)
صیام چندانکه مصلحت بیند و در توبیخ و تعییر او بانواع
ایلام مبالغه کند و اگر در غضبی نه بجایگاه مسارعت کند او را متعرض
(بیخ رسانیدن ۱۲)

قسم اگر زنش کودن ۱۲
ایلام و زدن کردن ۱۲

یعنی اگر در صورت غضب
از صداعت ال پا
فرا نرنهاده باشد و اینجا

استفراغ موضع وخالی کردن جایگاه بدل نفی میکند متنفر میشود و متنع
خالی شدن ۱۲ راندن ۱۲ طبیعت ۱۲
عقل طبع را درین معنی هم از جنس مستخدام اخس اشرف را باشد
خدمت کردن ۱۲
چنانکه بارها گفتیم و باید که حافظ صحت نفس تهیج قوت شهوت
وقوت غضب نکند در هیچ حال بلکه تحریک ایشان با طبیعت گذارد
وغرض ازین آنست که بسیار بود که تبذکر لذتی که در وقت راندن
شهوتی یا در حال رفعت رتبتی احساس کرده باشد شوقی یا عادتی
مثل آن وضع اکتساب کند و آن شوق مبدای حرکتی شود تا روی
ای شهوت و غضب مثل اول ۱۲ فکر ۱۲
را در تحصیل اینمعنی که مطلوب شوق بود استعمال باید کرد و قوت
نطق را در ازاحت علت نفس حیوانی استخدام نمود چه توصیل
دور کردن ۱۲ رسیدن ۱۲
بمقصود جز برین وجه صورت نه بندد و اینحال شبیه بود بحال
کسیکه ستوری تند یا سگی درنده را تهیج کند پس تدبیر خلاص یافتن
از و مشغول گردد و ظاهر است که جز دیوانگان بر چنین حرکات
اقدام ننمایند ولیکن چون عاقل هیجان این دو قوت با مزاج گذارد
ای شهوت و غضب ۱۲

استفراغ تهی شدن
بدن از فضلات وحی
کردن بدن از فضولها
یعنی چون
صحیح مادهٔ فضل را دور
دارد و اگر عقل هم او را
دست دارد از غضب
استخدام عقل کردن
شریف رذل را
۲۱۵
یعنی نباید گذاشت که
خیال قوت شهوت و غضب
کرا اول حاصل کرده باشد
شوقی یا عادهٔ آن اکتساب
کند یعنی ذکر کند کما پیش ازین
بهشوت رانده و دیده
خواب کسی را شتاق شده
اخیال نیز همان طور بخیالش
بچون ذکر و خیال کند
نکند ۱۲

نسبت دیگر حیوانات است با اقوات ایشان و هر یکی بر آن قدر
که بحفظ بقای ایشان وفا کند قانع و خوشدل اند مردم نیز که بسبب
مساهمت ایشان در نفس حیوانی بغذا احتاج شده است
باید که در اقوات و اغذیه هم بدین طریق نگردد و آنرا بر تفلی
که باخراج و دفع آن احتیاج دارد در باب ضرورت فضل
و مزیتی نهند و اشتغال عقول بتحسین اطعمه و اقتنای اعمار و تمتع
بدان همچون تکاسل و تقاعد از طلب مقدار ضروری قبیح
شمرد و یقین داند که تفضل بادهٔ دخل بر بادهٔ خرج و استحسان
سعی جمیل در طلب یکی از هر دو بدون دیگر از مقتضیات طبع است
نه از روی عقل چه طبیعت را بادهٔ دخل از جهت آنکه بدل تا تحلل
ازو حاصل خواهد کرد فضل عنایتی است و ازان روی که بادهٔ دخل
بر چیزیکه جزوی از بدن خواهد شد مشتمل است آنرا ملائم میشمرد و بادهٔ
خرج را چون صلاحیت اینمعنی ازو زائل شده است و بسبب

بظاهر لذت نماید بل مستوفی ترین لذتی صحت بود که از لوازم
اقتصاد است پس معلوم شد که در اعراض ازان لذت هم صحت است
و هم لذت و در اقدام بران نه لذت است و نه صحت و اما کسی که
بر قدر سد ضرورت قادر نباشد و بسعی و طلب محتاج شود باید
که از مقدار حاجت مجاوزت نکند و از استیلای حرص و
تعرض مکاست دنیه احتراز نماید و در معامله طریق مجاملت نگهدارد
و چنان فرا نماید که او را از روی اضطرار در کاری مسیس
خوض میباید کرد و در دیگر جانوران که چون شکم ایشان سیر شود
از سعی در طلب زیاده اعراض کنند تامل کند چه بعضی از اصناف
حیوانات به تناول جیفه و بعضی به تناول قوتی روزگار گذرانند
و بدان قدر که قسمت ایشان افتد قانع و راضی شوند و تفکر و تنفر
جز از اقوات اضداد خویش مانند جعل و منبع انگبین از غذاهای
یکدیگر ننمایند پس چون نسبت هر حیوانی با قوت خاص او چون

۱۲ کامل‌ترین
۱۲ زیاده طلبی
۱۲ ای لذت حواس
۱۲ پیش گرفتن
۱۲ مشغل مسخرگی و دبوقی وغیره
۱۲ خوبی و نکوئی
۱۲ شروع
۱۲ مردار بوگرفته

اگر امثال نمائیم هر لحظه نعمتی دیگر شمرده دهد تا آنگاه که نعیم ابدی
حاصل شود و اگر ضائع گذاریم بشقاوت و هلاکت خویش
رضا داده باشیم و کدام خسران بود بیشتر از انکه اضاعت
جواهر نفیس باقی ذاتی حاضر کنند و در طلب اعراض خسیس فانی
عرضی غائب ایستند تا اگر بعد اللتیا و التی چیزی ازان
بدست آرند یا طلب آن نمایند هر آینه آنرا از پیش او
دیا او را از پیش آن برگیرند و حکیم ارسطاطالیس گفته است
کسیکه بر کفاف قادر بود و باقتصاد زندگانی تواند کرد نشاید
که بفضله طلبیدن مشغول گردد چه آنرا نهایتی نبود و طالب
آن مکاریی بیند که آنرا غایتی نباشد و ما بیشتر بکفاف و اقتصاد
اشارتی کرده ایم و گفته که غرض صحیح ازان مداوات آلام
واسقام است مانند جوع و عطش و تحرز از وقوع در آفات
و عاهات نه قصد لذاتی که حقایق آن آلام و اسقام بود اگرچه

تصرف او خارج افتد و بر اقتضای آن حرص نماید تا اگر فی المثل
دنیا و آنچه در دنیا است بدو دهند تمنای وجود عالمی دیگر کند و
باهتمش در طلب بقای ابدی و ملک حقیقی ترقی جوید تا جملگی
امور بادشاهی و اسباب جهانداری برو وبال شود فی الجمله
حفظ ملک و ضبط مملکت در غایت صعوبت بود از جهت انحلالی
که دنیا در طبیعت دارد و تلاشی و تفرقی که استجماع ذخائر و کنوز
واجتماع عساکر وجنود را در عقب است و آفات و حوادثاتی که
بدیگر اصناف بسیار و ثروت متطرق شود اینست حال طالبان
نعمتهای مجازی و اما نعمتهای حقیقی که در ذوات افاضل و نفوس
ارباب فضائل موجود بود مفارقت آن بهیچ آفت صورت نبندد
چه موهبت حضرت ربوبیت از وصمت استرداد منزه باشد چنانکه
حکیم سنائی گفته است ؎ داده خویش چرخ بستاند نقش
الله جاودان ماند + و واهب این خیرات بهشمار آن امر کرده است

انحلال تباه شدن کار دنیا و در خفه میان آن بی بقائی افتادن ۱۲ اشاره بنعمتهای حقیقی و بیوفا نبودن آن ۱۲

۲۱۱ انحلال نامه

خدا تعالی ۱۲

در باطن تعجب مینمود و کسانیکه در ظاهر احوال ملوک نگرند و زینت
و مسند و سریر و مفرش و ملبس و غلامان و بندگان و نواب و حجاب
و خدم و حشم و مراکب و جنائب و کوکبه و دبدبه ایشان میبینند
گمان برند که برین تجمل و تجبر ایشان را ابتهاج و مسرت و تمتع و
لذت بی نهایت باشد لا بعمر الله که ایشان در اثنای این احوال
از افکار رفتار گیان غافل باشند و باندیشهای ضروری از تدبیر
و ترتیب کار خویش چنانکه بعضی ازان شرح داده آمد مشغول و اگر
کسی خواهد از حال مالک و ملک او اگرچه اندک بود دلیل تواند ساخت
بر حال ملک و ملک او اگرچه بسیار بود و تجربه و قیاس اینمعنی
اعتبار گیر تا انچه گفتیم او را واضح شود و تواند بود که اگر کسی ناگاه
بر یاستی یا بادشاهی رسد روزی چند در ابتدا ازان التذاذی
یابد و چون چشمش بر مشاهدهٔ آن اسباب بنشیند بعد ازان آنرا
چون دیگر امور طبیعی شمرد و القای بصر بر چیزها میکند که از دایرهٔ

جنائب اسپانیکه در پیش کشند و جمع جنیبت ۱۲
کوکبه بزرگی و حشمت ۱۲
دبدبه آوازه و بزرگی ۱۲
ردن مبل و فرو بسیه نظها رجاه ۱۲
خواهی که احوال پادشاهان امتحان کنند ملاحظه نماید
در حال مالک ملک کیست

اخلاق ناصری ۲۱۰

زین مجلس باشد و او را
ملک بارش رسد چگونه از خدام
خود و جمال کند و در ام و نهی
گروه کردن حال خود من نمودن
دیگران خود را گرفتار او را
مال او ملاحظه نباشد تا پادشاه
ملک هر رسد ۱۲ صفحه
چنین آسان گیران
سوء عاقبت ۱۲

پادشاهی رسد خدای تعالی رعیت او از انچه در تصرف او بود صرف
کند تا بر طلب انچه در تصرف دیگران بود حریص گردد و اسباب
یعنی آنرا در خاطر نیاورده رغبت خود بمال دیگران تصرف کند ۱۲
انقطاع حیات او بسیار شود و استشعار بر دل او استیلا یابد
پنهان ترسیدن ۱۲
و بر اندک حسد بر دو از بسیار در خشم شود و از سلامت سلامت
تولی و دلگیری ۱۲
نماید و از ادراک لذت بها و سکوت محروم ماند نه از چیزی
اعتبار گیرد و نه بر کسی اعتماد کند و مانند درم روی کشیده و سر
فریبنده بظاهر شادی نماود در باطن اندوه فزا باشد چون دولت
او بآخر رسد و مادهٔ عمر منقطع شود خدای تعالی بمقتضای عدالت
با او در حساب مناقشه کند و در عفو مضایقه الا آن الملوک هم المحرومون
تنگی ۱۲
تا اینجا سخن اوست و الحق در صفت احوال ملوک تیر بر هدف
صواب زده است و استاذ ابو علی رحمه الله گوید که از بزرگترین
پادشاهان روزگار عضد الدوله مشاهده کرده ام که این کلمات
قول ابو بکر ۱۲
را استعاده میکرد و از مطابقت این معانی با احوال خویش
باز گفتن سخن ۱۲

تا ایمن بود و چند انکه زیردستان و خدمتکاران بیشتر باشند دل مشغولی
بکار ایشان و حفظ تربیت و وجوه ارزاق در زیادت بود چه
آن قوم بهیچ مؤنت کفایت ناکرده بنفقد سبب مزید فکر و حیرت
و کراهیت او میشوند و چنین کس اگرچه در تصور خلق تونگر و بی نیاز
بود اما در حقیقت از همه درویش تر باشد چه درویشی عبارت
از احتیاج است و احتیاج باندازه محتاج الیه پس هر که در حاجت
حاجت او مواد دنیاوی بیشتر بکار شود درویشی او زیاده تر
باشد و هر که حاجت او بمنافع و مواد دنیاوی کمتر بود تونگری او
بیشتر و ازینجاست که اغنی الاغنیا خدای تعالی است که او را بهیچ چیز
و بهیچکس احتیاج نیست و ملوک محتاج ترین خلق اند بمقتنیات
و اموال پس درویش ترین خلق ایشان باشند و امیر المومنین
ابوبکر صدیق گفته است در خطبه که اشقی الناس فی الدنیا و الآخرة
الملوک و بعد ازان صفت ملوک کرده و گفته که هر که بدرجه

اخلاق ناصری ۲۰۸

فصل در آنکه حاجت درویشان از ملوک بیشتر است و درویشی از ملوک زیادت است

جهانداری و جهانبانی بی سپاه و لشکر ممکن نباشد و سلطان را با سپاه و لشکر چاره نیست و آنچه سلطان را از سپاه و لشکر ناچار است درویش را از خدمتکاران و متعلقان ناچار است و بیشتر سلاطین که در ابتدای دولت درویش بوده اند چون بپادشاهی رسیده اند خدمتکاران و متعلقان بسیار گرفته اند و چون خدمتکاران و متعلقان بسیار گرفته اند درویشی از ایشان بیشتر شده است و چون درویشی از ایشان بیشتر شده است حاجت ایشان بیشتر شده است و چون حاجت ایشان بیشتر شده است ایشان را از ملوک بیشتر حاجت افتاده است و چون ایشان را از ملوک بیشتر حاجت افتاده است ملوک را بر ایشان بیشتر حاجت افتاده است و چون ملوک را بر ایشان بیشتر حاجت افتاده است ایشان را بر ملوک بیشتر حاجت افتاده است و چون ایشان را بر

و مدت بقا بسبب محافظت طاری میشود و خود نامتناهی باشد
لاحق نشوند ۱۲

و اگر طالب این نوع پادشاهی با یکی از خواص و مقربان حضرت
ای خارجیات ۱۲

او بود انواع مکاره و شدائد در باب او تضاعف پذیرد و علاوه
جمع مکروه ۱۲

بر اصمت اضداد و منازعت حساد چه از دور و چه از نزدیک
کمین کردن ۱۲

باشد حاجت بکثرت مواد و مؤنات که در اصلاح خدم و حشم
باوجود ۱۲ محنت ها ۱۲

در رعایت جوانب اولیا و اعدا ضروری باشد مضاف شود
دوستان ۲ منسوب ۱۲

و مع ذلک استراده و اعتراض و نسبت بتقصیر و عیب از نزدیکان
و متصلان که برضای یکی از ایشان قادر نبود تا بارضای
خوشنودی ۱۲

همه جماعه چه رسد بر تواتر و توالی متصل و پیوسته از اخص الخواص
بل از اولاد و حرم و دیگر حواشی و خدم استماع کلماتی کند که از
صعوبت و شدت و تهیج غیظ و غضب و عدم تمکن از اظهار و
قدرت ۱۲ برانگیختن ۱۲

شفی بسبب رعایت مصلحت مرگ بارزه خواهد و با این جمله از تحاسد
چنانچه بشنود ظاهر کردن خواند بسبب بستگی خود ۱۲

و تنازع اعوان و انصار مکائدات اعداء و مولمات اضداد بر جان
جمع عون مدد دهنده ۱۲

۲۰۷ ۱۲ ۱۲ ۱۲

وغافل آنرا بباد دهد و عاری و خالی بماند بحقیقت مغبون و ملوم
زیان بیند ۱۲ ملومیده ۱۲
باشد و از رشد توفیق بی بهره و محروم خاصة که می بیند که طالبان
نهمتهای عرضی و خاطبان آن فوائد مجازی چگونه تحمل مشاق سفرهای
جمع مشقت ۱۲
دور و قطع بیابانهای مخوف و عبره کردن در دریاهای مضطرب
گذشتن ۱۲
و تعرض انواع مکروه و اسباب تلف نفس از سباع
و قطاع الطریق و غیر آن ایثار میکنند و در اغلب احوال با مقاساتی
راهزنان ۱۲
این احوال خائب و خاسر می مانند و به ندامات مفرط و حسرات
نا امید ۱۲ زیانکار ۱۲ پشیمانی ۱۲
مهلک که مستدعی قطع انفاس و قلع ارواح بود مبتلا میگردند
برکندن ۱۲
و اگر بر چیزی از مطالب ظفری یابند آسیب زوال و انتقال
در عقب است و ببقای آن وثوقی و استظهاری
نه چه مواد آن از امور خارجی و اسباب عرضی فراهم آمده
است و خارجیات از حوادث سلامت نیابد و طوارق زمانه را
حوادث ۱۲
بدو تطرق بود و خوف و اشفاقی و تعب نفس و خاطر یکه
راه یافتن ۱۲

خالب در دوزن نوآمده
و بمعنی است تغلیب ۱۲
مقاساتی سخت کشیدن ۱۲
طوارق آمدنها
۲۰۶ اخلاق ناصری
زود آینده و ۱۲

بپردازد و بر مستودعات و ذخائر و اسرار و غوامض آن علم ظفر یابد بدرجه
اقصی برسد و اگر این طالب علم و براعت یگانهٔ روزگار برسر آمدهٔ
اقران شود باید که عجب او بعلم خویش او را از مواظبت بر وظیفهٔ
معاد و طلب زیادت منع نکند و با خود مقرر دارد که علم را نهایت
نیست و فَوْقَ کُلِّ ذِی عِلْمٍ عَلِیْمٌ و باید که در معاودت درس اورا
آنچه مکشوف شود غفلت نورزد و بتکرار و تذکار آنرا ملکه کند که
آفت علم نسیان است و سخن حسن بصری را بهر وقت یاد کند که
تَعَاهَدُوْا هٰذِهِ النُّفُوْسَ فَاِنَّهَا طُلَعَةٌ وَ حَادِقُوْهَا فَاِنَّهَا سَرِیْعَةُ الدُّثُوْرِ چه این
کلمات با قلت حروف و غایت فصاحت و استیفا شرائط
بلاغت مشتمل است بر فوائد بسیار و باید که حافظ صحت نفس را مقرر
بود که نعمتهای شریف و ذخائر عظیم و مواهب نامتناهی را محافظت
میکند و کسیکه بی بذل اموال و تجشم مشقتها و تکلف مئونتها بچندین کرامت
و نعمت مخصوص شود پس با عراض و اغماض و تکاسل

و اخلال و اهمال آن بهیچ وجه جائز نشمرد و اینمعنی بجای ریاضت
بدنی است در طب جسمانی و مبالغهٔ اطبای نفس در تعظیم امر این
ریاضت از مبالغهٔ اطبای بدن در تعظیم نفع آن ریاضت بیشتر
باشد چه نفس چون از مواظبت نظر معطل شود و از فکر
در حقائق و خوض در معانی اعراض کند ببلاه و بلادت گراید و مواد
خیرات عالم قدس از و منقطع شود و چون از حلیهٔ عمل عاطل
گردد و با کسل الفت گیرد بهلاکت نزدیک شود و چه این عطلت
و تعطیل مستلزم انسلاخ از صورت انسانی است و رجوع بر تبهٔ
بهائم و انتکاس حقیقی است نعوذ بالله منه اما چون طالب نو آموز
ار تیاض بامور فکری و ملازمت علوم چهارگانه عادت کند و
باصدق الفت گیرد و مؤنت نظر در آیت را سبک شمرد و
باحق مستانس شود و طبعش از باطل و سمعش از دروغ متنفر گردد
آنچون بدرجهٔ کمال نزدیک شود و بنظر دقیق بمطالعهٔ حکمت

تمشی نگشتی و باید که دانسته باشد که موانست دوستان حقیقی و
مداخلت با یاران موافق در مزاج مستعذب و حکایت مستطاب فکاهت
محمود که مستدعی لذت باشد مباح و مرخص بود بر وجهی که مقدر آن
عقل باشد نه شهوت و از حد توسط بدرجهٔ اسراف یا بمرتبهٔ نقصان
تا نجا میده بود تا داخل نباشد در انچه ازان احتراز فرمودیم چه
انبساط را نیز مانند دیگر اخلاق دو طرف بود یکی بجانب افراط
و بسمت مجون و خلاعت و فسق موسوم بود و دیگری بجانب تفریط
و بتعریف خامت و عبوست و مذمت خوئی معروف و مذموم و مرتبه
وسط که بر شرائط اعتدال مشتمل بود بشاشت و طلاقت وحسن
عشرت مشهور باشد و استحقاق اسم ظرافت بر صاحب
این رتبه مقصور و از اسباب حفظ صحت نفس التزام وظائف
افعال حمیده بود چه از قبیل نظریات و چه از قبیل علمیات بر
وجهیکه روز بروز نفس را بخروج از عهدهٔ وظیفه از هر یکی مواخذه میکند

اصغای احادیث وحکایات واستماع اخبار ومحاورات وروایت
همنان از شنیدن ۱۲ حکایات ۱۲
اشعار ومزخرفات وحضور مجالس ومحافل ایشان خاصة وقتی
کلمات آراسته ۱۲ حاضر شدن ۱۲
که باستطابت نفس ومیل طبیعت مشوب خواهد بود حذر واجب
خوش کردن ۱۲ پرهیز ۱۲
بود چه از حضور یک مجمع باز استماع یک چیز نادر یا از روایت
یک بیت دران شیوه چندان وسخ وخبث نفس تعلق گیرد
کدورت ۱۲
که تطهیر ازان جز بروزگار دراز ومعالجات وشوار میسر نگردد وبسیار
پاکشدن ۱۲
بود که امثال آن حال سبب فساد فاضلان مبتدی رو مادهٔ غوایت
بزرگ ۱۲ گمراهی ۱۲
عالمان مستبصر شده باشد تا بجوانان مستعد ومتعلمان مسترشد
چه رسد وسبب آنست که محبت لذات بدنی وشوق براجات
جسمانی در طبیعت انسانی مرکوز است از جهت نقصانات که
بحسب جبلت اول در و مغطور شده است واگر نه سبب
پیدا کردن ۱۲ پیدا ۱۲
زمام عقل وقید حکمت بودی کافهٔ نوع باین بلا مبتلا شدندی
واقتصاد افاضل وقناعت سعداء ما قلّ برمقدار ضروری
جمع سعید ۱۲ بقدر کفاف ۱۲ بسیار روی ۱۲

از وقف کتابخانه
۲۰۲
اخلاق ناصری

خرد فاضل باشد و بر نیل فضیلت و تحصیل سعادت متوفر و
توفر نگاهداشتن ا
یافتن ا
باقتنای علوم حقیقی و معارف یقینی مشغوف واجب بود بر
توجه نمودن ا
فریفته ا
صاحبش اهتمام بامور یکه مستدعی محافظت این شرائط و اقامت این
مراسم باشد و چنانکه قانون حفظ صحت بدن در طب بتعمال ملائم مزاج
بود قانون حفظ نفس اثنار معاشرت و مخالطت کسانی
اختیار ا خوش صحبتی ا همنشینی ا
باشد که در خصال مذکور با او مشاکل و مشارک باشند چه هیچ
چیز را تاثیر در نفس زیاده از تاثیر جلیس و خلیط نبود و همچنین احتراز
از صحبت و مجالست کسانیکه بدین مناقب متحلی نباشند
هنرها ا
و علی الخصوص از اختلاط اهل شر و نقص مانند گروهی که
بسخرگی و مجون شهرت یافته باشند یا همت باصابت قبائح
صواب دانستن ا تسخر ا
شهوات و تمیل فواحش لذات مصروف گردانیده چه تجنب
ازین طائفه حافظ این صحت را مهم ترین شد بلکه در واجب ترین
چیزی بود چنانکه از مخالطت ایشان حذر واجب بود از

۲۰۱
از الفتن باره از زبان کبود ا

مدنی که باجتماع و تمدن متعلق بود اما سعادت نفسانی آنست که
شرح داده آمد و ترتیب مدارج آن بر پنج وجه است اول علم تهذیب
اخلاق دوم علم منطق سوم علم ریاضی چهارم علم طبیعی پنجم علم الٰهی
یعنی تعلیم برین سیاقت باید تا نفع آن در هر دو جهان بزودی حاصل
آید و اما سعادت بدنی علومی بود که بنظام حال بدن باز گردد چون
معالجات و حفظ صحت و علم زینت که عبارت ازان طب بود
و چون علم نجوم که مقدمهٔ معرفت فائدهٔ دهد و اما سعادت
مدنی علومی بود که بنظام حال ملت و دولت و امور معاش
و جمعیت تعلق دارد مانند علوم شریعت از فقه و کلام و اخبار
و تنزیل و تاویل و علوم ظاهر چون ادب و بلاغت و نحو و کتابت
تفسیر بلاغت ۱۲
و حساب و مساحت و استیفا و آنچه بدان ماند و منفعت هر یکی
بحسب منزلت او باشد و الله اعلم بالصواب فصل نهم
در حفظ صحت نفس که آن بر محافظت فضائل متصور بود چون نفسی

۲۰۰ فضائل و رذائل اخلاق ناصری

معارف هدایت کند پس در وقتی که وهم را با عقل در قوانین آن مساعدت
باشد و تحیر و خبط را در آن مجال نه تا ذهن را ذوق یقین حاصل شود
و ملازمت حق ملکه گردد و بعد ازان بحث بر معرفت اعیان موجودات
و کشف حقائق و احوال آن مقصور باید گردانید و ابتدا از مبادی
محسوسات باید کرد و بمعرفت مبادی موجودات این بحث را بانتها
باید رسانید و چون بدین مرتبه رسد از تهذیب این سه قوت فارغ شده باشد
بعد ازان بر حفظ قواعد عدالت توفیر باید نمود و اعمال و احوال و
معاملات را بر حسب آن به نسبت طبیعت مقدر گردانید و چون
این دقیقه نیز رعایت کند انسانی بالفعل شده باشد و اتم حکمت
و سمت فضیلت او را حاصل آمده پس اگر خواهد که در سعادت
خارجی و سعادت بدنی اهتمام نماید نور علی نور بود و الا باری
مهمات را معطل نگذاشته باشد و بفضول مشغول نبوده و سعادت
سه جنس بود اول سعادت نفسانی دوم سعادت بدنی سوم سعادت

مبادی محسوسات را در حین بحث از مبادی موجودات
بحث انفعالات نفسانی گردان
و نفوس است ۱۲

یکی انچه مقتضی محافظت صحت بود و دیگری انچه مقتضی ازالهٔ علت مرض
همچنین این علم نیز دو فن باشد یکی انچه مقتضی محافظت فضیلت بود
و دیگری انچه مقتضی ازالهٔ رذیلت و ما هر فنی را بغایت جهد بیان
کنیم انشاء الله تعالی پس ازین مباحث روشن شد که طالب
فضیلت را اول ابحث از حال قوت شهوت باید کرد بعد ازان
بحث از حال قوت غضب بنگاه کرد تا حال هر یکی در فطرت باید
بر قانون اعتدال هست یا منحرف ازان اگر بر قانون اعتدال
بود پس در حفظ اعتدال و ملکه گردانیدن صدور انچه منسوب بآن
قوت جمیل بود ازو کوشید و اگر از اعتدال منحرف بود اول بر رد او
باعتدال پس بر تحصیل آن ملکه اقدام نمود و چون از تهذیب این
در قوت فراغت یابد بتکمیل قوت نظری مشغول باید شد و ترتیب
دران رعایت کرد اول که در تعلم شروع نماید خوض در فنی
باید کرد که ذهن را از ضلالت صیانت کند و بطریق اقتباس

۱۹۸ اخلاق ناصری

یا طالب تجارت را ممارست آن حرفه میباید کرد تا هیئتی در طبیعت
(ملکه ۱۲) (مداومت ۱۲) (ورزودگری ۱۲)
او راسخ شود که مبدأ صدور آن فعل باشد از وبر وجه مصالحت
آنگاه او را از جهت اعتبار آن ملکه صانع خوانند و بدان حرفه نسبت
دهند همچنین طالب فضیلت را بر افعالیکه آن فضیلت اقتضا
کند اقدام میباید نمود تا هیئت و ملکه در نفس او پدید آید که اقتدار
او بر اصدار آن افعال بر وجه کمال بسهولت بود آنگاه بسمت
آن فضیلت موسوم باشد و چون چنانکه گفته آمد در صناعت
اقتدا بطبیعت میباید کرد و مناسب ترین صناعات بدین
صناعت صناعت طب است که بر تجویز بدن مقصور است
چنانکه این صناعت بر تکمیل نفس مقصور است پس اقتدائی که
درین صناعت بطبیعت لازم باشد شبیه اقتدای طبیب
(اخلاق ۱۲)
بود در صناعت طب بطبیعت و ازین جهت بعضی از حکما این
صناعت را طب روحانی خوانند و همچنانکه طب دو جزو است

(طبیب در طب بطبیعت اقتدا کردن و گفتن ۱۲ یعنی فضایل اخلاق بطبیعت اقتدا کردن ۱۲)

۱۹۷ باب اخلاق ناصری

(یعنی چنان طالب اخلاق را در تهذیب اخلاق و تکمیل نفس بطبیعت اقتدا لازم ۱۲)

تمیز کرده اگر اتفاق چنان افتاده باشد که در ایام طفولیت تربیت
بر قاعده حکمت یافته باشد چنانکه بعد ازین شرح داده آید شکر
موهبتی عظیم و منتی جسیم باید گزارد چه اکثر مهمات او مکفی بود و حرکت
او در طریق طلب فضائل بسهولت و اگر در مبدأ نشأ بر عکس مصلحت
تربیت یافته باشد بتدریج در نظام نفس از عادات بد و ملکات
نا محمود سعی باید کرد و بصعوبت طریقه نومید نباید بود که امهال مستدعی
شقاوت ابدی بود و تلافی مافات هر روز مشکل تر و بتعذر نزدیک تر
تا انگاه که بدرجهٔ امتناع رسد و جز تاسف و تلهف چیزی بدست
نیاید اَعاذَنَا اللّٰهُ مِنْ سُوءِ نِقْمَتِهِ وَبَلَّغَنَا مَا یُرْضِیهِ بِرَحْمَتِهِ وَبِاَیْدِ دانست
که هیچکس بر فضیلت مفطور نباشد چنانکه هیچ آفریده را انجار
یا کاتب یا صانع نیافریده اند و ما گفتیم که فضیلت از امور صناعی
است اما بسیار بود که کسی را از روی خلقت قبول فضیلت
آسان تر بود و شرائط استعداد در و بیشتر و همچنانکه طالب کتابت

نظام باکسر حبل ای وجوارکه کودک را از شیر باز دارند و نخستین
از عادت ۱۲ سه سبب بخشی شهوت کسر راه نومیدی نباید رفت ۱۲
سه تلهف تاسف و تحسر خوردن فوت شده فرودن ۱۲ سه درنگاه دارد ما اضطرا
از بهری انتظام قوت بسیاند ما
بجبر بسیار خوش نیکبند آزرد
برخیزد خود ۱۲ سه مؤیدان سن عنفوان شکر حق تعالی
بجنگ و دعبل ضعالات نظری عل
ایشان را بکمالات نظری کسبی
فضائل و بهری از فضائل کسبی
رذائل بشری یکی شنوی گردانیده
بنیکبس آن فضیلت مفطور نباشد
و تفصیل آن آنست شنوی
۱۲ جلالی

پس شهوت نکاح و شوق به تناسل حادث گردد و اما قوت دوم
که مبدأ دفع منافی ست چون از حفظ شخص متمکن شود اقدام نماید
ای وجود ۱۲
بر محافظت نوع پس شوق بکرامات و اصناف تفوق و ریاسات
برتری ۱۲ منصب و صدر ۱۲
پدید آید و اما قوت سوم که مبدأ نطق و تمیز است چون
محکی ۱۲
در ادراک اشخاص و جزئیات مهارت یابد بتعقل انواع و کلیات
مشغول شود و اسم عقل بر و افتد و درین حال اسم انسانیت بالفعل
بر و واقع شود و کمالی که مفوض بتدبیر طبیعت بود تمام گردد و بعد
ازان نوبت تدبیر بصناعت رسد تا آن انسانیت که بتوسط
طبیعت وجود تمام یافت بتوسط صناعت بقای حقیقی
ریاضت ۱۲
یابد پس طالب فضیلت را در تحصیل کمالی که متوجه بدان
باشد بهمین قانون اقتدا باید نمود و در تهذیب قوتها سیاقت و
ترتیبی که از طبیعت استفاده کرده باشد رعایت کرد و ابتدا
ای باید کرد ۱۲
بتعدیل قوت شهوت پس بتعدیل قوت غضب و ختم بر تعدیل قوت

تا ریاضت حاصل شود ۱۲ — تا شجاعت حاصل شود ۱۲ — تا حکمت حاصل شود ۱۲

۱۹۵ اخلاق ناصری

۱ یعنی چون مکلف بمخالفت وجود خود پیدا آید که نسبت بحفظ و دفع برمحافظت نوع خود قادر باشد ۱۲

۲ اول اطلاق آدم بر مجموع انسان و اطلاق انسان بر هر فرد از افراد خود بر سبیل حقیقت و اطلاق آدم بر هر فرد از افراد خود بر سبیل مجاز بود و بالفعل کمتر

۳ قول ایشان اطلاق ازدی بر حقیقت صادق آید ۱۲

۴ یعنی کمالی که منوط بتدبیر طبیعت بود وقتی شود و اتمام پذیرد که تدبیر صناعی با شد تا بکمال حقیقی که غایت مقصد انسانی است برسد ۱۲ منه

التماس کند چون صورت مادر و غیر آن پس قوت غضبی در وی پدید
آید و از موذیات احتراز نماید و با آنچه در وصول بمنافع مانع او آید
مقاومت کوشش آغاز کند پس اگر بالفراد با انتقام و دفع
قیام تواند نمود قیام نماید والا بفریاد و گریه استغاثه کند و از
مادر و دایه استعانت جوید و بعد ازان این قوتها و شوقها که مبادی
تحریک آلات اند در تزاید باشند تا اثر خاص ترین نفس
و آن قوت تمیز بود در وی ظاهر شود و ابتدای آن ظهور قوت
حیا باشد و آن دلیل بود بر احساس بجمیل و قبیح پس این قوت
نیز روی در تزاید نهد و هر یکی ازین قوتها چون بکمالی که
بحسب شخص ممکن بود برسد اهتمام کند بر عایت آن کمال
در فرع بر وجهی که صورت بندد و اما قوت اول که مبدأ جذب
ملائم است و تربیت شخص موکل چون شخص را تغذیه و تنمیه نیز دیگ
رساند بکمالی که متوجه بدان باشد منبعث شود بر استبقای نوع

۱۹۴
اخلاق ناصری

همان کمال که بحسب طبیعت متوقع بود و آن برآوردن فرخ است
بدین تدبیر موجود شود و فضیلتی دیگر بآن مقارن افتد و آن برآمدن
مرغان بسیار بود بیکدفعه که وجود امثال ایشان بطریق حضانت
متعذر نماید و بعد از تقدیم این مقدمه گویم چون تهذیب اخلاق
و اکتساب فضائل که بالقصد و معرفت آن آمده ایم امر صناعی
است دران باب افتد الطبیعت لازم بود و آنچنان باشد که
تامل کنیم تا ترتیب وجود قوی و ملکات در بدو خلقت بر چه
سیاقت بوده است پس در تهذیب همان تدریج نگاه داریم
و معلوم است که اول قوتیکه در کودکان حادث شود قوت طلب
غذا باشد و سعی در تحصیل آن چه کودک چون از شکم مادر جدا شود
شیر از پستان طلب کند بی تقدیم تعلم و چون قوت او بیشتر شود
آنرا بآواز گریستن بخواهد و چون قوت تخیل او بر حفظ مثل قادر
شود مطالبی که مثالهای آن از حواس اقتباس کرده باشد

۱۹۳

مانند مبدای تحریک چوب بوسائط ادوات و آلاب تا آنگاه که بکمال
اسباب ۱۲
تختی برسد و طبیعت بر صناعت مقدم است هم در وجود و هم در رتبه
چه صدور او از حکمت الٰہی محض است و صدور صناعت از محاولات
خواہشہا ۱۲
و ارادات انسانی باستمداد و اشتراک امور طبعی پس طبیعت بمنزلهٔ
معلم و استاد است و صناعت بمثابهٔ متعلم و تلمیذ و چون کمال
شاگرد ۱۲
هر چیزی در تشبه آن چیز بود بمبدای خویش پس کمال صناعت
در تشبه او بود بطبیعت و تشبه او بطبیعت چنان باشد که در تقدیم
مانند شدن ۱۲
و تاخیر اسباب و وضع هر چیزی بجای خویش و تدریج و ترتیب
ای پایہ بجای پایہ و تخمہ بجای تخمہ و علی ہذا ۱۲
نگاهداشتن بطبیعت اقتدا کند تا کمالی که قدرت الٰہی طبیعت را
بطریق تسخیر متوجه آن گردانیده است از صناعت بروجه تدبیر حاصل
آید و مع ذلک فضیلتی که لازم صناعت بود و آن حصول آن کمال
باشد بر حسب ارادهٔ مشیت بآن کمال متقارن افتد مثلاً چون مردم
بیضهٔ مرغان را در حرارتی مناسب حرارت سینهٔ ایشان ترتیب دهد

ملک
قادر او است تا بچیز نه
و کاری ۱۲ اصل
ای کمال صناعت در تشبه
بطبیعت است یعنی چنانچه
بیست اصل باد و این بعد
صورت او بودی از دیگران
صناعت است کصانع در خود
صورت تخت خیال نبود و اصل
اخلاق ناصری ۱۹۲
بعد از و بعد از ان این
و شیشه و عمل آن است صورت ساخت
بعد از ان و عمل کرد
پیش از ان و عمل کرد
این بود از ان انتظام تدبیر
تدبیر ۱۲

که اول برخود جور کند بعد ازان بر دوستان و پیوستگان و بعد ازان
بر باقی مردمان و اصناف حیوانات باهمال سیاسات چه علم بتصدیق
(فروگذاشت ۱۲)
یکی بود و پس بهترین مردمان عادل بود و بدترین جائر و جماعتی از حکما
گفته اند که قوام موجودات و نظام کائنات بمحبت است و اضطرار
(اصل چیزهائے کہ آن قائم باشد ۱۲)
مردم باقتنای فضیلت عدالت از جهت فوات شرف محبت
(مرگ و ترک ۱۲)
چه اگر اهل معاملات بمحبت یکدیگر موسوم باشند انصاف یکدیگر
بدهند و خلاف مرتفع شود و نظام حاصل آید و چون این بحث به حکمت
مدنی و منزلی لائق تر است در شرح امر محبت توقف اولی تر و الله اعلم

فصل هشتم در ترتیب اکتساب فضائل و مراتب سعادت

در علوم حکمت مقرر است که مبادی اصناف حرکات که تقتضی
توجه باشند بانواع کمالات یکی از دو چیز بود طبیعت یا صناعت
اما طبیعت مانند مبدای تحریک نطفه در مراتب تغیرات متربه و
استحالات متنوعه تا آنگاه که بکمال حیوانی برسد و اما صناعت

بعض مسائل مشکله معلوم کرنے کے لئے
بہترین خلق خدا کے پاس جانا
معلوم کرنا کہ بہترین معلوم کون ہے
کیسے پہچانا جائے کہ یہ بہترین ہے
چیزیں جن پر انحصار کرتی ہیں
بعض علماء کا ان کو اعلیٰ قسم کی
بعض کا دوسری قسم کی
نظر علماء میں اختلاف
۱۹۱
خلق کردہ شود و من بعد
گوشت و استخوان انسان دران
شود و صورت اعضا و شبیه
انسانی پدید آید انگاه جان
دران دمیده پیش شوی از
مکمن باطن بظهور آید فسبحان الخالق
الحکیم و مقتضای لوح مبدا
فطرت اگر اول چوب
بعد ازان
دانش و صول خود دران باشد

فرض کنند بے رئیسی قاہر کہ آنرا منظوم گرداند و بیمن وحدت کہ
ظل آلہ است ثبات و قوام دہد و ارسطاطالیس کسے را کہ حال
او در تجاذب قوی برین صفت بود تشبیہ کردہ است بشخصے
کہ او را از دو جانب میکشند تا بدو نیمہ شود یا از جوانب مختلف
تا پارہ پارہ شود و لیکن چون قوت تمیز را کہ خلیفہ خدای عزوجل
است در ذات انسانی حاکم قوی گرداند تا او شرائط اعتدال
و تساوی نگاہ دارد ہر یکی بحق خود رسد و سور نظامیکہ از کثرت متوقع
بود مرتفع شود پس چون از تعدیل نفس برین وجہ فارغ شود
واجب بود تعدیل دوستان و اہل و عشیرہ ہم برین صفت بعد ازان
تعدیل اجابت و ابا عدد بعد ازان تعدیل حیوانات تا شرف
این شخص بر ابنای جنس او ظاہر شود و عدالت او تمام گردد
و چنین شخص کہ در عدالت باین غایت رسد ولی خدا یتعالے
و خلیفہ او و بہترین خلق او بود و باز آمی این بدترین خلق خدا کسی بود

۱۹۰

آن نبود که گفتیم عدالت فضیلتی نفسانی است چه آن هیئت نفسانی را
بسه وجه اعتبار کنند اول بنسبت باذات آن هیئت دوم باعتباری
باذات صاحب هیئت سوم باعتبار کسی که معامله بدان هیئت
با او اتفاق افتد پس باعتبار اول آنرا ملکهٔ نفسانی خوانند
و باعتبار دوم فضیلت نفسانی و باعتبار سوم عدالت
و در جملگی اخلاق و ملکات بهمین اعتبارات را رعایت باید کرد
و بر عاقل واجب بود استعمال عدالت کلی بران وجه که اول
در نفس خود بکار دارد و آن تعدیل قوی و تکمیل ملکات باشد
چنانکه گفتیم چه اگر بعدالت تعدیل قوی نکند شهوت او را باعث
شود بر امرے ملائم طبیعت خویش و غضب بر امری مخالف آن
تا بدواعی مختلف طالب اصناف شهوات و انواع کرامات
گردد و از اضطراب و انقلاب این احوال و تجاذب قوی اجناس
شر و ضرر حادث شود و حال همچنین گونه بود هر کجا که کثرتے

آن طالب را

۱۸۹

بکلی افنا نتوانند کرد ولیکن جزوی را که بر طرف افتد جزو دیگه بر و
محیط شود افنا کند تا انواع حکمت پیدا گردد و اشاره برین معنی است
قول صاحب شریعت علیه الصلوة والسلام آنجا که گفته است
بِالْعَدْلِ قَامَتِ السَّمٰوٰاتُ وَالْاَرْضُ غرض آنست که ناموس
بعدالت کلی فرماید تا اقتدا کرده باشد بسیرت الهی و تفضل کلی
نفرماید که تفضل کلی نامحصور بود و عدالت محصور از جهت آنکه
تساوی را حدی معین باشد و زیادت محدود نبود بلکه با تفضل
خواند و بران حث و تحریص کند چه تفضل عام و شامل نتواند بود
چنانکه عدالت عام و شامل بود و آنچه گفتیم تفضل احتیاط و مبالغه
است در عدالت هم قول عام نیست چه این احتیاط عادل
را جز در نصیب خود نتواند بود مثلاً اگر حاکم شود میان دو خصم در هیچ
طرف تفضل نتواند کرد و جز رعایت عدل محض و تساوی
مطلق از و قبیح آید و آنچه گفتیم که عدالت هیئتی نفسانی است منافی

دیگران را کمتر بصد جور و معلوم شد که تفضل از عدالت شریف تر
است از ان جهت که مبالغه است در عدالت نه از ان جهت که خارج
است از عدالت و اشارهٔ صاحب ناموس بعدالت اشارتی
کلی بود نه جزوی چه عدالت که مساوات است گاه بود که در جوهر
بود دوگاه بود که در کم بود دوگاه بود که در کیفیت بود و همچنین در دیگر
مقولات و بیانش آنست که اب و هوا متکافی اند در کیفیت نه در کمیت
که اگر در کمیت متکافی بودندے مساحت هر دو متساوی
بودی و در کیفیت تفاضل افتادی پس بکیفیت فاضل بر
مفضول غالب بودی و مفضول فاسد شدی و همچنین در آتش
و هوا و اگر عناصر متکافی نبودندی و افنا و افساد یکدیگر توانستندے
عالم نیست شدی در کمترین مدتی ولیکن باری عز و علا بفضل و
عنایت خویش چنان تقدیر کرده است که هر چهار در قوت و
کیفیت متکافی و متساوی افتاده اند تا یکدیگر را

نقصان از وسط مذموم است زیادت هم مذموم بود پس تفضل مذموم
بود و این خلف باشد جواب آن اینست که تفضل احتیاط بود در عدالت
(ای خلاف و باطل ۱۲)
تا از وقوع نقصان ایمن شود و توسط فضائل بر یک منوال
(ای چون ۱۲)
(طریق و طور ۱۲)
نتواند بود چه سخاوت با آنکه وسط است میان اسراف و بخل
زیادت و رو باحتیاط نزدیکتر از نقصان است و عفت با آنکه وسط
(ای بفضیلت ۱۲)
است میان شره و خمود نقصان در و باحتیاط نزدیکتر از زیادت
و تفضل صورت نه بندد مگر بعد از رعایت شرائط عدالت که
اول آنچه استحقاق واجب کند ادا کرده باشد پس زیادت نیز
احتیاط را بآن اضافه کند و اگر بمثل همه مال بناستحق دهد و مستحق
(نظر بمستحق ببینوا ۱۲)
را ضائع گذارد متفضل نبود بلکه متبذر بود چه اهمال عدالت کرده
است پس معلوم شد که تفضل عدالت است در زیادت و
متفضل عادلی ست محتاط در عدالت و سیرت او آن بود که در منافع
خود را کمتر دهد و دیگران را بیشتر و در ضار خود را بیشتر دهد و

ط احتیاط گردد در گرفتن
در بهره کاری کردن ۱۲
ص ۱۲ ع قرد
سر و دشمن شود ۱۲ ک

دیگر گفته است و آن اینست که چون مردم را قوت های مختلف است
ممکن بود که بعضی باعث شود بر فعلی مخالف مقتضای قوتی دیگر
مانند آنکه صاحب غضب یا صاحب شهوت با فراط یا کسی که در مستی
عربده کند افعالی اختیار نماید بی مشاورت عقل که بعد از معاودت
جنگ ۱۲
پشیمان شود و سبب آن فعل آن بود که در جائی که غلبه قوتی را باشد
که مقتضی آن فعل است آن فعل جمیل نماید و چون آن قوت
استحکام عقل و استعمال او کرده باشد عقل را مجال اعتراض
حدت خواستن ۱۲
نبود و بعد از سکون سورت آن قوت قبح و فساد ظاهر گردد و او اکساب نکیم
تیزی و غلبه ۱۲
بسعادت فضیلت موسوم باشند بهیچ وقت عقل ایشان مغلوب
نگردد و صدور فعل جمیل ایشان را ملکه شود و سوالی دیگر ایراد کنند
از سوال اول مشکل تر و آن اینست که تفضل محمود است و داخل نیست
در عدالت چه عدالت مساوات بود و تفضل زیادت و ما گفته ایم
که عدالت مستجمع فضائل است و او را مرتبه وسط است پس چنانکه

۱۸۵ مصنف لم گردن یعنی ان قوت عقل را اعادم و ضعیف لم کرده باشد ۱۲

مال وحُر جمع مال نه ازبرای مال کند لیکن ازبرای صرف وانفاق کند

وورویش نباید چه کسوب بود ازوجوه جمیله وتکاسل نکند

درکسب چه توصل او بفضیلت خویش بتوسل مال است واز تضییع

وشندر وبخل وتقتیر احتراز نماید پس هر حری عادل بود

اما هر عادلے حر نبود واینجا شکی ایراد کنند وازان جواب

گفته اند وآن اینست که چون عدالت امری اختیاریست

که ازجهت تحصیل فضیلت واستحقاق محمدت کسب کنند باید که

جور که ضد اوست امری بود اختیاری که ازجهت تحصیل رذیلت

واستحقاق مذمت کسب کنند واختیار عاقل رذیلت ومذمت را

بعید تواند بود پس وجود جور متمنع بود وور جواب گفته اند که هر که

ارتکاب فعلی کند که مودی بود بضرری ظالم نفس خویش باشد

ازانجهت که باقدرت بر نفع نفس اختیار بآن ترک مشاورت

عقل اشیار کرده باشد واستاد ابو علی رحمه الله بهتر ازین جوابے

اختیار

بقیه تنخی کردن در نفقه عیال

ای رذیلت شود بهمه

با فتیار عاقل قریب نبود بود

بلکه بعید قوا نبود یعنی در زمان

ومدت معتنا به گرد زیاد

عاقل با بلکه از خود عقل

دور نباشد پس وجود

جور ممتنع شد واین خلاف

حکمت الهی است

اشعری

قدرت قادر بودن در وقت

لفظ آن قدرت است یعنی با وجود

بر نفس رسانیدن نفس خود

قادر باشد اقتضا کردن ضرر

نفس از مشاورت عقل در

باشد پس با بیشتر

بمشاورت عقل کند پس

نگذارد و وجود جور ممتنع

بیرون نرود

وبباید دانست که این ہئیت نفسانی امری بود غیر فعل و غیر معرفت
ای عدالت ۱۲
و غیر قوت چه فعل بے این ہئیت صادر شود چنانکه گفتیم که افعال
عدول از غیر عدول صادر شود و قوت و معرفت بضدین متعلق
یکسان گیرد چه علم بضدین و قدرت بر ضدین یکی بود اما بر ہئیتے
که قابل ضدی بود غیر ہئیتے بود که قابل ضد دیگر بود و انعنی در جملگی
قبول کننده ۱۲
فضائل و ملکات تصور باید کرد که از اسرار این علم است و عدالت
را با حریت اشتراک است در باب معاملات و اخذ و اعطا چه عدالت
گرفتن ۱۲ دادن ۱۲
در اکتساب مال افتد بشرائط مذکور و حریت در انفاق مال هم بدان
شرائط و اکتساب اخذ بود پس با نفعال نزدیکتر بود و انفاق اعطا
بود پس بفعل نزدیکتر بود و مردمان حر را از عادل دوست تر دارند
باین سبب با آنکه تعلق نظام عالم بعدالت بیشتر ازان بود که بحریت
چه خاصیت فضیلت فعل خیر است نه ترک شر و خاصیت و محبت
مردمان در محبت گفتن ایشان در بذل معروف بود نه در جمیع

مدول کسی که عدالت از ان صادر شود ۱۲
مال بود و جمله دوم ن
آن بتصدق فرموده ۱۲

نقصان چه جائز در انچه نافع بود خویش را زیادت طلبد و دیگران را
جور کننده ۱۲
نقصان و در انچه ضار بود خویش را نقصان طلبد و دیگران را
زیادت و چون عدالت تساوی است و در هر دو طرف تساوی
زیادت و نقصان پس هر دو طرف عدالت جور است و هر خلق
هر فضیلتی را از جهت توسط اعتدالی لازم است اما عدالت عام
و شامل است جملگی اعتدالات را و عدالت هیئتی نفسانی بود که از
صادر شود و تمسک بناموس الهی چه مقدر مقادیر و معین اوضاع
مقدر کننده ۱۲ انداز ۱۲
و اوساط ناموس الهی باشد پس صاحب عدالت را بهیچ نوع
جمع وسط ۱۲ شارع ۱۲
مضادت و مخالفت صاحب ناموس در طبیعت نیاید بلکه
مخالف ۱۲
همگی همت او بموافقت و معاونت و متابعت او مصروف بود
چه مساوات از و یابد و طبع او طالب مساوات بود و اقل
مساوات میان دو شخص بود در چیزی مشترک میان
هر دو یا در دو چیز پس ارکان نسبت متصل یا منفصل معین شود

ارکان نسبت متصل ۱۲
ارکان نسبت منفصل چهار
باید دانست که در ارکان نسبت
رکن اول را مقدم گویند
رکن دوم را تالی پس اگر
رکن تالی هم مقدم واقع شود
رکن دوم تالی آن نسبت را مقلوب
مانند چنانکه نسبت دو بچهار
مثل نسبت چهار است بشش
گویند چهار در شش مرتین است یعنی
مقدم را دو بار در دو واقع شده
و گویند چهار و شش با شش مکرر مقدم
و تالی هم در دو نسبت جدا جدا
با شش مکرر است نسبت متصل
نسبت منفصل دو بسه

وخلاعت غدار او در تتبع شهوات تولد کند چهارم از خود راضی شدن
بیوفا ۱۲
بر ذائلی که از استمرار قبائح و ترک انابت لازم آید و در الفاظ تنزیل
رجوع و توبه ۱۲
ریبغ و ریبن و غشاوه و ختم آمده است و معنی این چهار لفظ بمعانی
این چهار سبب نزدیک است و هر یکی را ازین شقاوتها علاجی بود
که بعد ازین بروجه اجمال یاد کرده آید انشاء الله تعالی انیست
سخن حکما در عبادت خدای تعالی و آفلاطون الهی گفته است که
چون عدالت حاصل آید نور قوی و اجزای نفس بر یکدیگر درخشند
چه عدالت مستلزم همه فضائل بود پس نفس بر ادای فعل خاص خود
بر فاضلترین وجهی که ممکن بود قادر شود و این حالت غایت
قرب نفس انسانی بود از الله تعالی و نیز گفته است که توسط عدالت
مانند توسط دیگر فضائل نیست از جهت آنکه هر دو طرف
عدالت جور است و هر دو طرف هیچ فضیلت یک رذیلت
نیست بیانش آنست که جور هم طلب زیادت بود و هم طلب

وشاط در طلب دوم اقتنای علوم حقیقی و معارف یقینی سوم
حیا از جهل و نقصان قریحے که نتیجهٔ اهمال بود چهارم ملازمت سلوک
طریق فضائل بحسب طاقت و این اسباب را اسباب اتصال
بحضرت حق خوانند و اما اسباب انقطاع ازان حضرت که
بعضت عبارت ازان ست هم چهار بود اول سقوطی که موجب
اعراض بود و استهانت به تبعیت لازم آید دوم سقوطے
که مقتضی حجاب بود و استخفاف به تبعیت لازم آید سوم سقوطے
که موجب طرد بود و مقت به تبعیت لازم آید چهارم سقوطے
که موجب نسیان بود یعنی دورے از حضرت و بغض
به تبعیت لازم آید و اسباب شقاوت ابدی که مودی بود
بدین انقطاعات نیز چهار بود اول کسل و بطالت و تضییع
عمر تابع آن افتد دوم جهل و غباوتی که از ترک نظر در ریاضت
نفس بتعلیم خیزد سوم وقاحتی که از اهمال نفس و خداعت

تحصیل ۱۲
یلے
انتادن ۱۲
خواری ۱۲
سبکی ۱۲
یلے
یلے
بیکاری ۱۲
یلے
یلے
ی جہالت ۱۲
یلے
یلے
یلے

انبیا اند بیان آن میکنند و بر عموم خلائق واجب بود انقیاد و متابعت
ایشان تا محافظت امر حق جل جلاله کرده باشند و بباید دانست
انبیا و علما ۱۲
که نوع انسان را در قرب بحضرت الهیت منازل و مقاماتست
و آن مقام چهار است مقام اول مقام اهل یقین است که ایشان را
موقنان خوانند و آن مرتبه حکمای بزرگ و علمای کبار باشد
مقام دوم مقام اهل احسان است که ایشان را محسنان گویند
و این مرتبه کسانی بود که با کمال علم بحلیهٔ عمل متحلی باشند
و بفضائلیکه برشمردیم موصوف مقام سوم مقام ابرار بود و ایشان
جماعتی باشند که باصلاح بلاد و عباد مشغول باشند و سعی ایشان
بر تکمیل خلق مقصور بود مقام چهارم مقام اهل فوز بود که ایشان را
رسیدن بمقصود ۱۲
فائزان خوانند و مخلصان نیز گویند و نهایت این مرتبه منزل اتحاد
بود ورای این نوع انسان را هیچ مقام و منزلت صورت
نه بندد و استعداد این منازل بچهار خصلت باشد اول حرص

واز و در ترجیح بعضے ازین اقوال بر بعضی اشارتی منقول نیست
و طبقهٔ متاخر از حکما گفته اند که عبادت خدای تعالی در سه نوع
محصور تواند بود اول انچه تعلق با بدان دارد مانند صلوٰة و صیام
و وقوف بمواقف شریفه از جهت دعا و مناجات دوم انچه تعلق
بنفوس دارد مانند اعتقادات صحیح چون توحید و تمجید حق تعالے
و تفکر در کیفیت افاضهٔ وجود و حکمت او بر عالم و انچه ازین
باب بود سوم انچه واجب شود در مشارکات خلق مانند انصاف
در معاملات و مزارعات و مناکحات و ادای امانات و
نصیحت ابنای جنس و جهاد با اعدای دین و حمایت حریم
و از ایشان گروهے که با اهل تحقیق نزدیکتر اند گفته اند که
عبادت خدای تعالی سه چیز است اول اعتقاد حق دوم قول
صواب سوم عمل صالح و تفصیل هر یک در هر وقت و زمانے
و بهر اضافتی و اعتباری بر وجهی دیگر بود که انبیا و علمای مجتهد که ورثهٔ

ل موقف جای ایستادن ۱۲ کعبه و ارکان حج ۱۲
م مناجات با خدا سخن گفتن ۱۲ افاضه ریختن ۱۲
ن مشارکات با هم کار کردن ۱۲ مزارعات کشاورزی ۱۲
س حریم نگاهداشت ۱۲
ع راست ۱۲
ف نسبتی ۱۲

۱۷۸ اخلاق ناصری

خالق تعالی بعضی گفته اند که ادای صیام وصلوة وخدمت هیاکل
بتخانه ها ۱۲
ومصلیات وتقرب بقربانیها بقدیم باید رسانید وقومی گفته اند
ومساجد ۱۲
که اقرار بربوبیت او واعتراف باحسان وتمجید او برحسب
اقرار ۱۲ بربکی ۱۲
استطاعت اقتضا باید کرد وطائفه گفته اند که تقرب بحضرت
ای هر قدر تواند قیام نماید ۱۲
او باحسان باید نمود اما بانفس خود بتزکیه وحسن سیاست واما
پاکی کردن ۱۲ تادیب نفس ۱۲
با اهل نوع خود بمواسات وحکمت وموعظت وجماعتی
یاری کردن ۱۲
گفته اند که حرص باید نمود بر تفکر وتدبر در الهیات وتصرف
در محاولاتیکه موجب مزید معرفت باری سبحانه بود تا بواسطه
مباحث علوم ۱۲
آن معرفت او بکمال رسد وتوحید او بحد تحقیق انجامد وگروهی
گفته اند که انچه خدای عزوجل را بر خلق واجب است یک چیز
معین نیست که آنرا ملتزم شوند وبر یک نوع ومثال نیست
بلکه بحسب طبقات ومراتب مردمان در علوم مختلف است
این سخن تا اینجا حکایت الفاظ اوست که نقل کرده آمد

واگر از نفوس وقوی وملکات واروا ح گوئیم وخواهیم که شرح دهیم

مد دیکه از فیض عقل و نور وبها و مجد وسنا وبرکات وخیرات او

بنفس ما میرسد عبارت واشارت را دران باب مجالی نیابیم وزبان

وبیان وفهم ووهم را از تصرف در حقائق ودقائق آن عاجز وقاصر

شمریم واگر از نعمت بقای ابدی وملک سرمدی وجوار حضرت

احدی گوئیم که ما را در معرض تحصیل واقتنای استعداد واستیجاب

آن آورده است جز عجز وحیرت وقصور وده شت حاصل نیابیم

لا لعمری یا بجهل هذه النعم الا النعم اگرچه بارئ عز وعلا از مساعی

ما بی نیاز است سخت فاحش وشنیع بود که ما التزام ادای حقی

وبذل جهد یکه بوسیلهٔ آن وصمت جور وسمت خروج از شرائط

عدل از خود محو کنیم نکنیم حکیم ارسطاطالیس در بیان عبادتیکه

بندگان را بدان قیام باید نمود چنین گفته است که مردمان را

خلاف است در انچه مخلوق را بدان قیام باید کرد از جهت

بیان اندازه است ۱۲ خوبی و زیبائی ۱۲ بیان کردن ۱۲ رمز گفتن ۱۲ بایکیها ۱۲ همسایگی ۱۲ ذخیره نهادن ۱۲ سزاوار شدن ۱۲ حیرت ۱۲ عیب ۱۲ نشانی ۱۲

۱۷۶

فاحش ترچه ظلم اگرچند قبیح است در نفس خود اما بعضے از بعضی قبیح تر
زیاده ۱۲ خبر ۱۲
باشد چنانکه ازالهٔ نعمتے از ازالهٔ نعمتے و انکار حقی از انکار حقی شنیع تر
بود و چون قبح تقصیر در مکافات حقوق ملوک و رؤسا بذل طاعت
و شکر نعمت و محبت و سعی صالح تا این غایت معلوم است بنگر که
نیکو ۱۲
در قیام بحقوق مالک الملک بحقیقت که هر ساعت بل هر لحظه چندان
نعم و ایادی نامتناهی از فیض وجود او بنفوس و اجسام ما میرسد که
در حد عد و حیز حصر نتوان آورد و اهمال و تقاعد تا چه غایت مذموم
شمار ۱۲ بگان ۱۲
و منکر تواند بود اگر از نعمت اول گوئیم که وجود ست آنرا بدلی
در تصور نمی آید و اگر از ترکیب بنیه و تهذیب صعد گوئیم مصنف
بنیاد و آفرینش ۱۱
کتاب تشریح و مؤلف کتاب منافع اعضا زیاده از یکهزار ورق
در احصای انچه و هم بشری بدان تواند رسید سیاه کرده اند و هنوز
احاطه و شمار ۱۲
از دریا قطره در معرض تعریف نیاورده و از عهدهٔ معرفت
شناسا گردانیدن ۱۲
یک نکته چنانکه باید بیرون نیامده و بکنه حقیقت یک دقیقه نرسیده
پایان ۱۲

۱۷۵ از خلاف ناصری

شامل بود و بهم احسان او بهر یک از اقویا و ضعفا علی الخصوص و اصل
و استحقاق آنکه هر یک از اهل مملکت او علیحده بنوعی از مکافات
قیام باید نمود که تقاعد ازان مستدعی اتصاف بود بسمت جوار
او را حاصل و هر چند بسبب استغناء او از صنایع رعیت بمکافات
ایشان جز باخلاص دعا و نشر ثناء و ذکر مناقب و مآثر و شرح مساعی
و مفاخر و شکر جمیل و محبت صافی و بذل طاعت و نصیحت و ترک
مخالفت در سر و علانیه و سعی در اتمام سیرت او بقدر طاقت و اندازهٔ
استطاعت و اقتدا با و در تدبیر منزل و تربیت اهل و عشیره
که منسوب او با ایشان چون منسبت ملک باشد با ملک نتواند بود
اغماض ایشان از اقامت مراسم و قیام نامودن بدین شرائط
با قدرت اختیار جز ظلم و جور حقیقی و انحراف از سنن عدالت
نبود چه اخذ بی اعطا از قانون انصاف خارج افتد و چند انکه
افادهٔ نعمت و افاضهٔ معروف بیشتر جور یکه در مقابل آن باشد

ل یعنی بادشاه را در استحقاق
این امور حاصل که هر یک از
از اهل مملکت وی پاداش
احسانات او و قیام و توجه
ضروری است و اگر از او فرو
گذارد متصف بکفران شود ۱۲
م نشر فاش کردن ۱۲
ن مناقب جمع منقبت
بمعنی خصلت پسندیده ۱۲
س بمعنی در مکافات پادشاه
از رعیت جز این چیزها که
بکار نشد و نفع نمیتواند کرد
بسبب استغنای کامل او
ع سنن جمع سنت بمعنی طریقه
و بفتح سین و ضم نون جمع
سنت که بمعنی طریقه باشد ۱۲
ف یعنی ظلم و جور در مقابل آن
زیاده مشهور و مقبول است ۱۲

خالق عز اسمه و نعم نامتناهی او حقی ثابت بود که بنوعی از انواع قدرت
در ادای آن حق بذل کنند چه اگر کسیکه باندک مایه انعامی مخصوص شود
از غیری و آنرا مجازاتی نکند بوجهی بوصمت جور منسوب باشد تکلیف
پاداش ۱۲
اگر بعطاهای نامتناهی و نعمتهای بی اندازه تخصیص یافته باشد و
بعد ازان بر تواتر و توالی بلوا حق ایادی لحظه فلحظه آنرا مددی میرسد او
متصله ۱۲ منتهاء ۱۲ از بیچه والهم
در مقابل باندیشه شکر نعمتی یا قیام بحقی یا ادای معروفی مشغول نشود لابل
احسانی ۱۲
سیرت عدالت چنان اقتضا کند که جد و اجتهاد بر مجازات و مکافات
مقصود دارد و در اهمال و تقصیر خویشتن را نامعذور شناسد چه
فروگذاشت ۱۲
اگر بمثل پادشاهی عادل فاضل باشد که از آثار سیاست او
مسالک و ممالک ایمن و معمور گردد و عدل او در آفاق و اقطار ظاهر
از بیچه والهم
و مشهور و در حمایت حریم و ذب از بیضه ملک و منع ابنای جنس
از ظلم بر یکدیگر و تمهید اسباب مصالح معاش و معاد خلق هیچ
مختل
دقیقه مهمل نگذارد تا هم خیر او عموم رعایا و زیردستان را

---

۱ یعنی منسوب بجور بجور
۲ چگونه نشود و او بجور و بیکدیگر ایشان
۳ یعنی خود بجور نیست بلکه بتقدیر آنست
۴ ضرر بقیام بحق یا ادای معروف
۵ یعنی کرانه و گوشه ۱۲
۶ زبر ۱۲ بهم آشفتن و راندن و
دور کردن و باز داشتن ۱۲
۷ بیضه ملک یعنی حوزه
و میانه و آن ۱۲

اخلاق ناصری ۱۷۳

و اما اقسامش در افعال گوئیم حکیم اول عدالت را بر سه قسم کرده است
ارسطاطالیس ۱۲
اول انچه مردم را بدان قیام باید نمود از حق حق تعالی که واهب
خیرات و مفضی کرامات است بل سبب وجود هر نعمت که تابع
رساننده ۱۲
وجود استاد و پست و عدالت چنان اقتضا کند که بنده بقدر
طاقت در امور یکه میان او و معبود او باشد طریق افضل مسلوک
دارد و در رعایت شرائط وجوب مجهود بذل کند دوم انچه مردم
کوشش ۱۲ خرچ ۱۲
را بدان قیام باید نمود از حقوق ابنای جنس و تعظیم رؤسا و ادای
امانات و انصاف در معاملات سوم انچه بدان قیام باید نمود
از ادای حقوق اسلاف مانند قضای دیون و انفاذ وصایای
جمع سلف پیشینیان ۱۲ اوا کردن ۱۲ جمع دین ۱۲ جاری کردن ۱۲
ایشان و انچه بدان ماند تا اینجا معنی سخن حکیم است و تحقیق این سخن
در بیان وجوب ادای حقوق خدا تعالی جل جلاله آنست که چون
شریطه
شریطهٔ عدالت میباید که در اخذ و اعطای اموال و کرامات
تبعیض
و غیر آن ظاهر باشد پس باید که بازای انچه بما میرسد از عطیات

معنی طاقت و قوت خود
صرف کند و تا الامکان
از افراط و تفریط
احتراز نماید ۱۲

ازالہ کند بی آنکہ منفعتے باو رسد لیکن او را از نکروہی کہ بآن کس رسد
لذتے حاصل آید بروجہ تشفی از حسد یا از سببی دیگر و اما خطا چون سبب
اضرار غیر شود نہ از وجہ قصد و ایثار بود و نہ مقتضی التذاذ بلکہ قصد
بفعلے دیگر بود کہ آن فعل مؤدی بود بضرر مانند تیر کہ نہ بقصد بر شخصی آید
ہر آئنہ حزنے و اندوہی تابع این حالت بود و اما شقاوت مبدا فعلی است
کہ در و سببی خارج باشد از ذات صاحبش و او را در آن اختیارے
و قصدی نہ مانند آنکہ آسیب صدمۂ ستوری ریاضت نایافتہ
کہ شخصے بر و نشستہ بود بکسی رسد کہ آن شخص را در و دستگی
باشد و او را ہلاک کند و چنین شخصی شقی مرحوم بود در آن واقعہ غیر ملوم
و اما کسیکہ بسبب مستی یا خشم یا غیرت بر قبحی اقدام نماید عقوبت
و عتاب از و ساقط نشود چہ مبدا آن افعال یعنی تناول مسکر
و انقیاد قوت غضبی و شہوی کہ صدور قبح بہ تبعیت آن لازم آمد بارادہ
و اختیار او بودہ است اینست شرح عدالت و اسباب آن

۱۷ اما فضائل نفسانی

مستظهر باشد و اهل عقل و تمیز حکمت و عدالت را از شرائط استعداد
قوی پشت ۱۲
این منزلت شناسند چه این دو فضیلت سبب ریاست و سیادت
ای حکومت ۱۲
حقیقی باشند و مرتب داشتن مرتبهٔ هر یکی در درجهٔ خویش و اسباب
هر واحد ۱۲ ای باشد ۱۲
جملگی اصناف مضرات محصور است در چهار نوع اول شهوت
و رذائت تابع آن افتد دوم شرارت و جور تابع آن افتد
فرومایگی و فساد ۱۲
سوم خطا و حزن تابع آن افتد چهارم شقاوت و حسرت مقارن
موصوف ۱۲ صفت ۱۲
مذلت و اندوه تابع آن افتد اما شهوت چون باعث شود بر اضرار
غیر مردم را در ان اضرار التذاذی و ایثاری صورت نبندد مگر
اختیار ۱۲
آنکه چون در طریق توصل بشهوتی واقع شده باشد بالعرض
رسیدن ۱۲ خواهش کرده شده ۱۲
رضا بدو گاه بود که کراهت آن اضرار تألم بدان احساس کند
و مع ذلک قوت شهوت ارتکاب آن مکروه حمل کند و اما شریر
که قصد آ اضرار غیر نماید بر سبیل ایثار و از ان التذاذ یابد مانند
کسیکه عمر و سعایت کند نزد یک ظلمه تا بتوسط آن نعمتی از غیری

یعنی شخصی که در وی این دو آفت
باشد یا شده در اضرار
غیر لذت یابد بیشتر و بیان
را اقتی نیکو در مگر آنکه وصول
او بآرزوی خود در اضرار
غیر موقوف بود و آنگاه بود

اخلاق ناصری ۱۷۰

رضا سبب بود در نصرت
مقصود اصلی او وصول
بمامول خود و است و اضرار
غیر مقصود و بالعرض ازیش

منع و عادل استعمال عدالت کند اول در ذات خویش پس در شرکای
خویش از اهل مدینه پس گفته است که عدالت جزوی نبود از فضیلت
بلکه همه فضیلت بود با سر ها و جور که ضد اوست جزوی نبود از رذیلت
ای تمام مهما
بلکه همه رذیلت بود با سر ها ولیکن بعضی انواع جور از بعضی ظاهر تر
ای تمام مهما ۱۲
بود مثلا انچه در بیع و شری و کفالات و عاریتها افتد ظاهر تر بود نزدیک
ضمانات ۱۲
اهل مدن از دزدیها و فجور و قیادت و مخادعت ممالیک و گواهی
قلبتانی ۱۲
دادن در دروغ و این صنف بجفا نزدیکتر افتد و بعضی باشد که
ای بعضی انواع جور ۱۲
بتغلب نزدیک تر بود مانند تعذیب بقیود و اغلال و انچه جاری
مجرای آن بود و بادشاه عادل حاکم بسویت باشد که رفع ابطال
این فسادها کند و خلیفه ناموس الهی بود در حفظ مساوات پس
خویشتن را از خیرات بیشتر از دیگران ندهد و از شر در کمتر و از بنجا
گفته اند الخلافة تطهر بعد ازان گفته است عوام مرتبه بحکومت کسی را
ارسطالیس ۱۲
دانند که بشرف حسب و نسب مشهور بود یا کسی را که به بسیار بسیار
ای تغلبی و دولت ۱۲

۱۶۹ ۷

فتلا میرسد از وقف تبیین
شرط او بجا نیاورد و باطل شود
مجازات آورد و دوباره بنزدیک
دزدی ۵
دزدی ۱۲ ۲ از مباشر چه این چنین
باشد و دزدان ظاهر ۱۲ ۵۲
اغلال باطل ۱۲ ۳ ۵ تطهر پاک شدن
دزد را از گناه و بازداشتن ۱۲

وبر منوال سخن ارسطاطالیس و قواعد گذشتهٔ جائر سه نوع بود
اول جائر اعظم و آن کسی بود که ناموس الٰهی را منقاد نباشد دوم
مانند فاسق و کافر
جائر اوسط و آن کسی بود که حاکم را مطاوعت نکند سوم جائر اصغر
مثل باغی و طاغی
و آن کسی بود که بر حکم دینار نرود و فساد یکه از جور این مرتبه حاصل آید
مانند خائن و سارق و بدمعامله
غصب نهب اموال و انواع دزدی و خیانت باشد و فساد یکه از
غارت و نهایج
جور آن دو مرتبه دیگر باشد عظیم تر ازین فسادها بود و ارسطاطالیس
گفته است کسیکه بناموس الٰهی متمسک باشد عمل بطبیعت مساوات
کند و اکتساب خیر و سعادت از وجوه عدالت و ناموس الٰهی
خبر بجمود نفرماید چه از قبل خدا تعالی خبر جمیل صادر نشود و امر ناموس
یکون
الٰهی بخیر بود و بچیزهائیکه مؤدی بسعادت باشد و نهی او از
فسادهای مدنی بود پس بشجاعت فرماید و حفظ ترتیب در مصاف
جهاد بعفت فرماید و حفظ فروج از ناشایستها و از فسق و افترا
و دشنام و بدگفتن باز دارد و فی الجمله بر فضیلت حث کند و از رذیلت
دیگران را بدگفتن
حریص کردن و برانگیختن

منوال و منوال خشتی که
جولاهگان بر پهلوی آن چنبه
و بنقال بر سر آن منوال دارند
ای علی طریقته و علی هذه القاعدة تولک
نوعی از ذخیره که خلاصه آنکه
آرد از ذخیرهٔ اطعمه
اخلاق ناصری

اقتدا بناموس الٰہی باید کرد و ناموس سوم اقتدا کند بناموس دوم

و در تنزیل قرآن ہمین معنی بعینہ یافتہ میشود آنجا کہ فرمودہ است و

أَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ

فرستادیم با پیغمبران کتاب و میزان را تا قائم شوند مردمان بعدل و فرستادیم آہن

فیہ بأس شدید و منافع للناس الآیہ و بدینار کہ مساوات دہند

کہ در و عذاب سخت است یعنی از راہ سیاست و نیز فوائد است مر آہن را برای مردمان ۱۲

مختلفات ست احتیاج ازان سبب افتاد کہ اگر تقویم مختلفات

قیمت کردن ۱۲

باثمان مختلفہ نبودی مشارکت و معاملہ در وجوہ اخذ و اعطا متعذر

گرفتن ۱۲ و دادن ۱۲

و منظوم نگشتی اما چون دینار از بعضی بکاہد و در بعضی بیفزاید اعتدال

مرتب و در رشتہ کشیدہ شدہ ۱۲

حاصل آید و معاملۂ صیاغ با نجار متساوی شود و این از عدل

برابر ۱۲

مدنی بود کہ گفتہ اند عمارت دنیا بعدل مدنی است و خرابی دنیا بجور

شہر ۱۲

مدنی و بسیار باشد کہ عمل اندک با علمای بسیار متساوی باشد نہ

نظر مہندس کہ در مقابلۂ رنجہا و مشقتہای کارکنان بسیار افتد

و مانند تدبیر صاحب لشکر کہ در مقابلۂ محاربۂ مبارزان بی شمار افتد

پہلوانان ۱۲

و بازاری عادل جائر بود و آن کسی باشد کہ ابطال متساوی کند

بمتوسطی و مقومی احتیاج افتاد و آن دینارست پس دینار عادل و متوسط
است میان خلق لیکن عادل صامت و احتیاج بعادل ناطق
باقی تا اگر استقامت متعاوضان بدینار که عادل صامت است
حاصل نیاید از عادل ناطق استعانت طلبند و او اعانت دینار
کند تا نظام و استقامت بالفعل موجود شود و ناطق انسان است
پس ازین روی بحاکمی حاجت افتاد و ازین مباحثه معلوم شد
که حفظ عدالت درمیان خلق بی این سه چیز صورت نه بندد یعنی
ناموس الهی و حاکم انسانی و دینار و ارسطاطالیس گفته است که دینار
ناموسی عادل است و معنی ناموس در لغت او تدبیر و سیاست بود و آنچه
بدان ماند و ازین جهت شریعت را ناموس الهی خوانند و در کتاب
یتقوما خیا گفته است که ناموس اکبر من عند الله تواند بود و ناموس
دوم از قبیل ناموس اکبر و ناموس سوم دینار بود پس ناموس
خدائتعالی مقتدای نوامیس باشد و ناموس دوم حاکم بود و او را

صامت خاموش یعنی زر و سیم و مال و غیر آن
ناطق گویا
ناموس نام کتاب

انحرافات پس اگر در خفت و ثقل چیزی بر خفیف نهد و از ثقیل بردارد
تکافی حاصل آید و اگر تکافی نباشد چون از یک طرف نقصان کند
مساوات ۱۲
خفیف شود و چون در دیگر طرف زیاده کند ثقیل گردد و در رجح
و خسران اگر کمتر از حق گیرد در خسران افتد و اگر زیاده گیرد در رجح
و تعیین کنندهٔ اوساط در هر چیزی تا بمعرفت آن در چیزها باعتدال
صورت بندد ناموس الٰهی باشد پس بحقیقت واضع تساوی
شریعت ۱۲
و عدالت ناموس الٰهی است چه منبع و حدت اوست تعالیٰ
و کرد و چون مردم مدنی بالطبع است و معیشت او جز بتعاون
ممکن نه چنانکه بعد ازین شرح ترگفته آید و تعاون موقوف بود
بر آنکه بعضے خدمت کنند و از بر خی بستانند و ببر خی دهند
تا مکافات و مساوات و مناسبت مرتفع نشود چه نجار چون عمل خود
ورد و گرد ۱۲
بصباغ دهد و صباغ عمل خود با و تکافی حاصل آید و تواند بود
نگریده ۱۲
که عمل نجار از عمل صباغ بیشتر بود یا بهتر و برعکس پس بضرورت

فصل حق خود بدیگران گذاشتن
است بسبب آنکه بعادل تمام
و اگر از حق خود کمتر گیرد
در زیان افتد و اگر زیادتر
بستاند در رنج افتد ۱۲

تعاون را بکلیه یاری کردن
نامند ۱۲

معنی دو لفظ خلاق و اخلاق
معاون دیگر باشد
نا و جب با دی شود و الا
اندوست تنها چیز خرد و مشغله
فیا لیتنی کنت معه فافوز فوزا عظیما
و دوستگان را برای بزرگان پیوند
و فیا لیتنی کنت معهم فافوز فوزا عظیما
و دوستان را برای دانایان جایند
کنود علی ۱۲

و متصله چنانکه گویند نسبت این جامه با این زر چون نسبت این زر
با این گرسی است پس در معاوضهٔ جامه و گرسی حیفی نیست و اما
در قسم سوم نسبت شبیه به نسبت هندسی افتد چنانکه گویند نسبت
این شخص با رتبهٔ خویش چون نسبت شخصی دیگر است با رتبهٔ
خویش پس اگر او ابطال تساوی کند بحیفی یا ضرری که بدیگر
شخص رساند حیفی یا ضرری مقابل آن باو باید رسانید تا عدالت
و تکافی بحال اول شود و عادل کسی بود که مناسبت و مساوات
سید هر چیزهای نامتناسب و نامساوی را مثلاً اگر خطی مستقیم
را بدو قسمت مختلف کنند و خواهند که با حد مساوات برند هر آینه
مقداری از زائد نقصان باید کرد و بر ناقص زیاده کرد تا
تساوی حاصل آید و قلت و کثرت و نقصان و زیادت متحقق
گردد و این کسی را میسر شود که بر طبیعت وسط واقف باشد تا
اطراف کند از هر چنین در خفت و ثقل و ربح و خسران و دیگر

---

۱۲ یعنی اگر قاضی بصد
گوسفند رشوت ستدی
یا مزدوری رسانیدن آن قسم
تمر و قرد قاضی یا پدر سلیمه
ما صورت بحال اول نشود ۱۲
۱۲ ای بایدا ضعف قسم
کشته علیکم و زیاده کشته مثلا
انعام ناصری ۱۶۴
خود را با دو قسمت کرد
یک گز یکطرف و یک گز
یطرف مقصود این
بود بالا یکطرف نشود و
عدالت نشود و اگر خواهد که
عدالت نشود بالا
کند پس از قسمت اول بالا
بر بندد و بر گز و دو ام کند
عدالت پدید
آید ۱۲

۱۲ ای تساوی و عدالت ۱۲ ۱۲ چه در رتبه مساوی اند ۱۲ ۱۲ مثلاً قاضی ۱۲ ۱۲ مثلاً صدر ۱۲ ۱۲ مثلاً قاضی ۱۲ ۱۲ مثلاً بصه ۱۲ ۱۲ ای بدرا ۱۲ ۱۲ ای تساوی و عدالت ۱۲ ۱۲ ای افراط و تفریط ۱۲ ۱۲ موقف این ۱۲

علوم شریف بتوسط آن مبالغه عظیم است پس چون اعتبار عدالت
کنند در اموریکه مقتضی نظام معیشت بود و اراده را دران مدخلی
باشد آن سه نوع بود اول انچه تعلق بقسمت اموال و کرامات
دارد دوم انچه تعلق بقسمت معاملات و معاوضات دارد سوم
انچه تعلق بقسمت اموریست که تعدی را دران مدخلی بود چون
تادیبات و سیاسات اما در قسم اول گویند که چون نسبت این
شخص باین کرامت یا باین مال مانند نسبت کسی است که در شغل
رتبهٔ او بود با کرامتی و مالی مانند قسط او پس این کرامت
و این مال حق اوست و او را مسلم باید داشت و اگر زیادتی
و نقصانی بود تلافی فرمود و این نسبت شبیه است بمنفصله و اما
در قسم دوم گاه بود که نسبت شبیه بمنفصله افتد و گاه بود که شبیه
بمتصله افتد متصله چنانکه گویند نسبت این بزاز با این جامه
چون نسبت این بنجار با این کرسی است پس در معاوضه حیفی نیست

چه در رتبه برابر اند ۱۲

۱۲ چه هر دو در رتبه برابر اند ۱۲

مودی باطناب اولی آنکه ما بر سر مقصود شویم و گوئیم که عدالت
و مساوات مقتضی نظام مختلفات اند و چنانکه در موسیقی هر نسبت
که نه نسبت مساوات بود بوجهی از وجوه اختلال راجع بانسبت مساوات
شود والا از حد تناسب خارج افتد و در دیگر امور هر چه آنرا نظامی
بود بوجهی از وجوه عدالت در و موجود بود والا مرجع آن بفساد
و اختلال باشد بیانش آنکه نسبت مساوات عینها آنجا بود که
مماثلت که عبارت است از وحدت در جوهر یا کمیت حاصل
بود و آنجا که مماثلت مفقود بود مساوات چنان بود که گوئی نسبت
اول با دوم چون نسبت دوم با سوم یا چون نسبت سوم با چهارم
است اول را نسبت متصله گویند و دوم را نسبت منفصله و
در انواع منتسبات بر وجوه مختلف بکار برند مانند نسبت
عددی و نسبت هندسی و نسبت تالیفی و دیگر نسب چنانکه
در علوم بیان کرده اند و قدما را در تعظیم امر نسبت و استخراج

در جملگی موجودات پس هر که بوحدت نزدیکتر وجود او شریفتر و
بدین سبب در نسب هیچ نسبت شریفتر از نسبت مساوات
نیست چنانکه در علم موسیقی مقرر شده است و در فضائل هیچ فضیلت
کاملتر از فضیلت عدالت نیست چنانکه در صناعت اخلاق معلوم
میشود چه وسط حقیقی عدالت است و هر چه جز اوست نسبت با او
اطراف اند و مرجع همه با او و چنانکه وحدت مقتضی شرف بل موجب
ثبات و قوام موجودات است کثرت مقتضی خساست بل مستدعی
فساد و بطلان موجودات است و اعتدال ظل وحدت است
که همت قلت و کثرت و نقصان و زیادت از اصناف متباینین
برگیرد و بحلیهٔ وحدت آنرا از حضیض نقصان و رذیلت فساد
باوج کمال و فضیلت ثبات رساند و اگر اعتدال نبودی دائرهٔ
وجود بهم نرسیدی چه تولد موالید ثلثه از عناصر اربعه مشروط است
بامتزاجات معتدل و فی الجمله سخن درین باب بسیار است و

ای عفت و شجاعت هر سه اطراف
یعنی بتبرز و دائره آمد و عدالت
وسط حقیقی یعنی بخطا نقطه
است که مرجع این هر سه
است و این هر سه از
عدالت قاصر آمد و معدات
ارتباط پیدا ۱۲
یعنی ثبات و قوام عالم
بتوان داشت ۱۲
یعنی اعتدال مظهر کلی است
و فساد و کثرت میگردد و اگر نه این یک
اعتدال را گذاشتی همه اضداد باقی شدی ۱۲

چنانکه آگاه کمر کی مزاج خویش پیدا
نجلیز تر وجودی آید و چون خراج
پیدا گردد بقیر و حرارت دوائیه بکوشد
است مزاج را از اعتدال ۱۲
از غایتهای عقل اول ۱۲
بعد ازان اعتدال دل ۱۲
یعنی عناصر چهارگانه و اخلاط چهارگانه
و از نبات بحیوان و از حیوان بانسان
و از انسان بخود و باز
و از ملائکه بملک و سیارات
یعنی تا عالی و اشرف موجود
و الیه المصیر ۱۲
یعنی تجاذبات و
تباینات موجودات

بعد ازان در انچه خارج ذات او بود مانند معاملات و کرامات
و غیر آن همین نسق رعایت کرده باشد و نظر او در عموم اوقات
بر اقتنای فضیلت عدالت بود نه بر غرضی دیگر و این آنگاه متمشی شود
که نفس را هیئتی نفسانی که مقتضی ادب کلی بود حاصل آمده باشد
تا افعال و آثار او در سلک نظام انخراط یابد و در دیگر فضائل
همین اعتبار محافظت باید کرد تا حقائق آن از انچه بدان شبیه
بود باز شناسد و الله ملهم الصواب فصل هفتم در بیان شرف
عدالت بر دیگر فضائل و شرح احوال و اقسام آن لفظ عدالت
از روی دلالت نبی است از معنی مساوات و تعقل مساوات
بی اعتبار وحدت ممتنع و چنانکه وحدت بمرتبهٔ اقصی و درجهٔ اعلی
از مراتب و مدارج شرف و کمال مخصوص و ممتاز است و سریان
آثار او از مبدأ اول که واحد حقیقی اوست در جملگی معدودات
مانند فیضان انوار وجود است از علت اولی که موجود مطلق اوست

---

۱ یعنی نفسانی ای صورت نفسانی یعنی ملکه و حالتی و اعتقاد و حقیقی که صورم چیزی را نگهدارد حاصل آمده باشد ۱۲
۲ آنگاه تمام آید عدالت ازو بوقوع فکر و رویت صادر شود و این نهایت ۱۲
۳ یعنی چون الفضیلة کراین نیزه ۱۲
۴ یعنی نسلک ۱۲ ای در معرفت و شجاعت و سخاوت ۱۲
۵ یعنی چون الفضیلة کراین نیزه ۱۲
۶ یعنی مساوی ۱۲
۷ تقدیم نون بر با یعنی خبر دهنده ۱۲
۸ در عقل آمدن ۱۲
۹ یک بودن ۱۲
۱۰ خدا ۱۲
۱۱ کثرت معلومات ۱۲
۱۲ خدا ۱۲
۱۳ هستی ۱۲

خویش را بدان در ورطهٔ ہلاک افگندہ اند بے آنکہ مضرتے یا نقصانے
ای انتقام ۱۲
بکار آنکس رساہ یافتہ باشد وچنین انتقام وبال صاحبش وموجب مزید
ذل وعجز او باشد پس معلوم شد کہ عفت وسخاوت وشجاعت
دولت ۱۲
نیکو نیاید الا از مرد حکیم وشرائط آن تمام نشود الا بحکمت تا ہر نوعے
را بجای خویش بوقت خویش بمقدار حاجت بر مقتضای مصلحت
بکار دارد پس ہر عفیفے وہر شجاعے حکیم نبود وہر حکیمے عفیف وشجاع
نبود وہمچنین عملی شبیہ بعدالت صادر نشود از کسانے کہ عدالت
در ایشان موجود نبود واظہار اعمال عدول کنند از جہت ریا وسمعہ
شہرت ۱۲ بیار عدل کنندہ ۱۲
تا بوسیلہ آن مالی یا جاہی یا چیزی مرغوب جذب کنند یا بجہت
غرضی دیگر مانند انچہ تقدیم یافت در دیگر فضائل ونشاید کہ افعال
امثال این طائفہ را بعدالت نسبت دہند از بہر آنکہ عادل حقیقی
کسی بود کہ تعدیل قوتہای نفسانی وتقویم افعال واقوالے کہ صادر
راست کردن ۱۲
شود ازان قوتہا چنانکہ بعضے بر بعضی غالب نشود بتقدیم رسانیدہ باشد

شجاع حکمت نیندیشد و از ارتکاب
ہر زشت عفت و شجاعت و رعایت
حقوق و شرائط آن کند عبارت
از ورزش عمل و امکان و
زمان و مقدار و مقتضا
مصلحت و غیرہ باشد
تعلق حکمت و ازین پس
ہر عفیف و شجاع حکیم نبود
۱۵۹ اخلاق اصری
ہر حکیم شجاع عفیف نیشود
ہر حکیم عفیف شجاع نیشود
حکمت بیندیشد و ورزد
شجاعت و رعایت حقوق
و شرائط آن چنانکہ باید و
چنانکہ شاید بکند عفت
و قادر میشود ۵۲ حکمت
بالفعل شود زان عمل قوت را
بکند چنانکہ ریاضتوان عمل
خود بکند ۱۲

وقدر او بشناسد میان محل او و محل کسانیکه بدو نسبت کنند و از شجاعت
بی بهره باشند تمیز کند چه شجاع عزیز الوجود بود و استهانت او
بشناسد در امور محمود و صبر او بر مکاره و وقایع و استخفاف
او بچیزهائیکه عوام آنرا بزرگ شمرند مانند قتل سخت ظاهر باشد
نه بمکروهی که تدارکش ناممکن بود اندوهگین شود و نه از هولی که ناگاه
حادث شود مضطرب گردد و چون درخشم شود خشم او بمقدار واجب
بود بر کسیکه مستحق ایذا باشد در وقتیکه لائق بود و چون انتقام کشد
همین شرائط بر انتقام اقدام نماید و حکما گفته اند کسی که در معرض
انتقامی افتد و ازان ممنوع شود زبونی نفس او را واه یابد که زوال
آن جز بانتقام صورت نبندد و بعد ازان که بمراد رسید و باشد
نشاطی که در طبیعت او مرکوز بوده باشد معاودت کند و این انتقام
اگر بحسب شجاعت بود محمود باشد و الا مذموم و بسیار کسان بوده اند
که بر انتقام از ملکی قاهر یا خصمی غالب اقدام نموده اند تا نفس

۱ بدی رانده ۱۲
۲ نهاده شده ۱۲

۵۲ همانست خلاصه کردن یعنی شود این مکرر در امور بزرگ باشد آزرده شود و این همت شجاع بود و دفایع حوادث ای صبر بر مکروهات و حوادث ازان ۵۳ همت شجاع بود و ۱۲

۵۴ اخلاق ناصری ۱۵۸

استخفاف سبک شمردن وی خوار کردن

آزمایش از بالای بلند بجهد یا بر روی دیواری یا کوهی تند خطرناک
برشود یا خویشتن را در گردابی افگند و در سباحت ماهر نبود یا بی ضرورتی
شناوری ۱۲
در معرض شتری مست یا گاوی نافر بخته یا اسپی تند ریاضت نایافته
خرمن دهر کش ۱۲
بشود تا بشجاعت مرا، کند و مقدار خود در مردی و قوت بمردمان نماید
مقابله ۱۲
نسبت او بتصلف و حماقت بیشتر باشد از انکه بشجاعت و اما افعال
لاف زدن ۱۲
کسانیکه خویشتن را بحفه کنند یا بزهر بکشند یا در چاهی افگنند از خوف
ای گلو فشرده میرند ۱۲
فقری یا از فزع زوال جاهی یا از مقاسات امری شنیع بر بدولی
پیچ کشیدن ۱۲
نامردی ۱۲
حمل کردن لائق تر است از انکه بشجاعت چه موجب این افعال
طبیعت جبن بود نه طبیعت شجاعت از جهت آنکه شجاع صبور
بود و بر تحمل شدائد قادر و در هر حال که حادث شود فعلی از و صادر
گردد که مناسب آن حال بود ازین معنی واجب شده است تعظیم
کسی که بشجاعت موسوم بود بر کافهٔ عقلا و حکمت چنان اقتضا کند که
پادشاه یا کسی که قیم امور دین و ملک بود چنان کس منافسته و مضایقه نکند

۱۵۷ انجام نسخه

سخن انیست قال رضی الله عنه لاصحابه یا ایها الناس انکم ان لاتقتلوا
تموتوا والذی نفس ابن ابی طالب بیده لالف ضربة السیف
علی الراس اهون من میتة علی الفراش وحال شجاع در مقاومت
هوای نفس وتجنب از شهوات همین حال بود که گفته آمد وهر که حد
شجاعت که پیش ازین یاد کردیم تصور کرده باشد داند که افعالیکه
بر شمردیم هر چند شبیه است بشجاعت اما از مفهوم شجاعت خارج است
ومعلوم او شود که نه هر که بر اهوال اقدام نماید یا از فضائح نه اندیشد
شجاع بود کسانیکه از ذهاب شرف وفضیحت حرمت باک ندارند
یا از آفتهای هائل چون زلازل سخت وصواعق متواتر ویا از علتهای
مزمن وامراض مؤلم یا از فقدان یاران ودوستان یا از موج
وآشوب دریا در وقتیکه در معرض این بلیات باشند خائف نشوند
بجنون یا وقاحت نزدیکتر باشند از انکه بشجاعت وهمچنین کسیکه
در حال امن وفراغت خویشتن را در خطر افگند بدان وجه که بطریق

۱۵۶ اخلاق ناصری

داند که بقای او در عالم فانی روزی چند معدود خواهد بود و هر آینه
سرانجام کار مرگ است و رای او در محبت حق و قدم او در طلب
فضیلت ثابت و مستقیم باشد پس ذب از دین و حمایت حرمت
از دشمن و کوتاه گردانیدن دست متغلب از یاران و عشیره و از
اهل دین و جهاد در راه خدا تعالی اختیار کند و از گرختن
ننگ دارد و داند که بدل در اختیار فرار طلب بقای چیزی
میکند که هیچ حال باقی نخواهد ماند و از روی حقیقت طالب
محال است باز آنکه اگر روزی چند مهلت یابد عیش او منغص و
حیات او مکدر بود و در معرض خواری و ذلت و مشقت و مذمت روزگار
گذراند پس تعجیل مرگ فضیلت شجاعت و ذکر باقی و ثواب ابد
دوست تر دارد از تاخیر بش با چندین محنت و آفت و سخن
شجاع علی الاطلاق امیر المومنین علی ابن ابی طالب رضی الله عنه که
از محض شجاعت صادر شده است مصدق این معنی است و آن

۱۵۵ عفو و ذب از دین و حمایت حرمت با اتفاق کافه اهل ملت بشجاعت موصوف اند

حیوانات اگرچه شبیه بشجاعت بود اما نه شجاعت بود چه شیر بقوت

وتفوق خود وثوق دارد و بر ظفر مشرف است پس اقدام او بطبیعت

برتری ۱۲ استواری ۱۲ رسیده و نزدیک شده ۱۲

غلبه و قدرت و قوت باشد نه بطبیعت شجاعت با آنکه در اغلب

ای در اکثر جنگ ۱۲

مقصود او ازالهٔ مقاومت عاری باشد و مثل او با فریسه

ای ازدفع ۱۲ مقابل خود ۱۲

مثل مبارزی تمام سلاح بود که قصد ضعیفی بی سلاح کند بعد انکه

بعد ازان ۱۲

انچه شرط فضیلت است در و مفقود است ولیکن شجاع بحقیقت

ای در شیر ۱۲

آنکس بود که خذر او از ارتکاب امری قبیح و شنیع زیاده از خذر او

بیم و ترس ۱۲

باشد از انقطاع ۱۲ حیات و بدین سبب قتل جمیل را بر حیات مذموم

ایثار کند هر چند لذت شجاعت در مبادی اختیار ۱۲ شجاعت احساس

اوائل ۱۲

نیفتد که مبادی شجاعت موذی بود بخوف هلاکت ولیکن

در عواقب امور احساس افتد چه در دار دنیا دچه بعد از مفارقت

اواخر ۱۲ ای معلوم میشود ان شجاع را ۱۲

خاصه انجا که بذل نفس در حمایت حق و در راه باری عز و علا و در مصلحت

دو جهانی خود و اهل دین کرده باشد چه آنکس که این سیرت دامنگیر او شود

جراحات و نکایات که از التیام نبود از ایشان صادر شود و باشد
عقوبات ۱۲ باهم پیوستن بر انجم ۱۲
که با قصی مراتب صبر برسند و بدست و پا و گوش بریدن و چشم
کندن و انواع عذاب و نکال و مثله و صلب و قتل رضا
عقوبت ۱۲ بردار کردن ۱۲
دهند تا اسم و ذکر در میان قوم و ابنای جنس و شرکای خویش
که در سوء اختیار و نقصان فضیلت مانند ایشان باشند
باقی و شایع گردانند و همچنین شجاعت نماید کسی که از ملمات
فاسق ۱۲ کنند ۱۲ ای ظاهر میکند ۱۲
قوم و عشیره یا از خوف سلطان یا از سقوط جاه محترز باشد و یا
مجنب ۱۲
کسی که بارها بطریق اتفاق بر اقران ظفر یافته باشد تا ثقتی که از
استواری ۱۲
تکرار آن عادت و تخیل او راسخ بوده عدم معرفتی که بمواقع اتفاقات
ای ظفر بر اقران ۱۲ محکم ۱۲
او را حاصل باشد موجب معاودت او بامثال آن حال شود و
بازگشتن ۱۲
همچنین عشاق در طلب معشوق از غایت رغبت در فجور یا از فرط
حرص بر تمتع از مشاهده او خویشتن را در ورطه های مخوف
ای آنکس ۱۲ گرداب ها ۱۲
اندازند و مرگ بر حیات اختیار کنند و اما شجاعت شیر و فیل و دیگر

۱۵۳ اخلاق ناصری

بجراحت با قتل نکایات
جمع ۱۲ شما الضعیف
و بینی و دست و پا بریدن
سوء ۱۲ شیر و فیل
دنیا خوشتر ۱۲ علامت
بیاسایست پادشاه نباشد
با سقوط جاه نیندیشد
سبقت نماید ۱۲

چنین عملی شبیه بشجاعت صادر شود از بعضی مردمان که شجاعت
در ایشان موجود نبود مانند کسانیکه بر مباشرت حروب و رکوب
و کروب و اهوال و خطرها اقدام نمایند در طلب مالی یا ملکی یا چیزی
دیگر از انواع رغائب که حصر آن ممکن نبود چه باعث برین
اقدام طبیعت شره باشد نه طبیعت فضیلت و مصابرت و ثبات
بر امثال این احوال نه از فرط شجاعت بود بلکه از غایت
حرص و نهمت بود چه نفس شریف را در معرض خطر نهادن
و بر مکاره عظیم اقدام نمودن در طلب مال یا چیزیکه
جاری مجرای مال بود نهایت خساست همت و رکاکت طبع
تواند بود و بسیار بود که عیاران پیشگان باعفا و شجعان منتهبت
نمایند با آنکه دون ترین همه خلق باشند از فضل و فضیلت
تا بجدیکه اعراض از شهوات و صبر بر عقوبات
سلطان از ضرب سیاط و قطع اعضا و اصناف

ر کوب بضمتین سوار شدن
دارنکاب ۱۲ کروب
بضمتین جمع کربت بمعنی
سختی و غم ۱۲ رغائب
چیزهای مرغوب جمع رغیبه
۱۲ حصر انحصره و الحصر
دا فهم سخت و بیض شدن
دهان خوردن و غیره ۱۲
رکاکت با فتح سست

و دنیا یکی کرد آمد و رفت و در
و دیم کسب برای فضا و
جمع عفیف ۱۲ عفا
شجعان و دلیران جمع شجاع ۱۲

عرض از اعتراض واحتراز از توسّخ خیانات وسرقات وتجنب
از ظلم اکفا یا فروتران وتنزّه از انچه مستدعی فضیحت ولوم وعار
باشد چون خدیعت اغمار وقیادت فجار وترویج متاعهای
غیبت براغنیا وملوک ومساعدت ایشان در فواحش و
قبائح وتحسین شنائع وفضائح برحسب میل طبائع ایشان
وتحفه بردن غمز وسعایت ونمّامی وغیبت ودیگر انواع شر
وفساد که طلاب مال ارتکاب کنند ایثار کند بر منفعتی وراحتی
که در عوض آن افعال بد وخواهد رسید پس نه بخت را ملامت
کند ونه از گردش روزگار شکایت نماید ونه برچنین متموّلان
ومنعمان حسد برد ولیکن سخی بحقیقت آنکس بود که بذل مال
بغرضی دیگر جز آنکه سخاوت لذاتها جمیل است منشوب نگرداند
اگر نظر او بر نفع غیر افتد بالعرض وبقصد ثانی بود تا بعلت اولی
که جواد محض است تشبه نموده باشد وکمال حقیقی حاصل کرده و

پرهیز ۱۲ — بهمرسان ۱۲ — پاک شدن ۱۲ — سرزنش ۱۲ — فریب ۱۲ — مدد ۱۲ — غمازی ۱۲ — سخن چینی ۱۲ — عیب گوئی ۱۲ — بدگوئی ۱۲ — در پس سر مردم کردن ۱۲ — که مذکور شد ۱۲ — مقابل ۱۲ — بفایدهٔ خود با غیر ۱۲ — آینده ۱۲ — نه بقصد اول ۱۲ — خدای تعالی

۱۵۱ عاقل آنست که از اعتراض احتراز نماید و
ع عاقل آنست که از اعتراض احتراز نماید
ع عاقل آنست که از اعتراض احتراز نماید
ع عاقل آنست که از اعتراض احتراز نماید
ع عاقل آنست که از اعتراض احتراز نماید
ع عاقل آنست که از اعتراض احتراز نماید
ع عاقل آنست که از اعتراض احتراز نماید
ع عاقل آنست که از اعتراض احتراز نماید
ع عاقل آنست که از اعتراض احتراز نماید
ع عاقل آنست که از اعتراض احتراز نماید
ع عاقل آنست که از اعتراض احتراز نماید
ع عاقل آنست که از اعتراض احتراز نماید

که از رتعب کسب و صعوبت جمع بیخبر باشند چه مال را مدخل صعب بود
و مخرج سهل و حکما در تمثیل امینی حدیث مرد یکه سنگی گران بر کوهی
بلند بردو از آنجا فرو گذارد باستشهاد آورده اند چه کسب
در دشواری چون بردن سنگی گران است بر فراز کوه و خرج در آسانی
چون فرو گذاشتن آن سنگ بسوی نشیب و احتیاج بمال
ضروری ست در تدبیر عیش و نافع در اظهار حکمت و فضیلت
و اکتساب آن از وجوه ستوده و متعذر چه مکاسب جمیله اندک ست
و سلوک طریق آن بر احرار دشوار الا بر غیر احرار که مبالات نکنند
بکیفیت اکتساب آسان و بدین سبب بیشتر کسانی که تحریت
متحلی باشند در مال ناقص حظ افتند و از بخت و روزگار شکایت
نمایند و اضداد ایشان که از وجوه خبیثات و طرق ناستوده
جمع مال کنند فراخ دست و خوش عیش و مغبوط و محسود عوام
باشند لیکن عاقل بر آن ساحت از مذمت و نزاهت

بروجهی که مصلحت اقتضا کند اقدام می نماید و همچنین عمل اسخیا
صادر شود از کسانیکه سخاوت حقیقی از ایشان منتفی باشد مانند
کسانیکه مال بذل کنند و رطاب تمتع از شهوات یا بجهت مراد
ریا و یا بطمع مزید جاه و قرب پادشاه و یا در طریق دفع ضرر از نفس
و مال و عرض و حرم و با ایثار کنند بر کسانیکه بسمت استحقاق موسوم
نباشند چون اهل شر یا کسانی که بمجون و مضاحک و انواع ملهیات
مشهور باشند و یا بذل از جهت توقع زیاده کنند و این فعل
مانند افعال تجار و اهل مرابحه بود و سبب بذل اموال در امثال
این طائفه و صدور اعمال اسخیا از ایشان آن بود که بعضی
بطبیعت حرص و شره مبتلا باشند و جمعی بطبیعت لاف زدن
و ریا و برخی بطبیعت رنج طلبیدن و تجارت دگر وهی نیز باشند
که بذل ایشان بر سبیل تبذیر بود و سبب این قلت معرفت
بود بقدر مال و این حال بیشتر وارثان را افتد و یا کسانی را

عرض یا بکسر عین و بدان
و ناموس و مفتحین خوانند
و یا ناموس بفتح نون و اسکان
فا ۱۲ کشف ۱۲ بجون
بفتحتین بیباکی و مسخرگی ۱۲
مرابحه مشتق از ربح
بمعنی سود و فی المثل ۱۲
بتبذیر بانداره و بیقاعده
خرج کردن ۱۲

از تواتر تناول و ادمان عروق و اوعیه ایشان بامتلا مبتلا گشته باشد
و ملالت و کلالت بحاسه و آلت راه یافته و یا بسبب خمود
شهوت و نقصان خلقتی که در مبدای فطرت یا از جهت اختلال
ترکیب بنیه حادث شده باشد و یا بسبب استشعار خوفی که
از تناول توقع دارند مانند خوف آلام و امراض که از بواحق افراط
و مداومت بود و یا از جهت مانعی دیگر از موانع چه عمل اعفا ازین
جماعه و امثال ایشان صادر شود بی آنکه ذوات ایشان بصفت
عفت موصوف بوند و عفیف بحقیقت آنکس بود که حد حق
عفت نگاهدارد و باعث او بر ایثار این فضیلت آن بود که
زینت قوت شهوانی که بقای شخص و نوع انسانی بی وجود آن
متمنع است آنست که باین حلیه متحلی باشد بی شائبهٔ غرضی دیگر
چون جر نفعی یا دفع ضرری و بعد از تقدیم این اکتساب بر تناول
هر صنفی از شهیات بقدر حاجت چنانکه باید و چندانکه شاید

تناول فراگرفتن بردوام شدن ۱۲ ۵۲ ادمان پیوسته شراب خوردن و بسیار کاری کردن ۱۲ ۵۳ ادویه بالفتح ظرف جمع دوا ۱۲ ۵۴ عاشه بتشدید سین قوتیکه در پای و دیگر نسا پیرامون سام و دبابز و دیگر ۱۲ ۵۵ اسر در ترکیب وجود چیزی

۵۶ عفت ۱۲ ای کسر شهوت و قهر نفس از قضیات شهوات ۵۷ ای اکتساب فضیلت عفت بقبول کردن ارکان قوت شهوانی ۵۸ ای ترک شهوات ۵۹ ای عفت ۱۲

که ثمرهٔ حکمت بود در ضمائر ایشان مفقود بود و خلاصهٔ عقائد و حاصل
معارف ایشان تشکک و حیرت بود و مثل ایشان در تقدیر
در شک افتادن ۱۲
علوم مثل بعضی حیوانات بود و در محاکات افعال انسانی و مثل
نقل ۱۲
کودکان در تشبه نمودن بالغان پس آثار این جماعه و امثال
ایشان شبیه بود بآثار حکما و از جهت آنکه مصدر حکمت نفس است
اطلاع برین جنس مشابهت کمتر افتد و همچنین عمل اعفا
صادر شود از کسانیکه عفیف النفس نباشند مانند جماعتی که
از شهوات و لذات دنیاوی اعراض نمایند یا بجهت انتظار
رد و گردانی ۱۲
چیزی هم ازان جنس در ماهیت و زیاده ازان در مقدار هم
در عاجل دنیا یا در آجل آخرت و یا بسبب آنکه از احساس بعضی
دیدن و یافتن ۱۲
ازان اجناس بی نصیب بوده باشند و ذوق آن در نیافته
و از ممارست و تجربه غافل مانده مانند بعضی اهالی صحراو کوهها
استعمال ۱۲
و بیابانها و دستاهائی که از شهرها دور تر افتاده باشند و یا بسبب آنکه
باشندگان ده ۱۲

۲ مانند بعضی زنان و طوطی و شارک که آنچه بشنوند میگویند و از خود چیزی نمیفهمند و
۳ کودکان که در اوایل فهم چیزها میگویند و نمیدانند ۱۲ ۴ مانند بعضی از جوانان ۱۲ که
بسیار سخن لغو و کذب و فضول میگویند و از آن منفعتی بدیشان نمیرسد و از آنکه میگویند
معلوم نمیشود که از روی علم میگویند یا از روی جهل ۱۲ ۵ مانند بعضی از پیران که
نفس بسیار دارند و کار نمیکنند ۱۲ ۶ مانند بعضی از جوانان ۱۲ که
۱۴۷ اخلاق ناصری
و آنچه میگویند یا بوسیلهٔ آموختن میگویند
پس معلوم میشود که آنچه این
میگوید در خود نمیداند و یا میداند
۱۲ ۷ اضاجع عفیف
یعنی پرهیزگار ۱۲ ۸ مثل
طلب معشوق مر عاشق صادق را ۱۲ ۹ مانند طلب حوران
بهشت مر زاهدان را ۱۲

و انواعی که در تحت آن اجناس باشند و سعید کسی بود که ذات او
مجمع این صفات بود و چون یک جنس ازین فضائل تعلق بقوت
نظری دارد و آن حکمت است و سه جنس باقی تعلق بعمل دارد
پس مظهر آثار حکمت نفس ناطقه بود و مظهر آثار سه جنس باقی بدن
و چون افعالی صادر میشود از مردم شبیه بافعال اهل فضائل
و در تمیز میان فضیلت و آنچه نه فضیلت بود بمعرفت حقیقت
هر فعلی و تمیز میان آنچه مبدای آن فضیلتی بود و آنچه مبدای
آن حالتی دیگر باشد غیر فضیلت احتیاج است پس درین فصل
ایمعنی را بشرح بیان کنیم اما در حکمت جماعتی باشند که مسائل
علوم را جمع و حفظ کنند و در اثنای محاوره و مناظره بیان هر نکته
از نکت حقائق که بطریق تقلید و تلقف فراگرفته باشند بروجهی
ایراد کنند که مستمعان تعجب نمایند و بر وفور علم و کمال
فضل آنکس گواهی دهند اما در حقیقت وثوق نفس و بر یقینی

و چون افعالی صادر میشود از مردم شبیه بافعال اهل فضائل
و در تمیز میان فضیلت و آنچه نه فضیلت بود بمعرفت حقیقت
هر فعلی و تمیز میان آنچه مبدای آن فضیلتی بود و آنچه مبدای
آن حالتی دیگر باشد غیر فضیلت احتیاج است پس درین فصل
ایمعنی را بشرح بیان کنیم اما در حکمت جماعتی باشند که مسائل
علوم را جمع و حفظ کنند و در اثنای محاوره و مناظره بیان هر نکته
از نکت حقائق که بطریق تقلید و تلقف فراگرفته باشند بروجهی
ایراد کنند که مستمعان تعجب نمایند و بر وفور علم و کمال
فضل آنکس گواهی دهند اما در حقیقت وثوق نفس و بر یقینی

عدمی است و مبانیت وجود و عدم سخت ظاهر است و در فضیلتی
که باضافت باوسط عدمی بود عکس این حکم افتد مثلاً در تواضع
و حلم طرف تفریطش ملتبس شود و طرف افراط که وجودی بود
التباس نیارد و در فضیلتی که بفضل رجحانی در یک طرف
موسوم نباشد مانند عدالت هر دو طرف واضح بود اکنون بیان
اصناف رذائل بر سبیل اجمال و از بعضی ازین اصناف
انواع امراض نفس را حادث شود چنانکه بعد ازین شرح
اسباب و علامات و علاجات آن داده آید انشاء الله تعالی

فصل ششم در فرق میان فضائل و آنچه شبیه فضائل
بود از احوال پیش ازین در بابیکه بر بیان خیر و سعادت
مقصور بود یاد کرده ایم که موجبات سعادت تکمیل قوای
ناقصه است و بیان کردیم که تکمیل قوی بتحصیل فضائل چهارگانه
متمشی شود پس موجبات سعادت اجناس فضائل چهارگانه بود

۱۴۵ اخلاق ناصری

که مودی بود با عراض از انچه حفظش مهم باشد و آماتذکر وسط بود
(بازداشتن ۱۲)
میان استعراضی که اقتضای تضییع روزگار و کلالت آلت کند میان
(ذهن و فهم ۱۲)
نسیانی که از اهمال انچه مراعات آن واجب بود لازم آید و همبرین منوال
(فروگذاشت ۱۲)
در انواع دیگر اجناس میباید گفت و باشد که بعضی رذائل را
نامی مشهور بود چنانکه وقاحت و خرق که دو طرف فضیلت
(بفتح خای معجمه ۱۲)
حیا اند و اسراف و بخل که دو طرف فضیلت سخا اند و تکبر
و تذلل که دو طرف فضیلت تواضع اند و فسق و تجرح
(از بناحق کیسو شدن ۱۲)
که دو طرف فضیلت عبادت اند و باشد که فضیلتی باضافت
با وسط وجودی بود مانند سخاوت و شجاعت و طرف افراطش
بر بعضی ناقص نظران ملتبس شود و میان آن رذیلت نفس
(پوشیده ۱۲) (ای اسراف و تهور ۱۲)
فضیلت فرقی نکنند تا چندانکه اسراف و تهور بیشتر بینند
گمان برند که فضیلت کاملتر است و در طرف تفریطش
این اشتباه نیفتد چنانکه در بخل و جبن چه این طرف

(استوا فی عرضه کردن و
خواستن و بر پرهیز باید و در ۱۲ بیشتر
از کمی ۱۲ کلالت
مانده شدن و کند شدن ۱۲
۵ بجای ۱۲
۵ فرق شرم و
حیا کردن جائیکه شرم و حیا
نه در باشد ۵ بخرج
ناخوانده خرج استعمال کنی
بعضی از معاملات را بطور
بخیلی سا نفس و نکوهیده ارتکاب
بجائیکه شایع نفرموده ارتکاب
کردن چنانکه از دوستی آزرده ۱۲
وطلاقت بفعل مشی آزرده ۱۲
۵ چون سخاوت
شجاعت نسبت با وسط
دیوست از افراط و کمتر از
دشمن است بنزدیک
تفریط و جبن نظر
بعضی از جبن

سهولت تعلم وحسن تعقل وتحفظ وتذکر امانکاوسط بود میان خبث
وبلادت خبث درجانب افراط وبلادت درجانب تفریط ودما
کند ذهن شدن ۱۲
بدین بلادت آن میخواهیم که از سوء اختیار بود نه از عدم خلقت و
اما سرعت فهم وسط بود میان سرعت تخیلی که بر سبیل اختطاف افتد
بی احکام فهم ومیان ابطائی که از تاخیر تفهم ملکه شود واما صفائی
ذهن وسط بود میان التهابیکه بسبب مجاورت مقدار نفس را
از مطلوب باز دارد ومیان ظلمتی که در نفس حادث شود تا بسبب
آن در استنباط نتائج تاخیر افتد واما سهولت تعلم وسط بود
برآوردن ۱۲
میان مباشرتیکه استنباط صور را مجال ندهد ومیان تعصب
که بعذر مودی بود واما حسن تعقل وسط بود میان حرف فکر
انتباع ۱۲
وادراک چیزیکه در تعقل مطلوب زائد باشد ومیان قصور فکر
از تعقل تمامی مطلوب واما تحفظ وسط بود میان عنایتی زائد
قصور در اهتمام ۱۲
بضبط انچه ضبطش بفائده بود ومیان غفلتی از استنباط صور

۲ سهولت تعلم وحسن تعقل
۳ وزود و بایقن ۱۲
۴ خبث آنکه سرعت وکوارد
گزشته بجهالات باطل افتد ۱۲
۵ بلادت آنکه بسرعت
استخراج نتائج دارد بیقین ۱۲
۶ اختطاف بربودن
۷ ودرخشیدن برق ۱۲
۸ ابطاء درنگ کردن ۱۲
۹ ۱۴۳ اصری
بفهم انزک اندک دریافتن
۱۲ ۱۰ التهاب افروخته
شدن ۱۲ ۱۱ مباورت
پیش گرفتن وپیش پیش
رفتن ۱۲ ۱۲ تعصب
تندی ودوشواری ۱۲ ۱۳
مطلوب زائد آنکه در بحث
وفحص بحث نمازکند ودر بحث
نماز بحث روا نبود
۱۲

در طرف تفریط است تمکین دادن طالب اسباب معاش بود
از غصب و نهب آن و افتیاد بمنودن در فرار اگر فتن آن
بیت ۱۲
بے استحقاق بل بطریق مذلت و بسبب آنکه وجوه توصل باموال
طریق ۱۲
و اقوات و غیر آن بسیار است ظالم و خائن همیشه بسیار مال باشند
و مظلم کم سرمایه و عادل متوسط حال و همبرین سیاقت در انواعی
طریق ۱۲
که تحت اجناس فضائل باشند اعتبار باید کرد تا بعد و هر نوعی
و در ذیلت معلوم شود یکے در حد افراط و دیگرے در جانب
تفریط و تواند بود که هر یکی را ازین انواع و اصناف در هر لغتی
نامی معین وضع نکرده باشند اما چون معنی در تصور آید از
عبارت فراغتی حاصل آید چه عبارت برای توصل بمعانی
رسیدن ۱۲
بکار آید و ما از جهت مثال انچه بازای نوعے چند لازم آید
یاد کنیم تا دیگران را بران قیاس کنند گوئیم از انواع حکمت
هفت نوع بر شمرده ایم ذکا و سرعت فهم و صفائی ذهن و

ف ۱ نهب بالسین المهملة و الفتح ۱۲
ف ۲ نهب غارت ۱۲
ف ۳ وجوه طریقه ۱۲
ف ۴ توصل رسیدن ۱۲
ف ۵ زیادت مبالغه و در بعضی نسخ ۱۲
ف ۶ نفریط بمبالغه و در بعضی نسخ ۱۲
ف ۷ و در ابا کسر و در بعضی نسخ ۱۲

و دو بازای عدالت و آن ظلم بود و انظلام و آما سفه و آن در طرف
مظلوم بودن ۱۲
افراط است استعمال قوت فکری بود در انچه واجب نبود یا زیاده
بر انچه مقدار واجب بود و بعضی آنرا کبر پ۱۰۰ می خوانند و اما بله و آن
در طرف تفریط است تعطیل این قوت بود باراده نه از روی
خلقت و آما تهور و آن در طرف افراط است اقدام بود
بر انچه اقدام کردن بران جمیل نباشد و آما جبن و آن در طرف
تفریط است حذر بود از چیزیکه حذر ازان محمود نباشد و اما
خوف ۱۲
شره و آن در طرف افراط است دلوع باشد بر لذات زیاده
از مقدار واجب و آما خمود شهوت و آن در طرف تفریط است
سکون بود از حرکت در طلب لذات ضروری که شرع و عقل
در اقدام بران رخصت داده باشند از روی اختیار
نه از راه نقصان خلقت و آما ظلم و آن در طرف افراط است
در تحصیل اسباب معاش بود از وجوه ذمیمه و آما انظلام و آن

پ۱۰۰ سفه و سفاهت و بیکی
زیادتی ۱۲ پ۱۰۰ کبر و بزرگی
نمودن بخود بی
و هم بمعنی بیکی
پ۱۰۰ تهور و دلیری
و بی باکی ۱۲
۱۴۱
پ۱۰۰ دلوع
حریص شدن بچیزی و بیباکی ۱۲
پ۱۰۰ ظلم تصرف در حقوق مردم
و اموال ایشان ۱۲
انظلام تمکین ظالم از ظلم
و افتیاد او در انچه منشی او
باشد بطریق مذلت ۱۲

چنانکه در دگر و زرگر را قانونی بود در تصویر در و انگشتری که بتوسط
آن قانون[1] اشخاص نامتناهی ازین نوع در عمل تواند آورد و در هر موضعی
مصلحت آن موضع را از انچه مادهٔ معین و مقدار معین و تقدیر احتیاجی
که باشد اقتضا کند رعایت بتقدیم رسانند و واجب نبود که تصویر
کنند اعداد در با و انگشتریهای مختلف که در وجود توان آورد
ای جزو بایت ۱۲
و اعداد[2] فساد یکه در طریق صناعت افتد و چون انحرافات راجع
بدو نوع است یکی انچه از مجاوزت در طرف افراط لازم آید
و ای ملی ۱۲
و دیگری انچه از مجاوزت در طرف تفریط لازم آید پس بازای
نقصان ۱۲
هر فضیلتی دو جنس رذیلت باشد که آن فضیلت وسط بود و آن
دو رذیلت دو طرف و چون بیان کرده آمد که اجناس فضائل
ای افراط و تفریط
چهار است پس اجناس رذائل هشت باشد و ازان بازای
حکمت و آن سفه بود و بله و دو بازای شجاعت و آن تهور
بود و جبن[3] و دو بازای عفت و آن شره بود و خمود[4] شهوت

[1] چنانکه مهندسان بیاری انگشتری یک نوع از اصناف بسیار درست کردن آن بسیار درست بهمچنین فضیلت یک بهست و رذیلت بسیار ۱۲ منه

[2] اخلاق ناصری ۱۴۰ از اصحاب صناعت بیشتر که در عمل فساد و خلل راه یابد بسبب آنکه در ترکیب فضیلت آمیخته گردد با مقدار اندک از رذیلت مشابه و مناسب خود و آن رذیلت را در آن فضیلت اثر ظاهر نباشد ۱۲ منه

[3] ترس و بیم ۱۲ منه

[4] آرزش و بیهده ۱۲ منه

اصابة نقطة الهدف اعسر من العدول عنها ولزوم الصواب بعد ذلک

حتی لانخطیها اعسر واصعب همین معنی خواسته اند وبهایت دانست

که وسط را بدو معنی اعتبار کنند یکی آنچه فی نفسه وسط بود میان دو چیز

مانند چهار که وسط بود میان دو و شش و انحراف آن از وساطت

محال باشد دوم گرد آنچه وسط بود باضافت مانند اعتدالات نوعی

شخصی نزدیک اطبا و اعتبار وسط درین علم هم ازین قبیل باشد

و ازینجاست که شرائط هر فضیلتی بحسب هر شخصی مختلف شود و باختلاف

افعال و احوال و ازمنه وغیر آن هم اختلافی لازم آید و بازاء

هر فضیلتی از فضائل هر شخصی معین رذائل نامتناهی باشد چنانکه

گفتیم پس رذائل هر شخصی در حد و عد نتوان آورد و ازین سبب است

که دواعی شر سخت بسیار است و دواعی خیر اندک و لیکن حصر

این اشخاص و اعداد بر صاحب صناعت نیست چه بر صاحب

صناعت اعطای اصول و قوانین بود نه احصای جزئیات

در هر جهت و جانب که اتفاق افتد موجب قرب بود بر ذیلتی اینست
مراد حکما از انچه میگویند که فضیلت در وسط بود و رذائل بر اطراف
پس ازین روی بازای هر فضیلتے رذیلتهاے نامتناهی بود چه وسط
بمقابله ۱۲
محدود بود و اطراف نامحدود و ملازمت فضیلت مانند حرکت
بود بر خطی مستقیم و ارتکاب رذائل مانند انحراف ازان خط
و ظاهر است که میان دو حد خطی مستقیم بر یکے نتواند بود و خطهاے
نامستقیم نامتناهی تواند بود و همچنین استقامت در سلوک طریق
فضیلت جز بر یک نهج صورت نه بندد و انحراف ازان منهج
نامحدود باشد و ازین جهت باشد صعوبتے که در التزام طریقهٔ
فضائل واقع بود و انچه در بعضے اشارات نوامیس آمده است که صراط
شرایع ۱۲
خدا تعالی از موی باریکتر و از شمشیر تیزتر بود عبارت ازین معنی
است چه وجود وسط حقیقی در میان اطراف نامتناهی متعذر
ای حصول ۱۲
بود و تمسک بدان بعد از وجود متعذر تر و دیدانچه حکما گفته اند که
ای قیام ۱۲

۱۲۸

ل
مستحصول نقطهٔ متوسطه
عبارت از فضیلت است
با بودن اطراف نامتناهی
که کنایه از رذائل است
متعذر بود و گر ممکن
که بسبق این ملکت حصول یابد
که در راه تمسک بدان
بیشتر قیام بدان متعذر تر

و چہار جنس محصور است اضداد آن کہ اجناس رذائل بود در بادی ای نظر
ای حکمت و شجاعت و عفت و عدالت ۱۲
ہم چہار تواند بود و آن جہل باشد کہ ضد حکمت است و جبن کہ ضد
شجاعت است و شرہ کہ ضد عفت است و جور کہ ضد عدالت است
حرص ۱۲
اما بحسب نظر مستقصی و بحث مستوفی ہر فضیلتے را حدیست کہ چون
کامل و تمام ۱۲
ازان حد تجاوز نماید چہ در طرف غلو و چہ در طرف تقصیر رذیلتی
زیادتی ۱۲
ادا کند بل ہر قید کہ در تحدید فضیلتے معتبر بود چون اہمال کنند یا
تحدید ۱۲
ہر قید کہ نا معتبر بود چون رعایت کنند آن فضیلت رذیلت گردد
پس ہر فضیلتی بمثابہ وسطی است و رذائل کہ بازای او باشد بمنزلہ
مقابل ۱۲
اطراف مانند مرکز و دائرہ تا ہمچنانکہ بر سطح دائرہ یک نقطہ کہ مرکز
اوست دور ترین نقطہ ہاست از محیط و دیگر نقطہ کہ اعداد آن در عدد
شمار ۱۲
حصر نیاید از جوانب چہ بر محیط و چہ داخل محیط ہر یک در جانبے کہ
باشد بمحیط نزدیک تر باشد از مرکز ہمچنین فضیلت را نیز حدے
بود کہ آن حد از رذائل در غایت بعد باشد و انحراف ازان حد

۱۲ استقصا و تتبع
۱۲ غلو بما انحراف از حد گذرانیدن و از حد گذشتن ۱۲ است
تقیید و تحدید نمودن ۱۲

و اما تسلیم آن بود که بفعلیکه تعلق بیاری سبحانه داشته باشد بانکه بیاری
بر ایشان اعتراض جائز نبود رضا دهد و بخوش منشی و تازه روئی
آنرا تلقی نماید اگرچه موافق طبع او نبود و اما توکل آن بود که در کار
حواله آن بقدرت و کفایت بشری نبود و رای و رویت خلق را
دران مجال تصرفی صورت نه بندد زیادت و نقصان و تعجیل و
تاخیر نطلبد و بخلاف انچه باشد میل نکند و اما عبادت آن بود
که تعظیم و تمجید خالق خویش جل و علا و مقربان حضرت او چون
ملائکه و انبیا و ائمه و اولیا علیهم السلام و اطاعت و انقیاد اوامر
و نواهی صاحب شریعت را ملکه کند و تقوائی را که متمم و مکمل
اینمعنی بود شعار و دثار خود سازد و انیست حصر انواع فضائل و از
ترکب بعضی ببعضی فضیلتهای بی اندازه تصور توان کرد که بعضی را
نامی خاص بود و بعضی را نبود و الله ولی التوفیق **فصل پنجم**
در حصر اضداد این اجناس که اصناف رذائل بود چون فضائل

صادق بود که باعث شود بر اهتمام جملگی اسباب فراغت صدیق و دوست ۱۲
ایثار هر چیز که ممکن باشد با و و اما الفت آن بود که رایها و اعتقادات رسانیدن ۱۲
گروهی در معاونت یکدیگر بجهت تدبیر معیشت متفق شوند و اما وفا
آن بود که از التزام طریق مواسات و معاونت تجاوز جائز نشمرد و اما یاری کردن ۱۲
شفقت آن بود که از خالی غیر ملائم که بکسی رسد مستشعر بود و همت بر ازالهٔ پنهان نرسند ۱۲
آن مقصور دارد و اما صلهٔ رحم آن بود که خویشان و پیوستگان را پیوندد ۱۲
با خود در خیرات و نیاوی شرکت دهد و اما مکافات آن بود که بدله ۱۲
احسانی را که با و کنند بمانند آن یا زیاده ازان مقابله کند و در مواسات کردن ۱۲ بری
بکمتر ازان و اما حسن شرکت آن بود که دادن و ستدن در معاملات خرید و فروخت ۱۲
بوجه اعتدال کند چنانکه موافق طبائع دیگران افتد و اما حسن قضا
آن بود که حقوق دیگران که بر و جبه مجازات میگذارد از منت و بدله ۱۲ ادا میکند ۱۲
ندامت خالی باشد و اما تودد آن بود که طلب مودت اکفا
و اهل فضل بخوشروئی و نیکو سخنی و دیگر چیزها یکه مستدعی ایمنی بود نماید

۱۳۵ این اخلاق را حکمای ... از ارسطاطالیس و افلاطون و ابن ... و ابن مسکویه و غیرهم ...

آن بود که بر نفس آسان بود ترک مجازات بدی یا طلب مکافات
برابری ۱۲
به نیکی با حصول تمکن ازان و قدرت بران و آما مروت آن بود
قدرت ۱۲
که نفس را رغبتی صادق بود در تحلی بزینت افادت و بذل مالا بد
آنچه باید ۱۲
یا زیاده بران و آما نیل آن بود که نفس ابتهاج نماید بملازمت
افعال پسندیده و مداومت سیرت ستوده و آما مواسات معاونت
یاران و دوستان و مستحقان بود در معیشت و شرکت دادن
ایشان را با خود در قوت و مال و آما سماحت بذل کردن بعضی
از آنچه باید ۱۲ از چیزها
باشد بدل خوشی از چیزهائیکه واجب نبود بذل آن و اما مسامحت
بازگذاشتن ۱۲
ترک گرفتن بعضی بود از چیزهائیکه واجب نبود ترک آن از طریق
اختیار و آما انواعیکه در تحت جنس عدالت است دوازده است
اول صداقت دوم الفت سوم وفا چهارم شفقت پنجم صلهٔ رحم
ششم مکافات هفتم محسن شرکت هشتم حسن قضا نهم تودد
دهم تسلیم یازدهم توکل دوازدهم عبادت اما صداقت سبب مجتبی

۱۳ اخلاق ناصری

۱۲ تحلی آراستن خود بزینت دیگران ۱۲ زینت آرایش خود بچیزی یا دیگری را آراستن کشاف ۱۲ عباس در بور برای غرا

۳ بذل خوشی بطور مفعول مطلق دارد باشد یعنی بذل خوشی بچیزی که از روی خوشی بشود نه بچیزی که از روی اجبار و اضطرار ۱۲

ملکه شود و اما حریت آن بود که نفس متمکن شود بر اکتساب مال از وجوه
آزادگی و برگزیدگی ۱۲
مکاسب جمیله و صرف آن در وجوه مصارف محموده و امتناع
نماید از اکتساب مال بوجوه مکاسب ذمیمه و اما سخا آن بود که
انفاق اموال و دیگر مقتنیات بر وسهل و آسان بود تا چنانکه باید
خرج کردن ۱۲ اشیای کسبیه محصوله ۱۲
و چندانکه شاید بمصب استحقاق رساند و سخا نوعی است که در تحت
جای رسیدن ۱۲
او انواع بسیار است و تفصیل بعضی ازان اینست اما انواع فضائل
که در تحت جنس سخاست هشت است اول کرم دوم ایثار سوم
عفو چهارم مروت پنجم نبل ششم مواسات هفتم سماحت هشتم
یافتن و رسیدن ۱۲
مسامحت اما کرم آن بود که بر نفس سهل نماید انفاق مال بسیار
در امور یکه نفع آن عام باشد و قدرش بزرگ بود و بر وجهی که
مصلحت اقتضا کند و اما ایثار آن بود که بر نفس آسان باشد
از هر مایحتاج جبیکه بحاجهٔ او تعلق داشته باشد بر خاستن
و بذل کردن در وجه کسی که استحقاق آن او را ثابت بود و اما عفو

۱۲ شکستن عادت و رها کردن جای
۱۲ مسجد و پل و حوض و رباط و غیره
۱۲ انبار آب و آتشگاه و غیره
۱۳۳ اخلاق ناصری
گنج و نیز احتیاج دارد
و شخص دیگر را طلب کند
با وی بدهد ۱۲ مثل
دادن مسافران و یتیمان
و محتاجان دیوه و غیره
کردن حاجت باشند ۱۲

وآما مسالمت آن بود که نفس مجاملت نماید در وقت تنازع
یعنی نفس بطرف صواب راه یابد و در آرای مختلفه
آرای متخالفه و احوال متبائنه از سر قدرت و ملکه که اضطراب را بدان
تطرق نبود و آما دعت آن بود که نفس ساکن باشد در وقت
حرکت شهوت و مالک زمام خویش بود و آما صبر آن بود که نفس
مقاومت کند با هوا تا مطاوعت لذات قبیحه از وصادر نشود
خواهشها ۱۲ اطاعت ۱۲
وآما قناعت آن بود که نفس آسان فراگیرد امور مآکل و
مشارب و ملابس و غیر آنرا و رضا دهد بر آنچه سد خلتی کند از
بند کردن و ستوار کردن ۱۲
هر جنس که اتفاق افتد و آما وقار آن بود که نفس در وقتیکه
منبعث باشد بسوی مطالب آرام نماید تا از شتاب زدگی مجاوزت
برانگیخته ۱۲
حد از وصادر نشود بشرط آنکه مطلوب فوت نکند و آما ورع
آن بود که نفس ملازمت نماید بر اعمال نیکو و افعال پسندیده
و قصور و فتور را بدان راه ندهد و آما انتظام آن بود که نفس را
کوتاهی ۱۲ سستی ۱۲
تقدیر و ترتیب امور بر وجه وجوب و حسب مصالح نگاه داشتن

۱۲ مسالمت آشتی کردن
۱۲ نیکوئی کردن ۱۲
۱۲ تطرق راه یافتن ۱۲
۱۲ وقت آرمیدن و درنگ
دارن ۱۲
۱۲ مثلاً وغ

فرسوده گرداند در استعمال از جهت اکتساب امور پسندیده و
اما تواضع آن بود که خود را مزیتی نشمرد بر کسانیکه در جاه از و نازل تر
باشند و اما حمیت آن بود که در محافظت ملت یا حرمت از چیزهائیکه
محافظت ازان واجب بود تهاون ننماید و اما رقت آن بود که
نفس از مشاهدهٔ تالم ابنای جنس متاثر شود بی اضطرابی که در افعال
او حادث گردد و اما انواعی که در تحت جنس عفت است دوازده
است اول حیا دوم رفق سوم حسن هدی چهارم مسالمت
پنجم وقت ششم صبر هفتم قناعت هشتم وقار نهم ورع دهم
انتظام یازدهم حریت دوازدهم سخا اما حیا انحصار نفس باشد
در وقت استشعار از ارتکاب قبیح بجهت احتراز از استحقاق
مذمت و اما رفق انقیاد نفس بود امری را که حادث شود
از طریق تبرع و آنرا دماثت نیز خوانند و اما حسن هدی آن بود که
نفس را بتکمیل خویش و بحیلتهای ستوده رغبتی صادق حادث شود

---

۱ هدی بالفتح سیرت و روش
۲ مسالمت آشتی کردن
۳ وقت راست روی
۴ استشعار پنهان داشتن
۵ تبرع آزاد دل
۶ دماثت نرم خوئی

و اما نجدت آن بود که نفس واثق باشد به ثبات خویش تا در حالت
خوف جزع (بی صبری ۱۲) بر وی راه نیابد و حرکات نامنتظم از وی صادر
نشود و اما بلند همتی آن بود که نفس را در طلب ذکر جمیل سعادت
و شقاوت این جهانی در چشم نیفتد و بدان استبشار و ضجرت (شاد شدن ۱۲)
ننماید تا بحدیکه از هول مرگ نیز باک ندارد و اما ثبات آن بود که
نفس را (دهشت ۱۲) قوت مقاومت آلام و شدائد مستقر شده باشد تا از عارض
شدن اشغال آن شکسته نشود و اما حلم آن بود که نفس را (تحمل ۱۲)
حاصل شود که غضب بآسانی تحریک او نتواند کرد و اگر بکره ای
باورسد در شغب نیاید و اما سکون آن بود که نفس در خصومات
(ای در شور نشور و فریاد و بی صبری ۱۲)
یا در حربهائیکه جهت محافظت حرمت یا وجوب از شریعت لازم
شود خفت و سبکساری ننماید و این را عدم طیش (راندن ۱۲) نیز گویند و اما
شهامت آن بود که نفس حریص گردد بر اقتنای امور
(توانائی یعنی جوانمردی و بزرگی ۱۲) (کسب کردن ۱۲)
عظام از جهت توقع ذکر جمیل و اما تحمل آن بود که نفس آلات بدنی را

(۱۲ و اما نجدت با فتح اول و ثالث و سکون ثانی و فتح رابع و خاء معجمه و تاء مثناة تحتانی و جیم و ثاء مثلثة و تاء مثناة فوقانی و نون و دال مهملة و تاء مثناة فوقانی و ضاد معجمة و راء مهملة و تاء مثناة فوقانی و ضاد معجمة و راء مهملة و تاء مثناة فوقانی و ضاد معجمة و راء

بر وطاری گردد حاصل آید و اما سهولت تعلم آن بود که نفس حدتی
ای وارد ۱۲ تیزی فهم ۱۱
اکتساب کند در نظر تابی ممانعت خواطر متفرقه بکلیت خویش توجه
اندیشه های پریشان ۱۲ بجمعیت ۱۲
بمطلوب کند و اما حسن تعقل آن بود که در بحث و استکشاف از
هر حقیقتی حدی و مقداری که باید نگاه دارد تا نه اهمال داخل کرده باشد
ترکی ۱۲
و نه اعتبار خارجی و اما تحفظ آن بود که صور تهائی را که عقل یا وهم بقوت
تفکر یا تخیل ملخص و مستخلص گردانیده باشد نیک نگاه دارد و ضبط
کند و اما تذکر آن بود که نفس را ملاحظهٔ صور محفوظه بهر وقت که خواهد
بآسانی دست دهد از جهت ملکه که اکتساب کرده باشد و اما انواعیکه
در تحت جنس شجاعت است یازده نوع است اول کبر دوم
نخوت سوم بلند همتی چهارم ثبات پنجم حلم ششم سکون هفتم
قراری ۱۲ دلیری ۱۲ منافی اضطراب ۱۲
شهامت هشتم تحمل نهم تواضع دهم حمیت یازدهم رقت اما کبر
خاری ۱۲ شرمی ۱۲ چستی ۱۲
آن بود که نفس بکرامت و هوان مبالات نکند و به یسار و عدمش
ای خواری و ذلت ۱۲ بزرگی و عزت ۱۲
التفات ننماید بلکه بر احتمال امور ملائم و غیر ملائم قادر باشد

از بزرگان نکبودن و تعلق
بعقل داشتن و خیال کردن
بوهم ۱۲ منه

که این همه قوتها بایکدیگر اتفاق کنند و قوت ممیزه را امتثال نمایند
(اطاعت ۱۲)
تا اختلاف هوا ها و تجاذب قوتها صاحبش را در ورطهٔ حیرت
(کشش ۱۲) (ای شهوی و غضبی ۱۲)
نیفگنند و اثر انصاف و انتصاف در وظاهر شود و الله الموفق
والمعین **فصل چهارم** در انواعی که تحت اجناس فضائل باشند
در تحت هریکی ازین اجناس چهارگانه انواع نامحصور بود و ما انچه
مشهور تر است یاد کنیم اما انواعی که در تحت جنس حکمت است
هفت است اول ذکا دوم سرعت فهم سوم صفای ذهن چهارم
سهولت تعلم پنجم حسن تعقل ششم تحفظ هفتم تذکر اما ذکا آن بود
که از کثرت مزاولت مقدمات نتیجه سرعت انتاج قضایا و سهولت
استخراج نتایج ملکه شود بر مثال برقی که بدرخشد و اما سرعت فهم
آن بود که نفس را حرکت از ملزومات بلوازم ملکه شده باشد
تا دران بفضل فکری محتاج نشود و اما صفای ذهن آن بود که
(زیادت ۱۲) (در نسخه ۱۲)
نفس را استعداد استخراج مطلوب بی اضطراب و تشویشی که

۱ انصاف دادن و داوری ظلم ناکردن ۱۲
۲ انتصاف داد ستاندن ظلم ناکشیدن ۱۲
۳ اخلاق ناصری ۱۲۸
۴ ذکا بر وزن عطا تیزی طبع ۱۲
۵ ای بسیار زود بجوده انتقل ۱۲
والقدرة على الانتقال ۱۲ قاموس ۱۲

دیگران گردد پس سخا سبب رجا بود و شجاعت سبب خوف
اما در دنیا چه این دو فضیلت تعلق بنفس حیوانی فانی دارند و علم هم
سبب رجا بود و هم سبب خوف هم در دنیا و هم در آخرت چه این فضیلت
تعلق بنفس ملکی باقی دارد و چون رجا و هیبت که سبب سیادت
و احتشام باشند حاصل آید مدح لازم شود و در رسوم این فضائل
گفته اند که حکمت آنست که معرفت هر چه بسمت وجود دارد حاصل
شود و چون موجودات یا الهی است یا انسانی پس حکمت دو نوع
بود یکی دانستنی و دیگری کردنی یعنی نظری و عملی و شجاعت آنست
که نفس غضبی نفس ناطقه را انقیاد نماید تا در امور هولناک مضطرب
نشود و اقدام برحسب رای او کند تا هم فعلی که کند جمیل شود و هم
صبر بکند نماید محمود باشد و عفت آنست که قوت شهوت مطیع
نفس ناطقه باشد تا تصرفات او بحسب اقتضای رای او بود و اثر
حرکت عضو ظاهر شود و از تعبد هوای نفس و استخدام لذات فارغ ماند و علامت آنست

لے رسوم جمع رسم بمعنی تعریف و موجودات یا مقدور انسان نفس و تصرف او یا تعلق دارد

۱۲۷ اخلاق ناصری

پیدا شدن خواص تعلق و عقل انسانی یعنی وجود او بتصرف انسان آشکارا چنانکه افعال آزادی او ش

تعلق بتصرف ناظر دارد پس ازین جهت تحصیل اصل حکمت قسمی
از اقسام حکمت عملی آمد تا چنانکه عدالت از حکمت است حکمت
از عدالت بود یا آنکه مراد از حکمت درین مقام استعمال عقل عملی
(یعنی آنچه دو منقسم گرفته شده است باعتباریست باوجود قسم باعتبار دیگر ۱۲)
باشد چنانکه باید و آنرا حکمت عملی نیز خوانند و بسبب اختلاف
اعتبار اختلال از قسمت زائل شود و شک برخیزد و هریکی
ازین فضائل اقتضای استحقاق مدح صاحب فضیلت کند
بشرط آنکه تعدی نکند ازو بغیر او چه مادام که اثر آن فضیلت هم
(ای نفوذ بغیر ۱۲)
در ذات او بود تنها و بغیر او سرایت نکند موجب استحقاق
مدح نشود مثالش صاحب سخاوت را که سخاوت او از و تعدی
نفوذ بغیر ۱۲
نکند بغیری منفاق خوانند نه سخی و صاحب شجاعت را
چون بدین صفت بود غیور نامند نه شجاع و صاحب حکمت را
مستبصر خوانند نه حکیم اما چون فضیلت عام شود و اثر خیرش
بدیگران سرایت کند هر آئینه سبب خوف و رجای

بعنی علم و حلم و عفت اگر
است عدالت ازینها بود یا
و ازینها از عدالت موجود
یا زاگر از عدالت نبود
اینها ممتاز و دانسته نشوند ۱۲
و ازین جواب لازم
نی آید که عدالت مقارن جمیع
فضائل نباشد چه حکمت نظری
که اکمل فضائل است خارج

که عدالت مقارن جمیع فضائل
است و ازینجا معلوم میشود
از نظر کننده آنرا نظری گویند
و ازینجا از عمل کننده آنرا عملی
و ازینجا معلوم میشود که
حکمت عملی نیز از قسم
بفضیلت عملی و نظری اعتبار
اختلال از قسمت زائل شود ۱۲

منفاق خ
نفوذ بغیر ۱۲

قوت نظری و آن حکمت بود دوم از تهذیب قوت عملی و آن عدالت
بود سوم از تهذیب قوت غضبی و آن شجاعت بود چهارم از تهذیب
قوت شهوی و آن عفت بود و چون کمال قوت عملی آن بود که تصرفات او
در انچه تعلق بعمل دارد بر وجهی باشد که باید و تحصیل این فضائل
تعلق بعمل دارد ازین جهت حصول عدالت موقوف بود بر حصول
سه فضیلت[1] دیگر چنانکه در اعتبار اول گفته آمد و اینجا
اشکالی وارد است و آن اینست که حکمت را قسمت کردیم بنظری
و عملی و حکمت عملی را بسه صنف که یکی ازان مشتمل است بر فضائل چهارگانه
که یکی ازان حکمت است[2] پس نفس حکمت قسمی باشد از اقسام حکمت
و این قسمی مدخول بود و حل این اشکال آنست که همچنانکه عمل را تعلقی
است بنظر و بدین سبب در اقسام علوم قسمی که مقصود بود بر علم
بامور یکه وجود آن تعلق بتصرف عالم دارد موسوم شده است
بقسم عملی نظر را نیز تعلقی است بعمل چه نظر از اموریست که وجود آن

[1] ای فضیلت حکمت و شجاعت و عفت و حاصل عبارات اینکه قوت عملی نفس ناطقه را نسبت بقوت غضبی و شهوی را نسبت بقوت عقلی دو اعتبار است در اعتبار اول تعلق بعمل دارد و در اعتبار دوم تعلق بعلم و بس تحصیل این فضائل موقوف بر حصول عدالت است که تعلق بعمل دارد

[2] ای حکمت ۱۲

[3] تقسیم الشیء الی نفسه و الی غیره لازم آید ۱۲

[4] زیرا که عمل از علم دانسته میشود و کمال علم از عمل است ۱۲

[5] ای بچنان نظر که اگر عمل نباشد علم تمام نشود ۱۲

اگر عدالت نبود این فضائل تمام نشوند این جهت حصول عدالت بر حصول این فضیلتها است ۱۲ منه

جزو کل فود را جزو اخر قیاس شود این محال است ۱۲ منه

قسم واقع شود این محال است ۱۲ منه

اجناس فضائل چهار است حکمت و شجاعت و عفت و عدالت
و هیچکس مستحق مدح و مستعد مباهات و مفاخرت نشود الا بیکی
ازین چهار یا بهر چهار چه کسانیکه بشرف نسب و بزرگی دودمان فخر
کنند مرجع بآن بود که بعضی از آبا و اسلاف ایشان باین فضائل
موصوف بوده اند و اگر کسی حقوق و تغلب یا بکثرت مال مباهات
کند اهل عقل را بر و انکار رسد و بعبارتی دیگر پیش ازین
گفته آمد که نفس را دو قوت است یکی ادراک بذات و دیگری
تحریک بآلات و هر یکی ازین دو منشعب شود بدو شعبه اما
قوت ادراک بقوت نظری و قوت عملی و اما قوت تحریک بقوت
دفع یعنی غضبی و قوت جذب یعنی شهوی پس بدین اعتبار
قوی چهار شوند و چون تصرف هر یک در موضوعات خویش
بر وجه اعتدال بود چنانکه باید و چند آنکه شاید بی افراط و تفریط
فضیلتی حادث شود پس فضائل نیز چهار بود یکی از تهذیب

محض بود ازان حرکت فضیلت علم حادث شود و به تبعیت فضیلت
حکمت لازم آید و هرگاه که حرکت نفس سبعی باعتدال بود و انقیاد
نماید نفس عاقله را و قناعت کند بر انچه نفس عاقله قسط او شمرد
بهره و نصیب ۱۲
و تهیج بیوقت و تجاوز حد ننماید در احوال خویش نفس را ازان حرکت
فضیلت علم حادث شود و فضیلت شجاعت به تبعیت لازم آید
و هرگاه که حرکت نفس بهیمی باعتدال بود و مطاوعت نماید نفس
فرمانبرداری ۱۲
عاقله را و اقتصار کند بر انچه نفس عاقله نصیب او نهد و در اتباع
هوای خویش مخالفت او نکند ازان حرکت فضیلت عفت حادث
پاکی از رذائل ۱۲
شود و فضیلت سخا به تبعیت لازم آید و چون این سه جنس فضیلت
حاصل شود و هر سه با یکدیگر متمازج و متسالم شوند از ترکیب هر سه
مخلوط ۱۲ آشتی کرده ۱۲
حالتی متشابه حادث گردد که کمال و تمام آن فضائل بآن
ن ای فضیلت عدالت ۱۲
بود و آنرا فضیلت عدالت خوانند و ازین جهت است که اجماع
و اتفاق جملگی حکمای متاخر و متقدم حاصل است بر آنکه

۱۲۳ اخلاق ناصری

کم در امر یک وصف باشد
بحیثی شده علحده و صورت گیرد
پنجاه فضیلت از ترکیب حکمت
و شجاعت و عفت که صفت کامله
آنها عدالت است علحده صورت
گردد تمام و کمال آنها بوجود عدالت
است و ایشان رذالت از
وجود آنها است ۱۲ ۲

که مکارم اخلاق عبارت ازانست در علم نفس مقرر شده است
که نفس انسانی را سه قوت متباین است که باعتبار آن قوتها مصادر
افعال و آثار مختلف میشود بمشارکت ارادهٔ و چون یکی ازین
قوتها بر دیگران غالب شود دیگران مغلوب یا مفقود شوند اول
قوت ناطقه که آنرا نفس ملکی خوانند و آن مبدأ فکر و تمییز و شوق نظر
در حقائق امور بود دوم قوت غضبی که آنرا نفس سبعی گویند و
آن مبدأ غضب و دلیری و اقدام بر اهوال و شوق قساط و ترفع
و مزید جاه باشد سوم قوت شهوانی که آنرا نفس بهیمی نامند و
آن مبدأ شهوت و طلب غذا و شوق التذاذ بمآکل و مشارب
و مناکح بود چنانکه در قسم اول اشارتی بدین قسم تقدیم یافت
پس عدد فضائل نفس بحسب اعداد این قوی تواند بود چه هرگاه
که حرکت نفس ناطقه باعتدال بود در ذات خویش و شوق او باکتساب
معارف یقینی بود نه بانچه گمان برد که یقینی است و بحقیقت جهل

نیک مصقول یا تیغ نرم آہن زنگ خوردہ در یک سلک نتوان آورد
در اشخاص مردم تفاوت ازان بیشتر است بل در ہیچ نوع
از انواع موجودات آن اختلاف و مبانیت نیست کہ درین نوع
و آن شاعر کہ گفتہ است ؎ وہم ارامثال الرجال تفاوتاً + لدی
المجد حتی عد الف بواحد + اگرچہ پنداشتہ است کہ مبالغہ میکند ولیکن
بحقیقت مقصر بودہ است چہ در نوع انسان شخصی یافتہ شود کہ اخس
موجودات باشد و شخصی یافتہ شود کہ اشرف و افضل کائنات
بود و بتوسط این صناعت میسر میشود کہ ادنی مراتب انسانی را بمعالی
مدارج رسانند بحسب استعداد و قدر صلاحیت او ہر چند ہمہ مردمان
قابل یک نوع کمال نتوانند بود چنانکہ گفتہ اند پس صناعتی کہ بدو اخس
موجودات را اشرف کائنات توان کرد چہ شریف صناعتی تواند بود
و اینقدر درین باب کفایت نمود تا سخن بحد اطناب نکشد والسلام
الخیرات والموفق للحسنات **فصل سوم** در حصر اجناس فضائل

کرده ایم وجود این نوع متعلق بقدرت خالق وصنع اوست
تعالی وتقدس وبتجویدهٔ وجود و کمال جوهرش مفوض برای ورویت
وتدبیر وارادت او چنانکه بیان کردیم وچون کمال هر چیزی
در صدور فعل خاص اوست از وبتمامترین وجهی ونقصان او
در قصور آن صدور ازو چنانکه در اسپ و شمشیر یاد کردیم که اگر مصدر
خاصیت خویش نباشد بروجه اتم همچون جسد ثقیل انتقال را شاید
یا همچون گوسفند ذبح را و اظهار خاصیت انسان که قضای
اصدار افعال خاص او کند ازو تا وجودش بکمال رسد جز بتوسط
این صناعت صورت نه بندد پس صناعتی که ثمرهٔ آن کمال
اشرف موجودات این عالم بود اشرف صناعات اهل عالم
تواند بود و بیاید دانست که همچنانکه در اشخاص هر صنفی از اصناف
حیوانات بل اصناف نامیات وجمادات تفاوتی فاحش است
چه اسپ دوندهٔ تازی با اسپ کودن پالانی و تیغ هندی

۱۲۰ فصل

۱۲ تجویز نیک کردن و نیک گفتن چنانکه شرف و فضل انسان بدان است

مفوض است برای ورویت و تدبیر او و ارادت و بتجویز کمال اسپ و فوض رفتاری و کمال شمشیر و اصناف آن و نقصان آنها در ضد آنها

اجبار را و اختیار را بر آداب ستوده و عادات پسندیده بدارند
تا آنرا ملکه کنند و چون بکمال عقل رسند از ثمرات آن تمتع یابند
و برهان بر آنکه طریقهٔ قویم و منهاج مستقیم آن بوده است که اسلاف
را بران داشته اند تعقل کنند و اگر مستعد کرامتی بزرگتر و سعادتی
جسیم تر باشد بآسانی بآن برسند انشاء الله تعالی و هو ولی
التوفیق **فصل دوم** در آنکه صناعت تهذیب اخلاق شریفترین
صناعات است شرف هر صناعتی که مقصود بود بر اصلاح هر موجودی
از موجودات بحسب شرف آن موجود تواند بود در ذات خویش و
این قضیه ایست در عقل عقلا ظاهر و مکشوف چه صناعت طب
که غرض از و اصلاح بدن انسان است شریفتر بود از صناعت
دباغت که غرض از و استصلاح پوست حیوانات مرده باشد
و چون شریفترین موجودات نوع انسان است چنانکه در علوم نظری
برهن شده است و ماورد فصل چهارم از قسم اول بآن اشارتی

ف یعنی شرف صناعت بشرف موضوع و غایت است نسبت بشرف موضوع و غایت آن صناعت و چون موضوع صناعت تهذیب اخلاق انسان است و انسان اشرف این عالم است پس طب هم اشرف صناعات عالم است پس اشرف طب از انسان شد ۱۲

مشابه نیست هیچ خلقی مناسب خلقی یافته نشود و اگر اهمال تادیب
و سیاست کنند و زمام هر کس بدست طبع او دهند همه عمر بر حالتی
که مقتضای مزاج او بود در اصل یا آنچه عارض شده باشد بالتفاق
بماند بعضی در قید غضب و برخی در حبالهٔ شهوت و گروهی اسیر
حرص و جمعی مبتلا بتکبر و لیکن مودب اول همه جماعه را ناموس
الهی بود علی العموم و مؤدب ثانی اهل تمیز و اذهان صحیح را از ایشان
حکمت بود علی الخصوص تا ازان مراتب بمدارج کمال رسند
پس واجب بود بر مادر و پدر که فرزندان را اول در قید ناموس
آلهی آرند و باصناف سیاسات و تادیبات اصلاح عادات
ایشان کنند جماعتی را که مستحق ضرب و توبیخ باشند چیزی
ازین جنس بقدر حاجت در تادیب ایشان لازم دانند و گروهی
را که بمواعید خوب انه کرامات و راحات باصلاح توان آورد
این معانی را در باب ایشان بتقدیم رسانند علی الجمله ایشان را

۵ ای مودب اول ناموس است و مودب ثانی حکمت ۱۲

۵ و منفر از نافرمانی شوند ۱۲ مصادر

تامل کند علی الخصوص کودکانی را که سپردگی از طرفی بطرفی برند یعنی (ای بغلامی ۱۲)
اورا روشن گردد و کودک در ابتدای فطرت مقتضای طبیعت (ای مرکوز طبع خود ۱۲)
اظهار کند چه قوت رویت او بدان درجه نرسیده باشد که (فکر ۱۲)
احوال و ارادهٔ خویش را بحیله و خدیعه پوشیده گرداند چنانکه دیگر
اصناف که اصحاب تمیز و فکر باشند تا انچه قبیح شمرند مخفی دارند و
بتکلف انچه مستحسن دانند فرا نمایند و در کودکان ظاهر است که بعضے
مستعد قبول آداب باشند بآسانی و برخی بدشواری و جمعی را
طبع از قبول آن متنفر بود و مقتضیات امزجهٔ ایشان چون حیا
و وقاحت و سخا و ضنت و قساوت و رقت و دیگر احوال از ایشان
(بے شرمی ۱۲ بخل ۱۲ سخت دلی ۱۲ نرم دلی ۱۲)
صادر شود و بعد ازان بعضے سهل الانقیاد باشند در قبول
اضداد آن حالات و برخے عسیر الانقیاد و جمعے ممکن القبول
(دشوار ۱۲ اطاعت ۱۲)
و بعضی ممتنع القبول تا برخی خیر برآیند و گروهی شریر و قومی متوسط
و چون مانده است احوال خلق بخلق که همچنانکه هیچ صورت بصورتے
(شرط ۱۲ مشابہ ۱۲)

تادیب واستقامت بطی تر بود و اما دلیل حکمای متاخر بر آنکه هیچ
(راست شدن ۱۲)
خلق طبیعی نیست آنست که میگویند که هر خلقی تغیر پذیرد و هر انچه تغیر
پذیرد طبیعی نبود نتیجه دهد که هیچ خلق طبیعی نبود و این قیاس
صحیح است بر صورت ضرب دوم از شکل اول مقدمهٔ صغرے
به بیانے که گفته آمده است از شهادت عیان وجوب تادیب
(گواہی ۱۲ بچشم دیدن ۱۲)
احداث وحسن شرایع که سیاست خدائے تعالے است ظاهر
است و مقدمهٔ کبرے نیز در نفس خویش بین است چه همه کس
(ظاہر ۱۲)
بضرورت داند که طبع آب را که مقتضی میل اوست باسفل تغیر
نتوان کرد تا میل کند بجهتے دیگر و طبع آتش را از احراق نتوان
گردانید و دیگر امور طبیعی برین مثال پس اگر خلق طبیعی بودے
عقلا بتادیب کودکان و تهذیب جوانان و تقویم اخلاق و
(راست کردن ۱۲)
عادات ایشان نفرمودندی و بران اقدام ننمودندے و اگر
کسی بنظر اعتبار در احوال کودکان و اخلاق ایشان

ضرب دوم از شکل اول مقدمهٔ صغرے یعنی صغرا دیگر سالبه باشد اوسط موجبه و نتیجه سالبه چون هیچ خلق طبیعی نیست و هر خلقی تغیر پذیرد ۱۲ ع

اخلاق ۱۱۶ صی

اینجا است ۱۲ ع

ارشاد و است بقبول او

که بعیان مشاهده می افتد

که کودکان و جوانان

را بفتح نوجوانان ۱۲ ع اصلاح

اخیار نبوده باشند و بهمین محبت بعینها در ابطال آنکه همه مردمان
بطبع اشرار باشند استعمال کرده و چون این هر دو مذهب را ابطال
کرده مذهب خویش را اثبات کرده گفت که بعیان و مشاهده
می بینیم که طبیعت بعضی اقتضای خیر میکند و بهیچ وجه ازان انتقال
نمیکند و ایشان اندک اند و طبیعت بعضی اقتضای شر میکند
و بهیچ وجه قبول خیر نمیکند و ایشان بسیار اند و باقی متوسط اند
که بمجالست اخیار خیر میشوند و بمخالطت اشرار شریر و حکیم ارسطاطالیس
در کتاب اطلاق و کتاب مقولات گفته است که اشرار بتعلیم و تادیب
اخیار شوند و هرچند حکیم علی الاطلاق نبود اما تکرار مواعظ و نصایح
و تواتر تهذیب و تادیب و مواخذه بسیاسات پسندیده هر آئینه
اثری بکند پس طائفه باشند که هرچه زودتر قبول آداب
کنند و اثر فضیلت بی مهلت و درنگی در ایشان ظاهر شود
و طائفه دیگر باشد که حرکت بسوی التزام فضائل و

لے مقولات ثمنین
در اخلاق ناصری
۱۱۵
در جلوس خوجه نوشته
است ۱۲

تعلیم و تادیب کنند و بعضی از ایشان که در غایت شر باشند بتادیب
اصلاح نپذیرند و برخی که اصلاح پذیر باشند اگر از ابتدای نشو
و پیدایش با اهل فضیلت و اخیار نشینند خیر شوند والا بر طبیعت اصلی
بمانند و مذهب جالینوس آنست که بعضی از مردمان بطبع اهل خیر
باشند و برخی بطبع اهل شر و باقی متوسط میان هر دو قابل هر دو طرف
و این هر دو مذهب اول را ابطال کرد بدین حجت که اگر همه مردمان
در فطرت خیر باشند و بتعلیم بشر انتقال میکنند بضرورت
استفادهٔ شر یا از خود کنند یا از غیر خود اگر از خود کنند
پس قوتی در ایشان باشد که مقتضی شر بود و چون چنین بود بطبع
خیر نبوده باشند بلکه شریر بوده باشند و اگر در ایشان هم قوت
شر باشد و هم قوت خیر ولیکن شر غالب میشود و قوت خیر هم
لازم آید که شریر بطبع باشند و اما اگر شر از غیر خود استفاده میکنند
آن اخیار بطبع اشرار بوده باشند پس همه مردمان بطبع

دوم مودی است بابطال قوت تمیز و رویت و رفض انواع گذاشتن ۱۲
تادیب و سیاست و ابطلان شرایع و دیانات و اهمال نوع انسان
راههای راست ۱۲ جمع دیانت ۱۲ گذاشتن ۱۲
از تعلیم و تربیت تا هر کسی بر حسب اقتضای طبیعت خود میرود
و مفضی شود برفع نظام و تعذر بقای نوع و کذب و شناعت
رساننده ۱۲ بدی ۱۲
این قضیه پس ظاهر است و از ارباب مذاهب اوائل جمعی از حکما
که معروف اند بر واقیان گفتند همه مردمان را در بدو فطرت
شروع پیدایش ۱۲
بر طبیعت خیر آفریده اند و بمجالست اشرار و ممارست شهوات
و عدم تادیب و زجر و فواحش بجای رسند که در حسن و قبح امور
فکر نکنند و از هر طریق که توانند بمرغوب و مشتهی تواصل نمایند
رسیدن ۱۲
تا بتدریج طبیعت بدی در ایشان راسخ شود و گروهی دیگر پیش
از ایشان گفتند که مردم را از طینت سفلی و مسخ طبائع
چرک ۱۲
آفریده اند و کدورت عالم و مادهٔ او صرف کرده بدین سبب
زیاده شده ۱۲
در اصل طبیعت شر در ایشان مرکوز است و قبول خیر بتوسط

ع یعنی کسی که ادراک
زمینیان بر خلاف شود و بجای و بر نگی
نظام بر طرف شود و دوم
نوع منقرض گردد و دوم
خراب شود ۱۲ ع یعنی
در سنج خانه ۱۲ شستن
باطل چرا زاد ریابنده
دلیل استدلال نکنند ۱۲
ع موید قول ایشان است
کل مولود یولد علی الفطرة
ثم ابواه یهودانه و ینصرانه
و یمجسانه ۱۲ ع یعنی
از ترک ازل دم نشود
۱۲ ابشمری

ممتنع الزوال مانند حرارت آتش یا غیر طبیعی قومی گفته اند که
بعضی اخلاق طبیعی باشد و برخی باسباب دیگر حادث شود و بممارست
مانند آن راسخ گردد و گروهی گفته اند که همه اخلاق طبیعی باشد و انتقال
ازان ناممکن و جماعتی گفته اند که هیچ خلق نه طبیعی است و نه مخالف
طبیعت بلکه مردم را چنان آفریده اند که هر خلق که میخواهد میگیرد
یا بآسانی یا بدشواری انچه ازان موافق اقتضای مزاج بود چنانکه
در مثالهای مذکور یاد کردیم بآسانی و انچه برخلاف آن بود بدشواری
و سبب هر خلقی که بر طبیعت صنفی از اصناف مردم غالب میشود
در ابتدا ارادتی بوده باشد و بمداومت و ممارست بلکه گشته
ازین سه مذهب حق مذهب اخیر است چه بعیان مشاهده می افتد
که کودکان و جوانان بپرورش و مجالست کسانیکه بخلقی
موسوم اند یا بملابست و ملازمت افعال ایشان آن خلق را فرا
میگیرند هرچند بیشتر بخلقی دیگر موسوم بوده اند و مذهب اول

مقولهٔ مصنف ۱۲

یکی طبیعت و دیگری عادت اما طبیعت چنان بود که اصل مزاج
شخصے چنان اقتضا کند که او مستعد حالی باشد از احوال مانند کسی
که کمتر سببے تحریک قوت غضبی او کند یا کسیکه از اندک آوازیکه
بگوش او رسد یا از خبر مکروہی ضعیف که بشنود خوف و بد دلی بر او
غالب شود یا کسیکه از اندک حرکتی که موجب تعجب بود خندۂ بسیار
بے تکلف بر و غلبه کند یا کسیکه از کمتر سببے قبض و اندوه با فراط
بر و در آید و اما عادت چنان بود که در اول بر و یت و فکر اختیار کاری
کرده یا شد و بتکلف دران شروع نموده تا بممارست متواتر
و فرسودگی دران با آن کار الفت گیرد و بعد از الفت تمام
بسهولت بے رویت از و صادر میشود تا خلقی شود او را و قدما را
خلاف بوده است اندران که خلق از خواص نفس حیوانی
است یا نفس ناطقه را در استلزام او مشارکتے است و همچنین
خلاف کرده اند دران که خلق هر شخصے او را طبیعی بود یعنی

۱۱۱

ف مرجع ضمیر او هر شخص است
و در بعضی نسخ برای یعنی خلق
هر شخص بر همان شخص مرتبه
است هم از غیر و دیگران نه
خواندن از قلم ۱۲

باحضرت او یا باقصاف بخیریت تواند بود اما ذات و صفات

مگر فلان خیر محض است ۱۲

او سبحانه از مدح متعالی بود پس او را تمجید کنند نه مدح و چون

سعادت از قبیل خیر است چه امری الهی است سزاوار تمجید

لبن کردن نزد ۱۲

بود و از مدح منزه و مردم را بسعادت یا بصفتی که موذی بسعادت

بود مدح توان گفت چنانکه بعدالت که مقتضی سعادت بود مدح

ای عادل هرگاه عدل کند او را مدح کنند ۱۲

گویند پس معلوم شد که سعادت مفید مدح است نه اهل مدح والله

اعلم قسم دوم در مقاصد و آن مشتمل بر ده فصل است **فصل اول**

در حد و حقیقت خلق و بیان آنکه تغیر اخلاق ممکن است خلق ملکه بود

تعریف و نهایت ۱۲

نفس را مقتضی سهولت صدور فعلی از وی احتیاج تفکری و رویتی

و در حکمت نظری روشن شده است که از کیفیات نفسانی

آنچه سریع الزوال بود آنرا حال خوانند و آنچه بطی الزوال بود

دیر میرود ۱۲

آنرا ملکه گویند پس ملکه کیفیتی بود از کیفیات نفسانی و این ماهیت

خلق است و اما لمیت او یعنی سبب وجود او نفس را دو چیز باشد

ملکه بفتحتین اخذ از اسم مکان گردد در طبیعی یکی خلاف حالت ۱۲ اخلاق ناصری ۱۰

بیانیه حقیقت خلق ملکه است

یعنی حقیقت خلق ملکه است

گزر دوان نیز میرود ۱۲

فصل اول در مقاصد

مجازی چه اموال و اعراض دنیاوی بذل ناقص شود و تبذیر در آن
موجب قلت ذات ید و نیستی ذخائر و خزائن باشد و در وجود
نعمت و دولت ۱۲
حقیقی چندانکه بذل و تبذیر بیشتر افتد نماء و زیادت ذخائر بیشتر
افزونی ۱۲
بود و از نقصان و زوال محفوظ تر ماند و باز آنکه مواد وجود مجازی
در معرض حرق و غرق و نهب و تسلط اضداد و اعداد دزدان باشد
سوختن ۱۲ غارت کردن ۱۲ مطلبه ۱۲
و مواد وجود حقیقی از تصرف صروف و تطرق آفات و تسلط حساد
گردش ها ۱۲ راه یافتن ۱۲
و اضداد ایمن و چون حال لذت سعادت معلوم شد الم شقاوت
که ضد آنست و درد حسرت و ندامت بر فوات چنین کرامتی نیز
ای لذت سعادت ۱۲
از اینجا معلوم شود و حکما را خلاف است که سعادت ممدوح باشد
یا نه حکیم ارسطاطالیس گفته است که چیزهائیکه در غایت فضل
بود آنرا مدح نتوان گفت بلکه چیزهای دیگر را مدح بدان
سوای ذات و صفات ۱۲
توان گفت متعالش باری عز و علا و خیر محض که فیض
باری تعالی و خیر محض هر دو در غایت فضل اند ۱۲
ذات مقدس اوست چه مدح چیزهای دیگر یا باضافت

۱۰۹

۱ تبذیر پراگنده کردن ۱۲ نقوف
باسراف حرص ۱۲ نقوف
سنا مدن و حیله خوردن ۱۲
۲ صروف جمع صرف
یعنی حادثه و گردش روزگار ۱۲
۳ دجایل فریب ۱۲
نصرة بازگاه ۱۲ یعنی
موتر الهی دوست خدای ۱۲

به تهذیب اخلاق وعقیدت وتقویم طریقت بروفق حکمت چون
بدین مرتبه رسد اگر لزوم آن سیرت را مقتدا سازد بر سیاقتی که
موافقت آن موجب سعادت بود ومخالفت آن مقتضی شقاوت
تربیت یافته باشد وچون معلوم شد که لذت سعادت لذت
فعلی است پس چنانکه لذت انفعالی تعلق باخذ وقبول دارد
لذت فعلی را تعلق باعطا وادا بود وازینجا معلوم شود که سعادت
مستلزم جود باشد چه استیفای لذت سعادت در افشای فضیلت
واظهار حکمت بود چنانکه فرط لذت صاحب خط نیکو در اظهار
کتابت وغایت لذت صاحب الحان در ممارست آلت باشد
وازجهت آنکه جود سعید بکریم ترین نفائس وشریفترین
رغائب بود یعنی اکمال غیر لذت او از همه لذات بیشتر
تواند بود وعجب آنست که این جود را که جود حقیقی است باشرف
منزلت وعلو مرتبت خاصیتی است ضد خاصیت جود

۱۰۸

بفضیلت و حال این دو صنف لذت در بدایت و نهایت
مختلف افتاده است اما لذت حسی در مبدا نزد یک طبیعت
مرغوب بود و شوق بدو بحسب استیلای قوت حیوانی در تزاید باشد
و چون ممارست حاصل آید انفعال طبع رد نماید تا گاه بود
(ای طبع بآن خوگیرد ۱۲) (ای مداومت و استعمال ۱۲)
که باندراس قوت غریزت قبیح را مستحسن شمرد و شنیع را جمیل پندارد
(کهنه شدن ۱۲)
و چون بنهایت رسد التذاذ منتفی شود و نظر بصیرت رشتی و
فضیحت آنرا ظاهر گرداند و خامت عاقبتش در نظر آرد پس آنرا
(عاقبت بود ۱۲) (ای عاقبت بد ۱۲)
معادی نبود و لذت عقلی مخالف این لذت بود هم در مبدا و هم در معاد
چه در بدایت طبع آنرا کراهت دارد و بصبر و ریاضت و ثبات
(ای خوش و مکروه ۱۲)
و مجاهدت بدست آید و بعد از حصول کشف حسن و بها و شرف
و فضل آن ظاهر شود و لذتیکه ورای همه لذات بود در نماید
و عاقبت محمود و معاد حقیقی او معاینه شود و از اینجاست که مردم نزاد را
در عنفوان عمر تا دیب پدر و مادر احتیاج است و بعد از آن
(در عنفوان عمر ۱۲)

۱۰۷ اخلاق ناصری

۳۵ انفعال متنفر شدن ۱۲ و نظامت بر گردانیدن ۱۲ نا سازگار شدن ۱۲ یعنی صاحب لذت حسی را معادای حسن عاقبت نبود داخل حیوانات شمارند ۱۲

درین مثل تامل کند بر معانی مسائل گذشته تنبیه یابد و اما شرح
لذت سعادت گوئیم لذت دو نوع بود یکی فعلی و دیگری انفعالی
لذت فعلی بحسب نظر اول از روی مجاز مانند لذت ذکور در مباشرت
جمع ذکر یعنی نر ۱۲ جماع ۱۲
و لذت انفعالی مانند لذت اناث و لذت انفعالی سریع الزوال
جمع انثی یعنی مادہ ۱۲
بود چه از نظر بیان احوال مختلف منتقل و متبدل شود و لذت
فعلی ذاتی بود و از جهت امتناع او از انفعال متغیر نشود پس
لذات حیوانی و حسی علی الاطلاق از قبیل لذات انفعالی
بود در حقیقت چه زوال را بدان راه است و انقضا و تبدل
بدان در آید و همان لذات بعینها در حالتی آلام باشند
و مستکره شمرند و لذت سعادت مخالف آنست چه
ذاتی است نه عرضی و عقلی است نه حسی و الهی است نه بهیمی
پس لذت فعلی بود و ازینجا گفته اند حکما که لذت صحیح صاحبش را
از نقصان بتمام رساند و از بیماری بصحت و از رذیلت

فضیلت

که دیگر حیوانات را دران شرکت است چه آن لذت حسی باشد
و در معرض زوال و انتقال بود و از تواتر و تعاقب مؤدی بملالت
رسانندہ ۱۲
و کراہت و مفضی بالم و لذت عقلی بخلاف این پس ظاہر شد
رسانندہ ۱۲
که لذت عقلی ذاتی است و حسی عرضی و کسیکه لذات حقیقی ادراک
نکرده باشد چگونه بدان مائل شود و تا ریاست ذاتی فہم نکند
از کجا طالب آن باشد همچنین تا بر خیر مطلق و فضیلت تام وقوف
نیابد نشاط و ارتیاح صورت نبندد و حکمای قدیم بر امثلی بوده است
خوشی ۱۲
که در هیاکل و مساجد آنرا اثبات کردندی و آن اینست که فرشته
که موکل است بر دنیا میگوید که در دنیا خیرے هست و شری هست
رذائل ۱۲ فضائل ۱۲
و چیزے هست نه خیر و نه شر هر که این هر سه را بشناسد چنانکه باید شناخت
امور متوسطه ۱۲
از من خلاص یابد و سلامت بماند و هر که نشناسد او را بکشم
به تباه ترین کشتنی و آنچنان بود که من او را یکبار نکشم از من
ببرد بلکه او را آهسته آهسته میکشم در زمان دراز و اگر کسے

کتاب میکائیل نخاوری
نعمانی جلد ۱۰۵ اخلاق ناصری
۱۲

فضائل است پس حصول آن او را لذیذترین چیزها باشد و چون انتقال
نکند ذاتی بود و اما لذت شهوت چون از تواتر سبب عین الم میشود
پس عرضی بود و همچنین در کرامت و رای این حکیم چنانکه گفتیم آنست که
(ای ارسطاطالیس)
هر چند سعادت الهی اشرف چیزهاست و سیرت او لذیذترین
سیرتها اما از جهت اظهار فضیلت او بدیگر سعادات[ل] خارج
احتیاج افتد والا آن شرف پوشیده ماند و چون چنین
بود صاحبش مانند فاضلی خفته بود که فعل او از و ظاهر نشود
و اما اگر با اطلاع بر حقیقت آن بشرف متمکن شود از اظهار
آثار پیش لذت اولذتی تام و بالفعل باشد و سرور او سرور
حقیقی بود منزه از تمویه[ه] و مبرا از میل بزخارف و اباطیل و دران
حال محبت کمالی که در دل او راسخ بود بحد شیفتگی و عشق رسد
و ننگ دارد که سلطان عالی را مسخر شیطان بطن و فرج کند یا
باشرف اجزا خدمت اخس اجزا بود و سرور فرخ بلذتی کند

[ل] سعادت خارجی مثل صحت بدن و سلامت اعضا و ثروت و فرزندان و یاران و معاونان و غیره

[ه] اخلاق ناصری ۱۰۴ ا

که صاحبش از لذتی که در سیرت حکمت بود بهره یابد واجب نمود

که بیان اقسام سیر تها و شرح لذتی که سعدا را باشد با این قواعد

اضافه کنیم تا این باب تمام شود در نوع خویش پس میگویم که

سیر تهای اصناف خلق بحسب بساطت سه صنف است از جهت

آنکه غایات افعال ایشان سه نوع است اول سیرت لذت

که غایت افعال نفس شهوی بود دوم سیرت کرامت که غایت

افعال نفس غضبی بود سوم سیرت حکمت که غایت افعال نفس

عاقله بود و سیرت حکمت اشرف و اتم سیر تها است و او شامل

بود کرامت و لذت را اما کرامتی و لذتی ذاتی نه عرضی بخلاف

دو سیرت دیگر چه آنچه از حکیم صادر شود جمله مختار و ممدوح باشد و

ازان حال انتقال نکند و چون هر کسی را لذت در ادراک

مطلوب خویش بود پس لذت عادل در عدالت تواند بود

و لذت حکیم در حکمت و چون نفس فاضل را غایت مطالب نیل

تا سیرت او اقتضای مزید سعادت کند چه اگر بخلاف این بود سخلوت
او مکدر (مکدرا) منغص شود و احزان و هموم تضاعف پذیرد تا از افعال
جمیل ممنوع بود و افعال جمیل چون از سعید در امثال این
احوال صادر شود اشراق (روشنی ۱۲) و حسن او زیاده بود چه احتمال مصائب
عظام و خرد شمردن وقائع صعب چون نه از جهت عدم احساس
یا نقصان فهم بود بلکه از غایت شهامت ذات و کبر نفس
(چستی و ناتوانی ۱۲) و ارتفاع همت بود نیکوترین سیرتی باشد پس گفته است
که چون قوام سیرت بصدور افعال بود چنانکه گفتیم پس هیچ سعید
شقی نشود چه هیچ وقت ارتکاب فعلی رکیک (رکیکت ۱۲) نکند و چون
چنین بود سعید همیشه مغبوط (۱) باشد و اگرچه مصیبتهائیکه بر ناس
(ایوب علیه السلام ۱۲) رسیده بدو رسد از جهت آنکه هیچ آفت سعید را از سعادت
خویش منتقل نتواند کرد و در همه احوال بر سنت و سیرت خویش
باشد تا اینجا سخن حکیم است و چون گفتیم که سعادت آنگاه حاصل آید
(شرط ۱۲)

۱۰۴ فوائد آنست بیرون بحالی که اضداد ناصری از آن نسبت از

نفس او مرتاض نباشد از تجاوز حد اعتدال و میل بطرف افراط
یا تفریط ایمن نبود و ارسطاطالیس گفته است که سعادت چیزی
ثابت غیر متغیر است چنانکه گفتیم و مردم در معرض تغیرات مختلف
پس گاه بود که کسیکه خوش عیش ترین خلق بود بمصیبتهای عظیم مبتلا
شود چنانکه در حال بهر نامس بر مرگفته اند و برنامس بزبان یونانی
نام ایوب پیغمبر است و اگر چنین شخص در اثنای آن بلیه متوفی شود مردم
او را سعید نشمردند پس برین قیاس مردم را سعید نتوان گفت تا معلوم نشود
که حال او در آخر عمر چگونه خواهد بود و این سخن بس شنیع است بعد ازان
در جواب این شبه گفته است که سیرت مردم چون محمود باشد
در هر حال که بر و عارض شود فاضلترین فعلی که مناسب آن حال بود
ایثار کند مانند صبر در وقت شدت و سخا در حال ثروت و حسن تحمل
در ایام فاقه تا در همه احوال سعید باشد و سعادت او منتقل نشود
و چون چنین بود اگر بخوستی عظیم بر و وارد شود بصبر و مدارا آنرا تلقی کند

پیغمبر ۱۰۱ اخلاق ناصری

چه محافظت شجاعت و شرائط صبر و ثبات قدم که او را ملکه باشد
و وثوق بعاقبت محمود و قلت مبالات بعوارض دنیاوی که در ضمیر او
متمکن شده باشد او را ازان باز دارد و از کسانیکه بدین فضائل موسوم
نباشد ممتاز گرداند و آن جماعه یا بسبب ضعف طبیعت و غلبهٔ جبن
بر غریزت منفعل آن آثار شوند تا باضطراب فاحش و جزع
بر احساس الم خویشتن را فضیحت کنند و در معرض رحمت اجانب
و دلسوزی دوستان و شماتت دشمنان آیند و یا اگر باهل سعادت
تشبه کنند و بظاهر صبر و سکون بتکلف استعمال فرمایند در باطن متالم
و مضطرب باشند و از غم و عدم معرفت و واثق نابودن بسلامت
عاقبت حرکات نامناسب از ایشان صادر شود بلکه مثال
افعال و حرکات ایشان مانند افعال و حرکات عضو مفلوج
بود که از عدم مطاوعت آلت چون تحریکش بجانب یمین کنند
حرکت بطرف شمال حادث شود و برعکس همچنین کسیکه

سله مبالات باک و التفات بر
داشتن از فروض
سله اخلاق ناصری
سله مطاوعت

پس سبیل طالب سعادت آنست که طلب الله اذکند باید تیکه در سیرت
حکمت باشد تا آنرا شعار خویش سازد و بچیزی دیگر مائل نشود و آن
سیرت ثابت و دائم گردد چه سعید مطلق آن وقت بود که سعادت اورا
زوالی و انتقالی نباشد و از انتکاس و انحطاط ایمن شود و تقلب
سرنگون شدن ۱۲
احوال و گردش روزگار را در و اثری زیاده باقی نماند از جهت آنکه
صاحب سعادت مادام که درین عالم باشد در تحت تصرف طبائع
و اجرام فلک و کواکب سعد و نحس او بد و محیط و بر و دائر و در نکبات
جمع نکبت ۱۲
و نوائب و محن و مصائب شریک دیگر ابنای جنس خویش بود الا
جمع محنت ۱۲
آنکه این احوال او را ذلیل شکسته نگرداند و در احتمال آن بمقاسات
تحمل ۱۲ کشیدن ۱۲
مشقتی که دیگران را رسد مبتلا نشود چه مستعد تاثر و تمکن نبود مانند
ایشان پس نه جزع و قلق بر و طاری شود نه ناسپاسی و بی صبری
از و صادر گردد و اگر بمثل بمصائب و آلام ایوب علیه السلام ماخوذ
و ممتحن شود از حد سعادت سعد مائل نشود و افعال اشقیا ارتکاب نکند

ای منحرف ۱۲

۹۹

از معرفت الٰهی و شوق نامتناهی ممتلی شود و با امور الٰهی متیقن گردد و آنچه
در نفس و ذات او که عقل محض است حاصل شود همچو قضایای[1]
اولی که آنرا علوم اوائل عقلی خوانند مقرر شود الا آنکه تصور عقل و رویت
او در آن حال امور الٰهی را و تیقن او بدان بر وجهی شریف تر و لطیف تر
و ظاهر تر و منکشف تر و مبین تر بود از قضایای اولی که علوم اوائل
عقلی است این فصل تا اینجا سخن حکیم است و در مطاوی این کلمات
فوائد بسیار است درین باب والله اعلم و باید دانست که کسانیکه
عنایت ایشان بر اصلاح بعضی قوی مقصور شود دون بعضی
قصد و ارادہ ۱۲ غیر و سوا ۱۲
یا در وقتی دون وقتی ایشان را سعادت حاصل نیاید همچنانکه
ترتیب بدن و تدبیر منازل منظر در حال طائفه دون طائفه و اصلاح
شہر ۱۲
امور ایشان در وقتی دون وقتی صورت نه بندد و حکیم ارسطاطالیس
مثل زده است که یک خطاف[2] که ظاهر شود و مبشر نبود بفصل بهار
مژدہ دہندہ ۱۲
و یک روز که معتدل افتد دلیل نباشد بر معاودت موسم اعتدال

[1] قضایای اولی آنست که بادنی تصور و توجه حاصل آید و قضایا سوا بنا بر آنکه بترتیب مقدمات حاصل شود و بکشش خاطر ابا بل که بفارسی پرستوک گویند و آن مرغیست سیاه و سفید که در خانه ها آشیانه سازد و در بابل کنند و بعضی گفته اند که خطاف و پرستو دو مرغ اند ۱۲

بغایت قصوی برسد در اقتدائیکه او را ممکن بود بباری سبحانه وتعالی
تا افعال او بقصد اول هم از برای ذات بود و که آن عقل الهی باشد
و از برای نفس فعل و اگر فعلی کند که سبب فائده و نفع غیر باشد
در قصد اول از برای آن غیر نکند بلکه توجه بغیر بقصد ثانی باشد
چه فعل او بقصد اول از برای نفس فعل بود یعنی نفس فضیلت
و نفس خیر چه فعل او فضیلت و خیر محض بود پس فعل او نه از برای
جذب منفعتی بود و نه از برای مضرتی و نه بجهت مباهاتی و طلب ریاستی
و محبت کرامتی اینست غرض حکمت و منتهای سعادت الا آنست
که مردم بدین درجه نرسد تا جملگی ارادهٔ خویش که تعلق با مور خارجی
دارد و جملگی عوارض نفسانی را نیست نگرداند و خواطر یکه از ان
عوارض طاری شود در و تمامه منتفی و مفقود نشود تا اندرون او
از شعاع الهی و حکمت نامتناهی ممتلی نشود و آن امتلا بعد از ان
تواند بود که از امور طبیعی صافی شود و از ان پاک گردد پاکی تمام پس انگاه

از بهای وطاهر شوشتری

الٰہی است و افعال باری تعالیٰ همچنین از برای ذات او بود نه از برای
چیزی دیگر خارج پس فعل مردم درین حال خیر محض و حکمت محض بود و
غرض ازان اظهار فعل بود نه بسوی غایتی دیگر که خواهد که آن غایت
بفعل آید و افعال خاص خدای تعالیٰ همین حکم دارد که بقصد اول متوجه
ای نفس فعل ۱۲
نیست بسوی چیزے خارج از ذات او یعنی نه از برای سیاست چیزهائے
هست که ما بعضے ازان باشیم چه اگر چنین بودی افعال او حاصل و
تمام بحصول امور خارجی و تدبیر آن امور و تدبیر احوال آن امور قصد
بسوی آن بودی پس امور خارجی اسباب و علل افعال او شدے خدا را ۱۲
و این بشنیع و قبیح بود تعالی اللہ عن ذلک علوا کبیرا لیکن عنایت او
برتر است خدا ازین بسیار برتر شدنی ۱۲
عز و علا بخار جیات و فعلی که اقتضای تدبیر و ترتیب آن امور کند
از و بقصد ثانی صادر شود و آنرا هم نه از برای آن چیزها کند بلکه هم برائے
ذات مقدس خویش کند چه فضل ذات او هم بذات اوست نه بسوے
که نفع فعل بفاعل عائد شود ۱۲
چیزهائیکه مفضل علیه است و غیر آن همچنین بود سبیل مر دیگر

---

۱ مثلاً در قصد اول یکے را کور و لنگ ساخت و در قصد ثانی بینا کرد و
یا داد ۱۲ ۲ زیرا که افادت ناصری ۹۶
اسباب و علل علیه ای از آنچه ۱۲
۳ مفضل علیه ای آنچه بر و فضیلت دارد ۱۲

که در غایت نفاست بود نه از برای چیزی دیگر بود پس افعال مردم
چون جمله الٰهی محض شود صادر از لباب و حقیقت ذات او بود که
خلاصه
آن عقل الٰهی باشد و دیگر دواعی طبیعت بدنی و عوارض هر دو نفس
خواهشها
بهیمی و سبعی و عوارض تخیلاتیکه از هر دو نفس و از دواعی نفس حسی
متولد شود جمله در و منتفی شوند پس آنگاه او را هیچ اراده و همت
خارج از فعلیکه مطلوب او بود باقی نماند بلکه تصرف او در افعال
بی اراده و قصد بود بچیزے دیگر یعنی غرض او در هر فعلی جز ذات آن
فعل نبود و انست سبیل فعل الٰهی پس این حال آخر مراتب فضائلے
است که مردم در ان اقتدا کنند بافعال سید اول که خالق کل است
عزوجل یعنی در افعال خویش طالب حظی و مجازاتی و عوضی و زیادتی
خوشی
نباشد بلکه فعل او بعینه غرض او بود پس فعل او نه از برائے
چیزے دیگر بود که آن چیز غیر ذات فعل بود و غیر ذات او و ذات
فعل حقیقت فعل بود و ذات او نفس او که آن حقیقت عقل

شدن ۱۲ ۵ افعال
بود و بارادۂ غرضی بود که
آن غرض خارج از ذات
فعل بود و افعال الٰهی
از ارادۂ غرضی مبراست
پس سید افعال الٰهی
بی ارادۂ غرضی بود ۱۲ ۵

ظاهر و مبرهن شدن
۱۲ ۵ مجازات یا داش
دادن ۱۲ ۵ ۱۵ ۱
نفس فعل غرض او بود
بچیزے دیگر که عبارت
از ملکت غالی است که
خارج از ذات فعل او ذات
فاعل باشد ۱۲

ونه بر مشابهت گذشته و نه میل بدوری و نه بخل بنزدیکی و نه خوف
و فزع از حالی و نه شوق و شغف بچیزی و نه رغبت بحظی از حظوظ
جسمانی یا از حظوظ نفسانی ولیکن بحزم و عقلی متصرف باشد
در مراتب اعلی از فضائل و آن صرف همت بود بامور الهی و محاولت
و طلب آن بی انتظار عوضی یعنی تصرف او دران و طلب او آنرا برای
ذات و حقیقت آن معنی بود نه از برای چیزی دیگر و این رتبه نیز در اشخاص
مردمان مختلف افتد بحسب شوقها و همتها و فضل و عنایت و
طلب و قوت طبع و صحت عقیده و تشبه هر کسی بعلت اولی
و اقتدای او با فعال او بحسب منزلت و مرتبت آنکس بود درین
احوال که درین فصل برشمردیم و آخر مراتب فضیلت آن بود که
افعال مردم همه الهی محض شود و افعال الهی خیر محض بود و هر فعلی
که خیر محض بود فاعلش نه از برای غرض دیگر کند جز لنفس فعل چه خیر
محض غایتی بود مطلوب لذاته و مقصود لنفسه و آنچه غایت بود و خاصة

نزدیکتر بود از آنچه احتراز از ان واجب بود چه امور او متوجه بود
(ای از رذائل و شقاوت ۱۲)
بصواب تدبیری متوسط در فضیلت و از تقدیر فکر خارج نیفتد هر چند
مشوب بود بتصرف در محسوسات پس مرتبهٔ دوم آن چنان بود که اراده
(آمیخته ۱۲)
و همت در امر افضل از اصلاح حال نفس و بدن صرف کند بی آنکه
ملابس اهوا و شهوات بود و بمقتضیات حسی التفاتی ننماید مگر آنچه
ضروری و ناگزیر بود پس فضیلت مردم درین نوع رتبه متزاید میشود
بحسب مراتب و منازل این نوع بسیار است بعضی از بعضی بلندتر و سبب
آن تکثر اما اولاً از جهت اختلاف طبائع بود و ثانیاً از جهت
اختلاف عادات و ثالثاً از جهت تفاوت مدارج در علم و معرفت
و فهم و رابعاً از جهت اختلاف همتها و خامساً بحسب تفاوتی که در شوق
و تحمل مشقت طلب افتد و گفته اند نیز که از جهت اختلاف بخت
و اتفاق و انتقال از آخر مراتب این صنف فضیلت بفضیلت الهی
محض باشد که دران مرتبه نه التفاتی افتد بمنظری و نه نظر برآینده

۹۳

پس نه از فقد محبوبی اندوهگین شود و نه بر فوت مطلوبی جزع نماید و نه
بظفر بر مرادی اهتزاز کند و نه با دراک ملائمی منبسط گردد و در فصلی
از کتابیکه حکیم ارسطاطالیس رئیست در فضائل نفس و ابو عثمان
دمشقی از یونانی بعربی نقل کرده است باحتیاطی هرچه تمامتر و استاد
ابو علی آن فصل را بعینه در کتاب الطهارت ایراد کرده اشارتی
ظاهر است بدین دو حال و در اینجا آن فصل را همچنان بپارسی نقل
کرده شد و آن اینست مرتبهٔ اول از مراتب فضائل که آنرا سعادت
تام کرده اند اینست که مردم اراده و طلب در مصالح خویش اندرین
عالم محسوس و امور حسی که تعلق بنفس و بدن دارد و آنچه بدان
متصل و بآن مشارک بود صرف کند و تصرف او در احوال محسوس
از اعتدالی که ملائم آن احوال بود خارج نشود و درین حال طبع مردم
هنوز ملابس اهوا و شهوات بود الا آنکه اعتدال نگاه دارد و
از افراط تجاوز نماید و درین مقام بآنچه بدان اقدام باید نمود

مرتبهٔ اول از شائبهٔ آلام و حسرات مخلص نبود چه بسبب حرمان
از درجهٔ اقصی و چه از جهت اشتغال بخدائع طبیعی و زخارف حسی پس
این سعادت بحقیقت ناقص باشد سعادت تام اهل مرتبهٔ دوم
را بود که ازین معانی خالی اند و باستنارهٔ انوار الهی و استفاضهٔ
روشن شدن ۱۲
آثار نامتناهی حالی و هر که بدان منزلت رسید بنهایت مدارج سعادت
آراسته ۱۱
رسیده باشد پس او را نه بفراق محبوبی مبالات افتد و نه بر فوات
لذتی یا نعمتی تحسر باشد بلکه جملگی اموال و مآثر و خیرات دنیاوی
تا بدان او که نزدیکترین چیزهاست بدو و بالی باشد بر و رنجات و
خلاص ازان بزرگترین عطیتی شمرد و اگر اندک تصرفی کند در مواد فانی
بحسب ضرورت این بنیه باشد که مربوط است بدو او را در اخلال
و ازالهٔ آن مجال و اختیاری نه پس ازو بخلاف آنچه مقتضای
ارادهٔ و مشیت باری عز و علا بود چیزی صادر نشود و مخادعت
طبیعت و مخالفت هوا و شهوت را در و اثری صورت نبندد

۹۱

و معرض چنین بکمالے نیامده اند و بخساست نفس و دناءت همت ازان
معرض شده بل هر طائفه بقدر استعدادی که از موهبت و ربدو فطرت
یافته اند بکمال خویش رسیده اند و این گروه را طریق رسیدن بکمال
بر ایشان گشاده اند و ایشان را بچندین ترغیب و ترهیب بآن
دعوت کرده اند و اسباب تیسر و ازاحت علل بتقدیم رسانیده
و ایشان در سعی و جهد اهمال کرده اند بلکه اینها طرف ضد را
شعار ساخته و روزگار در استعمال قوای شریفه در مکاسب دنیه
مصروف داشته پس انعام را در حرمان از مجاورت ارواح مقدس و
وصول بسعادت اشرف عذر واضح است و استحقاق مذمت و ملامت
و حسرت و ندامت این جماعه را لازم چنانکه گفته آمد در مثل بینا و
نابینا که از جاده منحرف شوند تا در چاه افتند چه هر چند در هلاکت
مشارکت دارند اما بینا ملوم است و نابینا مرحوم پس ظاهر شد
که سعادت انسان ما دام که انسان است در دو مرتبه مرتب است

بدان عالم از سعادت بدنی مستغنی بوده و سعادت او بر مشاهدهٔ جمال
مقدس علویات که عبارت ازان حکمت حقیقی است مقصور گردد تا
مستغرق حضرت عزت شود و باوصاف جلال حق متحلی گردد و بمرتبهٔ دوم
از مراتب سعادت رسیده باشد و اصحاب مرتبهٔ اول را نیز دو مرتبه است
مرتبهٔ ادنی جماعتی را که در رتبهٔ جسمانیات باشند و فضائل این طرف
در ایشان مستوفی و از غلبهٔ شوق بر اسرار ضمائر ایشان بر حرکت
در جهت آن عالم مواظب و مرتبهٔ اقصی جماعتی را که در رتبهٔ روحانیات
باشند و سعادت آن جانب در ایشان بالفعل حاصل و از فرط
کمال باستکمال جواهری که مباشر اداده اند بالذات در تنظیم امور عالم
بالعرض ملتفت و مع ذلک بنظر در دلائل قدرت الهی و اطلاع بر علامات
حکمت نامتناهی و اقتدا بدان بقدر طاقت و استطاعت متمتع
و متبهج و هر که ازین دو صنف خارج افتد از اشخاص نوع انسانی
در زمرهٔ بهائم و سباع معدود باشد اولئک کالانعام بل هم اضل چه انعام

علامہ اشبان سنش
۸۹
اخلاق ناصری
چار پایہ ہا ہستند بلکہ گمراہ
تر از انہا ۱۲

ملائکهٔ کرام بود و ز ذیلتی جسمانی که بدان مشارک بهائم و انعام بود
و از جهت اقتناء آنچه موجب کمال جزو روحانی است روزی چند
(ذخیره نهادن ۱۲)
بجزو جسمانی درین عالم سفلی مقیم است تا آنرا عمارت کند و نظام دهد
(آباد ۱۲)
و اکتساب فضائل کند پس بجزو روحانی بعالم علوی انتقال کند و
در صحبت ملاء اعلی باشد ابد الآباد و مراد ایشان از عالم علوی
و سفلی نه علو و سفل مکانی است بحسب حس بلکه هر چه محسوس بود
اسفل بود بدین اعتبار اگرچه در مکان اعلی بود و هر چه معقول
بود اعلی بود هر چند در مکان اسفل تعقل او کنند و مردم تا دام
که درین عالم باشد اطلاق اسم سعادت بر و مشروط بود با جتماع
هر دو فضیلت تا هم چینانیکه در وصول بسعادت ابدی
نافع بود او را حاصل باشد و هم در اثنای ملابست امور دنیوی
بمطالعهٔ جواهر شریف عالی و بحث از آن و اشتیاق بدان موسوم
و مائل و این مرتبهٔ اول بود از مراتب سعادت پس چون انتقال کند

ع انعام با فتح اول جمع نعم بفتحتین بمعنی چارپایان

اخلاق ناصری ۲۸

ع ملابست با هم بودن و پیوستن و بکار بردن ۱۲

عقل تام بر وافتد پس سعادت حقیقی نزدیک ایشان بعد از وفات
تواند بود و ارسطاطالیس و جماعتی که متابعت او کردند گفتند
شنیع و قبیح بود که گوئیم شخصے باشد درین عالم معتقد آرای حق
و مواظب اعمال خیر و مستجمع انواع فضائل کامل بذات و مکمل بغیر
بخلافت رب العرش موسوم و باصلاح اصناف کائنات
مشغول با اینهمه شرف و منقبت شقی و ناقص بود چون بمیرد و این
آثار و افعال باطل شود و سعید تام گردد بلکه رای ایشان بران مقرر
است که سعادت را مدارج و مراتب بود و بقدر سعی حاصل می آید
بتدریج تا چون بدرجهٔ اقصی رسد سعید تام شود اگرچه در قید حیات
باشد و چون سعادت تام حاصل آمده باشد بانحلال بدن زائل
نشود و اینست اقوال متقدمان درین باب و چون متاخران درین
دو طریق نظر کردند و آنرا باقواعد حکمی و قوانین عقلی مقابل کردند
گفتند که چون مردم را فضیلتے روحانی میتواند بود که بدان مناسب

بداومت کند ۱۲

بانحلال بدن ۱۲

بصناعت ملک و بدین سبب گفتیم که اگر عطیتی یا موهبتی از خدای تعالی
بخلق میرسد سعادت محض از انجمله است چه سعادت عطیتی و موهبتی
است از وسبحانه تعالی و اشرف منازل و اعلی مراتب خیرات
و آن خاص است بانسان تام (کامل ۱۲) که غیر تام را مانند کودکان با دشارکتی
نیست دران و همچنین خلاف افتاد حکما را تا سعادت عظمی
که انسان را بود در ایام حیات او بالفعل حاصل آید یا بعد از
وفات او طائفهٔ اول از حکمای قدما بر آنند که بدن را در سعادت
حظی نیست و گفتند مادام (تا وقتیکه ۱۲) که نفس مردم متصل بود ببدن و بکدورت
طبیعت و نجاست جسم مبتلا و ملوث (آلوده ۱۲) و ضرورات و حاجات
او بخیرهای بسیار شاغل او سعید مطلق نبود بلکه چنانکه از
کشف حقائق معقولات بروجه اتم بظلمت هیولی و نقصان
و قصور مادہ محجوب است چون ازین کدورت مفارقت کند
از جهل پاک شود و بصفا و خلوص جوهر قابل انوار الهی گردد و اهم

حواس و اعتدال مزاج تعلق دارد دوم آنچه بمال و اعوان تعلق دارد
تا بتوسل آن بخشایی کرم و مواسات با اهل خیر و دیگر افعالیکه مقتضی
استحقاق مدح بود حاصل کند سوم آنچه تعلق بحسن حدیث و ذکر
بخیر دارد و در میان مردمان تا بسبب احسان و فضیلت ثنا و محمدت
شائع شود چهارم آنچه تعلق بانجاح اغراض و حصول مقتضای
روئیت برحسب اهل و ارادت داشته باشد پنجم آنچه تعلق بجودت
رای و صحت فکر و وقوف بر صواب در مشورت و سلامت عقیدت
از خطا در معارف علی العموم و در امور دینی علی الخصوص داشته باشد
پس هر که این پنج قسم او را حاصل باشد سعید کامل بود علی الاطلاق
و بقدر نقصان در بعضی ابواب و بعضی اضافات ناقص بود و همین
حکیم ارسطاطالیس میگوید که دشوار بود مردم را که افعال شریفه از او
صادر شود بی مادهٔ مانند زاد دستی و دوستان بسیار و بخت نیک
و آنجاست که حکمت در اظهار شرف خویش محتاج است

۸۴ مواسات با ذوی الحاجات
۸۵ انجاح حاجت
۸۵ اصل ترکیب چهرهٔ و زیادت تفصیل یحیی ۱۲ ش

واکرم چیزهاست واز شائبهٔ تغیر وزوال معرا و تحصیل آن
بر رویت وعقل مقرر چگونه در معرض اخس اشیا توان آورد
و اما ارسطاطالیس چون نظر کرد و اختلاف اصناف مردم
وتحیر ایشان در معنی سعادت دید چه درویش سعادت خود
در بسیار و ثروت داند و بیمار در سلامت و صحت و ذلیل در جاه
و رفعت و حریص در تمکن از راندن شهوت و غضوب در استیلا
و شدت صولت و عاشق در نظر بر معشوق و فاضل در افاضهٔ
معروف و بدین قیاس از روی حکمت واجب دانست ترتیب
مراتب هر صنفی را بحسب آنچه مقتضای عقل بود از بهر آنکه هر چیزی
بجای خویش و در وقت خویش با اضافت با شخصی معین
سعادتی است جزوی و نظر فیلسوف باید که تحقیق جملگی
حقایق را شامل بود پس بدین سبب جملگی سعادت را
در پنج قسم مرتب کرد اول آنچه بصحت بدن و سلامت

مضرتے ازان بسعادت او نرسد مگر مرضی کہ نفس را از فعل خاص
باز دارد چون فساد عقل و رداءت ذہن کہ باوجود آن حصول کمال
متعذر بود و برین رای از جہت آن اتفاق کردہ اند کہ بدن
نزدیک ایشان آلتی است نفس را و تمامی ماہیت انسان بنفس
ناطقۂ او را نہادہ اند و جماعتی کہ بعد از ارسطاطالیس بودہ اند
چون رواقیان و از اتباع او و بعضی از طبیعیان کہ بدن را
جزوی از اجزای انسان نہادہ اند سعادت را بدو قسم
کردہ اند قسمی نفسانی و قسمی جسمانی و گفتہ اند کہ سعادت نفسانی
تا با سعادت جسمانی منضم نباشد اسم تمامی بر و نیفتد و چیزہای
راکہ خارج بدن باشد و بہ بخت و اتفاق تعلق دارد و قسم
جسمانی شمردہ اند و این رای نزدیک محققان حکما ضعیف است
چہ بخت و اتفاق را ثباتے و بقاے نبود و فکر و رویت
را در حصول آن مدخلے و مجالے نہ پس سعادت کہ اشرف

نفاذ امر و در افعال مانند احساس محسوسات ملائم چون آواز
رسیدن و روان شدن
خوش و صورت نیکو آنست اقسام خیر بر حسب آنچه حکما گفته اند
قسمت سعادت و آلا اقسام سعادت را بچند وجه اعتبار
کرده اند جماعتی از حکمای قدما که در روزگار پیشین بوده اند مانند
فیثاغورس و سقراط و افلاطون و غیر ایشان که بر ارسطاطالیس
سابق بوده اند سعادت را راجع بانفس نهاده اند و بدن را
در آن حظی و نصیبی نشمرده پس رای همه جماعه بر آن مجتمع
شده است که سعادت مشتمل بر چهار جنس است که آنرا اجناس فضائل
خوانند و آن حکمت و شجاعت و عفت و عدالت بود چنانکه اکثر قسم
دوم از این مقاله مشتمل بر شرح آن خواهد بود و گفته اند که حصول
این فضائل کافی بود در حصول سعادت و بدیگر فضائل بدنی
و غیر بدنی حاجتی نیفتد چه اگر صاحب این فضائل خامل الذکر
بود و یا درویش یا ناقص اعضا یا بجملگی امراض و محن مبتلا

مقالات اخلاق ناصری
۸۲

سعادت است که چون حاصل آید صاحبش طالب مزیدی
نگردد بران و آنچه غیر تام است مانند صحت و یسار بود که چون حاصل
آید بران اقتصار نیفتد بلکه با آن چیزهای دیگر باید
و غیر غایات مانند تعلم علم بود و علاج و ریاضت و بوجهی
دیگر خیرات یا نفسانی بود یا بدنی یا خارج از هر دو و معقول بود یا
محسوس و بعضی در مقولات عشره که اصناف موجودات را
شامل است خیرات یقین کرده اند و گفته اند که خیر در جواهر مانند
جوهر عقل بود که مبدع اول است و همه موجودات را در طریق
کمال انتها با او و انتهای او با حضرت صمدیت عز شانه و در کم مانند
مقدار معتدل و عدد تام و در کیف مانند لذات نفسانی و جسمانی
و در اضافت مانند ریاست و صداقت و در این مانند
مکان نزه و در متی مانند زمان موافق و در وضع مانند
تناسب اجزا و در ملک مانند منافع ملبوسات و در فعل مانند

مقصود دارند و از توجه بخیرات پراگنده اضافی احتراز نمایند
و از غلط ایمن شوند و خیر یکه نه خیر بود بخیر نشمرند تا بدان مرتبه یا بمرتبه
نزدیک تر بدان برسند. انشاء الله تعالی قسمت خیرات و اما
اقسام خیر را بچند وجه اعتبار کرده اند فرفوریوس از ارسطاطالیس
نقل کرده که او خیرات را بین وجه قسمت کرده است که خیرات
بعضے شریف بود و برخی ممدوح و بعضے خیر بقوه و برخے نافع
در طریق خیر اما شریف بعضے آنست که شرف او ذاتی بود و دیگر چیزها
را شرف از و عارض شود و آن دو چیز است عقل و حکمت و اما
ممدوح انواع فضائل و اقسام افعال جمیله است و اما خیر
بقوه استعداد این خیرات است و اما نافع در طریق خیر چیزهاے
ساخته و آماده شدن برای کار ۱۲
است که لذاته مطلوب نبود بلکه بسبب چیزے دیگر مطلوب
بود چون مکنت و ثروت و بوجهے دیگر خیرات یا غایات اند یا
غیر غایات و غایات یا تام اند یا غیر تام اما آنچه تام است

از ملائمت ماکل ومشارب وملابس وراحت وآسایش ازباب
سعادت نبود بلکه آن وامثال آن چیزهای بود که به بخت واتفاق
تعلق دارد ودر مردم نیز همچنین بود اما سبب آنکه گفتیم خیر مطلق
یک معنی است که همه اشخاص دران اشتراک دارند آنست
که هر حرکتی از جهت رسیدن بمقصدی بود وهمچنین هر فعلی از جهت
حصول غرضی باشد ودر عقل جایز نیست که کسی حرکت وسعی بی نهایت
کند نه ازبرای ادراک مطلوبی وانچه غرض بود در هر فعلی باید که فاعل
را دران چیزی متصور باشد والا عبث افتد وعقل آنرا قبیح شمرد
پس اگر آن غرض در نفس خویش خیر بود خیر مطلق آن بود واگر
سبب در حصول خیر یکه خیریت آن خیر زیاده بود آن خیر باضافت
بود وآن خیر خیر مطلق وچون صناعتها ورویتهای همه عاقلان
متوجه بسوی چنین خیر است پس خیر مطلق در همه یک معنی مشترک
بود واجب بود معرفت آن معنی تا همه کس همت برطلب آن

۷۹

انچه مقتضای عقل او بوده است تقریر داده چنانکه خلاصهٔ آن معانی
شرح داده آید انشاء الله تعالی میگوییم که حکمای متقدم گفته اند که خیر
دو نوع است یکی مطلق و یکی باضافت خیر مطلق آن معنی است که
مقصود از وجود موجودات آنست و غایت همه غایات اوست
و خیر باضافت چیزهای بود که در وصول بدان غایت نافع باشد
و اما سعادت هم از قبیل خیر است ولیکن باضافت با هر شخصی
و آن رسیدن اوست بحرکت ارادی نفسانی بکمال خویش
پس ازین روی سعادت هر شخصی غیر سعادت شخصی دیگر
بود و خیر در همه اشخاص یکسان باشد و جماعتی در حیوانات دیگر
اطلاق لفظ سعادت کرده اند و اصل آنست که آن اطلاق بمجاز
بود چه رسیدن حیوانات بکمال خویش نه بسبب رای و رویتی
بود که از ایشان صادر شود بل بسبب استعدادی بود که از طبیعت یافته
باشند پس سعادت حقیقی نبود و آنچه بعضی حیوانات را میسر شود

خیر و سعادت او را دست ندهد استاد ابو علی رحمه الله گوید
ارسطاطالیس گفته است در کتاب اخلاق که احداث را یا کسانی را
که طبیعت احداث بود ازین کتاب زیادهٔ منفعتی نبود پس گفته است
که ما از احداث نه احداث عمر میخواهیم که عمر را درین معنی تاثیری نیست
بلکه با احداث کسانی را میخواهیم که سیرت ایشان ملابس شهوات
حسی بود و میل بدان بر طبائع ایشان مستولی باشد و من میگویم که
ای ابو علی ۱۲
ایراد این فصل که مشتمل بر بحث از سعادت و خیر است در کتاب
اخلاق نه ازان جهت کردم تا احداث بدان رسند بلکه از جهت
کتاب الطهارت ۱۲
آنکه این معنی بر سمع ایشان گذر یابد و بدانند که مردم را چنین مرتبه هست
و میتوانند که بدان مرتبه برسند تا ازان شوقی در ایشان پدید آید بعد
ای از شنیدن و دانستن ۱۲
ازان اگر توفیق مساعدت کند بدان درجه برسند و او رحمه الله
ای استاد ابو علی ۱۲
در آغاز فصل فرقی میان خیر و سعادت بیان کرده است پس
رای هر صنفی را از حکما نقل کرده بعد ازان مذهب متاخران و

۷۷ اصطلاحات ناصری
مقالات نجوم و آموزان و نوآموزان ۱۲

اوست که باضافت با او خیر او آنست پس اولی چنان بود که بمعرفت
ماهیت خیر و سعادت اشارتی رود تا از وقوف بران در ناقص
شوقی که باعث او باشد بر طلب کمال حادث شود و در طالب
آن شوق حادث غالب گردد و در کامل فرح و اهتزاز بظفر
بر مطلوب زیاده گردد و حکیم ارسطاطالیس افتتاح کتاب
اخلاق بدین فصل کرده است و الحق رای صواب درین باب
ای خیر و سعادت ۱۲
همان ست که او نموده است چه اول فکر آخر عمل بود و آخر
فکر اول عمل چنانکه در جملگی صناعات مقرر است چه نجار تا نخست
تصور فائده تخت نکند فکر را در کیفیت عمل صرف نکند و تا کیفیت را
عمل تمام در خیال نیارد ابتدا بعمل نکند و تا عمل تمام نشود فائدهٔ
تخت که فکر اول آن بود صورت نه بندد و همچنین تا عاقل
تصور خیر و سعادت که نتیجهٔ کمال نفس اند نکند اندیشهٔ
تحصیل کمال در خاطر او تمکن نیابد و تا این تحصیل میسر نشود آن

اختلاف علما در انکه ایشان سه قوت یکنفس اند یا خود سه نفس
اما اگر تدبیر مفوض بنفس ملکی بود تنازع و تخالف پدید آید و
هر ساعت در تزائد بود تا مودی شود با نحلال آلت و هلاکت
هر سه و هیچ حال نبود تباه تر از انچه در ضمن آن بود اهمال سیاست
ربانی و تضییع نعم او که معنی فسق آنست و کفران ایادی و انکار
حقوق او که کفر عبارت از انست و وضع اشیا در غیر مواضع
که ظلم بحقیقت همان است و رئیس رامروس و بادشاه را مملوک و
خداوند را بنده گردانیدن که انتکاس خلق اشاره بدان است
و این معنی مقتضی طاعت شیاطین و اقتفای سنت ابلیس
وجنود او بود نعوذ بالله منها ونسئله العصمة والتوفیق فصل هفتم
در بیان خیر و سعادت که مطلوب از رسیدن بکمال آنست
چون هر فعلی را غایتی و غرضی است تکمیل نفس انسانی نیز از برای
غرضی تواند بود و غرض از ان چنانکه در اثنای سخن گفته آمد سعادت

۷۴ انحلال
۷۵ انحلال
۷۶ اقتفا
۷۷ علت غائی

رسد بصدمه یا بسقطه یا آفتی دیگر خود را و ایشان را هلاک کند و
همچنین اگر سبع غالب شود بوقت مشاهده صیدی راکب و مرکوب را
بفضل قوت خویش بدان سو میل دهد و رنج و خوف و تلف
و مانند انچه گفته آمد حاصل آید بلکه محتمل بود که در اثنای مقاومت
و محاربت آن حیوان که مطلوب اوست جراحتی یا زخمی یا بندگ
هلاک شوند اما چون در فرمان حاکمی باشند که مستحق حکومت اوست
یعنی سوار ازین آفات و عوارض ایمن ماند و حال این سه قوت
در قسالم و امتزاج بخلاف حال اجسام بود چه از تدبیر نفس ملکی
اتحاد آن دو نفس دیگر با او لازم آید چنانکه گوئی هر سه در حقیقت
یک چیز اند و با این هم قوی و آثار که از هر یکی متوقع باشد بوقت
خویش صادر شود چنانکه گوئی هر یکی بانفراده بر حالت اول اند
و از روی مطاوعت و مسالمت یکدیگر در ان حالت گوئی مؤثر
همان یک قوت تنهاست و هیچ منازع و ضد ندارد و ازینجاست

اختلاف

وسگی وخوکی تا هر کدام که غالب شود حکم او را بود و بعضے گفته اند که مثل
مردم با این سه نفس چون مثل انسانی بود راکب بهیمه بقوت که سگی
یا یوزی یا او راکب بود و در طلب صید بیرون آیند اگر حکم مردم را
بود هم چهار پایه و هم سبع را بر وجه اعتدال استعمال کند و شرط
استراحت ایشان و خویش بوقت حاجت رعایت کند و ترتیب
علوفه و مالا بد همه جماعه بر قاعدهٔ عدالت بکند پس همگنان در مطعم
و مشرب و دیگر مصالح معاش مزاج العلة باشند و اگر بهیمه
غالب شود تمکین راکب نکند پس بهر موضع که علفی بهتر بیند از
دور بدان جانب دو یدن گیرد و از ناهمواری حرکت و نشیب و فراز
و تعسف از جاده و تعجیل نه بجا یگاه هم خویشتن را و هم یاران را رنجه
کند و چون بعلف خوش رسد دیگران را بی برگ گذارد تا از گرسنگی
ضعیف شوند و در معرض هلاکت افتند و گاه بود که در اثنای
دویدن بدرختی یا خارستانی یا رودی ژرف یا آبی هولناک

ع علوفه یا علف خورش چهار پایه
ع خورش چهار پایه
ع ۱۲ از اراحة دوره
ع ۱۲ از ارشیدی
ع ۱۲ از ارشیدی
ع ۱۲ از ارشیدی

باید جست بر وغضبی که قبیح حمیت بود تا او را قهر و کسر کند پس اگر
با وجود استعانت و استمداد غلبه هم شهوت را بود اگر بعد از تقدیم تقضای
او صاحبش را حسرت و پشیمانی دامنگیر شود و هنوز در طریق استصلاح
بود و صلاحش امیدوار بود امضای عزیمت در قطع طمع شهوت
از معاودت مثل آن حالت استعمال باید کرد و الا مثل او همچنان
بود که حکیم اول گفت که بیشتر مردمان را چنان می بینیم که دعوی
محبت افعال جمیله میکنند و از تحمل مؤنتش با معرفت فضیلتش
اعراض مینمایند تا کسالت و بطالت در ایشان تمکن می یابد
و آنگاه فرقی نیست میان ایشان و میان کسی که بمحبت فعل
جمیل معرفت فضیلتش موسوم نبود چه اگر بینائی و نابینائی
در چاهی افتند هر دو در هلاکت مساهم باشند و بینا باستحقاق
مذمت و ملامت متفرد بود مثل این جمله نفس قدما حکما چون
مثل سه حیوان مختلف نهاده اند در یک مربط جمع کرده فرشته

---

۱۲ یعنی در قطع و دفع شهوت چنان قصد مصمم دارد که باز اعاده شهوت نگردد ۱۲ منه

۲ ۷ اخلاق ناصری

۳ مشتمل بر اشتری ۱۲ منه

۴ مربط آن ۱۲ منه

وجوہر و آن نفس ملکی است دوم ہر چند ادیب نیست اما قابل ادب
است و انقیاد مؤدب نماید در وقت تادیب و آن نفس سبعی
است سوم عاری از ادب است و عادم قبول آن و آن نفس بہیمی
است و حکمت در وجود نفس بہیمی بقای بدن ست کہ موضوع
و مرکب نفس ملکی است مدتے کہ دران مدت کمال خویش حاصل
تواند کرد و بمقصد برسد و حکمت در وجود نفس غضبی کسر و قہر
نفس بہیمی است تا فسادیکہ از استیلاء او متوقع است مندفع شود
چہ بہیمی قابل ادب نیست و این معنی نزدیک است بتاویل انچہ از
تنزیل نقل افتادہ و افلاطون در اشارہ بنفس سبعی و بہیمی گفتہ است
ماہذہ فہی بمنزلۃ الذہب فی اللین و الانعطاف و اما ملک فہی بمنزلۃ
الحدید فی الصلابۃ و الامتناع و ہمچنین در موضع دیگر گفتہ است
ما اصعب فی الشہوانی ان یکون فاضلا پس ہر کہ اثبات فضل
جمیل کند اگر قوت شہوانی با او مساعدت نکند استعانت

سلہ ظاہر اصلاح نفس بہیمی
است یعنی در مقام تکمیل
خویش حاصل تواند کرد و بجہان
مدت بمقصد خود از ابدیت
یعنی کمال حاصل کردن
و بمقصد رسیدن بواسطہ
۱۲ ا ع

سلہ بہیمی نفس بہیمی
بجز اطاعت نفس ملکی
و نفس بہیمی اطاعت
در تحتی و با ملکی از اطاعت
سخت و شہوت نفس
شہوانی مراد است نفس
۱۲ ع ی ناز بانی نکند
نفس بہیمی ۱۲ ×

و بر جمله در مردم سه قوت مرکب است چنانکه گفتیم ادون نفس بهیمی
(حیوانی البطاره)
و اوسط نفس سبعی و اشرف نفس ملکی و مشارک بهائم بادون است
و مبائن ایشان باشرف و مشارک سباع باوسط و مبائن باشرف
و مشارک ملائکه باشرف است و مبائن بادون و عنان اختیار
(زمام)
در نام آنیار بدست اوست اگر میخواهد بمنزل گاه بهائم فرود
(انسان)
آید تا هم از ایشان یکی بود و اگر میخواهد در محل سباع ساکن شود
تا هم از ایشان یکی بود و اگر میخواهد بمقام ملائکه شود و یکی از
ایشان بود و عبارت ازین سه نفس در قرآن مجید نفس امارهٔ و نفس
لوامهٔ و نفس مطمئنهٔ آمده است نفس امارهٔ بارتکاب شهوات فرماید
و بران اصرار نماید و نفس لوامه بعد از ملابست انچه مقتضای
نقصان بود پشیمان است و ملامت آن اقدام را در چشم بصیرت قبیح
گرداند و نفس مطمئنه جز بفعل جمیل و اثر مرضی راضی نشود و حکما
(پسندیده)
گفته اند ازین سه نفس یکی صاحب ادب و کرم است و در حقیقت

ه اماره امر کننده
بدی
ه لوامه
ملامت کننده
ه مطمئنه از اطمینان یعنی
آرام گرفتن شدن

اخلاق ناصری

و از لباس بآن مقدار که دفع مضرت سرما و گرما کند و عورت پوشیده
دارد راضی شود و اگر اندک تجاوز کند بقدر آنچه از حقارت و لوم
ایمن شود با اقران و اکفاء خویش بشرط آنکه مودی نبود بمباهات
و مفاخرت شاید اما باید که بر زیاده از قانون اعتدال اقدام
ننماید و از مباشرت بر قدر آنچه مقتضی حفظ نوع و طلب نسل بود
اقتصار کند و اگر اندک مایه ازان در گذرد باید که از طریقه سنت
و قاعده حکمت بیرون نشود و بجرم مردمان و آنچه از حبائل او
خارج باشد دست درازی نکند و در مسکن و دیگر چیزهائی که بدان
احتیاج بود همین سیاق مجاورت حد نکند بعد ازان در طلب سعادت
و فضیلتی که انسانیت او بدان درست شود و نفس عاقله را بکمال
مطلوب برساند سعی نماید و نقصانات او بقدر امکان زائل کند
چه آنست فضیلتی که حیا مقتضی کتمان آن بود و با ستار
و دیوار خانه ها و ظلمت شب احتیاج نیفتد از جهت دفن آن

برای قلع اثر آن از طبع نتواند بود و اگر کسی خواهد که امتحان کند
سوالی ۱۲ — پخ ۱۲
تا بضعف عقیدهٔ آن جماعه وقوف یابد از ایشان سوال کند که اگر این
افعال افعال خیر است چرا کتمان و استنکار آن از فضیلت و
ناخوش داشتن ۱۲
مروت میشمارید و اظهار آن و اعتراف بدان بر خساست
دنائت ۱۲ — اقرار ۱۲
و وقاحت حمل میکنید ظهور انقطاع و تبلد ایشان در جواب
بیحیائی ۱۲
او را کفایت بود در معرفت روائت سیرت و خبث سریرت
عادت ۱۲
ایشان پس عاقل باید که همت بر ازالهٔ این عیوب و نقصانات
که بدان مبتلا است مقصور دارد از غذا بر قدر حفظ اعتدال مزاج
و قوام حیات قناعت نماید و در تناول آن تمتع بلذات نطلبد
غذا ۱۲
بلکه صحت طلبد که خود لذت تابع افتد و بالعرض حاصل آید
و اگر از آن حد اندک تجاوز نماید از جهت حفظ مروت و رعایت
قدر و مرتبهٔ خویش در میان مردم و احتراز از بخل و دنائت بشرط
آنکه موذی نبود بر نجی و علتی نشاید اما باید که بشابه[ه] غرضی دیگر ملوث نشود
لائق است ۱۲

عقل باقی بود از اظهار آن معاملات شرم دارد و فعل خویش را
بدیوار خانه ها و حجاب ظلمات که مانع ابصار شود مستور گرداند
و اگر کسی آن حالت را از و مشاهده کند از خجالت و حیا حالتی بدو
در آید که مرگ با آرزو طلبد مگر کسی که خباثت طبع بغایتی بر و طاری
شده باشد که انسانیت از و بتمامی زائل گشته باشد و وقاحت که
از لوازم تراخی بود و نقصان او را ملکه شده و اصلاح نفس چنین کس
خود امید وار نبود و علاج را در مرض مزمن و علت متمکن او
تاثیر صورت نبندد و اما قوم اول که هنوز اثر حیا در ایشان باقیست
و اعادهٔ صحت ایشان مرجو باید که اندیشه کنند که حیا دلیل قبح بود از بهر آنکه
همه طبائع بطباهر فعل جمیل را دوست دارند و سبب مباشرت آنچه
متضمن قبحی بود و ازان شرم باید داشت لامحاله انقصانی تواند بود
که لازم طبیعت بشر است و ازالهٔ آن بقدر وسع طاقت واجب
پس افحش و اقبح بود و اقبح بستر و دفن محتاج تر و هیچ ستر و دفن

شعار خود ساخته بر کمتر لقمه و نام مرغوب تر خرقه اختصار نموده و ازو
متعجب بسیار کنند و او را مستحق کرامات بزرگ شمرند بل گویند که او ولی خدا
و صفی اوست و در میان خلق از و فرشته سیرت تر و بزرگوار تر شخصے
نیست و چون او را پیمانه از تواضع و خضوع همیشه لبریز و دقیقه مهمل
نگذارند و خویشتن را باضافت با او از جمله اشقیا شمرند و سبب
این حالت هر چند مخالف عقائد ایشان است آن بود که با سفاهت
رائے و رذالت عادت هنوز در ایشان اثرے ضعیف از
قوت نفس شریف مانده است تا بدان بر فضیلت اهل فضل
و هنر و قوت یابند پس باکرام و تعظیم ایشان مضطر میشوند
و تناقض مذهب خویش را از آنجا که نمیدانند ارتکاب میکنند
و روشن تر تنبیهی بر سخف این رائے و ضعف مقالهٔ این جماعه
آنست که اگرچه نفس بهیمی بر نفس عاقله مستولی شود و صاحبش
بر شهوات ذمیمه اقدام نماید اما بقدر اندک انتعاشی که در قوت

۱ بر کمتر لقمه و نام مرغوب تر خرقه اختصار نموده و ازو
۲ عجز
۳ نسبت
۴ جمع شقی
۵ فروماگی و ناکسی
۶ سخف بالضم

که اقتضای انحلال بدن میکند تا باشد که بدن چندانکه ممکن بود باقی ماند
بیان معنی آن حالت ۱۲
و علاج مرض سعادتی تام نتواند بود و راحت از الم غایتی مطلوب
و خیری محض نشود چه سعید تام آن بود که او را خود هیچ رنج نبود
تا بمداوات آن مشغول و محتاج نباید بود و فرشتگان که مقربان حضرت
الهی اند از امثال این امراض فارغ و خالی اند و حضرت عزت
از اتصاف بچنین اوصاف منزه و متعالی و در معارضه گویند مردم
ای در بهشت ۱۲
هست که از فرشته فاضلتر و کاملتر است و خدای عز و علا را
با خلق نسبتی نتوان داد پس درین سخن شغب و جدل آرند و رای
آنکس را که با ایشان این مباحثه کند بسفه منسوب دارند و خواهند
بجز وی ۱۲
که شبهات بی اصل خویش را در ضمیر او وقعی افگنند و از همه عجب
بقیاس ۱۲
تر آنکه با وجود چنین مذهب در رای اگر از کسی باز شنوند که ترک
طریقهٔ ایشان یعنی ایثار شهوات گرفته است و استهانت مینماید
ای لذت ۱۲
بتمتع از لذات و قناعت و کم خوردن و بی التفاتی بدیگر مشتهیات

۶۵ باب اخلاق صوری

موسوم اند چون کسی ایا بندکه درین مذهب با ایشان (شریک) باشد هم بود
بنصرت او و دعوت با او برخیزند تا مردمان را در غلط افگنند و فرا
نمایندکه ما بدین طریق متفرد (تنها) نیستیم پندارند که چون بعضی از اهل فضل
و عقل را با خویشتن دران شرکت دهند عذر ایشان ظاهر شود
و تلبیس ایشان بر قومی دیگر روائی (رواج) یابد و این جماعه احداث
و نوآموزان را تباه کنند و در خواطر ایشان افگنند که فضائل
ملکی حقیقتی ندارد و یا اگر دارد ممکن الحصول نیست و مردمان
همه بالطبع مائل شهوات اند و این سخن را از هوای نفس خریدار
بدین سبب اتباع این جماعه بسیار شوند و اگر کسی بعضی را از
ایشان (پیروان) تنبیه کند که این لذات بحسب ضرورات بدن است از
جهت آنکه بدن از طبائع متضاده چون حار و بارد و رطب
و یابس مرکب است و غلبهٔ یکی ازین اضداد بر دیگران موجب
انحلال ترکیب باشد و معالجه با کل و شرب از جهت دفع آن حالت است

بطلان مردم بعد از تلاشی بینیه و تفرق اجزاء از معاد مادیه غافل ماندند
قدری و مقداری ۱۲
پس همگی همت بر اکتساب لذات و توصل بشهوات مقصور گردند و
گمان بردند که وجود نفس ناطقه از جهت ترتیب افعال و تهذیب
اموریست که مودی بود بلذات دنیاوی مثلاً گفتند که فائده و غرض
از ذکر و فکر که دو قوت است از قوای نفس آنست که تا تذکر لذتی کند که
از مطعمی یا مشربی یا منکحی یافته باشد و بتفکر در طریق تحصیل آن مطلوب
برسد پس نفس نفیس را خادمی و مزدوری شمردند در خدمت شهوتی
خسیس و ذات شریف را که شریک ملاء اعلی است در رتبه بربندگی
خسیس موالی و آن نفس بهیمی است که قسم دیگر حیوانات است
شارک ۱۲
در منزلت ادنی فرود آوردند و این رای بیشتر جهال و فرومایگان
خلق است و بدین رای نزدیک است آنچه جمعی از معاد تصور کرده اند
که هم از جنس لذات و شهوات این جهانی باشد تا از بهشت عدن
و قربت حضرت الهی فرط قدرت بر تحصیل مطاعم لذیذه و تمکن از مناکح

۱۲ تلاشی نفس نفیس نیست
شدن ۱۲ از تشبیه بعضی
موالی جمع مولی بمعنی
خلاصه ۱۲ جزء بمعنی خواجه ایه

۱۲ خس موالی کینه غلامان ۱۲
عدن نام بهشت
که از زر و سبز است
۱۲ کشف

کلیات مندرج باشد بروجهی از وجوه در او حاصل آمده باشد و
ایجاد در انسان ۱۲
چون عمل مقارن او شود تا آثار و افعال او بحسب قوی و ملکات پسندیده
حاصل آید و بانفراد خویش عالمی شود بر مثال این عالم کبیر و استحقاق
آنکه او را عالم صغیر خوانند بیابد پس خلیفهٔ خدای تعالی شود در میان
خلق او را ولیای خاص او گردد و انسانی تام مطلق باشد و
تام مطلق آن بود که او را بقا دوام بود تا بسعادت ابدی و نعیم
مقیم سرمدی و بمحبت او امر او مستعد گردد و قبول فیض معبود خویش را
سعادت یابنده ۱۲
مستعد شود بعد ازان میان او و معبود او حجابی حائل نیاید بلکه شرف
آماده ۱۲
قربت حضرت الهی بیابد و این رتبهٔ اعلی و سعادت اقصی باشد
که نوع مردم را ممکن است و اگر ممکن نبودی که بعضی از اشخاص این
نوع بدین مقام برسند سبیل این نوع در فنا و استحاله چون سبیل
دیگر حیوانات و نباتات بودی و او را بر ایشان هیچ شرف و مزیت
صورت نبستی جماعتی که عقول ایشان از تصور این معنی قاصر بود حکم کردند

باعتبار مشارکت افتد منظوم گردانند و چنان بسعادتی که دران مساهم
(مرتب ۱۲) (شریک ۱۲)
باشند برسند و این نوع کمال است مطلوب در حکمت عملی و این
کتاب مشتمل بر اشارتے بدان خواهد بود پس کمال اول تعلق
بنظر دارد و بمنزلهٔ صورت است و کمال دوم بمثابهٔ ماده و چنانکه
صورت را بے ماده و ماده را بی صورت ثبات و ثبوت نتواند بود
(بودن ۱۲) (قرار ۱۲)
همچنین علم بے عمل ضائع بود و عمل بے علم محال پس علم مبدا است
و عمل تمام و کمالیکه از هر دو مرکب باشد آنست که آنرا غرض از وجود
انسان خواندیم چه کمال و غرض در معنی یکدیگر نزدیک است
و فرق میان هر دو باضافت ثابت شود و غرض آن بود که هنوز
در حد قوه بود و چون بحد فعل رسد کمال شود چنانکه خانه که دام
وجود او در تصور ما باشد غرض بود و چون در وجود خارجی حاصل آید
(ای علم ۱۲)
بدرجهٔ کمال رسد پس چون انسان بدین درجه برسد که بر مراتب
کائنات بروجهی کلی واقف شود جزئیات نامتناهی که در تحت

۵۹

آن بود هم معلوم شود اما کمال انسان دو نوع است از جهت آنکه
نفس ناطقهٔ او را دو قوت است یکی قوت علمی و دیگر قوت عملی اما کمال
قوت علمی آنست که شوق او بسوی ادراک معارف و نیل علوم باشد
تا بر مقتضای آن شوق او را ملکه بر ترتیب موجودات و اطلاع بر حقائق
آن بحسب استطاعت حاصل کند و بعد از آن بمعرفت مطلوب حقیقی
و غرض کلی که انتهای جملگی موجودات باو بود مشرف شود تا
بعالم توحید بالفعل بمقام استحاد برسد و دل او ساکن و مطمئن گردد
و غبار حیرت و زنگ شک از چهرهٔ ضمیر و آئینهٔ خاطر او مستردّ شود
و حکمت نظری بر سایر ها مشتمل است بر تفصیل این نوع کمال و اما
کمال قوت عملی آنست که قوی و افعال خاص خویش را مرتب و
منظوم گرداند چنانکه با یکدیگر موافق و مطابق شوند و بر یکدیگر
تغلب ننمایند پس به تسالم ایشان اخلاق او مرضی گردد و بعد از آن
بدرجهٔ کمال غیر که آن تدبیر امور منازل و مدن باشد برسد تا احوالیکه

اخلاق ناصری

نفس بحسب این موضع و باللہ التوفیق **فصل ششم** در بیان آنکہ
کمال نفس انسانی در چیست و کسر کسانی کہ مخالفت حق کردہ اند در آن
باب چون از فصل گذشتہ معلوم شد کہ نفس انسانی را کمالی و نقصانی
ہست و ذکر آن کمال بطریق اجمال تقدیم یافت واجب نمود در معرفت
تفصیل آن کمال شرحی دادن تا چون بر حقیقت آن واقف شوند
در طلب آن غایت بذل جہد دریغ ندارند پس گوئیم ہر موجود یکہ
مرکب بود کمال او غیر کمال اجزا و بسائط او بود چنانکہ کمال
سنگ بین غیر کمال سرکہ و انگبین بود و کمال خانہ غیر کمال چوب و سنگ
و چون آدمی مرکب است کمال او نیز غیر کمال بسائط و اجزاے او بود
بلکہ او را کمالے بود کہ ہیچ موجودی را با او در آن مشارکت نباشد
و اکمل مردمان کسی بود کہ قادرترین ایشان باشد بر اظہار آن خاصیت
و ملازم ترین ایشان آنرا بی تہاونے و تلونے کہ در راہ یابد و چون
حال فضیلت و کمال معلوم شد حال رذیلت و نقصان کہ مقابل

بسلامت وسعادت وگاه بنعمت ورحمت وگاه بملک باقی وسرور
حقیقی وقرة عین کنند چنانکه فرموده است عز اسمه فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ
مَا اُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ وآنرا در بعضی مقامات
تشبیه بحور وقصور وغلمان وولدان کنند ودر بعضی صور کنایه بلذتیکه
لَا عَيْنٌ رَاَتْ وَلَا اُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ هیهات هیهات من ذالک
تا رسیدن بجوار رب العلمین ویافتن شرف مشاهدهٔ جلال او
در نعیم مقیم پس هر که بخدیعت طبیعت ازچنین مواهب شریفهٔ جاودانه
اعراض کند ودر طلب چنان خساسات بی ثبات که بحقیقت
کسراب بقیعة یحسبه الظمآن ماء حتی اذا جاءه لم یجده شیئا باشد
سعی نماید سزاوار مقت وغضب معبود خویش شود واستحقاق
ارادت بلاد وعباد ازو واز اخت سفه وفساد او ازان ورعاجل
واستیجاب خساره وعقوبت وویل وهلاکت در آجل کسب کند
اعاذنا الله من ذلک بفضله ورحمته اینست بیان کمال ونقصان

بسم الله الرحمن الرحیم
الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین محمد وآله وصحبه اجمعین
اما بعد چنین گوید بنده ضعیف راجی رحمت ربه القوی محمد بن محمد الطوسی
عفی الله عنهما که چون بتوفیق الهی وتأیید ربانی کتاب اخلاق ناصری
که مشتمل بود بر تهذیب اخلاق وتدبیر منزل وسیاست مدن
بر وجهی که مطابق حکمت نظری وعملی باشد وموافق شریعت
حقیقی ومحقق سعادت دنیوی واخروی بود

صرف کند بضرورت قوت ذاتی او در حرکت آید و با فعال خاص
گردانیدن ۱۲
خویش که آن طلب علوم حقیقی و معارف کلی بود مشغول شود و همت اکتساب
سعادات و اقتناء خیرات مقصور کند و بسبب طلب و ممارست مشاکلات
ذخیره کردن ۱۲
و مجانبت اضداد و عوائق آن قوت در تزاید بود مانند آتش که تا محل
از چیزے دور شدن ۱۲
از زاوت خالی نیابد مشتعل نشود چون اشتعال گرفت هر لحظه
استیلاے او بیشتر باشد و قوت احراق در زیادہ تا مقتضاے
طبع خویش باتمام رساند و همچنانکه نقصان را مراتب است بعضی بسبب
صرف ناکردن تمامی قوت رویت در طلب مقصود و برخی بسبب
ضعف رویت از ملابست موانع و جمعے بسبب توجه بطرف
نقیض از جهت تمکن قوت شهوت و غضب و تشبه بهائم و سباع
و مغرور شدن بشواغل محسوسات از وصول بکرامتیکه او را در معرض
لذات دنیاوی ۱۲ رسیدن ۱۲ محل ۱۲
آن آفریده اند تا بهلاکت ابدی و شقاوت سرمدی رسیدن همچنان
کمال را مراتب است زیاده از مراتب نقصان که عبارت ازان گاه

۵۵ اخلاق ناصری

قصر همت برین معانی عین رذیلت و محض نقصان است و دیگر حیوانات
درین ابواب ازو کاملتر اند و بر مراد خویش قادرتر چنانکه مشاهده می افتد
و غضب و شهوات ۱۲
از حرص سگ بر خوردن و شغف خوک بشهوات را ندن و صولت شیر
بعین همله و جمیعه هر دو درست ۱۲
در قهر و شکستن و امثال ایشان از دیگر اصناف سباع و بهائم و مرغان
و حیوانات آب و غیر آن و چگونه عقل راضی شود بسعی در طریقی که اگر
از غایت جهد دران بذل کند در سگی نرسد و صاحب همت از کجا جائز
ای عند العقل بسگی خواهد رسید ۱۲
شمرد طلب چیزیکه اگر مدت عمر دران صرف کند با خوکی مقابله نتواند کرد
و همچنین در باب قوت غضبی اگر خویشتن را با کمتر سبعی نسبت دهد
دران باب آن سبع بر و سبقت گیرد و فضیلت مردم از قوه بفعل
آنگاه آید که نفس را از چنین رذائل فاحش و نقائص تباه پاک کند
از بهر آنکه طبیب تا از ازالهٔ علت نکند امید صحت نتواند داشت و صباغ
کند و ۱۲ رنگ
تا جامه را از آثار و روشنج و دسومت خالی نیابد قابل رنگی که او را باید نپذیرد
چرکی ۱۲ چربی ۱۲
ولیکن چون میل نفس انسانی را از انچه موجب نقص و فساد اوست

۱۵ شغف بفتحتین شغل بضم اول و سکون ثانی و فتح ثالث و فاء
۱۲ ۵۲ صح بضم
با حیوان در نسخه بیفاری
از اردو گویند سبل با کم
نسخ ۱۲ ۵۳ صح با الف
۵۴ افلاق ناصری

ومذموم از محمود باز شناسد و بر حسب اراده دران تصرف کند
وبسبب این قوت ست که افعال او منقسم میشود بخیر و شر و حسن و
قبح و او را وصف میکنند بسعادت و شقاوت بخلاف دیگر حیوانات
و نباتات پس هر که این قوت را چنانکه باید بکار دارد و باراده و
سعی بفضیلتی که او را متوجه بدان آفریده اند برسد خیر و سعید بود و
انسان ۱۲ فضادقه ۱۲
اگر اهمال مراعات آن خاصیت کند مبعی و طرف ضد یا بکسل
و اعراض شریر و شقی باشد اما انچه با حیوانات و دیگر مرکبات شرکت
دارد اگر بر و غالب شود و همت را بدان متوجه کند از مرتبهٔ خویش
منحط شود و با مراتب بهائم رسد یا فروتر از آن آید و آنچنان بود که
فرود آینده ۱۲
مثلاً رغبت بر تحصیل لذات و شهوات بدنی که حواس و قوای
جسمانی مائل و مشتاق آن باشند چون مآکل و مشارب بی ملابس
خوردنی ۱۲ نوشیدنی ۱۲ پوشیدنی ۱۲
و مناکح که نتیجهٔ غلبهٔ قوت شهوی بود و یا بر ادراک قهر و غلبه و انتقام
انچه بنکاح تعلق دارد ۱۲
که ثمرهٔ استیلای قوت غضبی باشد مقصور دارد چه اگر فکر کند داند که

۵۳ ۵۴ ۵۵

در باب خویش کاملتر بود و اسپ چندانکه دونده تر بود در فرمانبرداری
سوار و اطاعت لگام و قبول ادب متابع تر بکمال خویش نزدیکتر
بود و همچنین در جانب نقصان اگر شمشیر بد شواری برد یا خود نبرد او را
بجای آهنی دیگر بکار دارند و دران انحطاط رتبهٔ او بود و اگر اسپ
نیک نرود و یا فرمان نبرد او را پالانی کنند و بآخر آن مساهمت
برابری از
دهند و آنرا بر بی هنری و خساست حمل کنند همچنین آدمی را
خاصیتی است که بدان ممتاز است از دیگر موجودات و افعال و
قوتهای دیگر است که در بعضی انواع حیوانات با او شریک اند
و در بعضی اصناف نباتات و در بعضی معادن و دیگر اجسام چنانکه شمه
از شرح آن گفته آمد اما آن خاصیت که دران غیر را با او مداخلت نیست
معنی نطق است که او را بسبب آن ناطق گویند و آن نه نطق بالفعل
است چه اخرس از آن معنی نیز بهره است و نطق بالفعل نه بلکه آن معنی قوت
ادراک معقولات و تمکن از تمیز و رویت است که بدان جمیل از قبیح

۵۲ اخلاق ناصری

۱ ای در بعضی افعال وقتها مثل فرودن و خفتن و حرکت و سکون و شهوت راندن از انواع حیوان با انسان شریک است و نفوس علی هذا

۲ نباتات و معدنیات نامنتهی بحیوانیت و حیوانات نامنتهی بانسانیت و غیر و از ع اخرس بالفتح و بکسین معجمه گنگ و لال از

۳ بکسر جیم و فتح میم و تشدید کاف و فتح نون از تمکن شدن از

از مراتب وجود میرسند وفقنا الله لما یحب ویرضی وجنبنا عن اتباع
الهوی **فصل پنجم** در بیان آنکه نفس انسانی را کمالی و نقصانی
هست هر موجودی را از موجودات نفیس یا خسیس لطیف یا کثیف
خاصیتی ست که هیچ موجودی دیگر با او در ان شرکت ندارد و تعیین
و تحقق ماهیت او مستلزم آن خاصیت هست و تواند بود که او را افعالی
دیگر بود که غیر او چیزهای دیگر با او در ان شریک باشند مثالش
شمشیر را خاصیتست در مضاء و روانی در بریدن و اسپ را خاصیتست
در مطاوعت سوار و سبکی در دویدن که هیچ چیز دیگر را در ان با
ایشان مشارکت صورت نه بندد و هرچند شمشیر با تیشه در تراشیدن
و اسپ با خر در بار کشیدن مشارک اند اما کمال هر چیزی در تمامی
صدور خاصیت اوست ازو و نقصان او در قصور آن صدور
یا عدمش چنانکه شمشیر چندان که کاملتر در مضاء و روانی در بریدن تا
بی زیادت تکلفی و جهد یکه صاحبش را بکار باید داشت فعل او با تمام رسد

شهوتهای رذیله که در طبائع بیماران بود بآن اضافه شود تا آنکه روز
بروز در لحظه لحظه ناقص تر میشود و انحطاط و نقصان غلبه میابد تا مانند
سنگی که از بالای شیب گردانند بکمتر مدتی بدرجهٔ ادنی و رتبهٔ اخس رسد
و این مقام هلاکت و بوار او بود چنانکه گفته اند موت ذی النفس ان یسهل تلازم
خساسته و فان تنبعث نحو الفضائل تلجح و از جهت آنکه مردم در بدو
فطرت مستعد این دو حالت بود احتیاج افتاد به پیغمبران و حکیمان
و امامان و هادیان و مودبان و معلمان تا بعضی بلطف و گروهی
بعنف او را از توجه بجانب شقاوت و خسران که در این نزیادت
جهدی و حرکتی حاجت نبود بلکه خود سکون و عدم حرکت در ان معنی
کافیست مانع میشوند و روی او بجانب سعادت ابدی که جهد و
عنایت را مصروف بدان میباید داشت و جز بحرکت ضمیر در طریق
حقیقت و اکتساب فضیلت بدان مقصد نتوان رسید میگویند
تا بوسیلهٔ تسدید و تقویم و تادیب و تعلیم ایشان بمرتبهٔ اعلی

بدست آید و نه لباس ادبی تصرف غزل[۱] و نسج[۲] و خیاطت و دباغت[۳]
میسر شود و نه سلاحش بی صناعت و تهذیب و تقدیر صورت بندد و
ساختن ۱۲ درست و پاکیزه کردن ۱۲ اندازه کردن ۱۲
همچنان در باطن کمال هر نوع از انواع مرکبات نباتی و حیوانی
در بدو فطرت او تقدیم یافته است و باغریزت او مرکوز شده کمال انسانی
طبیعت ۱۲
و شرف فضیلت او حواله با فکر و رویت و عقل و ارادهٔ او آمده و کلید
سعادت و شقاوت و تمامی و نقصان بدست کفایت[۴] او باز داده
اگر بر وفق مصلحت از روی ارادت بر قاعدهٔ مستقیم حرکت کند و بتدریج
سوی علوم و معارف و آداب فضائل گراید شوقیکه در طبیعت او
به نیل کمال مرکوز است او را بر طریقی راست و قصدی محمود از مرتبه
یافتن و رسیدن ۱۲
بمرتبه و از افق بافق میرساند تا نور الهی بر و تابد و مجاورت ملاء اعلی
بیابد و از مقربان حضرت صمدی شود و اگر در مرتبهٔ اصلی سکون و اقامت
بی نیازی ۱۲
اختیار کند و زمام بدست طبیعت دهد طبیعت خود او را بطریق انتکاس[۵]
و انعکاس روی بسمت اسفل گرداند و شوقی فاسد و میلی تباه مانند

۱ غزل ۱۲ نخ یافتن جامه ۱۲
۲ نسج ۱۲ دوختن ۱۲
۳ دباغت ۱۲ پاکیزه کردن ۱۲
۴ کفایت بکسر اول و تشدید ثانی ۱۲
۵ انتکاس بکسر اول و تشدید ثانی ۱۲ واژگون شدن ۱۲

ضمائر ایشان است وغایت همه غایات ونهایت همه نهایات وجود
ایشان از انبیا واولیا علیهم السلام که خلاصهٔ موجودات و زبدهٔ کائنات
اند ظاهر گردد ولولاک لما خلقت الافلاک مصداق این معنی است بل
این معنی مقرر ومقصود ازان اشاره وغرض از شرح این مراتب آنست
که تا بدانند که انسان در بدو فطرت مرتبهٔ وسطی یافته است ومیان
شروع پیدایش ۱۲
مراتب کائنات افتاده واو را راهی است بارادات بمرتبهٔ اعلی
وبطبیعت بمرتبهٔ ادنی از برای آنکه همچنانکه در ظاهر انچه در دیگر حیوانات
بدان احتیاج افتد مانند غذا که بدل ما یتحلل باشد وموی پشم که
مضرت سرما وگرما باز دارد وآلات دفع که بدان از منافی وموذی
احتراز توان کرد طبیعت بر وفق مصلحت ساخته است وایشان را
مزاج اعدل گردانیده وآنچه انسان را بدان حاجت بود ازین اسباب
حواله باندیشه وروییت وتصرف وارادت او کرده تا چنانکه بهتر داند
بسازد نه غذای او بی ترتیب زرع وحصاد وطحن وعجن وخبز وترکیب

اگر پیدا نکردم ترا البته
نی آفریدم آسمانها را ۱۲
بدل ما یتحلل بدل چیزی
که حل میشود و فضلاتی از حرارت
جوع گوشت ازین حل
میشود و چون طعام میخورند
بدل آن گوشت دیگر در وجود
می آید تا بدل ما یتحلل گوشت
مزاج بمعنی حاصل
اسم مفعول از ازاحت یعنی
اخلاق ناصری ۴۸
در گردون وزراعت اسباب احتیاج
آنکه از آلات اسباب احتیاج
زروشه دفع مضار
شکم حیوان که بدان طعام
سرما وگرما را دفع کند
موجود است یعنی از اندام
حیوان با بدن انسان تفاوت
احتیاج انسان بگردون ۱۲
حصاد دروکردن ۱۲
طحن آسیا کردن ۱۲
عجن خمیر کردن ۱۲
خبز نان

انگیخت بی توسط اجسام تلقی میکنند و در تکمیل خلق و تنظیم امور معاش
و معاد سبب احت و موجب سعادت اهل اقالیم و ادوار میشوند و
این نهایت مدارج نوع انسانی بود و تفاوت درین نوع بیشتر از
تفاوت بود در نوعهای حیوانات هم بدان نسبت که در حیوانات
و نباتات گفته آمد و چون بدین منزلت رسد ابتدای اتصال بود بعالم
اشرف و وصول بمراتب ملائکهٔ مقدس و عقول و نفوس مجرد و تا بنهایتی
آنکه مقام وحدت بود و آنجا دایرهٔ وجود باهم رسد مانند خطی مستدیر
که از نقطه آغاز کرده باشد تا بدان نقطه باز رسد پس وسائط منتفی
شود و ترتیب و قضا و برخیزد و مبدأ و معاد یکی شود و جز حقیقت
حقائق و نهایت مطالب که آن حق مطلق بود نماند و یبقی وجه ربک
ذو الجلال و الاکرام پس ازین بشرح شرف رتبت انسان و فضیلت
او بر دیگر موجودات عالم و خصوصیتی که او را از دانی فرموده اند
معلوم شود بل شرف رتبت کسانیکه مطلع نور الهیت و مظهر فیض وحدت

لہ ای تفاوت در انبیا
لہ شرف دیگر انسان
و فضائل بعضی حیوانات بر بعض
کہ بالا مذکور شد
لہ فوس
بود و فضل ست
لہ اخلاق ناصری
لہ فوس فلک افلاک ست
لہ و باقی ماند ذات
پروردگار تو قدا و بزرگی
و عظمت و الکرام
انتہای تالی او وصول الی المبدا

اول از مراتب انسان بدین مرتبه متصل باشد و آن مردمانی باشند
که بر اطراف عمارت عالم ساکن اند مانند سودان مغرب و غیر ایشان
(بادیہ نشین ۱۲)
چه حرکات و افعال امثال این صنف مناسب افعال حیوانات بود تا این
غایت هر ترتیب و تفاوت که افتد بمقتضای طبیعت بود و بعد ازین
مراتب کمال و نقصان مقدر بر اراده و رویت بود پس هر مردم
که این قوی در و تمام افتد و با استعمال آلات و استنباط
مقدمات آنرا از نقصان بکمال بهتر تواند رسانید فضیلت و
شرف او زیاده بود و بر انکه این معانی در و کمتر باشد و اوائل
این درجات کسانی را بود که بوسیلهٔ عقل و قوت حدس استخراج
(سرعت انتقال فرزند از بادیہ نشین ۱۲)
صناعات شریف و ترتیب حرفتهای دقیق و آلات لطیف میکنند
و بعد ازان جماعتی که بقبول و افکار و تامل بسیار در علوم و
معارف و اقتنای فضائل خوض مینمایند و از ایشان گذشته
(شاذ کما ۱۲)
کسانیکه بوحی و الهام معرفت حقائق و احکام از مقربان حضرت

سلہ سودان بالضم از بلاد
سیاہ و اکثف ۱۲ مدبر
گمان بردن و تخمین کردن
دیگران سخن گفتن و زود
دریافتن چیزی ۱۲ رشیدی
سلہ اقتضا سر بیاد آوردن
و کسب کردن و گرفتن
آن چیز را ای خواستن و بدست
تجارت ۱۲ رشیدی

طلب نسل وحفظ فرزند وتربیت او وساختن آشیان بجهت حجاب
وذخیره نهادن غذا وایثار آن برابنای جنس وموافقت ومخالفت
با ایشان واحتیاط وکیاست وتحرّی وفراست در ربابی بحدیکه
خردمندوران متحیر شود وبحکمت وقدرت صانع خویش اعتراف
کند سبحان الذی اعطی کل شئی خلقه ثم هدی واختلاف
اصناف حیوانات از تفاوت مدارج نباتات زیاده است
از جهت قرب آن به بسائط وبعد این از آن شریف ترین انواع
آنست که کیاست وادراک او بجدی رسد که قبول تادیب وتعلیم کند
تا کمالی که در وی مقطور نبود واز احاصل شود مانند اسپ مودب وباز
معلم وچندانکه این قوت در وی زیاده بود مرتبهٔ او از ایشان بیشتر بود
تا بجائی رسد که مشاهدهٔ افعال ایشان را کافی بود در تعلیم چنانکه
انچه به بینند بحاکات نظیر آن بتقدیم رسانند بی ریاضتی وتعبی
که بایشان رسد واین نهایت مراتب حیوانات بود ودر مرتبه

۱۲ تحریری مشابه سترون تصویر کردن
۱۲ تشبیه کردن بجای آزادی
۱۲ بهای بی‌بها از انواع مخلوقات آنکه
۱۲ صورت خیر را از انواع مخلوقات اعلی
۱۲ ۴۵ اخلاق وصی
۱۲ را وجود او را بان نفی شما
۱۲ گرداند بکیفیت انتفاع
۱۲ بدان ۱۲ ۵۳ الفظ
۱۲ آوردن ۱۲ شگافتن ۱۲ اعضاء
۱۲ ۵۴ ما کان پدر سدرا
۱۲ با کبر کرد حکایت کردن ۱۲

که قوت غضبی در ایشان ظاهر شود تا از منافی احتراز نمایند و آن قوت
نیز در ایشان متفاوت بود و آلت هر یکی بحسب مقدار قوت ساخته
و معد[1] بود و آنچه بدرجهٔ کمال رسد در ان باب بسلاحهای
تمام که بعضی بمنزلهٔ نیزه ها باشد چون شاخ و سرون[2] و بعضی بمشابه
کاردها و خنجرها چون دندان و مخالب[3] و بعضی بمحل تبر و دبوس[4] چون
سم و آنچه بدان ماند و بعضی بجای زوبین[5] و تیر چون آلات رمی
که در شهپر بعضی مرغان و غیر آن بود ممتاز باشند و آنچه آن قوت
در و ناقص باشد بدیگر اسباب دفع چون گریختن و حیله کردن
مخصوص باشند مانند آهو و روباه و اگر تامل افتد در اصناف
جانوران و مرغان مشاهده کرده آید که هر شخص را آنچه بدان احتیاج
بود از آلات و اسباب فراغت مقدر[6] و مهیاست چه بقوت و
شوکت و ترتیب آلات چنانکه یاد کرده آمد و چه بالهام رعایت
مصالح که مستدعی کمال شخص بانوع شود مانند شرائط ازواج و

[1] معد بالضم وفتح میم مشدد آماده و مهیا
[2] سرون بالفتح و قبل بالضم شاخ گاو و گوسپند وغیره
[3] مخالب بالکسر چنگال مرغ
[4] دبوس گرز
[5] زوبین
[6] مقدر

که در دیگر حیوانات است بر جمله امثال این خواص بسیار است درین
درخت و او را یک چیز بیش نمانده است تا بحیوان برسد و آن
انتقال[1] است از زمین و حرکت در طلب غذا و آنچه در اخبار نبوی
علیه السلام آمده است که درخت خرما را عمّه[2] نوع انسان خوانده آنجا که
فرموده است اکرموا عمّتکم النخلة فانها خلقت من بقیة طین آدم
بما نا اشاره بدین معنی باشد و این مقام غایت کمال نباتات است
و مبدأ اتصال بافق حیوانات و چون ازین مرتبه بگذرد مراتب
حیوانی بود که مبدأ آن بافق[3] نبات پیوسته بود مانند حیواناتیکه
چون گیاه تولد کنند و از تزاوج و توالد و حفظ نوع عاجز باشند
چون کرمان خاک و بعضی از حشرات[4] و جانورانیکه در فصلی از فصول
سال پدید آیند و در فصلی دیگر مخالف آن فصل نیست شوند و شرف
ایشان بر نباتات بقدر قدرت است بر حرکت ارادی و احساس
تا طلب ملائم و جذب غذا کنند و چون ازین مقام بگذرد بحیواناتی رسد

[1] انتقال بر کنده و نشستن
[2] عمه خواهر پدر
[3] شمال افق
[4] حشرات جمع حشره

نوع بحد کمال باشد و در بعضی که شریف تر باشند اشخاص ذکور که مبادی
صور موالید باشند از اشخاص اناث که مبادی مواد باشند
جمع مولود و مولید ثلثه جماد و نبات و حیوان است ۱۲
متمیز شوند و همچنین تا بدرخت خرما رسد که بچند خاصیت از خواص
حیوانات مخصوص است و آن آنست که در بنیهٔ او جزوی معین شده
بنیاد ۱۲
است که حرارت غریزی در وی بیشتر باشد بمثابهٔ دل دیگر حیوانات را
تا اغصان و فروع از وی روید چنانکه شرائین از دل و در لقاح
وگشن دادن و بارگرفتن و مشابهت بوی انچه بدان بارگیرد ببوی
نطفهٔ حیوانات مانند دیگر جانوران است و آنکه چون سرش ببرند یا آفتی
بدلش رسد یا در آب غرق شود خشک شود هم شبیه است به بعضی
از ایشان و بعضی از اصحاب فلاحت خاصیتی دیگر یاد کرده اند
درخت خرما را از همه کشادرزی عجیب تر و آن آنست که درختی بیابند
که میل میکند بدرختی و بار نمیگیرد از گشن هیچ درختی دیگر جز از گشن
آن درخت و این خاصیت نزدیک است بخاصیت الفت و عشق

۱۲ نفاس زن و بچگی آبستن گشتن و حالش در اخلاق ۱۲ ۴۲ حرارت
بضم کلاف فارسی یا ترکیب
یا در آن زود در خاموش شدن یا دیر
تا عاصل در آن یا در
کشف

که آن وحدت معنوی ست اثر مبادی وصور شریفه قبول میکند
عقل اول که همه را شامل است ۱۲ عقول عشره ۱۲
ترتب وتباین در ایشان ظاهر میشود پس انچه از جمادات مادهٔ او قبول
صور را مطاوع تر است از جهت اعتدال مزاج شریف تر است
از دیگران وآن شرف را مراتب بسیار و مدارج بی شمار است
تا بحدی رسد که مرکب اقوت قبول نفس نباتی حاصل آید پس
بدان نفس مشرف شود و در و چند خاصیت بزرگ چون اغتذا و نمو
غذا گرفتن ۱۲
وجذب ملائم و نفض غیر ملائم ظاهر شود و این قوتها نیز در و متفاوت
افتد بحسب تفاوت استعداد و انچه بافق جمادات نزدیک تر باشد
مانند مرجان بود که بمعادن بهتر مانده از و گذشته مانند گیاههای
که بی بزر و زرع بمجرد امتزاج عناصر و طلوع آفتاب و هبوب
زیرین ۱۲
ریاح بروید و در او قوت بقاء شخص زمانی در از تبقیهٔ نوع نبود
یاد داشت ۱۲
پس بهترین نسق فضیلت بر سبیلی محفوظ افزاید تا بگیاه های
تخم آرد و در ختان میوه دار رسد که در ایشان قوت بقاء شخص و تبقیهٔ

ع نزدیک باکسر کسرهٔ کسر موجود
نزدیک عناصر حاصل آمدنی
زدن ترکیب مادهٔ بطوبت غریزی
و حرارت و بروودت آنرا حاصل
شود ۱۲ ع نفس باقوت غذا
نشاء اول جامد و قوت جذب
و دافعه ع جمادات آنرا
دارند بنبات پایین باشد
و نسبت جمادات و نبات بحیوان
و از جمادات و نبات بحیوان
صد منزل قوت نباتی بحیوانی
جمادات نفس میشود ۱۲ ع نسبت
محفوظ مثلاً گاهی بنات ازین
صد تا آن صد است و کمال
جمادات ازین پایه تا آن
پایه و علی هذا القیاس پس آنچه
مناسب میان این صد تا آن
صد باشد نسبت محفوظ او در آنجا
نسبت محفوظ آن گیاه نشود تا
است تا بام تر و گیاه تا
تخم دارد و در ختان میوه دار
آید ۱۲

و دوم را نفس سبعی و سوم را نفس بهیمی و اما دیگر قوی که شرح آن
داده آمد چون غاذیه و نامیه و غیر آن تصرف و تاثیر ایشان در موضوعات
خویش بحسب طبیعت بود و ارادهٔ و رویت را در ان مدخلی
نتواند بود بلکه کمالات ایشان از انچه در فطرت یافته باشند
زائد نشود **فصل چهارم** در بیان آنکه انسان اشرف
موجودات این عالم است اجسام طبیعی از ان روی که جسم اند
با یکدیگر متساوی اند در رتبت و یکی را بر دیگری شرفی و فضیلتی نیست
چه یک حد معنوی همه را شامل است و یک صورت جنسی هیولی
(ای طول و عرض و عمق ۱۲)
اولی جملهٔ را مقوم و اختلاف اول که در ایشان ظاهر میشود تا ایشان
را ممنوع میکند بانواع عناصر و غیر آن مقتضی تباینی که موجب
شرف بعضی بود بر بعضی نیست بلکه هنوز در عرض تکافی
(برابر شدن ۱۲)
در رتبت و متساوی در قوت اند و چون میان عناصر امتزاج
(برابر شدن ۱۲)
و اختلاط پدید می آید و بقدر قرب مرکب باعتدال حقیقی

طبیعی منسوب بسوی طبیعت و آن تغیرات نسبت پانج در میانی ساقط گشت و بعضی طبیعی باثبات یاء ۱۲ گویند ۱۲ ۳ الجسم ما یترکب من المادة و الصورة ۱۲ الجسم ما له طول و عرض و عمق ۱۲ ۴ المقوم بو الداخل

فی الفصل امر و الما بتیه ای داخل فی ماهیته بحیث لا یتصور ذلک الشیء بدونه کالناطق بالنسبة الی الانسان و الحیوان و الجسم النامی بالنسبة الی النبات و الجسم المطلق بالنسبة الی الحیوان و النبات و الجسم بالنسبة الی الجوهر و الجوهر بالنسبة الی الموجود ۱۲ منه

پس گوئیم ازین قوی که بر شمردیم سه قوت است که مبادی افعال
و آثار بمشارکت رای و رویت تمیز و ارادت میشوند یکی قوت ادراک
معقولات و تمیز میان مصالح و مفاسد افعال که آنرا قوت نطق
میخوانیم دوم قوت شهوی که مبداء جذب منافع و طلب ملاذ از
شنیدن ۱۲
ماکل و مشارب و مناکح و غیر آن بود سوم قوت غضبی که مبداء دفع
خوردنی ۱۲ خوشیدنی ۱۲ آنچه بمکالح تعلق دارد ۱۲
مضار و اقدام بر اهوال و شوق تسلط و ترفع شود و این دو قوت
جمع مضرت بمعنی نقصان ۱۲ جمع هول ۱۲ ای شهوی و غضبی ۱۲
آخر انسان را بمشارکت حیوانات دیگر است و قوت اول بانفراد
و هر یکے را ازین قوی مظهریست در اعضاے او که بمثابه
آلات اند آنرا اما قوت ناطقه را دماغ که موضع فکر و رویت ماست
و اما قوت غضبی را دل که معدن حرارت غریزی و منبع حیات آنست
و اما قوت شهوی را جگر که آله تغذیه و توزیع بدل ما یتحلل بر دیگر اعضا
غذا دادن ۱۲ آنچه تحلیل میشود ۱۲
آنست و گاه بود که عبارت ازین سه قوت اعنی ناطقه و
و غضبی و شهوی بسه نفس کنند پس اول را نفس ملکی خوانند

۱۲ یتحلل کردد وضع بالکسر نوردن اندوختن اندوزد ذخیره کردن جمع آلت ابزار دیوان تقسیم کردن کمال

در موضوعات و تمیز میان مصالح و مفاسد افعال و استنباط صناعات
برآوردن و اختراع ۱۲

از جهت تنظیم امور معاش باشد آن قوت را ازین روی عقل عملی
خوانند و از جهت انقسام این قوت بدین دو شعبه است که علم
حکمت را بدو قسم کرده اند یکی نظری دیگری عملی چنانکه در صدر
رساله شرح آن تقدیم یافت و تفصیل آثار این قوی و دلالت
بر وجود هر یک و تمیز او از نظائرش و بحث از آنکه مبدای این
قوی در اشخاص حیوانی و انسانی یک نفس مجرد است یا نفوس
و قوای مختلفه تعلق بعلم طبیعی دارد و غرض از ایراد این مقدار درین موضع
آنست که تا میان قوتها ئیکه آثار آن بحسب ارادت و رویت
صادر میشود و تکمیل آن باکتساب صورت بندد و میان آنچه
تاثیر از جهت طبیعت کند و قابل کمالی زائد بر آنچه در اصل
فطرت یافته باشد نشود فرق ظاهر کنیم چه حاصل این
صناعت که دران خوض خواهد رفت تعلق بصنف اول دارد

ای اخلاق ۱۲

۱ رویت با فکر و تخیل مشارکت دارد فقط
۲ نگاروتاس کردن ۱۲

مثل و نوع و عمل او با عانت قاذیه و قوتے دیگر کہ آنرا مصورہ
خوانند بکمال رسد و اما نفس حیوانی را دو قوت است یکی قوت
ادراک آلی دوم قوت تحریک ارادی اما ادراک آلی دو صنف بود
یکی انچہ آلات آن مشاعر ظاہر بود و آن پنج بود باصرہ و سامعہ
و شامہ ذائقہ و لامسہ دیگر انچہ آلات آن حواس باطن بود و آنہم
پنج بود حس مشترک و خیال و فکر و وہم و ذکر و اما قوت تحریک ارادی
دو قسم شود یکی آنکہ منبعث باشد بسوی جذب نفعی و آنرا قوت شہوی
گویند دیگرے آنکہ منبعث باشد بسوے دفع ضررے و آنرا
قوت غضبی نامند اما نفس انسانی را از میان نفوس حیوانات
اختصاص بیک قوت است کہ آنرا قوت نطق خوانند و آن قوت
را ادراک بے آلت و تمیز میان مدرکات باشد پس چون توجہ او
بمعرفت حقائق موجودات و احاطہ باصناف معقولات بود و
آن قوت را بدین اعتبار عقل نظری خوانند و چون توجہ او بتصرف

۱۲ * دماغ است محل او آخر مقدم وسط دو جزیرہ حفظ کہ بیان معانی ذکر قوتیست

آلات بود باضافت با اصحاب صناعات و این معنی در کتب اهل نظر
بشرح و بسط موشح باستشهاد براهین حقیقی موجود است اینقدر اینجا
کفایت بود (جمع برهان یعنی حجت و دلیل)

فصل سوم در تعدید قوای نفس انسانی و تمیز آن از قوتهای دیگر

نفس باشتراک اسم شامل ست چند معنی مختلف را و آنچه ازان معانی تعلق بدین بحث دارد سه است یکی نفس نباتی که ظهور آثار و اصناف نبات و انواع حیوان و اشخاص انسان بر اشامل ست دوم نفس حیوانی که تصرف او بر اشخاص انواع حیوان مقصور ست سوم نفس انسانی که نوع مردم بدان دیگر حیوانات ممتاز و مخصوص است و هر یکی را ازین نفوس چند قوت باشد که هر قوتی ازان مبدا فعلی خاص شود اما نفس نباتی را سه قوت است یکی قوت غاذیه و عمل او باعانت چهار قوت دیگر تمام شود جاذبه و ماسکه و هاضمه و دافعه دوم قوت منمیه و عمل او باعانت غاذیه و قوتی دیگر که آنرا مغیره خوانند صورت بندد سوم قوت تولید

نفس نباتی آنست که مادهٔ خود را بپرورد تا باشد ۱۲
نفس حیوانی آنست که مادهٔ خود را بشهوت و تحریک بطبیعی رویت دانشه تا باشد و از آن افعال بجزئی بیرون آید ۱۲
نفس انسانی آنست که بافکار و روّیت و اندیشهٔ در امور داشته باشد ۱۲

وکیفیات بر یک موضوع مشترک یا یک ماده باقی متبدل میشود و
حامل این احوال در همه اوقات برقرار خویش باشد مثلاً آب هوا
ای اعراض و اوضاع وغیره ۱۲
شود و هوا آتش و مادهٔ که این سه صورت بر وطاری میشود بر سبیل
بدل در هر سه حال موجود بود الا نتوانستی گفت که آب هوا شود و هوا آتش
چنانکه اگر موجودی با عدم شود و دیگرے در وجود آید که میان
ای بیدا شود ۱۲ ای یکی کس نیرد ۱۲
ایشان چیزی مشترک نبود نتوان گفت که این موجود آن موجود شد
و آن ماده حامل قوت فنای صور تها باشد چون مواد جسمانی
قابل فنا نیست جواهر مجرده که از نفوس هیولے مقدس شود او مے
باشد بعدم قبول فنا و غرض از بیان این قضیه آنست که تا کسی را
که درین علم خوض نماید مقرر باشد که بدن آلتی و اداتی ست نفس را
مانند آلات و ادوات صناع و محترفه را نه چنانکه جماعتی تصور کنند
که بدن محل یا مکان اوست چه نفس جسم و جسمانی نیست که بمحل و
مکان تعلق تواند گرفت پس قوت بدن نسبت بانفس چون قوت

ای اعراض و اوضاع وغیره ۱۲
بقی و متبدل میشود و ماده
نفس مقتضین میشود و ماده
شدن مر کشف آلت حصول
ادوات با نفع آلت حصول
چیزے از ادوات جمع آوری
نفس جوهر ست که محتاج
نیست در وجود بدون خود
بکالبد قوی ۱۲ اعضاء نیز
که محتاج نیست در افعال
خود بلکه در افعال خود
مثل دیدن و شنیدن
وغیره محتاج است
بکالبد قوی ۱۲

محل و ملاقات دو حال در یک محل اتفاقی بود نه ضروری و در صورت
کل ۱۲
مذکور ملاقات ضروری ست پس ملاقات انچه بقا در بود بفعل و انچه
دو حال در یک محل ۱۲
فنا در بود بقوه بر وجه حلول یکی در دیگری بود و نشاید که فنای
محل در حال بقوه باشد چه بقای حال بعد از فنای محل ممتنع بود
پس انچه فنا در او بقوه بود محل او آن موجود بود که بقا در او بفعل است
و ازینجا معلوم شد که هر موجود باقی که فنا بر و صحیح بود در محلی
حال بود و حال یا صورت بود و عرض پس فنا جز بر صورت یا بر عرض
جائز نبود و ما درست کردیم که نفس حال نیست در محل بلکه جوهریست
قائم بذات خویش نه جسم نه جسمانی پس فنا بر و روا نبود و با خلال ترکیب
بدن منعدم نشود اگر کسی بطریق استقرا نظر کند در احوال اجسام
و تتبع امور ترکیب و تالیف و اضداد آن بفکر دقیق بتقدیم رساند
و از علم کون و فساد باخبر بود او را معلوم شود که هیچ جسم بکلی با ندم
نمیشود بلکه اعراض و اوضاع و ترکیبات و تالیفات و صور

۱۲ در دیگر باشد یعنی فنا در بقا حلول میکند ۱۲
۱۲ در حال ۱۲
۱۲ استقرا در لغت جستجو کردن ۱۲

وبباید دانست که نفس ناطقه بعد از انحلال ترکیب بدن باقی
کشاده شدن ۱۲
ماند و مرگ را با فنائی او طریقی نبود بلکه بهیچ وجه عدم بر وجائز
نبود و دلیل برین مطلوب آنست که هر موجودیکه باقی باشد و فنا
بر او روا بود بقا در او بفعل بود و فنای بقوه و چون چنین بود باید که
محل بقا بفعل غیر محل فنا بقوه باشد چه اگر آنچیز که بقا در او بفعل بود
اگر فنا هم در وبعینه بقوه بود لازم آید که چون فنا از قوه بفعل آید
مستجمع بقا و فنا شده باشد در یک حال و این محال است پس باید که
الضدان لا یجتمعان ۱۲
انچه بقا در او بفعل بود غیر آن چیز بود که فنا در او بقوه بود و لا محاله باید
که ملاقی او بود و الا این سخن که فنا در او بقوه است صحیح نبوده باشد
چه اتصاف چیزے بامکان عدم چیزی دیگر که میان ایشان ملاقات
نبود چون سواد و بیاض مثلاً صحیح نبود اما با فرض ملاقات این اتصاف
صحیح بود مانند اتصاف جسم بامکان عدم سوادیکه در او حال بود و ملاقات
معنوی یا میان حال و محل تواند بود یا میان دو حال در یک
ابیض و بولا

۱۲ ای در وقت فنای نفس ناطقه ۱۲ ای محل بقا بفعل دیگر باشد و محل فنا بقوه ۱۲ ای فنا ۱۲ بقا و فنا ای ثبوت فنا ۱۲ ۳۳ بقوه نباشد ۱۲ اتصاف موصوف شدن ۱۲ مانند صورت و جسم با سیاهی و سفیدی این را ملاقات معنوی گویند و ملاقات ظاهری چون سواد و بیاض ۱۲

بل شریف تر ازان است و در ادراک کامل تر و اما آنکه او را ادراک بذات
است و تصرف بآلات از جهت آنکه او خود را میداند و میداند که
خود را میداند و نشاید که دانستن او خود را بآلتی بود که آن آلت
میان او و ذات او متوسط شده باشد و خود همین سبب راست
که مدرک بآلهٔ خود را و آلهٔ خود را ادراک نمیتواند کرد چنانکه گفتیم چه
آلهٔ میان او و ذات او و میان او و ذات خویش متوسط نتواند شد
اینست مراد حکما از انچه گویند که عاقل و عقل و معقول یکی است
و تصرف نفس که بتوسط آلات است ظاهر است چه اساس نخواس
کند و تحریک بعضلات و اعصاب و تفصیل آن در علم طبیعی مقرر
باشد و اما آنکه محسوس نیست بحواس از جهت آنکه حواس جز
اجسام یا جسمانیات را ادراک نتواند کرد و نفس نه جسم است و نه جسمانی
پس محسوس نبود این است انچه مطلوب بود از تنبیه بر حقیقت نفس
بحسب این موضع و اینقدر کفایت است در معرفت نفس ناطقه

وسلام

چشم را هیچ حس از غلطی که او را افتد متنبه نشود چنانکه چشم آفتاب را
آگاه ۱۲
که صد و شصت و اند بار ماند زمین است بقدر بدستی می بیند و
و جب و شبر نیز گویند ۱۲
ازین تفاوت فاحش آگاهی نیابد و درختانی را که در کنار
آب نگونسار می بیند هرگز سبب و علت نگونساری آن را باصره
نه بیند و همچنین دیگر غلط های او و دیگر حواس و نفس محسوسات
همه حواس را بیک دفعه ادراک کند و حکم کند که این آواز از فلان
مبصر می آید و این مبصر را آواز نه این آواز باشد و همچنین ادراک
عوض اضافت ۱۲
کند که قوت هر حاسه چیست و آله او کدام است و اسباب و علل اغلاط
ای آله احساس ۱۲ باکسر جمع علت بمعنی اسباب ۱۲ جمع غلط ۱۲
حواس را استنباط کند و میان حق و باطل از احکام ایشان تمیز
بر آوردن ۱۲
کند پس بعضی را تصدیق کند و بعضی را تکذیب و معلوم است که
این علوم او را بتوسط حواس حاصل نیامده است چه آنچه حس را
نبود دیگری از و استفاده نتواند کرد و چون حکم او مکذب حس بود
آن حکم از حس نگرفته باشد پس ظاهر شد که نفس انسانی غیر حواس جسمانی است

۳۱ اغلاط ناصری

از حس آن کند وجه باشد یکی
آنکه سبب قرب و بعد محسوس
از حس آن باشد مثلاً چرخی کلان
از دور خرد می نماید و آواز
صحیح هم شنوده میگردد آنکه سبب
حائل شدن چرخ سنگ در میانش
حس در محسوس حائل آمده
غلط میشود مثلاً سبب حائل
شدن غلط صوت از زبان شکور را
نمی یابد و از غلبه و ملیح مثال
آب اشیاء در شیشه یا چشم بتوسط

خویش مدد بیابند و کامل تر بیشوند و نفس از غلبهٔ اشغال این معانی
و حصول مدرکات جسمانی ضعیف تر و ناقص تر بیشود از بهر آنکه
چندانکه از ممارست لذات و ملابست شهوات دور تر بود رای او
کوشش و استعمال
صحیح و معقولات صریح او را ظاهر تر باشد و حرص و شدهٔ او
بر معرفت حقائق آلهی و میل و انبعاث او بطلب امور شریف
برانگیختن
و باقی که از امور جسمانی بلند تر بود زیاده باشد و این دلیلی
واضح است بر آنکه نفس نه جسم است و نه جسمانی چه هر چیز از جنس
خویش قوت گیرد و از ضد ضعف پذیرد و نفس از استیلاء
غلبه
جسمانیات ضعیف تر بیشود و با جتناب ازان قوت بیابد
وجهی دیگر هر حسی جز محسوس خویش ادراک نتواند کرد چنانکه
بصر جز از مدرکات بصری خبر دار نبود و سمع بدون از آواز ها و چیزی
دیگر نیابد و علی هذا هیچ حس ادراک احساس خود نکند
و نه ادراک آلهٔ احساس خود چنانکه باصره نه بینائی را بیند و نه

۵ ملابست بمدیار شباهت داشتن دیگر ۲۰ اخلاق ناصری در فضیلت الرئیسی ۲۰ ۶ اصل نفس و بیان دلایل و براهین در اثبات نفس و ادراک الرئیسی

اجسام است پس نفس جسم نبود وجهی دیگر همچنین قبول اضداد
بر یک جسم در یک حال محال بود چه یک چیز هم سفید و هم سیاه
تواند بود و هر کیفیتیکه جسم را حاصل آید او را بسبب طریان آن کیفیت
صفتی حاصل شود چنانکه از حرارت حار شود و از سواد اسود و حال
نفس بخلاف این بود که هم صور اضداد در او در یک حال جمع آیند
ای همه را برداشت کند ۱۲
چنانکه تصور سیاهی و سپیدی کند در یک حال و هم از تصور کیفیات
و اعراض متکیف و متصف نشود بدان چه اگر بسیار تصور حرارت کند
بسبب اینکه ۱۲
حار نشود و اگر چند تصور طول و عرض کند طویل و عریض نشود
و برین قیاس پس نفس جسم نبود وجهی دیگر قوای جسمانی مانند ادراکات
جسمانی و ملابس لذات بدنی باشد چون میل باصره با دراک
صور نیکو و میل سامعه باستماع آوازهای خوش و همچنین
بضم و فتح ثانی جمع صورت ۱۲
در قوت شهوی که میل او بحصول لذت شهوت بود و قوت غضبی که
شوق او در وصول بکمال تغلب باشد و این قوی از ادراک مرادات
غالب شدن ۱۲

۲۹

صورت مثلثه △

صورت مربعه □

صورت مسدسه ⬡

صورت مثلثیت دارد تا آن صورت را باز نگزارد صورت تربیع در
حال نتواند شد و یا پارهٔ شمع که نقش مهری قبول کرده باشد تا آن
نقش مذوب نخیزد نقش مهری دیگر در و مصور نشود چه اگر نقش
اول هنوز چیزے مانده باشد هر دو نقش مختلط شوند و هیچ کدام
(ای خراب شوند ۱۲)
منقش تمام نشود و این حکم در جملگی اجسام متمرد عام باشد و
(ای تا که یک نقش بود نقش دیگر در نخواهد شد ۱۲)
حال نفس بخلاف اینست از بهر آنکه چندان که صور معقولات و محسوسات
بر وے تواری میشود یکے از پس دیگرے جمله را قبول میکند بے آنکه
(بنقش اول ۱۲)
استدعای زوال صورت سابقه کند بلکه جملگی صور در و تمام و کامل
متمثل است و هرگز بجاے نمیرسد که از بسیارے صور که در و حاصل
آید عاجز شود از قبول صورتے دیگر بلکه خود بسیاری صور در او
معین اوست بر آسانی قبول صور دیگر و از اینجاست که مردم
چندانکه علوم و آداب را بیشتر (و اهم گیرند ۱۲) ترفهم و کیاست در او بیشتر
و تعلم و استفاده را مستعد تر و این خاصیت ضد خاصیت

اخلاق ناصری ۲۸

صورت مربعه □ طاری بایشان نشود و نقاش بر نقوش نیفزاید و از کم تا کاهد از نیشوی و متحد را باصناف اختلاف و اتفق و بجز اجزاء اصلی شکل و هیکل صورت مختلف را بهم نیامیزد و بعضو بعضو نپیوندد و در هر دو از یک جنس باشد و بیکدیگر مشابه و متناسب و در ملایمت و مجانست بمرتبه که باشد و در صورت مسدسه نیز همین شرط موجود باشد

وچو بطلان قسم دوم ظاهر است پس مطلوب حق بود و آن بساطت
(یعنی تصور نکردن منفی را اصلا ۱۲ ثابت ۱۲)
اوست و اما بیان آنکه نه جسم است نه جسمانی آنست که هر چه جسم
است مرکب است و قابل انقسام و دلیل برین آنست که هر جسم که
(از صورت و هیولی ۱۲)
فرض کنیم چون واسطه شود میان دو جسم دیگر که هر دو از دو طرف
مماس او شوند بضرورت آنچه بدان مماس یک طرف شود هم بدان
مماس طرف دیگر نتواند شد و الا طرفین را از مماس منع نکرده باشد
پس واسطه نبوده باشد و تداخل اجسام نیز لازم آید و چون
(و این بر خلاف مفروض است و آن باطل ۱۲ و این باطل است ۱۲)
مماس هر طرفی بچیزی دیگر بود متجزی شده باشد و چون
جسم مرکب است جسمانی که معمول و مقبول اوست هم مرکب بود
چه انقسام محل موجب انقسام حال است پس هیچ جسم
جسمانی بسیط نبود و ما گفته ایم که نفس بسیط است پس نفس
نه جسم بود و نه جسمانی و جهی دیگر هیچ جسم قبول صورتی نتواند کرد
تا صورتیکه پیش از ان داشته باشد از و زائل نشود مثلاً جسمی که

ثابت ۱۲ — از صورت و هیولی ۱۲ — و این باطل است ۱۲

و قابل صور معقولات و معانی مدرکات است و پیوسته صورتی
و معنی در او متمثل[۱] میشود و دیگری از و زائل و این خاصیت
(ای میشود ۱۲)
منافی عرضیت ست پس نفس عرض نتواند بود و چون عرض نبود
معلوم شد که موجود یا جوهر است یا عرض پس نفس جوهر بود
و اینست مطلوب و اما بیان بساطت[۲] او آنست که هر چه موجود بود
قابل تجزیه بود یا نبود انچه قابل تجزیه[۳] نبود درین مقام آنرا
بسیط میخوانیم و انچه قابل تجزیه بود آنرا مرکب پس گوئیم که
نفس تصور معنی واحد میکند چه هر چیزها بوحدت سلب
(نفی ۱۲)
وحدت حکم میکند و خود هیچ کثرت را تصور نتوان کرد تا واحد را
که جزو او بود تصور نکند و اگر نفس قابل انقسام بود از انقسام
محل انقسام حال[۴] لازم آید پس معنی واحد که در و حال بود هم
(نفس ناطقه ۱۲) (معنی واحد ۱۲) (ای در نفس ناطقه ۱۲)
قابل قسمت بوده باشد و این محال است چه قابل قسمت واحد
نبود پس لازم آید که نفس منقسم نشود یا تصور معنی واحد نکند
(زیرا که تصور معنی واحد میکند ۱۲)

[۱] متمثل یعنی در شدن و پیشدن صورت بسیط در قسم حقیقی دوم اضافی از اقسام جسم طبیعی کم کب از دو جوهر است یعنی از پیوستن صورتی با ماده پدید آید [۲] بساطت یعنی از پیوستن صورتی با ماده پدید آید [۳] تجزیه یعنی قسمت شدن [۴] حلول یعنی قائم بودن چیزی بچیزی

واما در مقام دوم که مطلوب اثبات جوهریت نفس است گوییم هر موجودیکه
هست چیز واجب الوجود تعالی وتقدس یا جوهر است یا عرض
بیانش بحسب این موضع آنست که هر موجودیکه هست یا وجود او
به تبعیت موجودی دیگر غیر او نتواند بود که آن موجود بنفس خویش
مستقل باشد مانند سیاهی که در جسم حال است وهیئت تخت
که تبع وجود چوب است چه اگر جسم نبود سیاهی نتواند بود واگر
چوب یا آنچه بجای او بود نباشد صورت تختی نتواند بود وچنین
موجود را عرض گویند یا چنین نبود بلکه او را بنفس خود بی تبعیت
مستقلی دیگر استقلال تواند بود مانند جسم وچوب در مثال مذکور
وآنرا جوهر خوانند وچون این قسمت مقرر شد گوییم نشاید که
ذات وحقیقت مردم عرض بود چه خاصیت عرض آنست
که محمول ومقبول چیزی دیگر بود که آن چیز را بنفس خود استقلالی
بود تا حامل وقابل آن عرض شود ودرین صورت ذات مردم حامل

واجب الوجود تعالی
ذات وجود او
چون جوهر وموصوف مطلق
از ذات ممکن ما نحن فیه
مصنف واجب الوجود
استثنا نموده وحلول
حال حلول کننده وحلول
در ما نحن فیه جسم
در ما نحن فیه جوهر
۲۵ فتوانند شد
شبح فخیم
دفع دوم
علت چهارم
مثل چوب وفاعلی مثل نجار
دکوری مثل تخت وفاعلی مثل
نشستن
یعنی
خلاصه عرض است
که جوهر باشد
حال شود ونفس خود
بنا شود

به بیان چند چیز تا این سخن تمام شود اول اثبات وجود نفس دوم
اثبات جوهریت[۱] او سوم اثبات بساطت او چهارم بیان آنکه
جسم و جسمانی نیست پنجم بیان آنکه مدرک[۲] بذات است و متصرف
بآلات ششم آنکه محسوس نیست بیکی از حواس اما در مقام اول که
مطلوب اثبات وجود نفس است بهیچ دلیل احتیاج نیست
چه ظاهرترین و واضح ترین چیزها نزد یک عاقل ذات و حقیقت[۳]
اوست بحدیکه خفته در خواب و بیدار در بیداری و مست در مستی و
هوشیار در هوشیاری از همه چیزها غافل تواند بود و از خود[۴]
خود غافل نتواند بود و چگونه صورت بندد که دلیل گویند
بر هستی خود چه خاصیت دلیل آنست که واسطه شود تا مستدل[۵] را
بمدلول رساند پس اگر بر هستی خود دلیل گفته آید دلیل واسطه
شده باشد میان یک چیز تنها پس خود را بخود رسانیده باشد
و خود همیشه با خود بود پس دلیل گفتن بر خودی خود محال و باطل باشد

۱ جوهر آنکه قائم بذات خود باشد و در وجود خود محتاج نباشد و عرض آنکه محتاج باشد چون رنگ و مقدار که بی جسم صورت نتوان بست ۱۲

۲ ای مدرک کلی و جزئی بی وساطت آلات ۱۲

۳ اثبات وجود ۱۲

۴ ظاهری و باطنی ۱۲

۵ نفس ناطقه ۱۲

۶ چنانچه از نقاشی صورتی از صورتها ارتسام شود ۱۲

۷ مستدل آنرا که بر چیزی دلیل و مدلول چیزی بود و دلیل صادق آنست که جز دلیل بر نفس مستدل و مدلول نباشد و این باطل است ۱۲

فلاح و خیبت او شود کدام است چنانکه فرموده است عز اسمه و نفس
بزرگ است نام یعنی قسم نفس
و ما سوّیها فالهمها فجورها و تقویها قد افلح من زکیها و قد خاب من دسّیها
و آنکه سویت کرد او را پس الهام کرد او را فجور او را و پرهیزگاری او را و البته فلاح یافت هر که پاک کرد او را و البته خراب گشت هر که تباه کرد او را
و اکثر مبادی این علم تعلق بعلم طبیعی دارد و موضع بیان این برهان
مبادی برهان
مسائل آن علم است ما را از جهت آنکه این علم در منفعت عام تر از ان
علم است و از روی افاده شامل تر حوالهٔ این مقدمات بکلی بآنجا کردن
فائده داد دن
مقتضی حرمان جمهور طالبان باشد پس بر سبیل حکایت نظمی موجز
سبب گروه بزرگ گونه
که در استحضار تصورات این مطالب کافی بود تقریر داده آید و استیفای
حاضر بودن مبادی اخلاق تمام فراگرفته
بیان و تمامی برهان بموضع خویش حواله کرده شود انشاء الله تعالی
دلیل واضح
فصل دوم در معرفت نفس انسانی که آنرا نفس ناطقه نیز گویند
نفس انسانی جوهر بسیط است که از شان او بود ادراک معقولات
حال و کار و قصد
بذات خویش و تدبیر و تصرف او در بدن محسوس که بیشتر
مردم آنرا انسان میگویند بتوسط قوی و آلات و آن جوهر نه جسم است
و نه جسمانی و نه محسوس بیکی از حواس و درین مقام احتیاج افتد
جزو جسمانی

در علم خویش استعمال باید کرد و علم مابعد الطبیعه آنست که انتهای
همه علوم باو ست و او را مبادی غیر واضح نتواند بود و مسائلی
بود که دران علم بحث ازان کنند و خود نهایت این علم بران
مقصور باشد و بیان این مقدمه در علم منطق مستوفی آمده است
وچون این نوع که دران شروع خواهد رفت علمی ست بآنکه انسانی
انسانی چگونه خلقی اکتساب تواند کرد که جملگی افعال که باراده
او ازو صادر شود جمیل و محمود بود پس موضوع این علم نفس
انسانی بود ازان جهت که ازو افعال جمیل و محمود یا قبیح و مذموم
صادر تواند شد بسبب اراده او و چنین بود اول باید که معلوم
باشد که نفس انسانی چیست و غایت کمال او در چیست
و قوتهای او کدام ست که چون آنرا استعمال بر وجهی کند که
باید کمالی و سعادتی که مطلوب اوست حاصل آید و آن چیست که
نافع او باشد از وصول بدان کمال و بر جمله تزکیه و تهذیب او که موجب

مسائل یعنی مسئله آن
قضیه باشد که موضوع آن
موضوع علم باشد یعنی جزئی
ازان موضوع و محمول آن
وارض یکی از اعراض ذاتیه
آن ۱۲ مستوفی یعنی تمام
و کامل مقصوره بمعنی
گرفته شده ۱۲ ای
چنانچه بیان انسان موضوع
اخلاق را صرف
طلب است بیان نفس
انسان من حیث هو موضوع علم اخلاق
است بحیثیت اکتساب اخلاق ۱۲
محمود و مذموم اخلاق موضوع
چه معلوم کردن ۱۲
اول آن علم یعنی علم اخلاق
یعنی کمال که مقصود
برای اوست و او را حاصل کردن
ممکن است و آنجا که ۱۲
موجب سعادت ۱۲
انسان را بود تو
داده از دست
خوار و بی مقدار
تزکیه کردن
بیماری
بیماری
بیماری
بیماری

المبدأ و الیه المنتهی مقالهٔ اولی در تهذیب اخلاق و آن مشتمل است
شروع دیباچه است آخر ۱۲
بر دو قسم مبادی و مقاصد قسم اول در مبادی و آن مشتمل است
بر هفت فصل فصل اول در معرفت موضوع و مبادی این نوع
هر علمی را موضوعی بود که دران علم بحث ازان کنند چنانکه
بدن انسان از جهت بیماری و تندرستی علم طب را و مقدار
موضوع ۱۲
علم هندسه را و مبادی آن بود که اگر واضح نبود در علمی دیگر مبرهن
اگر واضح نبود یعنی حاجت دلیل نداشته باشند ۱۲
بلند تر ازان علم مبرهن شده باشد و دران علم مسلم باید داشت
تسلیم و قبول کردن بی دلیل ۱۲
چنانکه از مبادی علم طب باشد که عناصر چهار بیش نیست چه
این مسئله در علم طبیعی مبرهن شود و طبیب را از صاحب علم طبیعی
فرا باید گرفت و در علم خویش مسلم شمرد و همچنین از مبادی علم هندسه
بود که از مقادیر متصله قاره موجود است و انواع آن سه بیش
نه خط و سطح و جسم چه این حکم در علم آلهی که موسوم است بما بعد الطبیعه
مقرر شود و مهندس را از صاحب آن علم قبول باید کرد

خلق فصل ششم در وصایائیکه منسوب است بافلاطون نافع وهمه
ابواب ختم کتاب بران کرده آید والله الموفق والمعین پیش از
خوض در مطلوب میگویم که انچه درین کتاب تحریر می افتد از جوامع
حکمت عملی بر سبیل نقل وحکایت وطریق اخبار وروایت از حکمای
متقدم ومتاخر باز گفته می آید بی آنکه در تحقیق حق وابطال باطل
شروعی رود تا باعتبار معتقد خود در ترجیح رای وتزئیف مذهبی خوض
کرده شود پس اگر متامل را در نکته اشتباهی افتد یا مسئله را محل
اعتراض شمرد باید که داند که محرر این کتاب صاحب عهدهٔ جواب
وضامن استکشاف از وجه صواب نیست همگنان را از حضرت الهی
که منبع فیض رحمت ومصدر نور هدایت است توفیق استرشاد
میباید خواست وهمت بر ادراک محبت وطاعت محب یگانه که
حق حقیقی وخیر کلی ست مقرر میباید داشت تا بمطالب جاودانی
ومقاصد دوجهانی برسند والله ولی الفضل وملهم العقل منه

وصایا جمع وصیت وآن
وصیتی است که بزرگان
گویند بکسی وقت مردن
گویند که بعد من بفلان چنین
کند ومطلق نصیحت را او
سخن را که قابل یاد گار باشد
هم گویند ۱۲ ۳ اغاطون
نام حکیم معروف که مولد
بود وقوم او مشرک ورباک
ودرمان او را بر همین خلاف
شهید کردند ودر مذهب
اخلاق اصحاب
در بیان حکمت عملی است
۲ خوض شروع
کردن ورتاب فرو رفتن ۱۲
۴ جوامع کلمات
وجوامع حقیقت
ثابت شدن حقیقة الامر و
۵ تفحص کردن ۱۲ ۶
ابطال باطل کردن وشدن ۱۲
۷ بنیاد استوار وقطع تلف
۸ تتبع استقراء کردن ۱۲
۹ زیبا

وخدا است مالک ـــ فضل ـــ والهام کننده عقل از وست ۱۲

بر ازالهٔ رذائل مقدر بود مقالهٔ دوم در تدبیر منازل و آن پنج فصل
است فصل اول در سبب احتیاج بمنازل و معرفت ارکان و تقدیم
مقدمات آن فصل دوم در معرفت سیاست و تدبیر اموال
و اقوات فصل سوم در معرفت سیاست و تدبیر اهل فصل چهارم
در معرفت سیاست و تدبیر و تادیب اولاد و رعایت حقوق
والدین فصل پنجم در معرفت سیاست و تدبیر خدم و عبید
مقالهٔ سوم در سیاست مدن و آن هشت فصل ست فصل اول
در سبب احتیاج بتمدن و شرح ماهیت و فضیلت این علم
فصل دوم در فضیلت محبت که ارتباط اجتماعات بدان بود
و اقسام آن فصل سوم در اقسام اجتماعات و شرح احوال مدن
فصل چهارم در سیاست ملک و آداب ملوک فصل پنجم در سیاست
خدمت خدم و آداب اتباع ملوک فصل ششم در فضیلت صداقت
و کیفیت معاشرت باصدقا فصل هفتم در کیفیت معاشرت با اصناف

وکسر کسانی که مخالفت حق کرده اند دران باب فصل هفتم
شکستن ۱۲ در دگردن قول مخالفان حق ۱۲
در بیان خیر و سعادت که مطلوب از رسیدن بکمال آنست قسم دوم
در مقاصد و آن بشتمل است بر ده فصل فصل اول در حد و حقیقت
ای در نهایت و تعریف ۱۲
خلق و بیان آنکه تغیر اخلاق ممکن است فصل دوم در بیان آنکه
صناعت تهذیب اخلاق شریف ترین صناعات است فصل سوم
در بیان آنکه اجناس فضائل که مکارم اخلاق عبارت ازانست
چند است فصل چهارم در انواعیکه در تحت اجناس فضائل باشند
فصل پنجم در حصر اضداد آن اجناس که اصناف رذائل باشند
اعاده ۱۲
فصل ششم در فرق میان فضائل و انچه شبیه بفضائل بود از
احوال فصل هفتم در بیان شرف عدالت بر دیگر فضائل و شرح
احوال و اقسام آن فصل هشتم در ترتیب اکتساب فضائل
و مراتب سعادت فصل نهم در حفظ صحت نفس که آن بر محافظت
فضائل مقصور بود فصل دهم در معالجه امراض نفس و آن

۱ مکارم اخلاق قوله بزرگ ۱۲ ۲ شبیه مشابه در وضع و صورت ماننده را گویند ۱۲ ۳ عدالت بر دیگر فضائل اعتدال است یعنی فضیلت علم و فضیلت عفت و فضیلت شجاعت هر سه فضیلت عدالت ۱۲ ۴ بجز فضیلت یعنی فضائل ۱۲

اخلاق ناصری ۱۸

بحکم این مقدمه که در اقسام علوم حکمت تقدیم یافت معلوم شد که حکمت
عملی منشعب بسه شعبه است حکمت خلقی حکمت منزلی حکمت مدنی پس واجب
نمود وضع اساس این رساله که مشتمل بر اقسام حکمت عملی است
بر سه مقاله و هر مقاله مشتمل بر قسمی ازین اقسام ولا محاله هر قسمی
مشتمل بود بر چند فصل بحسب علوم و مسائل بر نمطی که در ان مقاله
افتد فهرست کتاب و آن مشتمل است بر سه مقاله و سی فصل مقاله اولی
در تهذیب اخلاق و آن مشتمل بر دو قسم قسم اول در مبادی و آن
مشتمل است بر هفت فصل فصل اول در معرفت موضوع و مبادی
این فصل دوم در معرفت نفس انسانی که آنرا نفس ناطقه خوانند
فصل سوم در تعدید قوتهای نفس انسانی و تمیز آن از دیگر قوی
فصل چهارم در انکه انسان اشرف موجودات این عالم
است فصل پنجم در بیان آنکه نفس انسانی را کمالی و نقصانی
هست فصل ششم در بیان آنکه کمال نفس انسانی در چیست

۱ مقاله با فتح گرفتن
گرفتن مقالات جمع ۱۲
۲ فرس بالکسر
نوشتن کردن بیان نوشتهای
بابواب و فصول جمع کرده
معرب فهرست ۱۲ اشپری
۳ مبادی علم امری
پیشتر کرد شروع و ان
۱۷ اخلاق ناصری
نو قوف بر دانستن
آن باشد و آن امور یا بدیهی
و نه یا نظری ساکه در علوم
دیگر بثبوت رسیده باشد
یا مسلم طائفه باشد ۱۲

بزرگی بود مؤید بتائید الٰهی مانند پیغامبر نبی یا امامی آنرا نوامیس الٰهی
موافق حکم خدا ۱۲
خوانند و این نیز سه صنف باشد اول انچه راجع بود با هر نفسی بانفراد
مانند عبادات و احکام دوم انچه راجع بود با اهل منازل بمشارکت
مانند مناکحات و دیگر معاملات سوم انچه راجع بود با اهل شهرها و اقلیمها
مثل خرید و فروخت و اجاره وغیره ۱۲
مانند حدود و سیاسات و این نوع علم فقه خوانند و چون
مبدا و این جنس اعمال وضع است بتقلب احوال و تقلب
القسم احکام ناموسیه ۱۲
رجال و تطاول روزگار و تفاوت ادوار و تبدل ملل و دول
دور ها ۱۲
در بدل افتد و این باب از روی تفصیل خارج افتد از اقسام
حکمت چه نظر حکیم مقصور است بر تتبع قضایای عقول و تفحص
تلاش کردن ۱۲
از کلیات امور که زوال و انتقال بدان منطرق نشود و بماند راسخ
شدن ۱۲
علل و انصرام دول مندرس و متبدل نگردد و از روی اجمال داخل
جمع دو جنس طریقه و مذهب ۱۲
مسائل حکمت عملی باشد چنانکه بعد ازین شرح آن بجایگاه خود
بیاید انشاء الله تعالی ابتدا خوض در مطلوب و فهرس فصول کتاب

ذوالیمین یمین بمعنی قسم است و طرفین یعنی حکمتی است که بقسم ثابت شود و نزد فارسی دوستان عرب و فرشته گرد نازل وحی بود و ازرا ناموس گویند ۱۲

عهود و مواثیق یعنی ادب کردن گناهکار را تا بگناه دیگر گناه نکند ۱۲ اشتیدی

فصاص انگیزد زجر و ۱۲

اخلاق ناصری ۱۶

یکی انچه راجع بود با هر نفسی بانفراد و دیگری انچه راجع بود با جماعتی
بمشارکت و قسم دوم نیز منقسم میشود بدو قسم یکی انچه راجع بود با جماعتی
که میان ایشان مشارکت بود در منزل و خانه دیگری آنکه راجع بود با
جماعتی که میان ایشان مشارکت بود در شهر و ولایت بل اقلیم و مملکت
پس حکمت عملی نیز سه قسم بود اول اتهذیب اخلاق خوانند دوم را
تدبیر منازل سوم را سیاست مدن و بباید دانست که مبادی مصالح
احمال و محاسن افعال نوع بشر که متضمن نظام امور و احوال ایشان
بود در اصل یا طبع باشد یا وضع اما انچه مبداء آن طبع بود آنست که
تفاصیل آن مقتضای عقول اهل بصارت و تجارت ارباب کیاست
بود و باختلاف ادوار و تقلب سر و آثار مختلف و متبدل
نشود و آن اقسام حکمت عملی است که یاد کرده آمد و انچه مبداء
آن وضع بود اگر سبب وضع اتفاق رای جماعتی بود بران آنرا
آداب و رسوم خوانند و اگر سبب وضع اقتضاے رای

ششم معرفت اجسام نامیه و نفوس و قوای آن و آنرا علم نبات خوانند
هفتم معرفت اجسام متحرکه بحرکت ارادی و مبادی حرکات و احکام
نفوس و قوای آن و آنرا علم حیوان خوانند هشتم معرفت احوال
نفس ناطقهٔ انسانی و چگونگی تدبیر و تصرف او در بدن و غیر بدن
و آنرا علم نفس خوانند و فروع علم طبیعی نیز بسیار بود مانند
علم طب و علم احکام نجوم و علم فلاحت و غیر آن و اما علم منطق
که حکیم ارسطاطالیس آنرا مدون کرده است و از قوه بفعل آورده
مقصود است بر دانستن کیفیت چیزها و طریق اکتساب مجهولات
پس در حقیقت آن علم تعلیم است و بمنزلهٔ ادات است تحصیل دیگر
علوم را این است تمامی اقسام حکمت نظری و اما حکمت عملی و آن
دانستن مصالح حرکات ارادی و افعال صناعی نوع انسانی بود
بر وجهی که مودی بود بنظام احوال معاش و معاد ایشان و مقتضی
رسیدن بکمالی که متوجه اند بسوی آن و آنهم منقسم میشود بدو قسم

علم تالیف خوانند و چون در آواز با یکدیگر
و کمیت زمان حرکات و سکنات که در میان آواز ها افتد و آنرا
علم موسیقی نامند و فروع علم ریاضی چند نوع بود چون علم
مناظر و مرایا و علم جبر و مقابله و علم حرکت اثقال و غیر آن و اما
اصول علم طبیعی هشت صنف بود اول معرفت مبادی متغیرات
چون زمان و مکان و حرکت و سکون و نهایت و لانهایت و
غیر آن و آنرا سماع طبیعی گویند دوم معرفت اجسام بسیطه و مرکبه
و احکام بسائط علوی و سفلی و آنرا سماع و عالم گویند سوم
معرفت ارکان و عناصر و تبدل صور بر ماده مشترکه و آنرا
علم کون و فساد گویند چهارم معرفت اسباب و علل حدوث
حوادث هوائی و ارضی مانند رعد و برق و صاعقه و باران و
برف و زلزله و انچه بدان ماند و آنرا آثار علوی خوانند پنجم
معرفت مرکبات و کیفیت ترکیب آن و آنرا علم معادن خوانند

اما اصول علم اول دو فن بود یکی معرفت الله سبحانه تعالی و مقربان حضرت
او که بفرمان او عز و علا و اسباب دیگر موجودات شده اند چون
عقول و نفوس و احکام و افعال ایشان و آنرا علم الهی خوانند
و دوم معرفت امور کلی که احوال موجودات باشد ازان روی
که موجود اند چون حدث و کثرت و وجوب و امکان و حدوث
و قدم و غیر آن و آنرا فلسفهٔ اولی گویند و فروع آن چند نوع
بود چون معرفت نبوت و امامت و احوال معاد و انچه بدان ماند و
اما اصول علم ریاضی چهار نوع بود اول معرفت مقادیر و احکام
و لواحق آن و آنرا علم هندسه خوانند دوم معرفت اعداد و خواص
آن و آنرا علم عدد خوانند سوم معرفت اختلاف اوضاع اجرام
علوی نسبت بایکدیگر و باجرام سفلی و مقادیر حرکات و اجرام
و ابعاد ایشان و آنرا علم نجوم و هیئت خوانند و احکام نجوم خارج
افتد ازین نوع چهارم معرفت نسبت مؤلفه و احوال آن و آنرا

چنانکه هست و قیام نمودن بکار ها چنانکه باشد پس باعتبار انقسام
موجودات منقسم میشود بحسب آن اقسام و موجودات دو قسم اند یکی
آنچه وجود آن موقوف بر حرکات ارادی اشخاص بشری نباشد
مانند عقول و نفوس و افلاک و عناصر و غیره ۱۲
دیگری آنچه وجود آن منوط بتصرف و تدبیر این جماعت بود پس علم
بموجودات نیز دو قسم بود یکی علم بقسم اول و آنرا حکمت نظری
خوانند و دیگری علم بقسم دوم و آنرا حکمت عملی خوانند و حکمت
مثل ذات الٰہی و عقول عشره ۱۲
نظری منقسم میشود بدو قسم یکی علم بآنچه مخالطت ماده شرط وجود او نبود
خارجی ۱۲ و وجود ذهنی نه وجود
و دیگری علم بآنچه تا مخالطت ماده نبود موجود نتواند بود و این قسم
اخیر باز بدو قسم شود یکی آنچه اعتبار مخالطت ماده شرط نبود در تعقل
مانند عدد و خواص آن ۱۲
و تصور آن و دوم آنچه باعتبار مخالطت ماده معلوم باشد و پس
مانند جمیع اجسام از آسمان و زمین و ما بینهما ۱۲
ازین روی حکمت نظری بسه قسم شود اول را علم مابعد الطبیعة خوانند
دوم را علم ریاضی سوم را علم طبیعی و هر یکی ازین سه علم مشتمل بود
عناصر و اجسام ۱۲
بر چند جزو که برخی ازان بمثابه اصول باشد و بعضی بمنزله فروع

---

۱۱ حکمت عملی آنست که بدانند که مردم را در افعال ارادی که از ایشان صادر میشود چه باید کرد تا بحسب هر یک از قوای نفسانی و اعضای بدنی که آلت صدور آن افعال اند کمالی حاصل کند که مطلوب او باشد و آن کمال یا کمال قوه است یا کمال فعل و آن یا کمال قوه عملی است یا کمال قوه نظری و آن یا کمال فعل عملی است یا کمال فعل نظری و هر یک ازین چهار قسم را علمی خاص است و آن علم را حکمت عملی گویند و آن منقسم میشود بانواعی که ذکر آن در متن مذکور است

۱۲ حکمت نظری منسوب بنظر است یعنی بکار بردن قوه نظری در معقولات و آن قوه نظری جزو دانش آن نیست در اجرا کردن کار است بلکه بکار کردن نظر نیست بلکه بکار بردن قوه نظری در معقولات و آن قوه نظری جزو دانش آن نیست در اجرا کردن کار است بلکه بکار کردن نظر نیست بلکه بکار بردن قوه نظری در معقولات و آن قوه نظری جزو دانش آن نیست در اجرا کردن کار است بلکه بکار کردن نظر نیست بلکه بکار بردن قوه نظری در معقولات

۱۳ حکمت نظری آنست که بدانند که مردم را در افعال ارادی که از ایشان صادر میشود چه باید کرد تا بحسب هر یک از قوای نفسانی و اعضای بدنی که آلت صدور آن افعال اند کمالی حاصل کند که مطلوب او باشد و آن کمال یا کمال قوه است یا کمال فعل و آن یا کمال قوه عملی است یا کمال قوه نظری و آن یا کمال فعل عملی است یا کمال فعل نظری و هر یک ازین چهار قسم را علمی خاص است و آن علم را حکمت عملی گویند و آن منقسم میشود بانواعی که ذکر آن در متن مذکور است

۱۴ یعنی کیفیت خوبی و ناخوبی افعال ارادی که یکی را باید کرد و دیگری را ترک کرد ۱۲

۱۵ مابعد الطبیعة یعنی علم ما بعد الطبیعة ۱۲

۱۶ یعنی علم ریاضی ۱۲

معنی حکمت و تقسیم آن باقسام از لوازم باشد تا مفهوم از آنچه بحث
مقصور بر آنست معلوم شود پس گوئیم که حکمت در عرف اهل معرفت
عبارت است از دانستن چیزها چنانکه باشد و قیام نمودن بکارها چنانکه باید
بقدر استطاعت تا نفس انسانی بکمالی که متوجه آنست برسد و چون
چنین بود حکمت منقسم میشود بدو قسم یکی علم و دیگری عمل
علم تصور حقائق موجودات بود و تصدیق باحکام و لواحق آنچنانکه
فی نفس الامر باشد بقدر قوت انسانی و عمل مبادرت حرکات
و مزاولت صناعات از جهت اخراج آنچه در حیز قوه باشد
بحد فعل بشرط آنکه مؤدی بود از نقصان بکمال برحسب طاقت
بشری و هر که این دو معنی در او حاصل شود حکیمی کامل و انسانی
فاضل بود و مرتبهٔ او بلندترین مراتب نوع انسانی باشد چنانکه
فرموده است عز من قائل یُؤْتِی الْحِکْمَةَ مَنْ یَشَاءُ وَمَنْ یُؤْتَ الْحِکْمَةَ
فَقَدْ أُوتِیَ خَیْرًا کَثِیرًا و چون علم حکمت دانستن همه چیزهاست

بحث و فحص در زمین و گفتگو در علم
فرض مشتهر و بنی شده باشد
و آنرا اصطلاح هم گویند
موقوف بر فحص از فن پیروی و مطلق
بلاتی که کینونت
فی انفسها بود بوی تا بدو
اخراج
نیازمند باشی و
کمال علمی
کمال انسان
مبادرت
مزاولت
خیر کثیر

و ورود قسم دیگر از اقوال و آرای دیگر حکما مناسب فن اول منطق تقریر
حکمت علمی ۱۲ گهر ۱۲
داده شود چون این خاطر در ضمیر محال یافت بر و عرضه داشت
از دل فرود آینده ۱۲ جای جولان و حرکت یعنی راه یافت ای ناصر الدین ۱۲
پسندیده آمد پس باین موجب بنده بی بضاعت هر چند خویشتن
را منزلت و پایهٔ این جرأت نمیدید و بدین عزیمت آن طعن طاعن
قصد و آهنگ ۱۲
و قیعت بدگو خلاصی نیاده صورت نمی بست اما چون در رضای
بدی انگندن ۱۲
این عزم مبالغتی تمام میفرمودند در بیمعنی شروع پیوست و بتوفیق
خدای تعالی با تمام رسید و چون سبب تالیف اقتراح و اشارهٔ
او بود کتاب را اخلاق ناصری نام نهاد و انتظار بکرم عمیم و لطف جسیم
امید ۱۲
بزرگانی که این مختصر بنظر ایشان بگذرد آنست که چون بر خطائی
و سهوی اطلاع یابند شرف اصلاح ارزانی فرمایند و تمهید عذر را
بانعام قبول تلقی کنند انشاء الله تعالی

فصل در ذکر مقدمه که تقدیمش بر خوض در مطلوب واجب بود

شروع نمودن ۱۲

چون مطلوب درین کتاب جزویست از اجزای حکمت تقدیم شرح

۱ بنشستن بعضی از اصدقا و اخلاص
بعضی طرز و روش مستحسن ۱۲
۲ توفیق موافقت
درون و رفت و درون فرازان کریم
موافقت و اوزان
در اسباب بسیار باشد ۱۲
۳ اقتراح سبب ازدیاد
فی اصل کلمه و خواستن ۱۲
۴ مقدمه اصول
که شروع در آن
بران موقوف باشد
ماخوذ است از
که هر اول لشکر را گویند
پیش از جمع رود ۱۲
۵ الحکمة جاء بمعنی
اعمال الجوارح و اشتقاق
فی نفس الامر لقصد
الطاعة ۱۲ لشهرة

نماید معاودت فکر صورتی بکر بر خیال عرضه کرد و گفت معانی
بدان شریفی از الفاظ بدان لطیفی که گوئی قبائی ست بر بالای آن
دوخته سلخ کردن و در لباس عبارتی واهی نسخ کردن عین مسخ کردن
باشد و هر صاحب طبع که بران وقوف یابد از عیب جوئی و غیبت
گوئی مصون نماند و دیگر آنکه هر چند آن کتاب مشتمل بر شریف ترین
بابی ست از ابواب حکمت عملی اما از دو قسم دیگر خالی است یعنی
حکمت مدنی و حکمت منزلی و تجدید مراسم این دو رکن نیز که با تداد
روزگار اندراس یافته است مهم ست و بر مقتضای قضیهٔ گذشته
واجب و لازم پس اولی آنکه ذمت همت بعهدهٔ ترجمهٔ آن کتاب
مرهون نباشد و تقلد طاعت بالقدر استطاعت مختصری در شرح
تمامی اقسام حکمت عملی بر سبیل ابتدا نه بر شیوهٔ ملازمت و اقتدا
چنانکه مضمون قسمی که بر حکمت خلقی مشتمل خواهد بود خلاصهٔ معانی
کتاب استاذ فاضل ابو علی مسکویه را شامل بود مرتب کرده آید

بکردن دویشزده وایجا مراد از نماید
وبجیب ۱۲ عرض یا قطع یا فتق
کردن و در زمین عرض ست نظیر یعنی
موجودات گردنش ۱۲
مسخ تحویل الصورة الی ما دانی
منها ۱۲ مراد از شریف نفیس
علم که علم اخلاق باشد ۱۲
حکمت مدنی یعنی تمدن
منسوب بمدن که جمع مدینه ست
شهر و این فنی ست که در آن احوال

اخلاق ناصری

بنده دولت مالک بیان
گرداند ۱۲ حکمت منزلی یعنی
منزل خانه و آنچه بدان تعلق دارد
و نگاه داری رعایت آن
گویا بنده داشت آن علم را حکمت
منزلی ۱۲ مراد از سکون و سکنا
پیروی کردن و تقلید خلاف
گرفتن ۱۲ تقلد طاعت
پیوستن یعنی در گردن
افگندن کاری ۱۲
حکمت خلقی منسوب بخلق
بالضم

بن یعقوب ابن مسکویه خازن رازی سقی الله ثراه ورضی عنه وارضاه
سیراب کند خدا خاک او را و راضی شود از و و راضی کند

در تهذیب اخلاق ساخته است و سیاقت آن بر ایراد بلیغ ترین
اشارتی و فصیح ترین عبارتی پرداخته چنانکه این چار بیت که
پیش ازین در قطعه گفته آمده است بوصف آن کتاب ناطق است

بِنَفْسِیْ کِتَابٌ حَازَ کُلَّ فَضِیْلَةٍ	وَصَارَ لِتَکْمِیْلِ الْبَرِیَّةِ ضَامِنَا
فدا میکنم بذات خود کتابی که جمع کرد هر خوبی را	و گشت برای تکمیل خلق الله ضامن
مُؤَلِّفُهُ قَدْ اَبْرَزَ الْحَقَّ خَالِصًا	بِتَالِیْفِهِ مِنْ بَعْدِ مَا کَانَ کَامِنَا
مؤلف آن ظاهر نموده است حق را خالص	بآن تالیف خود پس از آن که بود آن حق پوشیده
وَوَسَّمَهُ بِاسْمِ الطَّهَارَةِ قَاضِیًا	بِهِ حَقَّ مَعْنَاهُ وَلَمْ یَکُ بَائِنَا
و نشان نمود کرد او را بنام طهارة یعنی پاکیزگی تمام او گفته است	بآن حق معنی او را و نبوده است دروغ گو
لَقَدْ بَذَلَ الْمَجْهُوْدَ لِلّٰهِ دَرُّهُ	فَمَا کَانَ فِی نُصْحِ الْخَلَائِقِ خَائِنًا
البته خرج نموده است کوشش را برای خدا نیکوئی او است	پس نبود در خیر خواهی خلق خیانت کننده

بحر راین اوراق فرمود که این کتاب نفیس را بتبدیل کسوت الفاظ
و نقل از زبان تازی بزبان پارسی تجدید ذکری میباید کرد چه اگر
اهل این روزگار که بیشتر از جلیهٔ ادب عربی خالی اند از مطالعهٔ جواهر معانی
چنان تالیفی بزینت فضیلتی حالی شوند احیاء خیری بود
هر چه تمامتر محرر این اوراق خواست که این اشاره را بالقیاد تلقی

پیش یعنی پیش ازین در پیش ضمه
پس یعنی ماضی مستقبل امر
آورده ۱۲ است ۱۲ حاصل
معنی این قطعه آنست که کتاب ابن
جامع اوصاف کمال است و
تکمیل اخلاق را ازو مدد باید گرفت
پیرایه شان وقع خالص از باطل
جدا شده ظاهر گردد و در آئینه
قبل ازین الیفظا ۱۲ بود
اخلاق نصری
یعنی کتاب پاکیزگی نهاد و این
اسم مطابق مسمّی و حق معنی
این اسم را و ران کتاب
او الهوده است و درین باب
دروغ زن نیست بحقیقت
پاکیزه است و آن چه مؤلف کوشش
چنانکه بایسته خود و در باره
خیر خواهی خلق الله قصور
نکرد اشعر عجب کاریگ کرده
خدا جزایش دهاد ۱۲

یعنی حق خالص پوشیده
و شکی نیست که مؤلف آن کتاب را
تالیف کرد آن حق خالص
ظاهر شد بجواز آن که آن
حق پوشیده بود ۱۲
ادب طریق حسن
در هر کاری و هر گفتاری
ادب علوم آنچه را شامل
صرف و نحو و معانی و بیان
افتاد
تا نوازی ۱۲ تلقی قبول
کردن ۱۲

کرامت کرد چنان یافت که جمعی از اعیان افاضل و ارباب فضائل
این کتاب را بشرف مطالعهٔ خود مشرف گردانیده بودند و نظر رضای
ایشان رقم ارتضا بران کشیده خواست که دیباچهٔ کتاب که برسیاقت
غیر مرضی بود بدل گرداند تا از وصمت آنکه کسی بانکار و تعیب میادرت
نماید پیش از وقوف بر حقیقت حال و ضرورتی که باعث بوده بران
مقال بی ملاحظهٔ معنی لَعَلَّ لَهُ عُذْرًا وَأَنْتَ تَلُومُ خالی ماند پس بموجب
این اندیشه این دیباچه را بدل آن تصدیر ایراد کرد تا اول این
دردی نباشد اگر ارباب نسخ برین کلمات واقف شوند و مفتتح کتاب
باین طرز کنند بصواب نزدیک تر بود و الله الموفق و المعین

ذکر سببی که باعث شد بر تالیف این کتاب

بوقت مقام قهستان در خدمت حاکم آن بقعه مجلس عالی ناصر الدین
عبد الرحیم بن ابی منصور تغمده الله برحمته در اثنای ذکری که رفت
از کتاب الطهارة که استاد فاضل و حکیم کامل ابو علی احمد بن محمد

۱۲ اول الدین دردی انگارم نشین شود یعنی بعلت که موقع صفا است یعنی ترجمهٔ کتاب دردی یعنی کدورت نباشد ۱۲ *

۱۲ سرزنش کردن ۱۲ عیب ۱۲ پسندیدن ۱۲ شاید که باشد او را عذری تو ملامت میکنی ۱۲ سرزنش کردن ۱۲ سرنامه نوشتن مراد دیباچه است ۱۲ شروع ۱۲ بنشستن ۱۲ اقامت ۱۲ بپوشاند او را خدا برحمت خویش ۱۲

جلای وطن بر سبیل اضطرار اختیار کرده بود و بست تقدیر او را بمقام
خطهٔ قهستان پای بند گردانیده و چون آنجا بسببی که در صدر کتاب مسطور
و مذکور است درین تالیف شروع پیوست بموجب قضیهٔ شعر وَدَارُهُم
مَا دمت فی دارهم * وارضهم ما کنت فی ارضهم + ونص کل ما یوفی الصبر حسبه
نفسه + وعرضه کتب له به صدقه + وبحسب استخلاص نفس وعرض از وضع دیباچه
بر صنعتی موافق عادت آن جماعه در اثنای او اطراء سادات وکبرای ایشان
پرداخت واگرچه آن سیاقت مخالف عقیدت و مباین طریقهٔ اهل شریعت
و سنت است چاره نبود باین علت کتاب خطبه بر وجه مذکور ساخته شد
وبحکم آنکه مضمون کتاب مشتمل بر فنی از فنون حکمت است و بموافقت و مخالفت
مذهبی وملتی ونحلتی تعلق ندارد و طلاب فوائد را با اختلاف عقائد بمطالعهٔ
آن رغبت افتاد و نسخه های بسیار ازان کتاب در میان مردم منتشر گشت
بعد ازان چون لطف کردگار جلت اسماؤه بواسطهٔ عنایت بادشاه
روزگار رعیت معدلته این بندهٔ سپاس دار را ازان مقام نامحمود مخرجی

عالمهای ملک و ملکوت افتد و موعد کُلُّ شَیْءٍ هالِکٌ اِلّا وَجْهَهُ در آید و عده
ای عالم ارواح ۱۲ جزا ۱۲
کما بَدَأَکُمْ تَعُودُونَ بانجاز رسیده باشد و حکمت کُنْتُ کَنْزاً مَخْفِیّاً
بودم خزانه پوشیده ۱۲
باتمام پیوسته ذلِکَ تَقْدِیرُ الْعَزِیزِ الْعَلِیمِ و صلوات نامحصور و تحیات معدود
آن اندازه کردن خدای غالب و داناست ۱۲
سزاوار ثنای وجود مقدس سرور رهنمایان دین مهتر پیشوایان اهل یقین
حضرت محمد مصطفی باشد که خلائق از ظلمات حیرت و جهالت بنور
برگزیده ۱۲
ارشاد و هدایت اوست و امان اهل ایمان از ورطات غفلت و ضلالت
رهنمائی براه راست ۱۲ گردابها ۱۲
از اعتصام بحبل المتین عصمت او صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم تسلیماً
چنگل زدن ۱۲ رسن محکم ۱۲
رحمت کند خدای تعالی بر دو برادر دیار ان او و سلام فرستد سلام فرستادنی
کثیراً کثیراً اما بعد محرر این مقاله و مؤلف این رساله احقر العباد محمد
بسیار بسیار ۱۲
ابن حسن الطوسی المعروف بالنصیر الطوسی گوید که تحریر این کتاب که
موسوم است باخلاق ناصری در وقتی اتفاق افتاد که بسمت تقلب روزگار
برگشتن از جانبی بجانبی ۱۲

اخلاق ناصری

دیباچه

در بیان آنکه علم اخلاق از جمله علوم عملی است و فایدهٔ آن

در بیان آنکه علم اخلاق از جمله علوم عملی است و فایدهٔ آن

در بیان آنکه علم اخلاق از جمله علوم عملی است و فایدهٔ آن

أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ بِطَرْفِ كُنْ فَيَكُونُ كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ دَرْوَمِی پوشانید

حکم من نگردیک ۱۲ باشد پس باشند ۱۲ فعل چشم زدن بلکه نزدیک تر ازان ۱۲ جزائے شرط

تا وجود اول او رقم تمامی یافت و نوبت تکوین بکون ثانی رسید

و مستعد تحمل امانت ربانی گشت که ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ بازاید و فطرت

یعنی پس بیافریدیم او را آفریدن دیگر ۱۲ ای همون ۱۲

در عود نشاست ثُمَّ يُعِيدُهُ معوبیت انسان را که مبداء وجود

شمال مقابله بر دفطرت ۱۲ پستر میگرداند خدا او را ۱۲ مشبه مفعول ۱۲

صورت نوعیت اوست و آنجا یعنی در بدو وجود بیک لمحه ایجاد

یافته بود در تعلیم گاه عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ و کارخانه اِعْمَلُوا عمل کنید

ظرف مکان آموخت خدا آدمی را آنچه نمی دانست ۱۲

صالحا بتجرید ذات و تهذیب صفات و ترقی در مدارج کمال تجلی

عمل کردن نیک ۱۲

بصوالح اعمال سال بسال بل حال بحال از مرتبه بمرتبه منزل

بمنزل میگذراند تا آنگاه بمیعاد ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رساند و صورت

فعل ۱۲ رجوع کن ای نفس اندینا بسوی پروردگار خود ۱۲

مستعار او را که لباس اول هیولای اولای انسانی بود در کون اول بچندین

تخمیر و ترشیح مخصوص شده دفعةً واحدةً استرداد کنند که فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ

لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ تا چون ندا لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ

متضمن شرط ۱۲ برای کیست شاهی ۱۲ امروز ۱۲

باجواب لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ از حضرت مالک الملک در فضای

مرغدای که کارخانه زندروست ست ۱۲

بسم الله الرحمن الرحیم

حمد بیحد و مدح بیعد لائق حضرت عزت مالک الملکی باشد که همچنانکه
بلتدا انموصوف صفت ۱۲ جر ۱۲ درگاه ۱۲ فاعل ۱۲ مانند ۱۲

در بدو فطرت اولی وهو الذی یبدء الخلق حقائق انواع را از مطابع
ظرف زمان ۱۲ یعنی خدا آنست که پیدا میکند خلق را ۱۲ مشبه به دمفعول به ۱۲ ظرف مکان ۱۲

ابداع برمی آورد و هیولای انسان را که سمت عالم خلقی داشت چهل طور
فعل ۱۲ ماده قابل صور ۱۲ نقش ۱۲

در مدارج استکمال از صورت بصورت و حال بحال بگردانید که خمرت
یعنی خمیر کردم

طینة آدم بیدی اربعین صباحا تا چون نهایت ترتیب رسید
گل آدم را بدو دست خود در چهل روز ۱۲ متضمن شرط ۱۲

و اثر حصول شایستگی قبول در وی پدید آمد خلعت صورت انسانی را
مفعول لفظ پوشانید ۱۲

که طراز عالم امری داشت که ونزل الروح من امره بیکدفعه که وما
یعنی فرو میفرستد خدا یتعالی جان را از حکم خود ۱۲ یعنی نیست

---

۱ فطرت یعنی آفرینش کار و صنع قاطر الصموات و الارض آفاز کردن

۲ خلقت فطرت آفرینش ۱۲ اصراع و غیره

۳ حقائق جمع حقیقت است

۴ عبارت از اثر ثابت متحصل

۵ در وجود بود ۱۲ ماده اصطلاح

۶ مخصوص شده است بشی شخصی

۷ علی ابدع عبارت است

۸ از ایجاد شی بدون ماده سابق بود

است ازین که مثال سابق نباشد

یا نه مانند ایجاد نفس ناطقه انسانیه

وقت صورت بدن و ایجاد عقل

اول ما اختراع پس عبارت ست

از ایجاد شی بدون سبقت مثال که

از جنس وی بوده باشد عالم

از نکه شی موجده مادی باشد

یا بود در زمانی بوده یا غیر زمانی مانند

ایجاد آدم علیه السلام و ایجاد

عقل اول پس درمیان ابداع

و اختراع نسبت عام و خاص من وجه

باشد زیرا که صادق می آید

بر ایجاد عقل اول و صادق می آید

ابداع بدون اختراع بر ایجاد

۲ اختراع

نفس ناطقه انسانیه

حدوث بدن و حادث می آید

اختراع بدون ابداع مثل ایجاد آدم

علیه السلام از یک که سبقت نکرد

مثالی که بدون بران علیه السلام

خلاصه نقد و العزیز

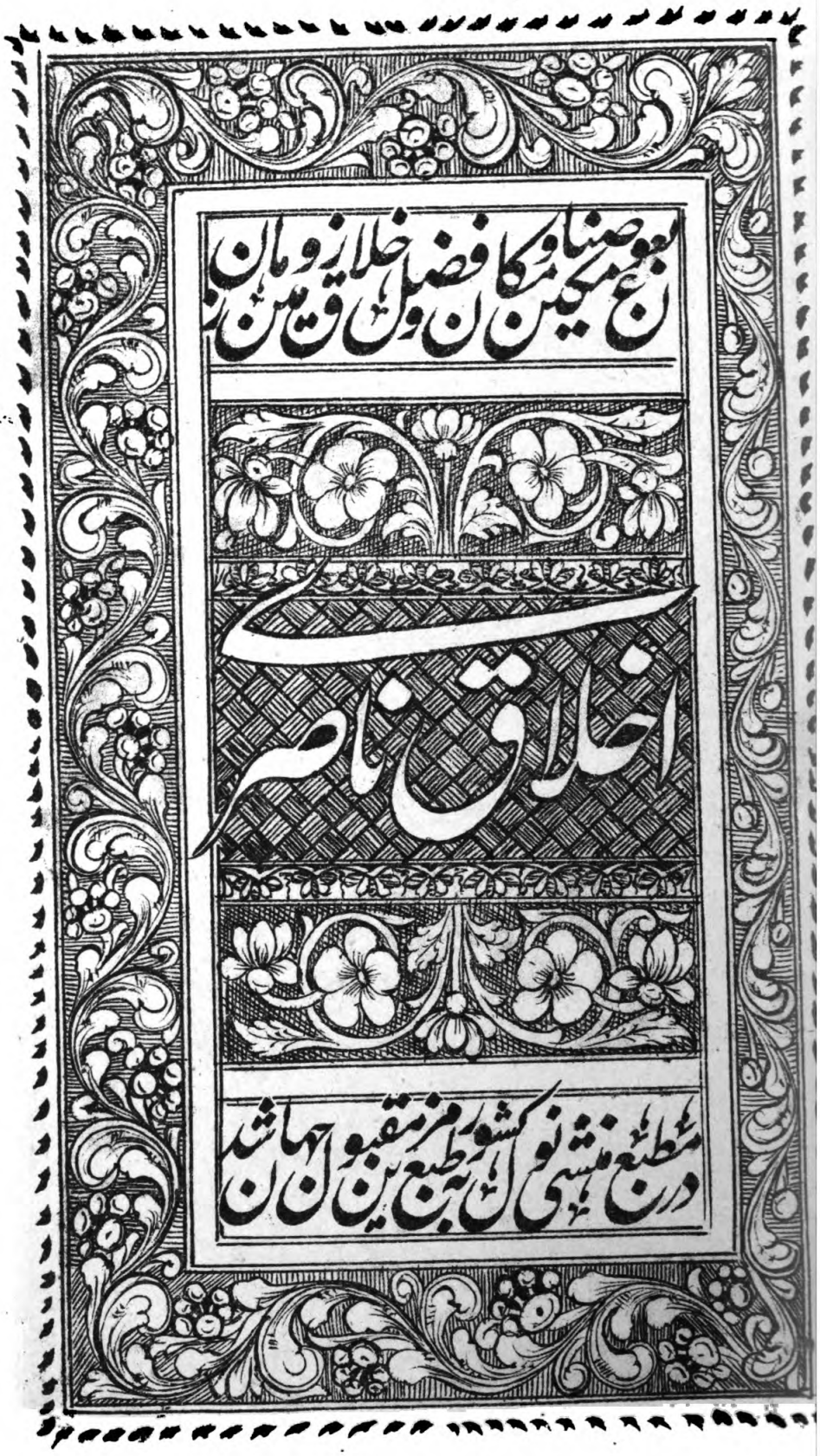
قدیس و العزیز

از وجود بمعنی فرود آمدن

حاصل کردن و بمعنی بود

حاصل آمدن از امور

اعدادیه تهیه کردن

اخلاق ناصری

در آداب طعام خوردن	۳۲۸
در آداب شراب خوردن	۳۳۰
فصل الحاقیه در رعایت حقوق پدر و مادر	۳۳۳
فصل پنجم در سیاست خدم و عبید	۳۳۹
مقالهٔ سوم در سیاست مدن مشتمل بر بیست فصل	۳۴۵
فصل اول در سبب احتیاج خلق بتمدن و شرح ماهیت و فضیلت این نوع علم	۳۴۶
فصل دوم در فضیلت محبت که ارتباط اجتماعات بدان صورت بندد و اقسام آن	۳۶۴
فصل سوم در اقسام اجتماعات و شرح احوال آن	۳۹۸
فصل چهارم در سیاست ملک و آداب ملوک	۴۳۲
فصل پنجم در سیاست خدم و آداب اتباع ملوک	۴۵۳
فصل ششم در فضیلت صداقت و کیفیت معاشرت با صدقا	۴۶۵
فصل هفتم در کیفیت معاشرت با صناف خلق	۴۸۷
فصل هشتم در وصایای منسوبه بافلاطون نافع در همه ابواب و ختم کتاب -	۴۹۷

فصل سوم در حصر اجناس فضائل که مکارم اخلاق عبارت از اوست	۱۲۱
فصل چهارم در انواعیکه تحت اجناس فضائل باشند	۱۲۸
فصل پنجم در حصر اضداد این اجناس که اصناف رذائل بود	۱۳۶
فصل ششم در فرق میان فضائل و شبیه فضائل از احوال	۱۴۵
فصل هفتم در بیان شرف عدالت بر دیگر فضائل و شرح احوال و اقسام آن	۱۶۰
فصل ششم در ترکیب اکتساب فضائل و مراتب سعادت	۱۹۱
فصل نهم در حفظ صحت نفس که آن بر محافظت فضائل مقصور بود	۲۰۰
فصل دهم در معالجهٔ امراض نفس و آن بر ازالهٔ رذائل مقدر بود	۲۲۲
مقالهٔ دوم در تدبیر منازل مشتمل بر پنج فصل	۲۸۰
فصل اول در سبب احتیاج بمنازل و معرفت ارکان و تقدیم آنچه مهم بود در یمنی	۲۸۰
فصل دوم در معرفت سیاست و تدبیر اموال و اقوات	۲۸۸
فصل سوم در معرفت سیاست و تدبیر اهل	۲۹۸
فصل چهارم در سیاست و تدبیر اولاد	۳۰۹
در آداب سخن گفتن	۳۲۳
در آداب حرکت و سکون	۳۲۵

فهرست فصول و اقسام هر سه مقالات اخلاق ناصری

در ذکر سبب تالیف این کتاب	۶
در ذکر مقدمهٔ کتاب که تقدیمش بر خوض در مطلوب واجب بود	۹
مقالهٔ اول در تهذیب اخلاق مشتمل بر دو قسم	۲۱
قسم اول در مبادی مشتمل بر هفت فصل	۲۱
فصل اول در معرفت موضوع و مبادی این نوع	۲۱
فصل دوم در معرفت نفس انسانی که آنرا نفس ناطقه نیز گویند	۲۳
فصل سوم در تعدید قوای نفس انسانی و تمیز آن از دیگری	۳۶
فصل چهارم در بیان شرافت انسان بر موجودات این عالم	۴۰
فصل پنجم در بیان کمال و نقصان نفس انسانی	۵۱
فصل ششم در بیان آنکه کمال نفس انسانی در چیست و کسر کسانی که مخالف حق کرده اند در آن	۵۷
فصل هفتم در بیان خیر و سعادت که مطلوب از رسیدن به کمال آنست	۷۵
قسم دوم در مقاصد مشتمل بر ده فصل	۱۱۰
فصل اول در حد و حقیقت خلق و بیان امکان تغییر اخلاق	۱۱۰
فصل دوم در آنکه صناعت تهذیب اخلاق شریفترین صناعات ست	۱۱۹

اطلاع - اس مطبع مین ہر علم وفن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے
اسکی فہرست مطبوع ہر ایک شائق کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہی جسکے معاینہ و ملاحظہ سے شائقین
اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہین قیمت بھی ارزان ہی اس کتاب کے ٹائٹل پیج کے تیس
صفحہ جو سادے ہین انمین بعض کتب اخلاق و تصوف فارسی وغیرہ کی درج کرتے ہین تاکہ
فن کی یہ کتاب ہر اس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے خدا دانون کو آگاہی کا ذریعہ
حاصل ہو۔

کتب اخلاق و تصوف فارسی	شامل چار کتاب۔
لوائح جامی - نکات سودسند تصوف	۱ - مثنوی مولوی مظہر علی العلا وغیرہ
کا بیان تصنیف مولانا عبدالرحمن جامی	۲ - ترجیع بند - ۳ مناظرہ
می باید دید - گو رسالہ مختصر ہی پر فوائد مین	خورشید و شبنم - ۴ قصیدہ در مدح علی
بہت بہتر ہی مصنفہ محمد حسین -	گلستان محشی خرد - از حضرت مصلح الدین
فتوح الغیب - سبحان اللہ کیا عمدہ	سعدی شیرازی -
کتاب ہی جسکا ہر ایک مضمون گوہر نایاب ہی	گلستان - متوسط قلم محشی -
تالیف حضرت قطب الاقطاب غوث اعظم	ایضاً - مع فرہنگ و نیکل رنگین -
شیخ محی الدین عبدالقادر جیلانی قدس سرہ	ایضاً - چوب قلم جلی -
پدباوت فارسی - مصنفہ رازی جسکی	گلستان ترجمہ - ترجمہ اردو - لفظ بلفظ -
زبان فارسی نہایت شستہ ہی -	شرح گلستان - نادر شرح از ملا محمد اکرم ملتانی
حکایات دلپسند - یہ کتاب سراپا اندرز	ایضاً - مسلمی بہ ریاض رضوان شرح از مولوی
و نصائح سے بھری ہی مصنفہ مولوی محمد مہدی خان	ریاض علی صاحب -
تخلص واصف -	ایضاً - مسلمی بہ خیابان شارح حضرت عدیم
رسالہ حق نما - در مذاق تصوف مصنفہ	سراج الدین علی خان آرزو -
محمد داراشکوہ -	تضمین گلستان سعدی مصنفہ منشی
مجموعہ نکات فقر - مصنفہ سید مظہر علی	ہرگوپال تفتہ -

Akhlaq Nasree

نوع سیم از کتب صنایع مکارم فضایل اخلاق زمان

اخلاق ناصری

در مطبع منشی نولکشور طبع مزین مقبولان جهان شد

Akhlāḳ-i- Nāṣirī.

Muḥammad ibn Muḥammad (Naṣīr al-Dīn)

1883.

49 B 97

~~L. 9.3 B 2.~~

Indian Institute, Oxford.

The Lucknow Sparks Library.
Presented
by
Munshi Newul Kishore.